

T.C
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**GAZİANTEP LALA MUSTAFA PAŞA HANI
VE KORUMA SORUNLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Mimar Pınar AĞAR

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALPER

İstanbul, 2009

T.C
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**GAZİANTEP LALA MUSTAFA PAŞA HANI
VE KORUMA SORUNLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Mimar Pınar AĞAR

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALPER (KHÜ)

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Füsun ALİOĞLU (KHÜ)

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Berrin ALPER (YTÜ)

İstanbul, 2009

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iii
HARİTA LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
FOTOĞRAF LİSTESİ	vii
EKLER LİSTESİ	xi
KISALTMA LİSTESİ	xii
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xiv
1. GİRİŞ	
1.1 Amaç	1
1.2 Kapsam	2
1.3 Yöntem	3
2.GAZİANTEP VE HAN MİMARİSİ	
2.1 Gaziantep: Coğrafyası ve Tarihçesi	6
2.2 Gaziantep'te Ticaret ve Gelişimi	18
2.2.1 Ticaret Yollarının Gelişimi	18
2.2.2 Gaziantep'te Ticaret Yapılarının Gelişimi	26
2.2.3 Han Mimarisi ve Gaziantep'teki Gelişimi	34
2.2.3.1 Osmanlı Öncesi Han Mimarisi	34
2.2.3.2 Osmanlı Dönemi Han Mimarisi	47
2.2.3.3 Osmanlı Dönemi Gaziantep Han Mimarisi	53
3. LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ	
3.1 Lala Mustafa Paşa	71
3.2 Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi	74
3.3 Lala Mustafa Paşa Külliyesi	82
3.3.1 Bedesten	83
3.3.2 Hamam	86
3.3.3 Mescit	88
3.3.4 İmareti	89
3.3.5 Lala Mustafa Paşa Hanı	97

4. LALA MUSTAFA PAŞA HANI MİMARİ

4.1 Konumu	126
4.2 Tasarım Özellikleri	133
4.2.1 Plan ve Mekan Özellikleri	133
4.2.2 Strüktürel Özellikleri	177
4.2.3 Malzeme ve Teknik	180
4.2.4 Cephe ve Bezeme Özellikleri	183

5.KORUMA SORUNLARI VE ÖNERİLER

5.1 Mevcut Durum ve Belgelenmesi	193
5.1.1 Malzeme Analizi	194
5.1.2 Dönem Analizi	197
5.1.3 Hasar Analizi	200
5.2 Restitüsyon İçin Kuramsal Öneri	206
5.3 Restorasyon İçin Kuramsal Öneri	210

6. SONUÇLAR	214
-------------------	-----

KAYNAKÇA

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

ÖNSÖZ

1516 yılında Osmanlı yönetimine geçmiş olan Ayıntab kentinde şehrin güvenliğinin sağlanması ve idari teşkilatmanın tamamlanması ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Önemli ticaret yolları güzergahında yer alan Ayıntab'ta bu dönemde ticari faaliyetlerin yoğunluğuna bağlı olarak da kentte çok sayıda ticari yapı inşa edilmiştir.

16 yy sonlarında kentteki ticaretin gelişimi Lala Mustafa Paşa Külliyesi gibi büyük bir ticari külliye inşa edilmesini gerektirmiştir. Külliyenin ana yapısı olan Lala Mustafa Paşa Han aynı zamanda bu çalışmanın da ana konusudur. Çalışmada hanın geçirdiği tarihsel süreç incelenmiş, mevcut durumu belgelenmiş, koruma sorunlarının analizleri yapılmış, restitüsyon ve restorasyonu için öneriler geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın temellerini benimle beraber atan, çok sevdiğim hocam rahmetli Prof.Dr. Neslihan Sönmez'e bana kattığı her şey için özlemle teşekkürlerimi sunarım. Gerek akademik gerek uygulamaya yönelik tüm deneyimini benimle paylaşan ve bu çalışmayı yöneten hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Alper'e, Prof. Dr. Füsün Alioğlu'na, Doç.Dr Berrin Alper'e, emeğini ve önerilerini tüm cömertliği ile benimle paylaşan Yrd. Doç.Dr. Yonca Erkan'a, korumaya yönelik tüm çalışmalarında bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen Rest. Uzm. Y.Mimar Cansen Kılıççöte'ye, Rest. Uzm. Y.Mimar Fatma Eren'e, Rest. Uzm. Y.Mimar Nilgün Olgun'a, çalışmam sırasında bana yardımcı olan tüm G.B.B, G.M.M, A.K.T.V.K.B.K uzmanlarına ve kent için önemli olan pek çok yapı gibi bu yapıyı da koruma kararı alan Büyükşehir Belediye Başkanı Dr. Asım Güzelbey'e , maddi manevi tüm destekleri ile yanımda olan annem , babam ve kardeşim Fatma, Yusuf, Pelin Ağar'a teşekkürlerimi sunuyorum .

Ocak 2009

Mimar Pınar Ağar

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa No
Harita 2.1 Antik Dönem Haritası (Yiğit, ‘’ Dülük, Kale... , s. 32.).....	11
Harita 2.1 11.yy Ayıntab ve Çevresi ..... (Ünal, Bilgisayar Destekli... , s. 32.)	13
Harita 2.2 Anadolu Selçuklu Devleti Antep ve Çevresi..... (Ünal, Bilgisayar Destekli... , s. 94.)	14
Harita 2.3 Beylikler Dönemi Antep ve Çevresi (Ünal, Bilgisayar Destekli... , s. 94)	15
Harita 2.4 Selçuklu Kervansaraylarını kervan yollarını gösteren harita ..... (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.43.)	23
Harita 2.5 Osmanlı Döneminin Önemli Yollarını gösterir harita(Bektaş,1999:44) (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.44.)	24
Harita 2.6 16.yy Anadolu'da yer vergi miktarlarına göre önemli boyahaneler ..... (Faroghi' den aktaran Ünal, Bilgisayar Destekli... , s. 81.)	28

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1	Ribat-1 Melik Kervansarayı Planı ..... 38 (Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 42.)	38
Şekil 2.1	Dehistan Kervansarayı Planı(Keleş Usta, 1994: 97)..... 38 (Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 42.)	38
Şekil 2.2	Daya Hatun Kervansarayı Planı(Keleş Usta, 1994: 97)..... 38 (Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 44.)	38
Şekil 2.3	Manakeldi Kervansarayı Planı (Keleş Usta, 1994: 98) ..... 38 (Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 44.)	38
Şekil 2.4	Ribat-1 Şerif Planı (Keleş Usta,1994: 99)..... 38 (Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 46.)	38
Şekil 2.5	Evdır Han Planı (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.69.) 42	42
Şekil 2.6	Şarapsa Han Planı (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.72.) 42	42
Şekil 2.7	Sultan Han(Kayseri) Planı(Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.114.) 42	42
Şekil 2.8	Sultan Han(Aksaray) Planı (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.114.) 42	42
Şekil 2.9	Alara Han Planı (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.74.) 43	43
Şekil 2.10	Beylikler Dönemi plan şemaları..... 46 (Peker ve Bilici, Anadolu Selçukluları... ,s.451.)	46
Şekil 2.11	Taş Han (Bergama) planı ..... 46 (Peker ve Bilici, Anadolu Selçukluları... ,s.451.)	46
Şekil 2.12	Bursa Emir Han Planı (Aslanapa, Osmanlı Devri... ,s.86.) 49	49
Şekil 2.14	Payas Sokulu Külliyesi plan şeması..... 50 (Say Özer, Ticaret Mekanlarının... ,s. 94.)	50
Şekil 2.15	Emir Ali Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.59.) 61	61
Şekil 2.136	Yeni Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.59.)..... 61	61
Şekil 2.17	Tütün Han Planı (V.B.M Arşivi,2007) 62	62
Şekil 2.18	Yüzükçü Han Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.527.) 62	62
Şekil 2.14	Tuz Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.513.) 63	63
Şekil 2.15	Şeker Han Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.504.) 63	63
Şekil 2.16	Gümrük Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.465.) 63	63
Şekil 2.17	Millet Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.499.) 64	64
Şekil 2.18	Şire Hanı Planı (G.B.B Arşivi,2003) 65	65
Şekil 2.19	Kürkçü Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.482.) 66	66
Şekil 2.25	Güven Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.470.) 66	66
Şekil 2.20	Maarif (Yemiş) Hanı Planı (GBB Arşivi,2003) 67	67
Şekil 2.21	Elbeyli (İnceoğlu) Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.449.) 67	67
Şekil 2.22	Anadolu Hanı Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.424.) 68	68
Şekil 2.23	Bayaz Han Planı(G.B.B Arşivi,2006 68	68
Şekil 2.24	Buğday Hanı Planı(V.B.M Arşivi,2007) 69	69
Şekil 2.25	Zincirli Bedesten Planı (V.B.M Arşivi,2007) 69	69
Şekil 2.26	Kemikli Bedesten Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.531.) 70	70
Şekil 3.33	İlgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Planı (V.B.M Arşivi:2008) 73	73
Şekil 3.34	Lala Mustafa Paşa Bedesteni Restitüsyon Planı ..... 85 (Çam, Türk Kültür... ,s.106.)	85

Şekil 3.275	Lala Mustafa Paşa Hamamı Planı ..... 87 (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.65.)	87
Şekil 3.36	Lala Mustafa Paşa İmaretı Planı, 2008..... 91	91
Şekil 3.37	Lala Mustafa Paşa İmaretı Restıtüsyon Planı..... 91 (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.66.)	91
Şekil 3.38	G.M.M Arşivinde bulunan Hanın Planı 103	103
Şekil 3.39	G.M.M Arşivinde bulunan Han Güney Avlu Cephe Görünüşü 103	103
Şekil 3.40	Hışva Han(Lala Mustafa Paşa Hanı) Planı ..... 107 (Akozan, " Türk Han ve Kervansarayları " , s.199.)	107
Şekil 3.41	Hışva Han Rölöve Planı ..... 116 (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.53.)	116
Şekil 3.42	Hışva Han Restıtüsyon Planı ..... 117 (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.55.)	117
Şekil 3.283	Lala Mustafa Paşa Külliyesi Yerleşim Planı ..... 118 (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.52.)	118
Şekil 4.44	Lala Mustafa Paşa Hanı Vaziyet Planı ..... 127 (Gaziantep Koruma Amaçlı İmar Planı)	127
Şekil 4.45	Gaziantep Hanları Vaziyet Planı 130	130
Şekil 4.46	L.M.P.H mekan kodlarını gösteren planı 134	134
Şekil 5.47	Malzeme Analizi Lejantı 194	194
Şekil 5.48	Dönem Analizi Lejantı 197	197
Şekil 5.49	Hasar Tespit Analizi Lejantı 200	200

FOTOGRAF LİSTESİ

Sayfa No

Fotograf 2.1	Kayseri Karatay Han (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.44.).....	43
Fotograf 2.1	Sultan Han (Aksaray) (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.44.).....	43
Fotograf 2.2	Bursa Emir Han Ön Cephe (Aslanapa, Osmanlı Devri... ,s.86.)	49
Fotograf 2.4	Bursa Emir Han Avlu Cephe (Aslanapa, Osmanlı Devri... ,s.86.)	49
Fotograf 2.3	Payas Sokullu Külliyesi Bedesten, 2008	50
Fotograf 2.4	Payas Sokullu Külliyesi Hana giriş portalı, 2008	50
Fotograf 2.5	Payas Sokullu Külliyesi Han, 2008	50
Fotograf 2.6	Payas Sokullu Külliyesi Han, 2008	50
Fotograf 2.7	Şanlıurfa Millet Hanı, 2007	51
Fotograf 2.8	Şanlıurfa Millet Hanı, 2007	51
Fotograf 2.9	Diyarbakır Deliler Hanı, 2007	51
Fotograf 2.102	Diyarbakır Deliler Hanı, 2007	51
Fotograf 2.113	Halep Gümrük Han, 2007	51
Fotograf 2.124	Halep GümrükHan, 2007	51
Fotograf 2.135	Halep Vezir Han, 2007	52
Fotograf 2.146	Halep Vezir Han, 2007	52
Fotograf 2.157	AmasyaTaş Han, 2007	52
Fotograf 2.168	AmasyaTaş Han, 2007	52
Fotograf 2.179	TokatTaş Han, 2007	52
Fotograf 2.20	TokatTaş Han, 2007	52
Fotograf 2.218	Emir Han, 2007	61
Fotograf 2.22	Yeni Han, 2007	61
Fotograf 2.23	Tütün Han, 2007	62
Fotograf 2.24	Yüzükçü Han, 2007	62
Fotograf 2.25	Tuz Han, 2007	63
Fotograf 2.26	Millet Han, 2007	64
Fotograf 2.27	Şire Han, 2007	65
Fotograf 2.28	Kürkçü Han, 2008	66
Fotograf 2.29	Güven Han, 2008	66
Fotograf 2.30	Maarif Hanı,2008	67
Fotograf 2.31	Elbeyli Hanı, 2007	67
Fotograf 2.32	Anadolu Han Avlusu,2008	68
Fotograf 2.33	Bayaz Han Avlusu,2009	68
Fotograf 2.34	Buğday Han,2009	69
Fotograf 2.35	Zincirli Bedesten, 2009	69
Fotograf 2.36	Kemikli Bedesten, 2008	70
Fotograf 2.37	Kemikli Bedesten, 2008	70
Fotograf 3.38	Erzurum Lala Mustafa Paşa Cami	72
Fotograf 3.39	İlgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Avlu	73
Fotograf 3.40	İlgın Külliyesi Cami	73
Fotograf 3.41	Lala Mustafa Paşa Bedesteni (Abdülhamit arşivi-1890)	84
Fotograf 3.42	Lala Mustafa Paşa Bedesteni (Başgelen, Bir Zamanlar ... , s. 15.)	84

Fotograf 3.43	Gaziantep Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	92
Fotograf 3.44	Gaziantep Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	92
Fotograf 3.45	Gaziantep Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	93
Fotograf 3.46	Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	93
Fotograf 3.47	Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	94
Fotograf 3.48	Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	94
Fotograf 3.49	Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	95
Fotograf 3.50	Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	95
Fotograf 3.51	Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	96
Fotograf 3.52	Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008	96
Fotograf 3.53	Lala Mustafa Paşa Hanı (Abdülhamit Arşivi , 1890)	101
Fotograf 3.54	Lala Mustafa Paşa Hanı (Şahinbey Beld. Arşv.)	101
Fotograf 3.55	Lala Mustafa Paşa Hanı (Şahinbey Beld. Arşv.)	102
Fotograf 3.56	Lala Mustafa Paşa Hanı, 1956 (G.M.M Arşv.).....	104
Fotograf 3.57	Lala Mustafa Paşa Han Avlusu, 1956 (G.M.M Arşv.).....	104
Fotograf 3.58	Lala Mustafa Paşa Han Avlusu, 1956 (G.M.M Arşv.).....	105
Fotograf 3.59	Lala Mustafa Paşa Han (G.M.M Arşv.)	106
Fotograf 3.60	Lala Mustafa Paşa Han (G.M.M Arşv.)	106
Fotograf 3.61	Lala Mustafa Paşa Han (G.M.M Arşv.)	106
Fotograf 3.62	Lala Mustafa Paşa Han (G.M.M Arşv.)	106
Fotograf 3.63	Lala Mustafa Paşa Han (G.M.M Arşv.)	106
Fotograf 3.64	Lala Mustafa Paşa Han (G.M.M Arşv.)	106
Fotograf 3.65	Han'a ait tescil fişi	108
Fotograf 3.66	Han'a ait tescil fişi	108
Fotograf 3.67	Han'ın 1987 yılındaki durumu (G.M.M Arşv.)	110
Fotograf 3.68	Han'ın 1987 yılındaki durumu (G.M.M Arşv.)	111
Fotograf 3.69	Han'ın 1987 yılındaki durumu (G.M.M Arşv.)	112
Fotograf 3.70	Han'ın 1987 yılındaki durumu (G.M.M Arşv.)	113
Fotograf 3.71	Han'ın 1987 yılındaki durumu (G.M.M Arşv.)	114
Fotograf 3.72	Han'ın 1987 yılındaki durumu (G.M.M Arşv.)	115
Fotograf 3.73	Han'ın güneybatı kanadı (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.58.)	119
Fotograf 3.74	Han'ın kuzeydoğu kanadı (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.58.)	119
Fotograf 3.75	Han'ın doğu kanadı (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.58.)	119
Fotograf 3.76	Han'ın güneydoğu kanadı (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.59.).....	119
Fotograf 3.77	Han'ın ahır bölümü (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.59.)	119
Fotograf 3.78	Han'ın güneydoğu kanadı (Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.59.).....	119
Fotograf 3.79	Han'ın 2003 yılındaki durumu (A.K.T.V.K.B.K Arşv)	121
Fotograf 3.80	Han'ın 2003 yılındaki durumu (A.K.T.V.K.B.K Arşv)	121
Fotograf 3.81	Han'da 2003 yılında yapılan tahribat (A.K.T.V.K.B.K Arşv.).....	121
Fotograf 3.82	Han'ın 2006 yılındaki durumu.....	123
Fotograf 3.83	Han'ın 2006 yılındaki durumu.....	123
Fotograf 3.84	Han'ın 2006 yılındaki durumu.....	124
Fotograf 3.85	Han'ın 2006 yılındaki durumu.....	124
Fotograf 3.86	Han'ın 2006 yılındaki durumu.....	124
Fotograf 3.87	Han'ın 2006 yılındaki durumu.....	124
Fotograf 3.88	Han'ın 2006 yılındaki durumu.....	124
Fotograf 3.89	Han'ın 2006 yılındaki durumu.....	124

Fotograf 3.90 Han'da yapılan kazı çalışması, 2007	125
Fotograf 3.91 Han'da yapılan kazı çalışması, 2007	125
Fotograf 3.92 Han'da yapılan kazı çalışması, 2007	125
Fotograf 3.93 Han'da yapılan kazı çalışması, 2007	125
Fotograf 3.94 Han'da yapılan kazı çalışması, 2007	125
Fotograf 3.95 Han'da yapılan kazı çalışması, 2007	125
Fotograf 4.96 Hanlar Bölgesi hava fotoğrafı, 2006 (G.B.B Arşv.).....	131
Fotograf 4.97 Lala Mustafa Paşa Hanı ve çevresi hava fotoğrafı (G.B.B Arşv.)	132
Fotograf 4.98 Kuzey Cephe batı dükkanlar	135
Fotograf 4.99 Kuzey Cephe doğu dükkanlar	135
Fotograf 4.100 Z07 Kuzey cephe	136
Fotograf 4.101 Z09 Kuzey cephe	136
Fotograf 4.102 Z10 Kuzey cephe	136
Fotograf 4.103 Z11 Kuzey cephe	137
Fotograf 4.104 Z05 Dükkan iç Mekan	137
Fotograf 4.105 Z10 Dükkan iç Mekan	137
Fotograf 4.106 Giriş portalı döşeme kaplaması	138
Fotograf 4.107 Z16 Batı duvarı görünümü	139
Fotograf 4.108 Z16 Doğu yönündeki niş	140
Fotograf 4.109 Z16 Ahşap kirişleme üst örtüsü	140
Fotograf 4.110 Z16 Döşeme kaplaması	141
Fotograf 4.111 Z12 Batı duvarı	142
Fotograf 4.112 Z12- Z13 Güney cephe görünümü	143
Fotograf 4.113 Kuzeybatı kanadının güney cephe görünümü	143
Fotograf 4.114 Z15 Mekanı doğu duvarında ters çevrilmiş sütun kaidesi	144
Fotograf 4.115 Z15 Mekanı güney duvarına bitişik kuyu ve yalak	144
Fotograf 4.116 Kuzeydoğu kanadı	145
Fotograf 4.117 Z17 Güney cephe görünümü	146
Fotograf 4.118 Z19-Z20-Z21 Güney cephe görünümü	148
Fotograf 4.119 Doğu kanadı görünümü	151
Fotograf 4.120 Z27 Odasındaki seki ve boşluklar	151
Fotograf 4.121 Z27 Odasındaki seki ve boşluklar	151
Fotograf 4.122 Doğu kanadı görünümü	152
Fotograf 4.123 DRA7 kalıntısı	152
Fotograf 4.124 DRA6 kalıntısı	152
Fotograf 4.125 DRA4 kalıntısı	153
Fotograf 4.126 DRA4 kalıntısındaki sütun kaidesi	153
Fotograf 4.127 DRA3 kalıntısı	153
Fotograf 4.128 DRKA kalıntısı	153
Fotograf 4.129 DRKA kalıntısı	153
Fotograf 4.130 Z32-Z33 Kuzey cephe	154
Fotograf 4.131 Z34-Z35 Kuzey cephe	155
Fotograf 4.132 Z36 Kuzey cephe	156
Fotograf 4.133 Güneybatı kanadı	158
Fotograf 4.134 Z37-Z38 Kuzey cephe	158
Fotograf 4.135 Z38 Döşeme kaplaması	159

Fotograf 4.136 Z57 Avlu güney yönündeki döşeme kaplaması	159
Fotograf 4.137 Z48 Revak ve Z42-Z43 odaları kuzey cephe	161
Fotograf 4.138 Z45 Odasının batı duvarındaki sembol ve işaretler	162
Fotograf 4.139 Z46 Odasının duvarındaki sembol ve işaretler	162
Fotograf 4.140 Z46 Odasının duvarındaki sembol ve işaretler	163
Fotograf 4.141 Z46 Odasının duvarındaki sembol ve işaretler	163
Fotograf 4.142 Z47 Odasının duvarındaki sembol ve işaretler	164
Fotograf 4.143 Z47 Odasının duvarındaki sembol ve işaretler	164
Fotograf 4.144 Z49 Mekanı iç mekan görünümü	165
Fotograf 4.145 Z49 Mekanı kuzey cephe görünümü	166
Fotograf 4.146 Z50-Z51-Z52 Doğu cephe görünümü.....	167
Fotograf 4.147 Z53 Doğu cephe görünümü	168
Fotograf 4.148 Z53 İç mekan görünümü	168
Fotograf 4.149 Z54 Doğu cephe görünümü	169
Fotograf 4.150 Z55 Doğu cephe görünümü	170
Fotograf 4.151 Z56 Ahır kuzey bölüm	171
Fotograf 4.152 Z56 Ahır güney bölüm çapraz tonoz üst örtü	172
Fotograf 4.153 Z56 Ahır güney bölüm batı duvarı mazgal pencere	172
Fotograf 4.154 Z56 Ahır güney bölüm batı duvarı mazgal pencere detay.....	173
Fotograf 4.155 Z56 Ahır güney duvarı kemer ve niş	173
Fotograf 4.156 Z56 Ahır iki bölümü ayıran kemer	174
Fotograf 4.157 Z56 Ahır güney bölüm batı duvarı	175
Fotograf 4.158 Z56 Ahır güney bölüm üst örtü	175
Fotograf 4.159 Z56 Ahır güney bölüm kuzey duvarına sonradan yapılan duvar.....	175
Fotograf 4.160 Z56 Ahır güney bölüm batı üst örtü	176
Fotograf 4.161 Z56 Ahır güney bölüm.....	176
Fotograf 4.162 Han Kuzey cephe giriş portalı	184
Fotograf 4.163 Giriş portalı süsleme detayı	184
Fotograf 4.164 Giriş portalı nişi mukarnaslı süsleme detayı	185
Fotograf 4.165 Giriş portalı batı seki	185
Fotograf 4.166 Giriş portalı doğu seki	186
Fotograf 4.167 Giriş kapısı detay	186
Fotograf 4.168 Kuzey cephe batı dükkanları.....	187
Fotograf 4.169 Doğu cephe görünümü.....	188
Fotograf 4.170 Doğu cephe görünümü.....	189
Fotograf 4.171 Doğu cephe görünümü.....	189
Fotograf 4.172 Doğu cephe görünümü.....	190
Fotograf 4.173 Batı cephe görünümü	190
Fotograf 4.174 Batı cephe görünümü	191
Fotograf 4.175 Batı cephe çörtten detayı	192
Fotograf 4.176 Batı cephe	192

EKLER LİSTESİ

	Sayfa No
EK 1 Gaziantep Hanlarında Sayısal Analiz Çalışması Sonuç Raporu.....	227
EK 2 Lala Mustafa Paşa Hanı Rölöve Paftaları.....	231
EK 3 Lala Mustafa Paşa Hanı Malzeme Analizi Paftaları.....	239
EK 4 Lala Mustafa Paşa Hanı Dönem Analizi Paftaları.....	246
EK 5 Lala Mustafa Paşa Hanı Hasar Analizi Paftaları.....	253
EK 6 Müdahaleleri Oluşturacak İlkeler İçin Yönetmelik ve Tüzükler	260

KISALTIMA LİSTESİ

A.K.V.T.V.K.B.K : Adana Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

G.B.B : Gaziantep Bùyükşehir Belediyesi

V.B.M : Vakıflar Bölge Müdürlüğü

G.M.M : Gaziantep Müze Müdürlüğü

G.E.E.A.Y.K: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

L.M.P.H:Lala Mustafa Paşa Hanı

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

a.g.y: Adı geçen yer

bkz: Bakınız

S:Sayı

s:Sayfa

yy: Yüzyıl

M.Ö: Milattan Önce

M.S: Milattan Sonra

H: hicri

DRA: Doğu Revak Ayağı

DRKA: Doğu Revak Kemerli Ayağı

Z:Zemin kat

cm:santimetre

mt:metre

ÖZET

Gaziantep’te ticari işlevlerin yoğunluğu açısından ilk olma özelliği taşıyan Lala Mustafa Paşa Külliyesi ve külliyeinin ana yapısı olan Lala Mustafa Paşa Hanı, kent içerisinde tarihi bilinen en eski ticaret yapısıdır. 16.yy sonunda inşa edilen han 19.yy da yeniden yapılmaya varan büyük bir onarım geçirmiş, mevcut durumda ise fiziksel bütünlüğünü büyük oranda kaybetmiş ve koruma sorunları bulunmaktadır. Lala Mustafa Paşa Hanından başladığı kabul edilen tarihi ticari aksta 2008 yılında tamamlanan pek çok restorasyon, sokak sağlıklılaştırma ve çevre düzenleme çalışmaları yapılarak bu aksın kent hayatında aktif olarak kullanılması adına girişimlerde bulunulmuştur. Kentte ve tarihi ticari aksta oluşan tüm bu girişimler Lala Mustafa Paşa Hanı’nın da koruma sorunlarının ortaya konmasını zorunlu kılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, Lala Mustafa Paşa Hanının üzerinde yer aldığı coğrafya ve tarihçesi gelişimi, Ticari yolların ve Gaziantep’te ticaret mekanlarının gelişimi incelenmiş, Osmanlı öncesi döneminden itibaren han mimarisi ve Gaziantep hanları mimarileri incelenerek analogik çalışmalar yapılmıştır.

Lala Mustafa Paşa, Vakfiyesi, Külliye ve külliyeiyi oluşturan Bedesten, Mescid, Hamam, İmaret yapıları incelenmiş ve hanın geçirdiği tarihsel süreç tarihi ve kurumsal belgelerden, bilimsel ve yerel araştırmalardan yararlanılarak aktarılmaktadır.

Külliyeinin ana yapısı16.yy da inşa edilmiş Lala Mustafa Paşa Hanının konumu, plan ve mekan özellikleri, strüktürel özellikleri, kullanılan malzeme ve teknik, cephe ve bezeme özellikleri aktarılmaktadır.

Lala Mustafa Paşa Hanının mevcut durumunun belgelenmesi ve koruma sorunları yapılan malzeme, dönem, hasar tespit analizleri ile irdelenmiş, restitüsyonu ve restorasyonu için kuramsal öneri modelleri geliştirilmiş ve çalışmanın sonuçları aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayıntab, Gaziantep, Lala Mustafa Paşa, Külliye, Han, Hışva, Koruma Sorunları

ABSTRACT

The Complex of Lala Mustafa Pasha (Külliye) and its main building Lala Mustafa Pasha Inn (Han) is the oldest intensive commercial building of the city which its historical background can be known in Gaziantep.

It was built at the end of 16 th.century, had a big renovation at 19 th.century and at present time, the building almost lost its physical unity and has conservation problems.

On the historical commercial axis which accepted as it begins from the Lala Mustafa Pasha Inn, many restorations, renovations projects, environmental settings has been completed in 2008 and this axis aimed to be use actively in daily urban life in the city.

Within the scope of this study, the geographical and historical development of the area that Lala Mustafa Pasha Inn has been placed, the development of the commercial roads and the commercial places in Gaziantep has been examined. An analogical study has been done by surveying the Inn Architecture (Han Buildings) and Han buildings in Gaziantep beginning from the pre-Ottoman Period.

Lala Mustafa Paşa Vakfiye(The official papers of the Complex), The Complex(Külliye)and Market Place(Bedesten), small mosque(mescid), the bath(hamam), the kitchen (İmaret) buildings have been examined and the historical survey of the Lala Mustafa Pasha Han are stated with the help of the historical and institutional documents and academic and local studies.

The location of Lala Mustafa Paşa Han, the main building of the Complex built in 16th.century, the characteristics of its plan, place, structure, the material used in the building, the technical specifications, the facade and the decorations are stated. The determination of the current situation and conservation problems of Lala Mustafa Pasha Han are stated by analyzing the material, the period and the damages. Theoretical suggestions have been developed for restitution and restoration and the results of the study are explained.

Key Words: Ayıntab, Gaziantep, Lala Mustafa Pasha, Complex, Inn, Hışva, Conservation Problems

1. GİRİŞ

1.1 Amaç

Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Gaziantep'te ticari işlevlerin yoğunluğu açısından ilk olma özelliği taşımaktadır¹. Külliye bedesten, mescit, imaret, hamam, handan oluşmaktadır. Bedesten ve mescit günümüze ulaşamamışken bitişik olarak konumlanmış hamam ve han imaret varlıklarını devam ettirmektedir.

Lala Mustafa Paşa Hanı, Gaziantep Kalesi'nin güney yamacındaki düzlükte yer almaktadır. Kentte tarihi bilinen en eski ticaret yapısı olması^(*) kentin ticaret dokusunun, hanın da içinde yer aldığı kalenin güneyinden başladığını göstermektedir. Yapının bir diğer önemi, Antep'te Enderun çıkışlı banisi olan tek yapı olmasıdır.

Lala Mustafa Paşa Hanı, yığma yapım tekniği ile kesme taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Günümüze kadar olan süreçte pek çok onarım geçirmiştir. Ancak bu durum yapının korunmasını sağlayamamıştır. Bu onarımlarda yapının belli bölümlerinin onarıldığını, çok büyük bölümünün yeniden yapıldığını söylemek mümkündür. Günümüz restorasyon anlayışı ile bakıldığında bu onarımlarda hana zarar verildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Mevcut durumunda, yapıda fiziksel bütünlük büyük oranda yok olmuş, ayakta kalan kısımları strüktürel ve malzeme deformasyonlarına uğramış ve terk edilmişliğin etkisiyle strüktürel durumu oldukça zayıflamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Gaziantep mimari mirasında önemli bir yer tutan ve fiziksel bütünlüğünü kaybetmiş olan Lala Mustafa Paşa Hanı'nın, tarihsel ve kurumsal belgelerden, akademik yayınlardan yararlanılarak tarihsel sürecinin ortaya çıkarılması, günümüzdeki durumunun belgelenmesi, koruma sorunlarının tespit edilmesi, tarihsel belgeler ve analogik çalışma sonuçları doğrultusunda restitüsyon ve restorasyon metodolojilerinin geliştirilmesidir.

---

1 Özkarcı, "Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi", s. 41.

(*) Ünal, Kuban ve Çam, çalışmalarında bu konuyu vurgulamışlardır.

1.2 Kapsam

Çalışmanın kapsamı Gaziantep Lala Mustafa Paşa Hanı'nın yer aldığı coğrafyanın tarihsel açıdan değerlendirilmesi ve ticari yol ve mekân gelişimlerinin incelenmesi, kentteki diğer ticari işlevli yapıların analogik çalışmalarının yapılması, yapının tarihsel sürecinin ulaşılabilen tüm kaynaklardan yararlanılarak ortaya konulması, yapının mevcut durumunun tespiti, analitik çalışmalar ile koruma sorunlarının belirlenmesi, elde edilen veriler doğrultusunda restitüsyon ve restorasyon metodolojilerinin oluşturulmasıdır.

1.3 Yöntem

Belirtilen amaç ve kapsam doğrultusunda hanın yer aldığı coğrafi konum ve tarihsel gelişimi irdelenmiştir. Han yapıları ilk örneklerinden başlayarak Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Osmanlı dönemi Gaziantep hanları başlıklarında incelenerek tarihsel süreçteki gelişimleri ve analogik çalışmalar yapılmıştır.

Hanın yer aldığı Lala Mustafa Paşa Külliyesi'nin banisi, vakfiyesi ve bedesten, mescit, imaret, hamam, handan oluşan birimleri, tarihsel, kurumsal belgeler ve bilimsel yayınlar taranarak, ulaşılabilen görsel ve metinsel bilgiler ölçüsünde aktarılmıştır. Bu doğrultuda Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesi, Şer'i ye sicilleri, Gaziantep Müze Müdürlüğü arşivi ve Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivi temel kaynaklar olmuştur. Bunların yanı sıra han ile ilgili bilimsel yayınlar incelenmiştir. Bu yayınlar içerisinde C. Cahit Güzelbey'in yayınları, Mustafa Gündal'ın Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi ile ilgili çalışması, Nusret Çam'ın Gaziantep anıtlarını incelediği çalışması, Mustafa Özkarcı'nın Gaziantep Hanları ile ilgili çalışmaları temel kaynaklar olmuştur*.

Çalışmanın konusunu oluşturan Lala Mustafa Paşa Hanı'nın günümüzdeki durumu, konumu, plan, mekan, strüktürel özellikleri, kullanılan malzeme, teknik, cephe ve bezeme özellikleri açısından ele alınmıştır.

Yapının tüm detaylarını gösterecek şekilde fotoğraflarla belgelenmesi sağlanmıştır. Aksi belirtilmediği sürece bu çalışma içerisinde kullanılan fotoğraflar yazana aittir.

Yapının mevcut durumunun tam ve doğru olarak yansıtılması için rölöve çalışması yapılmıştır. Rölöve çalışmasından sonra malzeme, dönem ve hasar analiz çalışmaları ile yapının koruma sorunları aktarılmaya çalışılmıştır.

Rölöve çalışması sırasında iyi ve hata oranı az sonuçlar almak için, sayısal veri toplama ve bunların coğrafi veri sisteminde değerlendirilmesi, nirengi ve poligonların tespiti, belirlenen koordinat sisteminde koordinat hesaplarının yapılması, yerel ölçme teknikleriyle

---

* Bknz Kaynakça

plan, kesit ve cephelerin ölçümü yapılmıştır. Öncelikli olarak yapıya ait krokiler hazırlanmış, fotoğraf ile belgelenmiş, ölçüm için tespit edilen noktalar total stationla okunup sayısal değerlendirmeleri harita mühendisi desteğiyle yapılmıştır. Arazide toplanan veriler, bilgisayara aktarılarak ölçülen tüm noktalar Netcad yazılımında krokiler yardımı ile birleştirilerek plan ve cepheler genel hatları ile oluşturulmuştur. Detaylı fotoğraf ve saha çalışması ile detaylar işlenmiştir. Yapıdaki askıya alma çalışması nedeni ile optik cihazla ölçüm yapılamayan bölgelerde, lazer metre ile üçgenleme yapılarak ölçü alınmış, bu bölgeler rölöve üzerinde farklı kalem kalınlığı kullanılarak belirtilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, vaziyet planı, tonoz ve kat planı, dört cephe ve 13 kesit hazırlanmıştır. Vaziyet planı için 2005 yılında çekilmiş hava fotoğrafları ve 1992 yılında hazırlanmış olan Gaziantep Koruma Amaçlı İmar Planı altlık olarak kullanılmıştır. Hazırlanan tüm çizimler 1/50 ölçek hassasiyetinde alınmış ise de, yapının büyüklüğü nedeni ile ekler bölümüne A3 çıktıları olarak eklenmiştir.

Rölöve çalışması sonucunda hanın mekanlarına “Zemin Katı” tanımlayacak şekilde Z kodu ve saat yönü doğrultusunda rakamlarla mekân kodları oluşturulmuştur: Z01, Z02, vb. Handa 60 adet mekan kodu ortaya çıkmıştır. 56 adet kapalı mekan ve dört adet yarı açık mekan (Z48, Z58, Z59, Z60 revaklar) ve bir açık mekan (Z57 avlu) kodlanmıştır. Metinlerde verilen mekan ölçüleri, mekan orta aksından alınabilen ölçülerdir. Mekan özelliklerinin tanımlandığı bölümde verilen tüm fotoğraflar 2008 yılına aittir.

Yapıda var olan tüm malzemeler, rölöve çizimleri üzerinde gösterilerek mevcut durumun farklı açılardan belgelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Özgün ve muhdes malzemelerin detaylı analizleri yapı ile ilgili sonuç ve değerlendirmelere imkan sağlamaktadır.

Hasar analizi yapıya zarar veren tüm görsel ve fiziksel unsurların belirli başlıklarla rölöve çizimleri üzerindeki dağılımını göstermek için yapılmıştır.

Dönem analizi çalışmasında öncelikle yapıdan gelen izler değerlendirilmiştir. Malzeme değişiklikleri, malzeme boyutları, malzeme cinsleri, yapı elemanlarının formu, taşıyıcı sistemde oluşan hasarlar, yapının çeşitli dönemlerine ait fotoğraflar ve resmi kurul arşivlerinde bulunan belgelerle karşılaştırılmıştır.

Yapılan tarihsel araştırma, mevcut durumun belgelenmesi ve koruma sorunları tespiti neticesinde elde edilen sonuçlar, restitüsyon ve restorasyon için kuramsal öneri modellerine yansıtılmış ve yapılan tüm çalışmalar bir sonuç bölümü ile değerlendirilmiştir.

2. GAZİANTEP VE HAN MİMARİSİ

2.1 Gaziantep Coğrafyası ve Tarihçesi

Gaziantep, güneyinde Kilis ve Suriye, doğusunda Şanlıurfa iline bağlı Birecik ve Halfeti ilçeleri, kuzeydoğusunda Adıyaman iline bağlı Besni ilçesi, kuzeyde Kahramanmaraş iline bağlı Pazarcık ilçesi, batıda Osmaniye ili, güneybatıda Hatay ilinin Hassa ilçesi ile çevrilidir. İlin doğuda kalan büyük parçası Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, İslâhiye, Nurdağı ve Şahinbey ilçelerinin bir bölümü Akdeniz Bölgesi'nde yer almaktadır².

İlde Akdeniz ile kara iklimleri arasında bir geçiş iklimi egemendir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve yağışlı geçmekle birlikte, batıya doğru gidildikçe Akdeniz iklimi daha fazla hissedilmektedir.

Güneyde Arap Yarımadası'ndan kuzeyde Toros Sıradağları'na doğru uzanan Arap çöllerinin sona erdiği yerde, Toros Dağları'nın eteklerinde verimli topraklar yer almaktadır. Arap çöllerini kuzeyden bir hilal gibi saran bu topraklara, binlerce yıldan beri "Verimli Ay" adı verilmiştir. Ortadoğu ülkelerinin merkezinde yer alan Verimli Ay topraklarında Asya, Afrika, Avrupa kıtalarından gelen ana karayolları kesişmektedir. Tarih boyunca Verimli Ay bölgesi ana ticaret yollarının kavşak noktalarında, büyük ticaret ve sanayi şehirleri doğmuş, büyümüş, yıkılmış ve yerlerine yenileri kurulmuştur. Verimli Ay bölgesinin bir parçası sayılan Gaziantep bölgesi, bu bölgenin ortasında stratejik bir noktada yer almaktadır³. Buzul Çağları'ndan sonra yaklaşık 12000 – 14000 yıl öncesinde Verimli Ay bölgesinde, iklimin müsait olması ile ilk uygarlıkların yeşerdiği, üretimin, yerleşik hayatın, sosyal düzenin, iş bölümünün, hukukun, teknolojinin, sanatın ve mimarlığın ilk örneklerinin görülmeye başladığı alandır⁴.

---

2 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 43.

3 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 43.

4 Ergeç, "Gaziantep'in Tarihi Dönemleri", s. 29.

Tüm Güneydoğu Anadolu kentleri gibi Gaziantep'in tarihi de ilk çağlara kadar uzanır. İlk insan topluluklarının yaşadığı ve ilk uygarlıkların geliştiği Mezopotamya, Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan yollar üzerinde ve Maraş, Halep, Birecik'ten Akdeniz'e uzanan yolların kesişme noktasında bulunduğundan her dönemde önemli bir merkez olmuştur⁵.

Gaziantep coğrafyası, Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik dönemleri, Tunç Çağı'nı, sonra da Mezopotamya, Titanni, Asur, Med, Pers, İskender, Helen, Selefkos, Roma, Bizans, İslam Arap ve Türk İslam uygarlıklarını barındırmıştır⁶. Kentin çevresinde çok sayıda doğal ve yontma taş mağarasının yanı sıra üç yüz'e yakın höyük bulunmaktadır⁷. Turlu Köyü'ndeki Şehzade Höyük'te 1956 yılında yapılan kazıdan elde edilen bilgiler, bölgenin kültür tarihinin 9000 yıl önce Mezopotamya uygarlığına gittiğini göstermektedir⁸.

Paleolitik (Eski Taş) Çağ: Günümüzden 700 / 650 bin yıl - 13 / 11 bin yıl öncesine tarihlenen çağa ait buluntulara Sakçagözü civarı ile Nizip'in Fırat kıyısındaki bölgelerde, Şehitkâmil ilçesinin 10 km kuzeyinde bulunan Dülük Köyü (Doliche) civarında rastlanmıştır. Keber Tepesi'nde bulunan Şarklı Mağara, Paleolitik Dönem insanların barındıkları ve buradaki kaliteli çakmak taşı yataklarını işleyip, alet tiplerini geliştirdikleri yerdir⁹.

Neolitik (Yeni Taş) Çağ (MÖ 9000 – 5500): İnsanlık tarihinde toprağa bağlanma, üretime geçilmesi, iş bölümünün ortaya çıkması, sosyal hayatın sistemleşmesi açısından devrim olarak nitelenen bu devrin buluntularına Karkamış, Sakçagözü, Yunushöyük ve Turluhöyük gibi merkezlerde rastlanmıştır. Neolitik Çağ'a ait merkezlerde yapılan arkeolojik araştırmalardan, genel hatlarıyla ızgara tarzında ve normal taş temeller üzerine kerpiç veya pise tekniğinde^(*) yapılmış duvarlardan oluşan tek veya iki odalı evlerin varlığı bilinmektedir¹⁰.

---

5 Ceyhan, Gaziantep Tarihi, s. 2.

6 Ceyhan, a.g.e, s. 2.

7 Ergeç, a.g.e, s. 29.

8 Ergeç, a.g.e, s. 31.

9 Ergeç, a.g.e, s. 31

(*) Somun biçimli kerpiç blokların kullanıldığı duvarlar

10 Ergeç, a.g.e. s. 30.

Kalkolitik Çağ (Bakır - Taş Çağı) (MÖ 5500 – 3000): Yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar sonucunda çok sayıda Kalkolitik Çağ merkezi saptanmıştır. Sakçagözü, Tilmen Höyük, Gedikli Höyük ve Karkamış, Tilbaşar Höyükleri iyi ve sistematik bulgu veren yerlerdir. Kalkolitik Çağ'ın son dönemleri, Ön Asya dünyasında ilk devlet teşkilatının görülmeye başladığı devirdir. Dolayısıyla halkın yaşadığı basit evlerin yanı sıra, tapınakların, sarayların yapılmış olduğu kabul edilmektedir¹¹.

Tunç Çağı (MÖ 3000 – 1200): Şehir devletleri, düzenli ordular, organize edilmiş ticaret yoğun şekilde yaşanmıştır. Bölgede Tunç Çağı'nı yansıtan çok sayıda höyük bulunmaktadır. Hurri kavimlerinin etki alanı içindeki bölgede daha sonra Hurri - Mitanni Devleti kurulur. Tunç Çağları yaklaşık MÖ 2000 başlarında yazının kullanılmaya başlanması ile Anadolu'da tarih çağları başlamıştır. Yönetim biçimine göre ortaya çıkan şehir devletleri ile birlikte anıtsal saray yapıları görülmektedir. En önemlisi Tilmen Höyük'te, kesme taştan yapılmış orthostatlar'ı günümüze kadar gelmiş olan saray yapısıdır. Sarayın anıtsal taht ve tören salonu, kalker taşlarından çok düzgün bloklar halinde kesilmiş ve harçsız olarak yerleştirilmiş temel üstü elemanlardan meydana gelmektedir¹².

Anadolu'da tarih çağlarının başlamasına sebep olan yazının kullanılması, ilk önce Kuzey Mezopotamya'daki Asur şehirlerinden yola çıkan tüccarların Dicle ve Fırat bölgesi üzerinden Orta Asya'ya ulaşması sayesinde olmuştur. Bu önemli yollardan biri de Gaziantep'ten geçmektedir.

Hitit Dönemi (MÖ 16 – 12 yy): Gaziantep bölgesi, Hurri - Mitanni egemenliğinden MÖ 15. yy ortalarında, Hitit Kralı I. Hattuşili'nin Halep fetihleri esnasında, merkezi Hitit Devleti'nin etki alanına girmiş ve önemli şehirlerde bu kültür hemen yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Karkamış, Gedikli, Tilmen Höyük bu dönemin önemli merkezleridir¹³.

---

11 Ergeç, a.g.e., s. 30.

12 Ergeç, a.g.e., s. 31.

13 Ergeç, a.g.e., s. 32.

Hititler önce Kızılırmak Havzası'nda Yozgat'ın güneydoğusunda bulunan Boğazköy, sonra Kuzey Suriye'de Akçadağ karşısındaki Zincirli, daha sonra da Asi Nehri üzerinde bulunan Karkamış (Cerablus) bölgesini başkent edinmiş uygar ve güçlü bir devlet olduğu, Mısırlıların Hititlerle yaptığı savaflara ilişkin belgelerden anlaşılmaktadır¹⁴.

Geç Hitit Dönemi (MÖ 1200 -700): Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra tüm Anadolu'da bir karanlık dönem yaşanmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne çekilen Hitit halkı buradaki yerel halkla birlikte yeni bir medeniyet oluşturmuştur. Geç Hitit Dönemi, Gaziantep'te çok yoğun yaşanmış ve özellikle Karkamış başta olmak üzere, Sakçagözü, Zincirli, Yesemek en önemli Geç Hitit merkezleri olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde Hitit - Arami ve Hurri kökenli yeni bir sentez kültürü önem kazanmıştır. Bu kültür, sanat, yazı, ticaret, ulaşım ve mimarideki yenilikleri ile Eski Yunan dünyasını derinden etkilemiştir. Mimaride eski usuldeki sandık duvar tekniği terk edilmiş, yerine Frig usulü olarak adlandırılan büyük taş bloklarla yapılan inşa tarzı gelmiştir¹⁵.

Roma Dönemi (MÖ 190 - MS 395): Pompeus'un MS 65 yılında Gaziantep'i Roma topraklarına kattığı bilinmektedir. Birinci yüzyıl sonlarında yöreyi kesin olarak egemenlikleri altına alan Romalılar yerel halkın gelenek ve göreneklerine, dil ve dinlerine, günlük yaşantılarına karışmamışlar ve bu nedenle önemli bir direnişle karşılaşmamışlardır. MS 79- 211 döneminde ticaret gelişmiş, sanatlar ilerlemiş ve refah artmıştır¹⁶. Roma egemenliğinin sağlandığı güvenlik ortamında Doliche (Dülük), Kilize (Kilis), Korus, Belkıs gibi kentler hızla gelişmiştir. Roma'nın uyguladığı esnek yönetimin bir sonucu olarak da Musevilik ve Hıristiyanlık gibi din ve mezhepler yayılmıştır¹⁷. İsa'nın 12 Havarisi'nden Aziz Johannes (Yuhanne) yörede Rum Kale olarak bilinen kaleyi merkez edinerek Hıristiyanlığın yayılmasında etkin bir rol oynamıştır. Çok tanrılı dinlerin merkezi

---

14 Ergeç, a.g.e., s. 32.

15 Ergeç, a.g.e., s. 32.

16 Ceyhan, a.g.e., s. 42.

17 Ceyhan, a.g.e., s. 42.

olan Doliche (Dülük) ile Hıristiyanlığın hâkim olduğu Rum Kale arasında yoğun çatışmalar olmuştur¹⁸.

Roma Dönemi'nin bölgedeki en önemli şehri Zeugma idi. Zeugma, Fırat Nehri kıyısında, nehrin kolay geçilebileceği ve nehir yollarının kavşağı konumunda kurulmuştu. Ticaret, ulaşım, askeri faaliyetlerin yoğunluğu nedeni ile şehir, zenginleşmiş bir üst sınıfa sahipti. Roma sanat geleneği içinde mitoloji konulu mozaikler, üst sınıf arasında bir gösteriş yarışı halini almıştı.

Yörenin jeolojik yapısı killi kireç taşından oluşmaktadır. Bu durum mimaride kesme taş kullanımını mümkün kılmamıştır. Kalker bloklar uzaklardan getirilmiş ve yalnızca yapıların köşelerinde kullanılmıştır. Asıl duvarlar kerpiçten yapılmıştır. Kerpiç duvarlarda çatlamaı önlemek için kat kat sıvalar yapılmış, bu sıvalar da fresklerle kaplanmıştır. Sıcak iklim bölgesinin bir özelliği olarak atriumlu (ortası avlulu), prostaslı (ön odalı) plan şeması birleştirilerek bir sentez oluşturulmuştur¹⁹.

Bizans Dönemi (MS 395 – 638): Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi (MS 379) ile Gaziantep ve çevresi Doğu Roma - Bizans egemenliği altına girmiştir. Pers Kralı Nuşirevan'ın Bizanslılarla yaptığı Nizip Savaşı (MS 591) sonucunda çevre oldukça büyük bir yıkıma uğramıştır²⁰. Bu savaş sonucunda Bizanslılar, Persleri püskürtmüş ve Gaziantep, Nizip, Antakya'yı kendi topraklarına katmışlardır.

Bizans Dönemi'nde, özellikle İslamiyet'in ilk gelişme çağlarında Halep, Menbiç, Azaz, Birecik, Kurus, Ravanda, Rum Kale gibi kaleler sağlam hale getirilmiştir. Bizans Döneminde Suriye bölgesi içinde birçok yeni kale yaptırmıştır. Yeni yapılan kalelerin birçoğu Justinyen (527 – 565) tarafından yaptırılmıştır²¹. Bizans Dönemi'nin en önemli şehirleri arasındaki Doliche (Dülük) şehri, Teluch adıyla bir eyalet merkezi olmuştur.

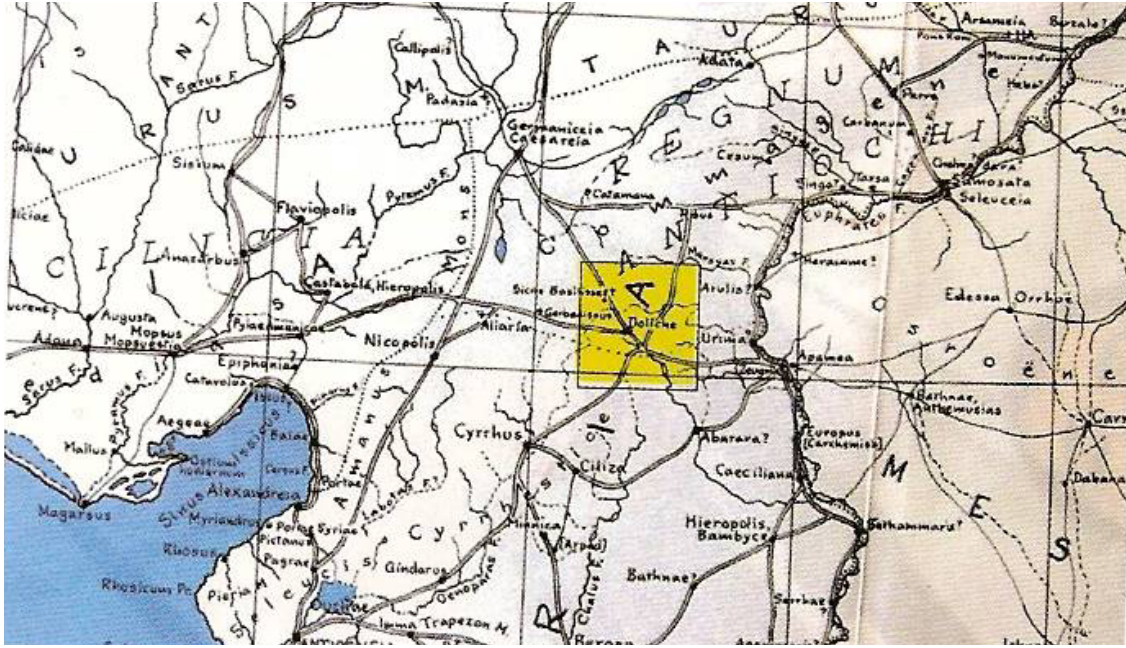
---

18 Ceyhan, 1999, s. 42.

19 Ergeç, a.g.e., s. 33.

20 Ceyhan, a.g.e, s. 44.

21 Ceyhan, a.g.e, s.47.

Harita 2.1 Antik Dönem Haritası (Ergeç, 'Dülük, Kale...', s. 32.)

Süryani Mar Yeşau, MS 499 yıllarında görülen bir depremin Urfa, Diyarbakır, Akka'yı içine alan bölgede büyük tahribat yaptığını, Fırat Nehri'nin bazı kollarının sularının kurduğunu belirtmektedir²². Bu depremin Dülük Kalesi'ni ve kasabasını yıktığı düşünülmektedir²³.

İlk Çağ'a ait kaynaklarda, Ayıntab ismi geçmemekle birlikte Dülük'ün (Doliche) ismi sık sık geçmektedir²⁴. Dülük'ün yakınındaki Teba isimli küçük bir şehrin yeni önem kazanan yolların yakınında kalmasıyla gelişmeye başlaması üzerine, MS 6. yy'da bugünkü Gaziantep kent merkezinde bulunan ve Roma zamanında karakol olarak inşa edilmiş olan kale, Sasani tehlikesine karşı onarılmış, büyütülmüş ve zamanla yerleşim gelişmiştir.

22 Özdeğer, 16. Asır'da Ayıntab Livası, s. 3..

23 Ceyhan, a.g.e., s. 2.

24 Özdeğer, a.g.e., s. 3.

Urfalı Mateous'un MS 952 – 1136 ve Papaz Grigor'un MS 1136 – 1162 yıllarına ilişkin Vakayinamelerinde şehirden 'Hantab' (Hamptan) bahsettikleri bilinmektedir²⁵. Şehrin adı Ermeni kaynaklarda 'Anthapt', Latin kaynaklarda 'Hampap' olarak geçer. İslam egemenliği döneminde de 'Ayıntap' * ismi kullanılmaktadır. Şehir Cumhuriyet öncesi yıllara kadar 'Ayıntab' adı ile anılmıştır. Bu adın benzerine Haçlı Seferleri'ne ait kroniklerde rastlanmaktadır

Halep Vilayeti Salnameleri'nde (H 1324 / M 1908) vaktiyle bu havalinin merkezi olan ve şehre bir saat mesafede bulunan Dülük şehrinin H 800 / M 1397 – 1398 tarihine doğru terk edilerek merkezinin Ayıntab'a naklolunduğu, mahalli mahkeme-i sicillerine atfen yazıldığı²⁶ bilinmektedir. 13. yy yazarlarından Yakut Hamevi'ye göre, şehrin kurulduğu ilk yıllarda Araplar, Ayıntab için bir süre Daluk (Dekuk) adını kullanmışlardır²⁷.

Şehrin antik ulaşım yollarının, stratejik konumların birleştiği, savunmaya ve saldırıya elverişli, antik ticaret yollarının kesiştiği bir kavşakta bulunması tarihin bütün dönemlerinde birçok medeniyetin göz dikmesine sebep olmuştur. Bu yollar Kahramanmaraş'tan Sakçagözü'ne giden, Urfa, Karkamış, Dülük, İslâhiye, Kilis ve Halep bağlantılı ticaret yollarıdır²⁸. Kentin jeolojik durumu önemini artırmaktadır. Kommagene sınırları içerisinde kalan Toros Dağları'nda antik dönemde kullanıldığı bilinen bazı maden yatakları vardır. Bu yörede demir madenlerinin işletildiği ve çelik elde edildiği bilinmektedir²⁹.

---

25 Ceyhan, a.g.e., s. 2.

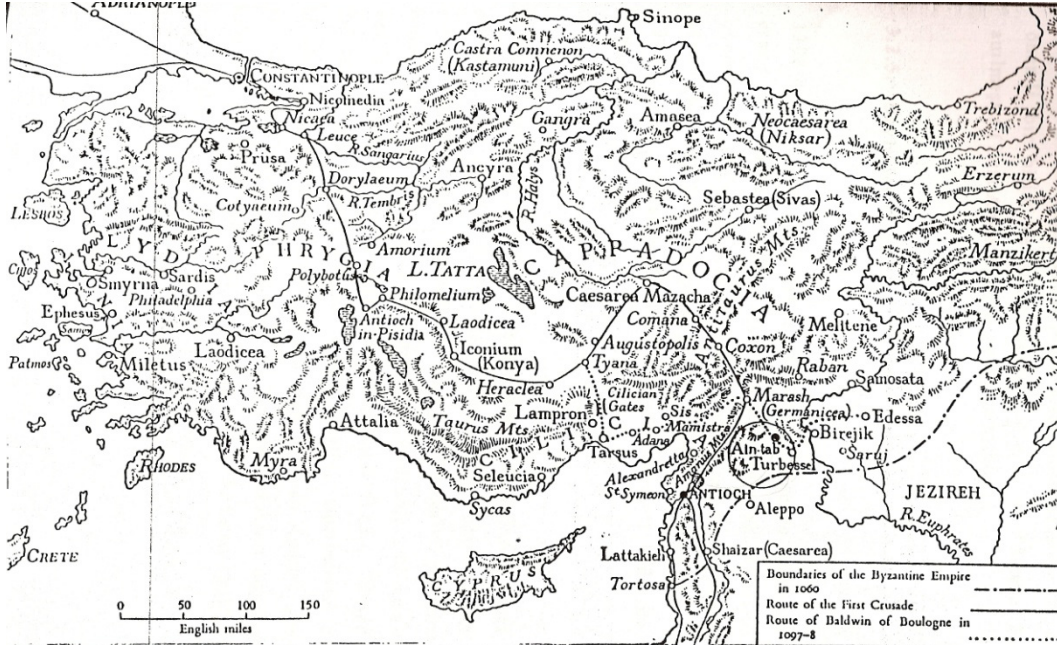
* Şehrin adı resmi kaynaklarda Ayıntab olmasına rağmen halk arasında Antep ismi kullanılmaktadır. Bu çalışmada da Cumhuriyet öncesi dönemden Antep olarak bahsedilmektedir.

26 Özkarcı, Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar, s. 6.

27 Özdeğer, a.g.e., s. 2.

28 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 1.

29 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 45.

Harita 2.1 11.yy Ayntab ve Çevresi (Ünal, Bilgisayar Destekli... , s. 32.)

Türk İslam Egemenliği Dönemi (MS 638 – 1516): Dört Halife Devri'nde Hazreti Ömer'in 10 yıllık iktidarı zamanında Antep dahil olmak üzere bölgenin önemli bir bölümü İyazoğlu Ganem tarafından İslam dünyasına katılmıştır³⁰. Dört Halife Devri'nden sonra, şehir Emevi yönetimine geçmiştir. Bu devirde şehirdeki Ömeriye Camisi yaptırılmış ve son Emevi Halifesi Mervan Himar tarafından Kale onarılmıştır³¹. MS 750'de Antep, Maraş, Adana ve çevresi Abbasi egemenliğine geçmiştir³². Abbasilerin bölgeye gönderdikleri valiler arasında ön saflarda birçok Türk'e rastlanmaktadır. Bunlar arasında Musa bin Süleymanil Horasani 770'te ilk Türk vali olarak atanmıştır³³.

30 Ceyhan, a.g.e., s. 48.

31 Ceyhan, a.g.e., s. 48.

32 Ceyhan, a.g.e., s. 51.

33 Ceyhan, a.g.e., s. 52.

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan komutasında Bizanslılarla 1071 yılında Malazgirt Ovası'nda yapılan savaşta Selçuklular büyük bir zafer kazanmışlar ve Anadolu, Türklere açılmıştır. Selçuklu Devleti kurucusu Gümüştekin Bey kumandasındaki Türkmen boyları Antep yöresini ele geçirmişlerdir³⁴.

Harita 2.2 Anadolu Selçuklu Devleti Ayıntab ve Çevresi (Ünal, Bilgisayar Destekli... , s. 94.)

Sekiz kez düzenlenen Haçlı Seferleri sırasında (1189 – 1192) Kudüs Krallığı (1080 – 1375), Antakya Hıristiyan Krallığı (1098 – 1146), Urfa Latin Kontluğu ve Maraş Senyörlüğü kurulmuştur. Bu Hıristiyan krallıkları, Antep yöresini çepeçevre sarmıştır. Haçlılar, Ortadoğu ülkelerinin merkezinde küçük devletler kurarak tutunmak ardından Türkleri doğuya doğru geri püskürtmek ve ana ticaret yollarını ele geçirmek için kısa aralıklarla birçok saldırı düzenlemişlerdir. Haçlılarla savaş aralıklı olarak 279 yıl devam etmiştir. Haçlılar, Ayıntab yöresinde yer yer hakimiyet kurmuşlardır. Turbesal (Tilbaşar), Tulup (Dülük), Rum Kale, Bir (Birecik), Raban (Araban), Ravanda, Horus, Antep Kalesi gibi kaleleri onarmışlardır³⁵.

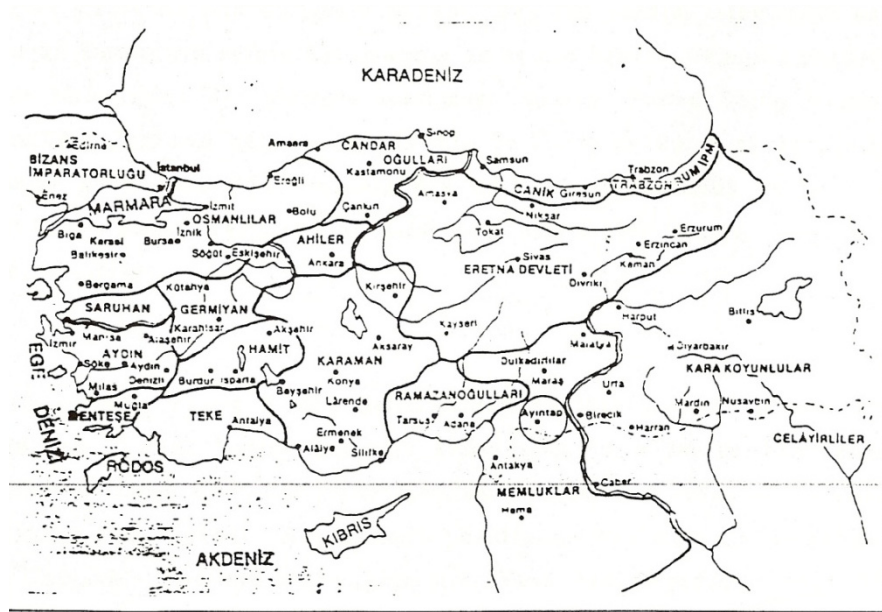
34 Ceyhan, a.g.e., s. 55.

35 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 10.

Antep yöresinde iç işlerinde bağımsız olan küçük Türkmen beylikleri şehir siteleri halinde, demokratik bir hava içinde yaşamışlardır. Bunlar dış tehlikelere karşı koymak için, çevredeki en güçlü İslam devletine yakın olmuşlardır³⁶.

Antep dış ilişkilerinde 1086 – 1150 yıllarında Halep ve Şam Atabeyliği'ne, 1273 - 1430 yılları arasında Memlûk İmparatorluğu'na, 1430 – 1515 yıllarında Maraş Dulkadiroğlu Anadolu Beyliği'ne, 1515 – 1516 yıllarında yeniden Memlûk İmparatorluğu'na bağlı olarak yaşamıştır³⁷.

Memlukler zamanında Antep, Türk İslam kültür merkezlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Antep bu devirde ticaretteki canlılık yüzünden “Şam”, kültür gelişmesi bakımından “Küçük Buhara” adı ile anılmıştır³⁸.

Harita 2.3 Beylikler Dönemi Ayıntab ve Çevresi (Ünal, Bilgisayar Destekli... , s. 94)

36 Ceyhan, a.g.e., s. 56.

37 Ceyhan, a.g.e., s. 56.

38 Ceyhan, a.g.e., s. 72.

Yavuz Sultan Selim kumandasındaki Osmanlı ordusu Antep yöresine geldiğinde, Ayıntab Kalesi Muhafızı Yunus Bey kalenin anahtarını 20 Ağustos 1516 günü törenle Osmanlı hükümdarlığına vermiştir. Böylece kentte Osmanlı yönetimi başlamıştır³⁹.

Osmanlı döneminde şehrin ana ticaret yollarına yakınlığı nedeniyle hızlı bir ekonomik gelişme süreci yaşanmıştır. Ekonomideki gelişme ve güvenliğinin sağlanması şehirde genel nüfusun artmasının yanı sıra tüccar, sanayi ve zanaatkâr sayılarının da artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda şehrin mimari yapısında han, imalathane, hamam, cami, mescit, medrese gibi anıtsal yapılar inşa edilmiştir.

18. yy ortalarında Ayıntab'ı gören A. Drummond'un şehir hakkındaki tasviri şöyledir: *“Ayıntab hangi tarafından bakılırsa bakılsın, yaklaştıkça son derece sevimli ve güzel bir görünüş sergilemektedir. Çünkü şehir, birkaç tepe üzerine kurulmuş olup evler sanki birbirini üzerine asılı teraslar gibi dizilmiş ve bazı camilerin minareleri, görenlerde Pompei ve Hadrian'ın şerefine yükseltilmiş intibai verecek tarzda yükseltilmiştir. Kale derin bir hendekle çevrilen yüksek bir tepe üzerine kurulmuş ve kayanın içine kemer veya kuşak şeklinde kapalı bir galeri oyulmuştur. Ok ve kurşun atmak için bu galerinin duvarlarına mazgallar konulmuştur. Bu şehrin bütün her tarafı çok değişik güzellikler arz etmektedir. güneyde tepeler, kuzeyde, doğuda ve batıda ise nazlı bir şekilde nehri çevreleyen bağlar, bahçeler, mısır tarlaları bulunmaktadır. Burası havası son derece temiz, bolluk bir yerdir. Fakat şimdi şehrin her tarafı bakımsız, berbat ve sefil bir vaziyettedir”*⁴⁰.

26 Ağustos 1822 tarihinde Mezopotamya'yı (Halep, Antakya, Bağdat'a kadar) etkileyen depremin Antep kentine çok büyük hasarlar verdiği şeriye sicillerinden anlaşılmaktadır⁴¹. Antep'te binalara zarar verebilecek kadar şiddetli diğer depremler ise 499'da Dülük, Urfa, Diyarbakır, 848'de Şam'da, 955'te Suriye, Mısır, Mağrip, 976'da Antakya, 1063'te Suriye, 1152'de Halep, Şam, Hama, Humus, 1155'te Maraş, 1156 - 57'de Hama, 1170'te Halep,

---

39 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 16.

40 Çam, a.g.e., s. 33. (Drummond, 1754, s. 203)

41 Güzelbey, Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, Cilt 81 - 141, s. 121.

1222 ve 1236'da Kilis, 1303'te Suriye, Mısır, 1738'de Kilis, 1759'da Suriye, 1807 ve 1820'de Kilis'te meydana gelen depremler olarak sıralanabilir⁴².

1832 – 1839 yılları arasında Osmanlı yönetiminin aldığı kararlardan olan hoşnutsuzluklardan yararlanan Mısırlılar, yöreye ordu göndererek bölgeyi ele geçirmek istemişlerdir. Bu savaşlarda Osmanlılar, Antep'e yardım edememiş, üstelik Nizip Savaşı'nda Mısır kuvvetlerine yenilmişlerdir. Antep halkının direnişlerini anlatan Şer'i Mahkeme Sicilleri ve hikâyeler, Sekiz Yıl Savaşları'nın 1920 yılında Fransızlara karşı yapılan savunma kadar zor geçtiğini göstermektedir⁴³.

15 Ocak 1919'da İngilizler, Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesine dayanarak Antep'i işgal etmişlerdir. İşgal kuvvetleri mahalli teşkilata karışmamışlar ve Osmanlı memurlarını, yönetimlerinde serbest bırakmışlardır. Ekim 1919'da İngilizler, şehri Fransız işgaline terk etmişlerdir⁴⁴. 1 Ocak 1921 tarihinden itibaren şehirde korkunç bir açlık baş göstermiştir. Fransızlar açlık tehlikesi ile karşı karşıya bulunan halktan, Sevr Antlaşması'nın uygulanmasını ve Fransız idaresinin tanınmasını istemişlerdir⁴⁵.

8 Şubat 1921 tarihinde ve 93 Sayılı Kanun ile açlık ve sefaletle işgale karşı direnen halka "Gazilik" unvanı verilmiştir. Ayıntab adı da Gaziyıntab olmuştur.

15 Mart 1921'de Londra'da Türk ve Fransız Delegasyonları Antep, Adana ve çevrelerinin Türklere geri verilmesi hususunda anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşma 29 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması ile son şeklini almış ve 25 Aralık 1921'de Fransız birlikleri şehri boşaltmış ve Ankara birlikleri Gaziantep'e girmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan bir yasayla 1924'te Gaziantep, il olmuştur⁴⁶.1928 yılında Gaziyıntab ismi de Gaziantep olmuştur.

---

42 Çam, a.g.e., s. 25.

43 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 17.

44 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 23.

45 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 37.

46 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s. 40.

2.2 Gaziantep’te Ticaret ve Gelişimi

2.2.1 Ticaret Yollarının Gelişimi

Bütün ilkel toplumlar ticareti daha ileri uygarlıklardan gelip yerleşen yabancı tüccarlar sayesinde tanımış ve ticaret olgusu söz konusu ilkel toplulukların kentleşmesine yol açmıştır. İlk Çağ’a ait bazı belgelerde, Anadolu’daki kentlerin çoğunun aslında Asurlu tüccarlar ve yerli tüccarların girişimleriyle kurulmuş ticaret kolonileri olduklarından bahsedilmektedir. Kurulan ticaret kolonileriyle iyi örgütlenmiş bir ticaret ağı oluşturulurken, iki farklı kültür birbirini etkilemiş ve Anadolu’da kentleşme olgusu başlamıştır⁴⁷.

Bir ticaret yolu üzerinde bulunan kent, yol kullanıldığı sürece varlığını sürdürür⁴⁸. Ticaret ise varlığını ulaşım yollarına bağımlı olarak sürdürür⁴⁹. Ticaretle uğraşanlar, ulaşım kolaylığı ve güvenlik gibi nedenlerden ötürü çoğu zaman deniz kıyılarını, akarsu üzerlerini, akarsu ağzlarını, zaman içinde oluşmuş kervan yollarını ve bunların kesişme noktalarını yerleşme yeri olarak seçiyorlardı⁵⁰. Ticaretin yapıldığı eski dönemlerde, maliyetin daha uygun olmasından dolayı su ticaret yolları, kara ticaret yollarına göre her zaman tercih edilmiştir. Fakat MÖ 250 yıllarında bütün denizlerde korsanlık çok büyük bir tehlike olarak baş gösterince tüccarlar karayollarını zorunlu olarak daha çok kullanmaya başladılar. Tüccarların kullandıkları yollar, zamanla büyük kervanların geçtikleri yollar haline geldi. Sürekli kervanlar tarafından kullanılan yollar “kervan yolu” olarak anılmaya başlandı⁵¹. Kervanlar iki amaca hizmet ederlerdi. Birincisi malların taşınması, ikincisi ise hacılar, gezginler ve tüccarların güvenlik içinde yolculuk edebilmeleriydi. Soyguncuların, haydutların kervanlara saldırmaları olağan sayılırdı. Bu yüzden kervanın sorumluluğunu üstlenen bir kervanbaşı olurdu.

---

47 Say, Ticaret Mekânlarının Oluşum ve Gelişim İlkelerinin İncelenerek Tipolojik Açıdan Sınıflandırılması, s. 1.

48 Say, a.g.e., s. 1.

49 Say, a.g.e., s. 31.

50 Say, a.g.e., s. 45.

51 Say, a.g.e., s. 45.

Anadolu’da iletişim ağı ve yolların çok önemli bir kısmının Tarihöncesi dönemlerden beri kullanıldığı bilinmektedir. Tarihin erken yerleşmelerinin yer aldığı Anadolu’da zaman içinde çok gelişmiş ve çok işlek, deniz, kara ve nehir yollarından oluşan bir yol sistemi ve yol ağı vardı. Bunlar arasında Hitit, Asur ticaret kolonilerinin yolları, Pers Kral Yolu, Roma Dönemi yol ağları ve mil taşları, Bizans yol ağları sayılabilir⁵². İlk ticaret yollarının ne zaman kullanılmaya başlandığı tam olarak bilinmemekle birlikte MÖ 500 yıllarında Perslerin (İranlılar) Anadolu’yu istilaları sırasında ilk defa Batı Anadolu’dan başlayan karayolunun İç Anadolu’dan geçerek Asya içlerinde sonlandığı düşünülmektedir⁵³. Yunan sömürge dalgası ile Batı Anadolu kıyı kentlerinin tamamen ticari karaktere bürünmeleri, Anadolu’nun içlerinden Suriye ve Mezopotamya’ya kadar uzanan bir karayolu bağlantısının sürekli kullanılmasını gerekli kılmıştır⁵⁴. Erken Tunç Çağı’nın en önemli ve en ünlü yerleşme merkezi olan Troya’nın (Truva) Güneybatı Anadolu, Kuzey Suriye ve Batı Mezopotamya ile ticaret ilişkilerinin bulunduğu yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmıştır⁵⁵.

Anadolu’da yaşamış en eski uygarlıklardan biri olan Hititlerin dilinde, tüm yerleşim yerleri “happir (iy) a” adı ile tanımlanmaktadır. “Happar-” (ticaret) ve “iya” (yapmak) sözcüklerinin bileşkesi olduğu ifade edilir. Hitit kentlerinin ana işlevinin ticaret olduğunu ya da ticaret amacı ile kurulmuş olduğunu gösteren kanıtlardır⁵⁶.

H. Heaton, “büyük yol” dediği en önemli ve en çok kullanılan ticaret yolunu şu şekilde aktarmaktadır: “*Nil deltasından başlayıp, Süveyş kıstağından geçip, sonra Kuzey Suriye’ye yönelmekteydi ve çok kullanılmaktaydı. Bu yol Suriye’de çatallaşmaktaydı. Kollardan biri Küçük Asya’ya, Hititlerin ülkesine, Efes’e veya Troya’ya uzanmaktaydı, buralardan da Avrupa’ya bir yol uzanmaktaydı. Diğer yol Suriye çölünün kuzeyinden Fırat ve Dicle’ye doğru yarım bir daire çizerek birkaç yöne ayrılmaktaydı. Bunlardan biri nehirler boyunca inerek, sulanan toprak ve kentlerden Babil, Uruk ve diğerlerini geçtikten sonra İran*

---

52 Peker ve Bilici, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, s.453.

53 Say, a.g.e., s. 48.

54 Say, a.g.e., s. 48.

55 Say, a.g.e., s. 48.

56 Say, a.g.e., s. 48.

Körfezi ve Hind'e uzanmaktaydı. Diğerleri ise nehirleri aştıktan sonra Kaşgar, Buhara, Semerkand gibi kentlerden geçerek, dağları aştıktan sonra Hind'e veya ipek diyarı Çin'e ulaşmaktaydı”⁵⁷.

Romalılar döneminde eski dönemlerde yapılan yollar kullanılmakla birlikte yeni ticaret yollarının yapımına da hız verilmiştir. Yeni ticaret yollarının oluşması ise yollar üzerinde ticaret amaçlı kentlerin kurulmasına ve küçük yerleşmelerin canlanmasına neden olmuştur⁵⁸.

Büyük Selçuklular döneminde önceki dönem yolları kullanılmış, doğu ile Anadolu bağlantısı önemini korumuştur. Anadolu Selçukluları'nda başkent Konya merkezli ışınsal bir yol ağı vardır. Uzakdoğu'dan gelen büyük kavimlerin kullandığı, doğu-batı ticaretinin ana arteri olan yol “İpek Yolu” olarak adlandırılmıştır. Anadolu, İpek Yolu'nun en önemli kavşak noktalarından birini oluşturmuştur.

Anadolu'da İpek Yolu Güzergahları

Kuzeyde: Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Sivas, Tokat, Amasya, Kastamonu, Adapazarı, İzmit, İstanbul, Edirne.

Güneyde: Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Konya, Isparta, Antalya, Denizli.

Ayrıca Erzurum, Malatya, Kayseri, Ankara, Bilecik, Bursa, İzmit, İzmit, İstanbul güzergâhının da kullanıldığı bilinmektedir. Kuzey ve güney güzergâhlarında bulunan Sivas ile Kayseri bağlantısıyla oluşan Antalya - Erzurum güzergâhının uzantısı, Anadolu'yu İran ve Türkmenistan'a bağlamaktadır. (Harita: 1.6)

---

57 Say, a.g.e., s. 47.

58 Say, a.g.e., s. 48.

Bu ticaret aksında, karayolunun yanı sıra denizyolu da kullanılmıştır.

Karadeniz’de: Kuzeyden gelip Batum üzerinden Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul, Bursa, Gelibolu, Venedik.

Akdeniz’de: Suriye üzerinden Antakya, Antalya, İzmir (Foça), Avrupa aksını izlemektedir.

Osmanlılar döneminde de kentler, Selçuklu, Bizans ve Roma döneminde olduğu gibi uluslararası ticaret yolu üzerinde kurulmuşlardı. Ancak yeni oluşan siyasi merkezler ve dünyadaki ticaret merkezlerinin değişimi Osmanlı yol ağlarını da isteklere uygun hale getirmeye zorlamıştır. (Harita: 1.7) Deniz ulaşımının önem kazanması ve güvenliğinin sağlanması ile limanlardan Anadolu içlerine ilerleyen yollar gelişmiştir. 19. yy ikinci yarısından sonra demiryollarının önem kazanması ile karayolları önemini yitirmeye başlamıştır. Osmanlı ticaret yolları İstanbul merkez olmak üzere Anadolu ve Rumeli’de sağ, sol ve orta kol şeklinde üç ana kol halinde uzanmıştır. Bunlar ise birbirine tali yollarla bağlanmıştır.

Anadolu’da

Sağ kol: Üsküdar - Gebze - Eskişehir - Akşehir - Konya - Adana - Antakya yolu ile Halep ve Şam güzergâhını takip eden hac yolu.

Orta kol: Üsküdar - Gebze - İznik - Bolu - Tosya - Merzifon - Tokat - Sivas - Hasan Çelebi - Malatya - Harput - Diyarbakır - Nusaybin - Musul - Kerkük güzergâhını takip eden Bağdat, Basra yolu.

Sol kol: Orta kolla Merzifon’a kadar aynı güzergâhı takip edip buradan Ladik - Niksar - Karahisar’a, Şarki - Kelkit - Aşkale - Erzurum yoluyla Hasankale’den bir kol Kars, diğer bir kol ile de Tebriz’e ulaşırdı.

Rumeli'de

Sağ kol: İstanbul'dan Vize - Kırklareli - Prevadi - Karasu - Babadağı - İsakçı - Akkirman yolu ile Ozi ve Kırım.

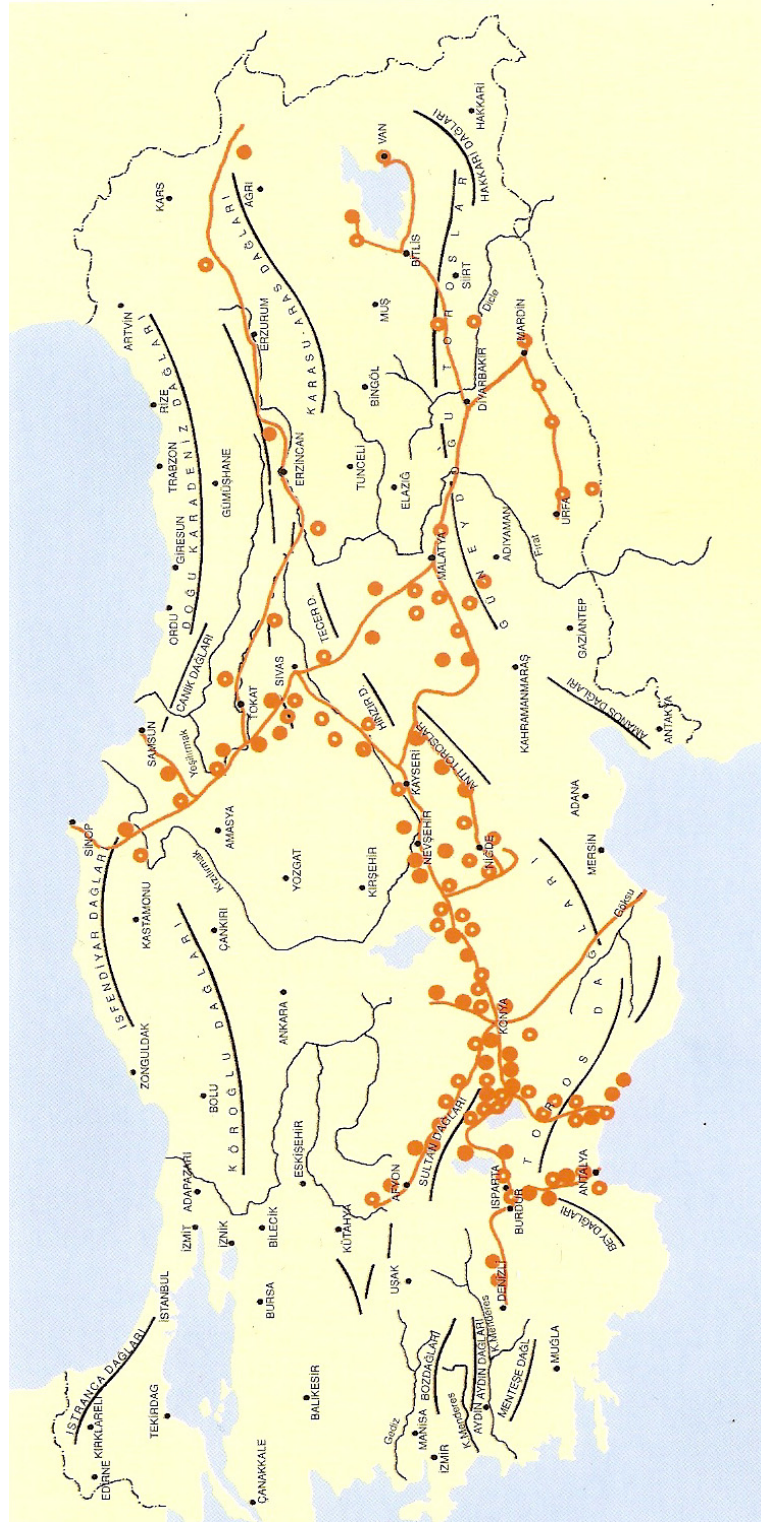
Orta kol: İstanbul - Silivri - Edirne - Filibe - Sofya - Niş - Yagodina üzerinden Belgrad'a.

Sol kol: İstanbul - Tekirdağ - Malkara - Firecik - Dimetoka - Gümilcine - Pravişte Lankaza - Yenişehir (Larissa) - İzdin yolu ile İstepe'ye (Tebai) ulaşmaktaydı⁵⁹.

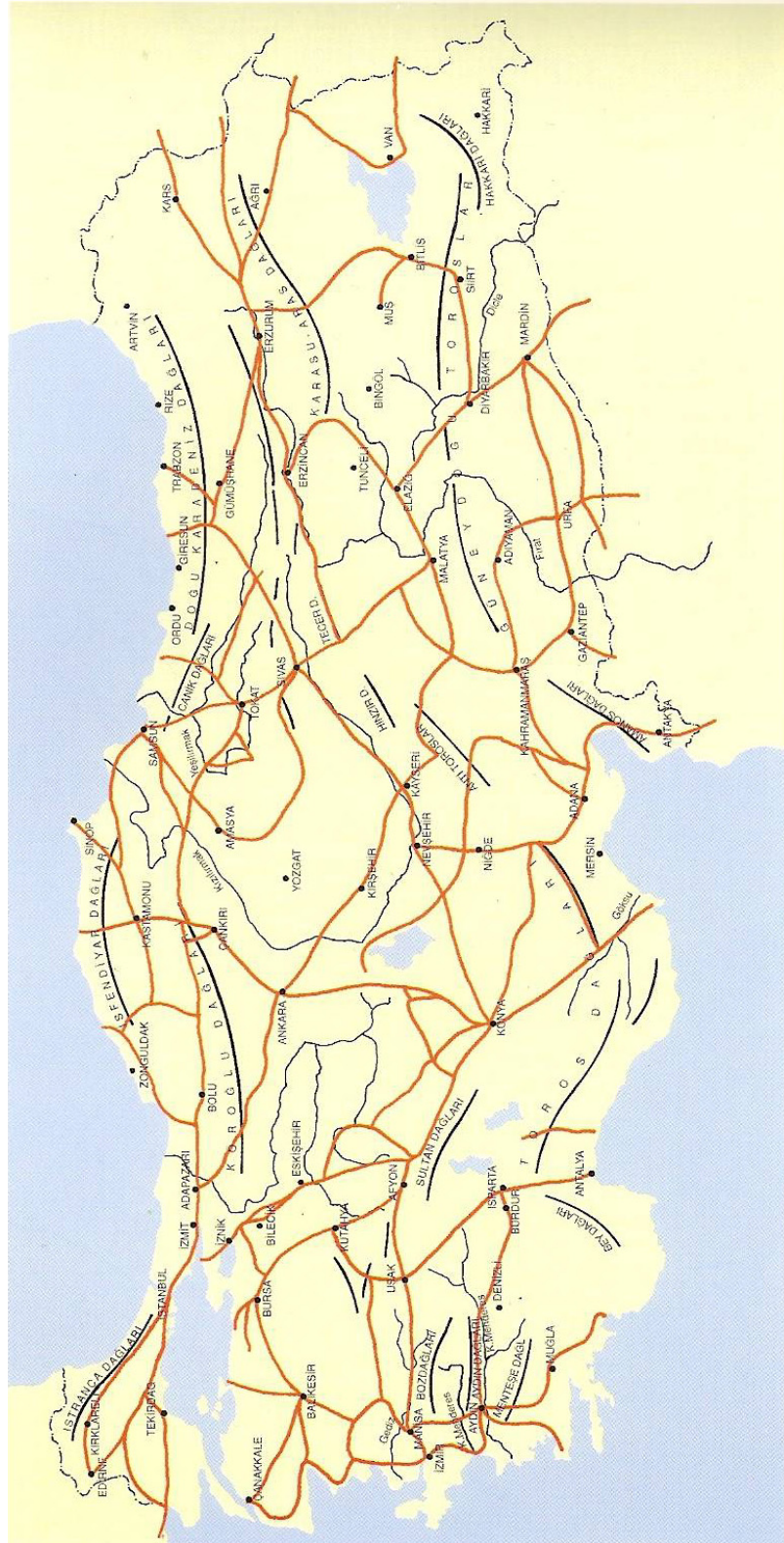
Osmanlı döneminde bu yollar üzerinde haberleşme, konaklama ve ticaret amacı ile deve mesafesi ile 3 saatten 18 saat mesafeye kadar uzaklıkta menziller, buralarda da kervansaraylar inşa edilmiştir.

---

59 Keleş, Anadolu Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekân Analizi Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama, s. 108.

Harita 2.5 Selçuklu Kervansaraylarını, kervan yollarını gösteren harita (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.43.)

**Harita 2.6 Osmanlı Döneminin önemli yollarını gösterir harita
(Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.44.)**

Antep'in Halep' e çok yakın ve işlek bir yol ağzı üzerinde bulunması ayrıca Suriye ve Ortadoğu'ya giriş kapısı olan bir konumda yer alması dolayısıyla ilk zamanlardan beri ticaret açısından bir çekim noktası olmuş ve ulaşımın kolaylığı, coğrafyanın ve iklimin imkan verdiği verimli topraklar, verimli toprakların sağladığı bol üretim, ekonomi faaliyetlerinin hızlı bir artış göstermesine imkan vermiştir. Tüm bunların sonucu olarak da, Antep bölgede aynı şartlara sahip diğer kentler gibi belli bir süre sonra var oluş sebebini ticarete dayandırmıştır⁶⁰.

Kentin coğrafi konuma bağlı olarak önemli yol ağları üzerinde yer alması, toprağın verimli olması özellikleri ile ticaret etkinliklerinin her dönemde canlılığını korumasına etken olmuştur.

Şer' iye sicillerindeki bir kayıta,

“Ferman Anteb'e, Tarih 1221 (M. 1807)

Müslüman hacıları ve süre-i hümayun, hassa silahşörü ve kapucubaşılardan Ebu Bekir nezaretinde gönderilmiştir. Üsküdar - Ankara – Yozgat - Elbistan - Antep - Halep - Şam yoluyla gidileceğinden yolda asayişin korunması, Antep - Halep arasının temizlenmesi, gidiş ve gelişlerinde karşılanıp yolcu edilmeleri” denilmektedir. Güzelbey bu belgeye bakış açısını *“Birçok belgelerde sık sık görüldüğü üzere kuzey, batı ve kuzeydoğudan gelip Irak, Suriye, Mısır, Arabistan'a ve aynı yerlerden kuzey, kuzeybatı, kuzeydoğuya gidip gelen bütün kervanlar, askeri seferler, vazifeleri icabı bu yerlere gidip gelen bütün görevliler mutlaka Antep üzerinden geçmektedir. Bu hal o zamanlar Antep'in müstesna turistik bir mevkide sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu durumun Osmanlı devrinde olduğu gibi, eski çağlarda da böyle olduğunu gösteren deliller vardır”*⁶¹ şeklinde ifade etmiştir.

---

60 Ünal, Bilgisayar Destekli Tarihi Çevre Koruma Bilgi Sistemi Oluşturulması Ve Gaziantep Kentsel Sit Alanında Örneklenmesi, s. 80.

61 Güzelbey, a.g.e., s. 104.

2.2.2 Gaziantep'te Ticaret Mekanlarının Gelişimi

Antep kentinin ticaret hayatına ilişkin en eski yazılı belge 14.yy Bedreddin Ayni'ye aittir. Bedreddin Ayni, kentin bu yüzyılda mükemmel çarşılara sahip, canlı işlek bir alışveriş merkezi olduğundan bahsetmekte ancak fiziksel yapıya ait bir tanımlamada bulunmamaktadır⁶².

Antep şehrinde ilk yerleşme ile beraber mahallelerin ve ticari mekanların gelişimi de Kale ve çevresinde olmuştur. Bu durum herhangi bir saldırıya karşı halkın, ticaret yapan esnafın değerli malları ile beraber Kale'ye sığınarak korunması düşüncesinden ileri gelmiştir⁶³. Antep'te mahalle adlarının, mahallede bulunan caminin ya da mescidin adı ile anıldığı gözlemlenmektedir. Ancak Tahrir defterlerinde Kayseriye ve Zincirli Mahalleleri adları geçmekte, bu adların da alandaki ticaret yapılarından aldığı düşünülmektedir⁶⁴.

Kentin ticaret hayatına ait bir diğer belge 16 yy. Yavuz Sultan Selim'in bölgeyi Osmanlı topraklarına katmasının ardından yapılan tahrirlerdir. Bu tahrirler de Antep kentinde bir bedesten olduğu belirtilmektedir. Bu bedestenin Dulkadiroğulları Beyliği döneminde yapılmış olduğu düşünülmektedir⁶⁵. Ayrıca 1764 tarihli şeriye sicilinde Pekmez Hanının 1543 ten önce yapılmış olduğu bildirilmektedir⁶⁶.

16.yy da Antep'in dönemin ticari merkezi Halep'den sonra bölgenin nüfus bakımından en büyük şehri olduğu bilinmektedir⁶⁷. Çeşitli yönlerden gelen birçok ticaret yollarının Antep'ten geçmesi kendi bölgesi içinde bir ticaret merkezi haline gelmesine sebep olmuştur⁶⁸. 16.yy şehrin ekonomisi, tarımsal ürünlerin yanı sıra el sanatları ürünlerinin ticaretinden oluşmaktadır.

---

62 Dağlıoğlu, "Ayıntab", s.66.

63 Ünal, a.g.e., s.104.

64 Ünal, a.g.e., s.130.

65 Cezar, "Türk Tarihinde Kervansaray", s.214.

66 Çam,a.g.e., s.31.

67 Çam,a.g.e., s.31.

68 Şivgin, 19.yy da Gaziantep, s.62.

Faroghi, 16 yy Anadolu'sunun en önemli tekstil üretim merkezleri arasında Antep'i de saymaktadır. Bölgede tekstil üretimine bağlı olarak boya endüstrisi de gelişmiş ve kent 16 yy.da en önemli boyahane merkezlerinden biri olmuştur⁶⁹.

16.yy içinde Osmanlılar kenti yenileyip, yeni yapılar yapmışlardır. Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Sam Hanını yaptırmıştır. Kalenin tamiri Bostancı, Boyacı Camilerinin tamiri, Tahtalı, Çınarlı Bey Camilerinin yapımı Kanuni ve II. Selim dönemlerindedir. Lala Mustafa Paşa han, bedesten, boyahane ve çok sayıda dükkan yaptırmıştır.1536 tarihinde 1333 adet, 1543 tahririnde 1600 adet dükkan tesbit edilmiştir, bu sayılara vakıf ve özel mülk olan dükkanlar ile evlerdeki imalathaneler dahil değildir⁷⁰.

Kentte, tarihi belirlenen en eski ticaret yapısı olan ve Lala Mustafa Paşa Külliyesinin (1577) Kalenin güney eteğinde yer alması da, ticaret dokusunun kale yönünden başlayarak geliştiğini göstermektedir⁷¹.

16.yy sonlarından itibaren Osmanlı imparatorluğu için hayati önemi olan Doğu-Batı ticaret yolu Akdeniz'den Okyanuslara kaymıştır. Bir yandan da 16.yy'dan itibaren Anadolu'da isyanlar ayaklanmalar iç karışıklıklar baş göstermiş, Batı Avrupa devletleri açık deniz ticaretinden kazandıklarıyla sanayinin kalkınmasını hızlandırmışlardır. Bu dönemde, Anadolu kentlerinin iç ticareti Türk tüccarlardan yavaş yavaş yabancılara geçmeye başlamıştı. O tarihe kadar ürün alan Avrupalılar sanayinin gelişmesi ile hammadde almaya başlamışlardır⁷².

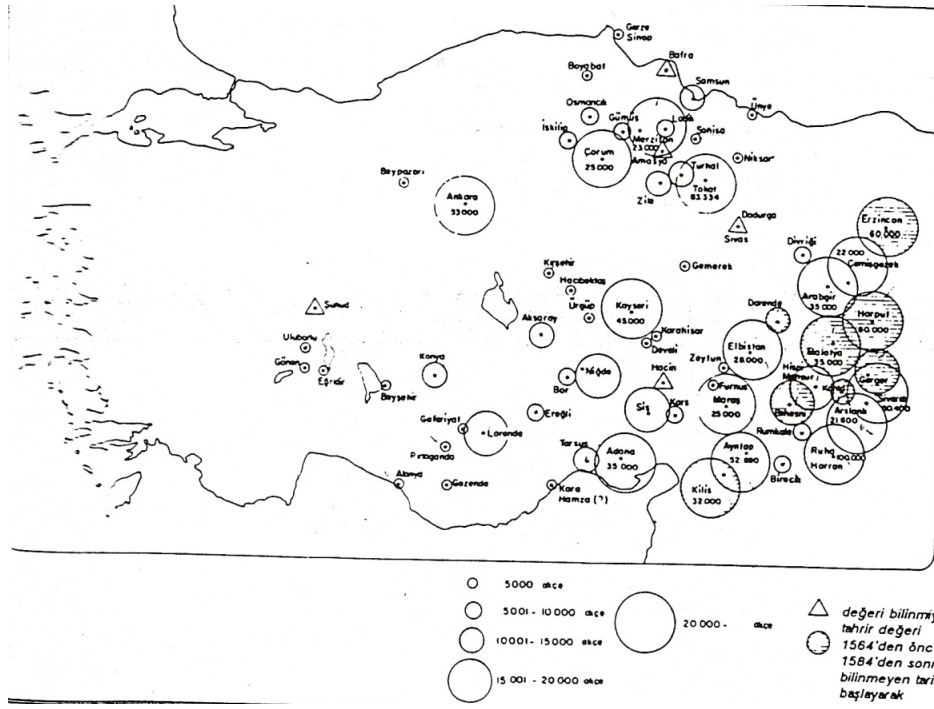
---

69 Faroghi, ''Osmanlı'da Kentler ve Kentliler'',s.189.

70 Özdeğer, a.g.e, s.125–126.

71 Ünal, a.g.e, s.18. , Kuban, Türkiye'de Kentsel Koruma: Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri, s.133. , Çam, a.g.e, s.94.

72 Keleş, a.g.e, s.117.

Harita2.7 16.yy Anadolu'da yer vergi miktarlarına bakarak saptanan önemli boyahaneler (Faroghi' den aktaran Ünal, Bilgisayar Destekli... , s. 81.)

1610–1838 yıllarında Antep' te birçok esnaf ve halk ayaklanması olmuştur. Osmanlı İdaresinin yerli sanayini korumaması ve Türk halkı ve esnafından alınan ağır vergiler, azınlıklar ve Avrupalılara yapılan vergi indirimleri sebebi ile bu dönemde sanayinin ve ticaretin hızla gerilediği, köylülerin dağlara çekildiği, azınlıkların ekonomik anlamda hızla güçlendiği anlaşılmaktadır⁷³.

Antep şehrinde aynı cins imalathaneler ile aynı cins malı satan ticarethaneler, kendilerine has çarşıları muhafaza etmişlerdir. Bakırcılar Çarşısı, Köşker Çarşısı, Haphapçılar Çarşısı, Tütün Hanı, Buğday Hanı vb. içlerinde ticareti yapılan ürünlere göre adlandırılmışlardır. Bu durum 17.yy da esnaf loncalarının temel kurallarına uyularak, aynı esnaf mensuplarının bir çarşıda bulunmaları, imal edilen, alınıp satılan malların kalite ve fiyat kontrollünün de yapılmasına olanak vermektedir. Malların çeşidine göre tanzim edilmiş olan çarşıda, aynı cins mallar çarşı esnafı içinde ve esnaf şeyhi huzurunda müzayede ile satılmaktaydı. Aynı

73 Gaziantep İl Yıllığı, 2002,s.16.

malın perakende satışı ise ancak tespit edilmiş olan narh fiyatı üzerinden olmaktadır⁷⁴. Günümüze kadar kent de ticaret dokusu içinde yer alan esnaf ve zanaatçılar geleneklere bağlı kalarak bir arada bulunmaktadır. Örneğin Bakırcılar Çarşısı olan bilinen ticari alanda Hahapçılar (Ayakkabı) Çarşısı, Köşker Çarşısı, Aktar Çarşısı varlıklarını devam ettirmektedir.

17.yy da kentte ticaret potansiyelinin arttığını ticaret yapılarının sayılarından anlamak mümkündür. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, kentteki ticarethane sayılarının iki ziyareti (1648 ve 1671) arasında arttığını belirtmiştir. Çelebi'nin 1671 yılında Antep'e ait verdiği bilgilerde, 3900 dükkanın mevcut olduğu yazılıdır. Bu kadar imalathane ve ticarethane, dışa açık ticari hareketi göstermektedir⁷⁵. Antep kenti ile ilgili iki bedesten bulunduğu, yay, eğer ve koşum takımları imalatının meşhur olduğu ve tarımsal ürünlerden yanı sıra Ayıntab'ın pekmez üretiminin de bol ve lezzetli olduğundan bahsetmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, yedi han ismini belirtmiştir. Bunlar Mustafa Paşa Hanı (Lala Mustafa Paşa Hanı), Pekmez Hanı (1543 öncesi), Tuz Hanı, İki Kapılı Han, Börekçi Han, Arasa Hanıdır⁷⁶.

Ünal, yaptığı çalışmada Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde sözü geçen ticaret yapılarından bedesten sayıları dikkate alınarak Antep kentinin Osmanlı İmparatorluğu içindeki yerini belirlemeye yönelik bir karşılaştırma yapmış ve bu dönemde İstanbul'da üç Kütahya, Urfa, Kayseri, Edirne, Afyon, Manisa, Maraş ve Antep'te iki bedesten olduğunu tespit etmiştir⁷⁷.

17.yy Ayıntab'ı incelediği çalışmasında Canbakal, ” *Kalenin hemen güneyinde, Kürdtepe'nin daha alçak güney yamaçları boyunca Uzun Çarşı ve güney uçtaki ana kavşakta yer alan Arasa meydanı olmak üzere iki ana merkezden oluşuyordu. Bu iki ana ticaret merkezinin haricinde Eblehan, Hayık Müsluman, İbn-i Eyub ve Şhreküstü'de de mahalle pazarları (sulk) mevcuttu. Eski Halep yolu kuzeybatı\güneydoğu ekseninden*

---

74 Özdeğer, a.g.e, s,82.

75 Çam, a.g.e, s.31.

76 Gaziantep İl Yıllığı, 2002, s.21.

77 Ünal., a.g.e, s.247.

ilerleyerek Arasa yakınındaki ticari damar ile birleşiyordu⁷⁸.” şeklinde aktarmıştır. Kuban, ‘‘17 yy. da kentin ticaret merkezinin Lala Mustafa Paşa Hanı’ndan Arastaya (Arasa) kadar uzandığını⁷⁹ ‘’ vurgular. Kentin ticaret dokusunu oluşturan ana aksların 15. yy sonlarında geliştiği tahmin edilmektedir⁸⁰.

1697 Paskalya Bayramı nedeni ile Kudüs’ü ve Halep’i ziyaret edip oradan da Antep’e gelen H.Maundrell Antep hakkında şunları yazmaktadır:’’*Antep yuvarlak bir yükseltinin kuzey tarafında yükselen ve Halep kalesine çok benzeyen bir kale etrafında büyük ölçüde bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bu kalenin etrafında derin bir hendek bulunmaktadır. Kalenin oturduğu yükseltinin eteğinde bütün kaleyi kat eden taş oymuş bir galeri vardır. Burada, atış için kapılar vardır. Tabii kayaların yeterince kuvvetli olmadığı yerler, taş duvarlarla kapatılmıştır. Şehrin evleri genellikle tek katlıdır. Pazarları büyüktür. Ben burada porfire çok benzeyen kırmızı zemin üzerine sarı benekli ve damarlı çok parlak bir taş gördüm. Bu sadece Antep civarında çıkarılmaktadır*‘‘⁸¹.

18.yy sonlarında ve 19.yy da pek çok yeni ticari yapının inşa edilmesiyle Canbakan’ın tanımladığı Uzun Çarşı - Arasa eksenini genişlemiştir. Kemikli Bedesten (1860), Mecidiye Hanı (1756), Tuz Hanı (1860), Şire Hanı (1877) inşa edilmiştir. Kentte ticaret yapılarına duyulan ihtiyacın artması, 19.yy ortalarından Süveyş kanlının yapımına kadar Anadolu’yu Basra Körfezi’ne bağlayan bölgenin transit merkezi olmasını bir sonucudur.

18 yy 'da kent Halep yolu boyunca Şehreküstü’ ye kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılda kaleden başlayıp doğu güneydoğu yönünde ilerleyen büyük ticaret aksı boyunca, 1762' de Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan Bedesteni Cedit (Zincirli Bedesten), Nakip (Mecidiye) Hanı1756, İki Kapılı Han, Emir Ali Hanı (1719), Tütün Hanı (1790–99) gibi yapılar inşa edilmiştir.

---

78 Canbakal, 17. y.y da Ayıntab Osmanlı Kentin de Toplum ve Siyaset, s.39.

79 Kuban, a.g.e, s.133.

80 Yiğit,’’Ypk.100

81 Çam, a.g.e, s.33.

19.yüzyılın başında ise yepyeni bir ticaret dönemi başlamıştır. Kırsal kesimde üretilen hammadde satılmış, batı devletlerinden de ise her türlü işlenmiş mal alınmıştır. Liman kentleri yeniden canlanmış, bu kentlerin nüfusları artmış ve çok sayıda ticaret mekanı açılmıştır⁸². 19.yy ilk yarısında (1835–36–37) kenti ziyaret eden Chesney şehri ''Antep kalesi, dikkat çekecek kadar Halep kalesine benzemektedir. Birçok güzel cami ve hamamdan başka iyi yapılmış 8000 Türk evi ve 500 Ermeni evi ihtiva etmektedir. Buranın Halep, Maraş, Urfa ve İskenderun Limanı ile ticari münasabetleri vardır''⁸³ tanımlamıştır.

19. yy ikinci yarısında kentin ekonomik gelişimi, ticaret yapılarının sayısının artmasından izlenebilir⁸⁴. 19.yy şehirde 3815 dokuma tezgahı ve 70 boyahane vardır. Halı, kilim, alaca^(*), döşemelik kumaş, hamam takımları üretilmektedir⁸⁵. Yeni inşa edilen han ve dükkanlar eski ticaret merkezinin içinde ya da hemen yakınındaki boş alanlara inşa edilmişlerdir.1835 yılında gönderilen bir buyrukta yabancı ülkelere gelecek olan mallara ve bu ülkelere yollanacak olan mallardan, gümrük vergisi alınmaması, sadece Osmanlı uyruklularının verdikleri vergilerin alınması istenmesi kentte dışa açık ticaretin gelişimini anlatmaktadır⁸⁶. Uzun Çarşı Caddesi üzerinde Yüzükçü Hanı (1800) ile Eski Saray Caddesi üzerinde Şeker Han (1850) yapılmıştır. Kemikli Bedesten (1860), Tuz Han (1860) yapılmıştır. 1854 -57 de Kurtuluş Savaşında tahrip olan Kadri Paşa Bedesteni ve onun yanında Millet Hanı (Aziziye Hanı) (1861–1876) yapılmıştır. 1865 de Halep Vilayeti sancaklara bölünmüş ve sancaklar teşkilatlandırılmıştır. Ayıntab, Halep merkez sancağına bağlı teşkilatlandırılmıştır. Bu tarihteki tespitlerde on han, üç sabunhane, onbeş masere^(**), elli boyahane, bir tabakhane olduğu şeriye sicillerinden anlaşılmaktadır⁸⁷. Gümrük Hanı (1873–78), Şire Hanı (1877), Belediye Hanı (1884–89), Kürkçü Hanı (1890) ve yanına Sabunhane yaptırılmıştır.

---

82 Şıvgın, a.g.e, s.70.

83 Çam, a.g.e, s.34.

84 Şıvgın, a.g.e, s.70.

(*) Alaca: Gaziantep yöresine özgü bir çeşit dokuma- Kaynak: Ömer A.Aksoy, Gaziantep Ağzı, İstanbul, 1946.

85 Yiğit, Ypk,106

86 Şıvgın, a.g.e, s.70.

(**)Zeytin, susam ve üzümü ezip yağ ve suyunu çıkarmak için gerek olan aygıtların kurulmuş olduğu bina

87 Şıvgın, a.g.e, s.68.

1869 yılı Halep Vilayeti Salnamesinde adı geçen Kayseriye Mahallesi Antep'te bir Kayseriye bulunduğunu düşündürmektedir. Bir veya birkaç sokağın üstünün örtülmesi ile oluşturulan klasik anlam ve biçimdeki Kapalıçarşı olan Kayseriye'nin^(***) adı dışında varlığına ait bir iz ya da yazılı belgeye rastlanmamıştır⁸⁹.

1872 yılında Fransızların Antep'te bir konsolosluk açmaları Antep kentinde ticaretin uluslararası bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır⁹⁰. 1886 yılına ait Halep salnamesinde kentte 3815 kumaş tezgahı bulunduğunu anlaşılmaktadır⁹¹.19.yy sonunda Güven Hanı, Yemiş Hanı, Elbeyli (İnceoğlu) Hanları yapılmıştır.

20. yy başlarında Antep'e gelen İngiliz seyyah W.J.Childs'in ifadesine göre “50–60.00 kişinin yaşadığı Antep şehri, taştan yapılmış binalarıyla temiz bir şehir olup buğday ve fıstık pazarları gayet zengindir. Antep-Halep yolu ise Anadolu daki en iyi döşenmiş yoldur. Antep- Kilis arasında Beşgöz Hanı vardır”⁹².

1905 yılında Bayaz Ahmet Efendi ve ortağı tarafından Halep yolu üzerinde yaptırılan Bayaz Han ile Antep' te han inşası sona ermiştir.

---

89 Ünal, a.g.e, s.116–119.

90 Barlas, Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları, s.123.

91 Şıvgın, a.g.e, s.82.

92 Çam, a.g.e, s.36.

Antep kentinde yer alan ticaret yapılarının zaman içerisindeki gelişimleri, kentin sınır bölgesinden ticaret kentine dönüşmesi ile sonuçlanan işlevsel bir değişim geçirdiğini göstermektedir⁹³. Dulkadiroğulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar sınır bölgesi niteliği taşıyan kent, bu işlevi zamanla tamamen güvence altına alınan istikrarlı bir yönetime kavuşmasına kadar devam etmiştir. Bölgenin güvenliğinin sağlanmasının ardından ticaret yollarının yeniden açılması, yeni ticaret yollarının devreye girmesi ve buna bağlı olarak nüfustaki artış, gibi nedenler sonucunda oluşan mal talebi, üretimin sadece iç gereksinimleri karşılamaktan çıkarak dış ticarete yönelik hale gelmesini sağlamıştır⁹⁴.

---

93 Ünal, a.g.e, s.80.

94 Ünal, a.g.e, s.117.

2.2.3 Han Mimarisi ve Gaziantep'teki Gelişimi

2.2.3.1 Osmanlı Öncesi Han Mimarisi

Anadolu Öncesi Türklerde Han Mimarisi

Kervansaray yapılarının ortaya çıkış nedeni Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki alışverişlerdir. İnsanların değerli eşyaya olan tutkusu, kervanların Orta Asya steplerini ve çölleri aşmasına neden olmuş ve İpek Yolu oluşmuştur. Bu yolda seyahat edenlerin güvenliklerinin sağlanması ticaret için önemliydi. Bu gereksinim sonucu “Ribat” adı verilen yapılar doğdu⁹⁵. Ribat kelimesi o dönemde Araplar tarafından savunma, korunma amacı ile yapılmış yapılar için kullanılmaktaydı⁹⁶.

Türklerin Orta Asya'da yaşam biçimi göçebelğe dayanmaktaydı. Bu nedenle göçebe bölgelerinden geçen İpek Yolunun menzil yapıları olmadan aşlamayacağı düşüncesiyle bir anlamda savunma tesisleri olan kervansaraylar ortaya çıkmıştır. Böylelikle korunma, savunma ve barınma amacının ön planda olduğu menzil yapılarının doğuşu ile İpek Yolu oluşmuştur⁹⁷. Kervansaray yapıları, göçebe baskınlarından korunma ve ticari eşyaların saklanabileceği yerler oluşturmak amacıyla biçimlendirilmiştir⁹⁸.

İslam toplumlarına Araplar yoluyla girmiş olan ya da adı dolayısıyla Araplara mal edilen “ribat”, kökeni bakımından İç Asya ve Türklere ait bir kurum haline gelmiştir⁹⁹. Arap ribatları, sınırları düşmandan koruyacakların barınacağı yer, Türk kervansarayları ise kervan ve yolcuların göçebe ve eşkıyanın saldırılarından korunup, barınabilecekleri ve ticari mallarını saklayabilecekleri yapılardır¹⁰⁰.

---

95 Sezgin, Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, s. 76.

96 Keleş, a.g.e., s. 93.

97 Keleş, a.g.e., s. 93.

98 Cezar, a.g.e., s. 45.

99 Cezar, a.g.e., s. 28.

100 Cezar, a.g.e., s. 48.

Kervansarayların inşa edilmesinin nedenini Turan, başlıklar altında şöyle incelemiştir:

- *Zengin ticari eşya nakleden kervanlara sınırlarda düşman ve göçebe baskınlarından korunabilecekleri, güvenli konak yerleri sağlamak. Bundan dolayı kervansaraylar surlarla çevrilmiş, surların üzerinde kule ve burçlar inşa edilmiş, kapıları demirden yapılmış ve bu nedenle her türlü tehlikeye karşı koyabilecek bir savunma tertibatıyla donatılmışlardır.*
- *Bu yapıların amacı yolcuların konakladıkları ve geceledikleri bu yapılarda her türlü gereksinimlerini temin etmek ikinci amaç idi. Bu amaçla, kervansaraylarda bulunan tesisler dikkate değerdir. İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, ticari eşya koyacak depoları, hayvanların barınacağı ahırlar, samanlıklar, misafirlerin yıkanması için hamamları, şadırvanları, yolcuların namaz kılması için mescitleri, eczaneleri, revirleri, yolcuların ayakkabılarını tamir eden ve fakirlere yenisini yapan ayakkabıcılara, nalbantlara varıncaya kadar her ihtiyacı karşılayacak tesisler olduğu tarihi belgelerden anlaşılmaktadır. Bütün bunların gelir ve masraflarını idare edecek memurları olan bu yapılar, genellikle sultan ve devlet adamları tarafından yaptırılan vakıflardır. Ayrıca, kervansaraylarda yolcular ve tüccarlar parasız olarak konaklamaktaydılar¹⁰¹.*

1890 yılında seyahat etmiş olan Seyyah Taveinier'in kervansaraylar konusundaki gözlemleri şöyledir: “Kervansaraylar doğunun lokantalı otelleridir. Dikdörtgen biçiminde, manastırlar gibi inşa edilmişlerdir, genellikle tek katlı, bazen iki katlıdır. Büyük bir kapıdan avluya girilir. Öteki üç tarafın her birinin ortasında, en seçkin kişiler için birer salon veya büyük birer oda vardır. Bu salonun yanında herkesin özel olarak kaldığı birçok küçük oda vardır. Arka tarafında ahırlar yer alır, çoğu zaman insanlar ahırlarda odalardaki kadar rahat eder. Kışın ahırlarda kalmayı tercih eden kimseler vardır. Çünkü ahırlar sıcak olur, salonlar ve odalar gibi ahırların üzeri tonozla örtülür. Ahırda her atın başının önünde bir küçük niş ve bir küçük pencere bulunur. Her pencere bir odaya bakar,

---

101 Turan, “Selçuklu Kervansarayı”, s. 471 – 496.

herkes kendi odalarından atına nasıl bakıldığını görebilir, açıcılık eden kimsenin yeri genellikle bu nişlerdir’’¹⁰².

Kervan yolları üzerinde seyahat eden seyyah, derviş ve tüccarların konaklamaları için yapılmış kervansarayların ilk örneklerine Müslüman bir Türk devleti olan Karahanlılar’da rastlanmaktadır. Karahanlılar devri, Türk mimarlığı ve sanatının ilk sentezinin yapıldığı dönemdir. Bu dönemde inşa edilmiş olan kervansaraylar yapı geleneği ve güncel gereksinme sentezinin ilk ürünleri olup anıtsal, görkemli karakterleri ile Selçuklu kervansaray mimarisinin temelini oluşturmuşlardır¹⁰³. Bu yapılarda yapı malzemesi olarak kerpiç, tuğla kullanılmıştır.

Tarihi bilinen en eski kervansaray Karahanlılar zamanında yapılmış olan Ribat-ı Melik’tir¹⁰⁴. (Şekil 1). Karahanlı hükümdarı Nasr Bin İbrahim tarafından Buhara - Semerkant yolu üzerinde 1078 – 1079 yılında yaptırılmıştır. Savunma amacıyla yapılan Ribat-ı Melik tamamen dışa kapalı kare formdadır. Yapının günümüzde sadece ön cephesi ayakta kalmıştır. Kare planlı yapının iki katlı olduğu, avlu etrafında odaların yer aldığı, zengin bir cephe düzeninin olduğu bilinmektedir¹⁰⁵.

11. yy’da yapılmış olan bir diğer önemli kervansaray, Dehistan Kervansarayı’dır. (Şekil 2). Bu kervansaray da Ribat-ı Melik gibi kare planlıdır. Aynı dönemde yapılmış diğer kervansaraylarla büyük benzerlik göstermektedir¹⁰⁶. 11. ve 12. yy’larda yapılmış olan önemli kervansaraylardan bir diğeri ise Kuzey Horasan’daki Daya Hatun Kervansarayı’dır. (Şekil 3) Plan şeması olarak Manakeldi Kervansarayı’na (Şekil 4) benzemekle beraber farklılar görülmektedir. Odalar sadeleşmiş, koridorlara daha az yer verilmiştir. Bir başka farklılık da tuğladan yapılmış olmasıdır. Daya Hatun Kervansarayı’nın örtü sistemi tonoz ve kubbelerden oluşmaktadır¹⁰⁷.

---

102 Keleş, a.g.e., s. 95.

103 Sezgin, a.g.e., s. 88.

104 Keleş, a.g.e., s. 96.

105 Turan, “Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti”, s. 149.

106 Cesar, a.g.e., s. 193.

107 Cesar, a.g.e., s. 193.

Karahanlılar döneminde gelişen ve sonraki dönemlerdeki yapıların prototipini oluşturan kervansarayların ortak özelliği, merkezi mekan geleneğinin bir yansıması olan orta avludur. Dört eyvanlı avlu, mekansal kurgunun en önemli özelliğidir. Orta avlunun etrafında eyvanlar ve odalar mekansal organizasyonu, yüksek, anıtsal taç kapılar, kalın dış duvarlardaki kuleler, üst örtü sistemindeki tonoz ve kubbeler kütle kuruluşunu belirleyen elemanlardır¹⁰⁸.

Büyük Selçuklular zamanında yapıldığı bilinen Ribat-ı Şerif (MS 1114 – 1115), büyük Horasan yolu üzerinde yapılmış döneminin en anıtsal eseridir. (Şekil 5)

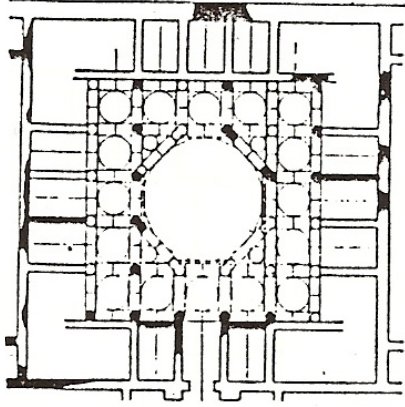
Kervansaray mimarisi, 11. yy'dan itibaren büyük ölçülere varan yapılar şeklinde inşa edilmişlerdir. Mekan ve kütle kurgusundaki tasarım ilkeleri, daha sonra Anadolu'ya yerleşen Türkler tarafından geliştirilerek devam etmiş ve Anadolu Türk mimarisi yapı geleneğini oluşturmuştur¹⁰⁹. Bu yapılarda dört eyvanlı avlu, yapının asıl ögesi konumundadır. Tuğlanın asıl yapı elemanı olarak kullanıldığı yapılarda, dışa kapalılık, kalın yüksek duvarlar, duvarlarda gözetleme kuleleri önemli elemanlardır. Genellikle kare planlı açık avlunun etrafında konaklama odaları ve orta eksenler üzerinde eyvanlar yer almaktadır. Yapılarda düzgün geometrik biçimler ve simetri esastır. Örtü sistemi tonoz ve kubbeden oluşmaktadır. Girişin sağ ve solundaki odalar yolcuların can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla görevlilere ayrılmıştır¹¹⁰.

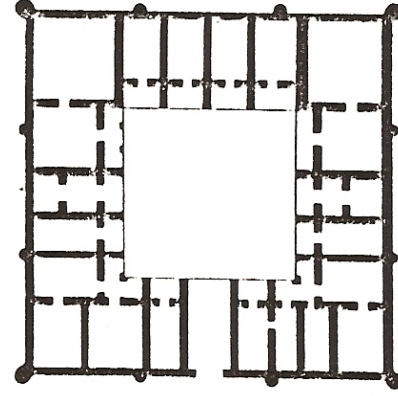
108 Keleş, a.g.e., s. 98.

109 Keleş, a.g.e., s. 99.

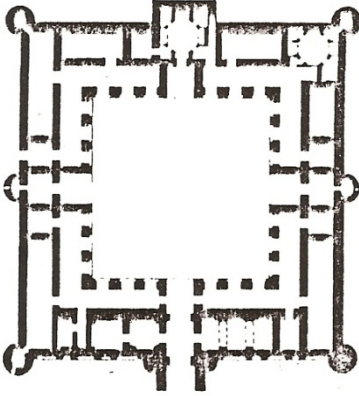
110 Keleş, a.g.e., s. 99.

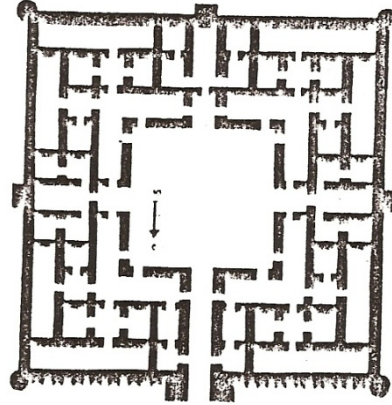
Şekil 2.1 Ribat-ı Melik Kervansarayı Planı
(Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 42.)

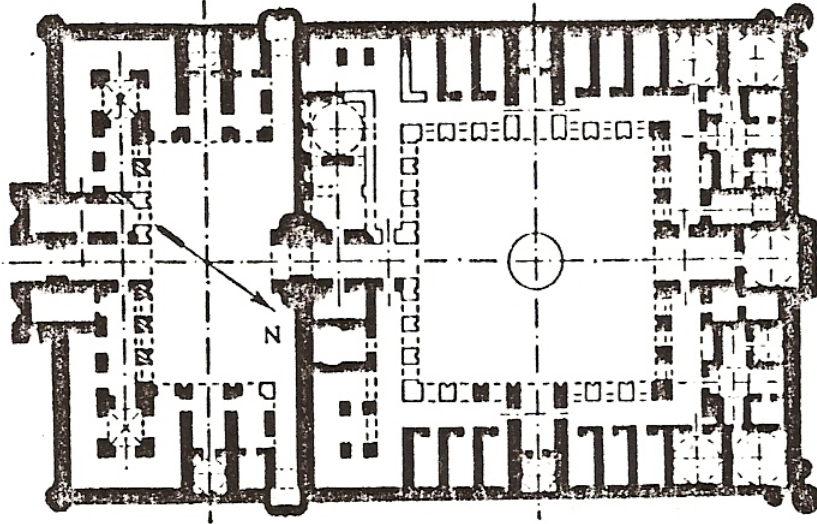
Şekil 2.2 Dehistan Kervansarayı Planı
(Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 42.)

Şekil 2.3 Daya Hatun Kervansarayı Planı
(Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 44.)

Şekil 2.4 Manakeldi Kervansarayı Planı
(Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 44.)

Şekil 2.5 Ribat-ı Şerif planı (Keleş, Anadolu Osmanlı... ,s. 46.)

Anadolu Selçukluları Döneminde Han Mimarisi

1071 Malazgirt zaferi ile Türkler Anadolu'ya girmişlerdir. Anadolu'ya gelen Türkler, Hititlerden Bizans'a kadar geçen süre içindeki uygarlıkların eserleri ile karşılaşmışlardır. Türkler bu topraklarda yaşamış uygarlıklardan da etkilenererek dini, sosyal, kültürel ve ticari amaçlı yapılar inşa etmişlerdir. Medrese ve kervansaray mimarisi Anadolu Selçukluları ile gelişmiş ve yüksek anıtsal, mimari değere ulaşmıştır¹¹¹.

Selçuklular, Anadolu'nun stratejik konumunun ve ticaretin önemini kavrayarak iktisadi ve ticaret faaliyetlerini arttırmak için çeşitli önlemler almışlardır. Ticaretle uğraşan kişilere, her türlü yardımda bulunmak, ticaret yollarının güvenliğini arttırmak, ticari eşyanın askeri birlikleri tarafından taşınmasını sağlamak ve kervan yolları üzerinde yolcuların her türlü gereksinimlerini karşılayabilecekleri kervansaraylar yaptırmak gibi önlemler almışlardır. Selçuklular döneminde, Anadolu milletler arası bir köprü haline gelmiş ve ticaret hayatı gelişmiştir¹¹².

Barış zamanlarında konak yeri olan kervansaraylar, savaş zamanında dışa kapalı karakterleri ile kale görevini üstlenmişlerdir. Ticaret amacı ile kurulmuş ve o devirde daha çok han adıyla anılan yapılarda, kervan yolcuları ücret karşılığında barınırken, kervansaraylarda üç gün süreyle ücretsiz olarak misafir kabul edilmekteydi. Kervanların bakım ihtiyaçları da, buralarda ücretsiz sağlanırdı. Devlet, baskın ve soygundan zarara uğrayanların kayıplarını öderdi¹¹³. Kervansaraylarda konaklayacaklara uygulanacak yöntemler, görevlilerin yapacakları işler kurallara bağlanmıştı.

Anadolu Selçukluları dönemindeki tüm mimari eserlerde plan şemaları, bezeme motifleri, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular'ın "ribat" adını verdikleri daha önceki Türk kervansarayları ile benzerlik göstermekteydi. Bu döneme ait dini yapılarda zaman zaman tuğla ve taş karışımı almasıık malzeme kullanılmışsa da konaklama yapıları sadece taş

---

111 Keleş, a.g.e., s. 100.

112 Turan, a.g.e., s. 476 - 496.

113 Güran, Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları, s. 99.

malzeme ile yapılmıştı. “Sultan han” veya “han” diye adlandırılan kervansaraylar gelişmiş ve taş işçiliğinin kullanıldığı eserler, 13. yy boyunca yaptırılmıştır¹¹⁴.

Genellikle ana yollar üzerinde inşa edilmiş olan kervansaraylar mekânsal organizasyonlarına göre üç ana tipte uygulanmışlardır.

- Açık - avlulu tip
- Kapalı - avlusuz tip
- Karma tip

Açık avlulu tip kervansaraylar da eyvanlı avlunun etrafında revaklı kısım ya da odalar yer almaktadır. Yolcular ile hayvanlar avlunun çevresindeki mekanlarda barınmaktadır. Antalya - Afyon yolu üzerindeki Evdir Han (1215) bu tipe örnektir¹¹⁵. (Şekil 7)

Kapalı - avlusuz tip kervansaraylar, kare ya da dikdörtgen tek bir mekandan oluşmaktadır. Mekanın içi neflerle bölünmüştür ve genellikle duvara bitişik neflerde zemin, yolcuların yatması için yükseltilmiştir. Bu mekanlarda yolcuların hayvanları ise genellikle orta nefte barınmaktadır. Hanlarda nefler genellikle tonoz örtülüdür. Bazı örneklerde neflerin ortasının üzeri kubbe ile örtüldüğüne rastlanmaktadır. Bu tip hana örnek olarak Tokat'ta Çiftlik Hanı (1329), Antalya yolu üzerinde Şarapsa Hanı (Şekil 8) verilebilir¹¹⁶.

Üçüncü tip kervansaraylar ise diğer iki tipin bir araya gelmesiyle türetilmiştir. En büyük ve görkemli kervansaraylar, bu tipte yapılmış olanların arasındadır. Yolcuların barınmaları için yapılmış kapalı mekanın (salon) önünde avlusu vardır. Genellikle avlunun üç tarafı revak ya da odalarla çevrilidir. Yapının taç kapılı bir girişi vardır, giriş eyvanından avluya geçilir, avludan da kapalı kısma geçilmektedir. Avlunun bir tarafında arabalık ve ahır, diğer tarafında ise odalar yer almaktadır. Ayrıca girişin iki yanında muhafız odaları vardır. Avlunun ortasında, genellikle bir çeşme ya da mescit yer almaktadır. Kapalı mekanın ve revak bölümlerinin üzeri tonoz ile örtülüdür. Tonoz örtülü kapalı mekanın üzeri genellikle düzdür ve orta nefin orta aksında fener kubbe yer alır. Konya - Aksaray yolu üzerinde

---

114 Aslanapa, Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi, s. 43.

115 Keleş, a.g.e., s. 103.

116 Keleş, a.g.e., s. 104.

Sultan Han (1229) (Şekil 9), Kayseri - Sivas yolunda Sultan Hanı (1236) (Şekil 8) önemli örnekler arasındadır.

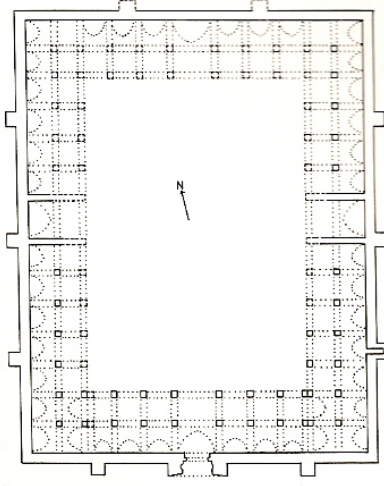
Antalya - Alanya arasında I. Alâeddin Keykubat tarafından 1231'de yaptırılmış olan Alara Hanı gibi değişik plan organizasyonu gösteren az sayıda da olsa kervansaray vardır. (Şekil 11) Bu yapıda kapalı ve açık kısımlar birbirine eklenmiş değil, birbirleriyle kaynaşmış durumdadır. Yolcularla eşya ve hayvanlara ait yerler tamamen ayrılmıştır¹¹⁷.

Anadolu'da Selçukluların kurduğu kervansaraylar da plan tiplerinde yeniliğe gitmişler, kapalı nefler halindeki kısım ile avlulu kısmın birleştiği karma tipler oluşturmuşlar, inşaat tekniğini de değiştirerek, kerpiç ve tuğla yerine taş kullanmışlardır. Bazı yapılarda Büyük Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı geleneğine, revaklı eyvanlı avlu düzenine bağlı kalmışlardır¹¹⁸.

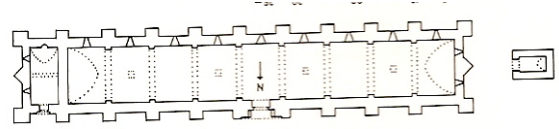
---

117 Karamağaralı, "Anadolu Selçuklu Kervansarayları", s. 4 - 5

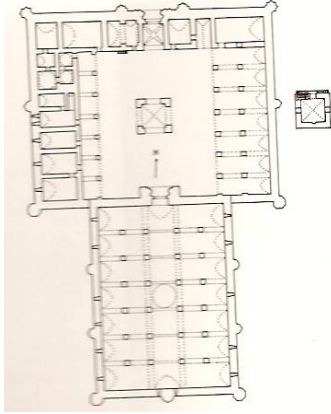
118 Keleş, a.g.e., s. 108.

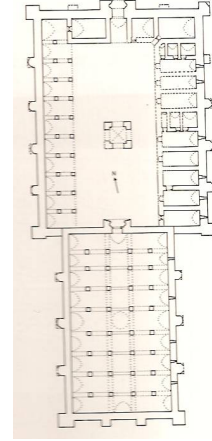
Şekil 2.6 Emdir Han(1215) planı
(Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.69.)

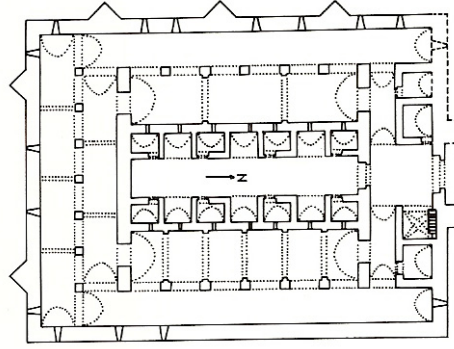
Şekil2.7 Şarapsa Han planı
(Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.72.)

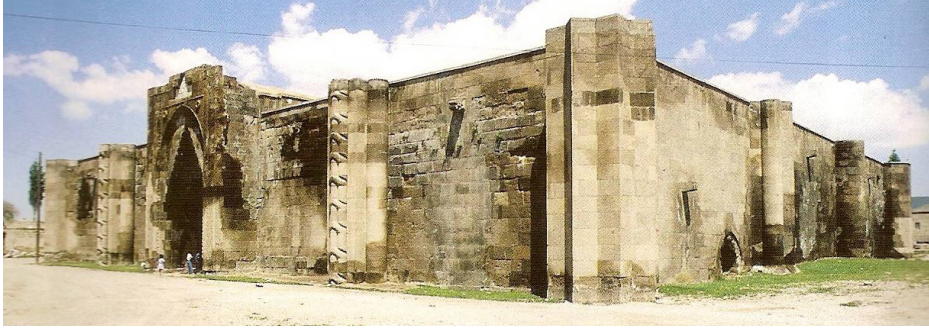
Şekil 2. 8 Sultan Han(1229)(Kayseri) Planı
(Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.114.)

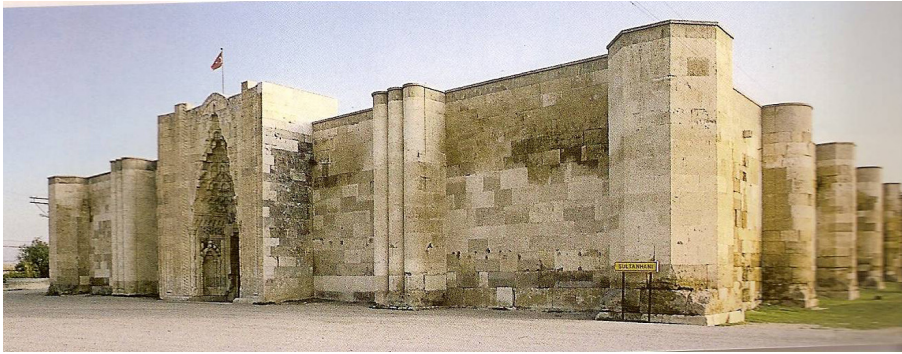
Şekil 2.9 Sultan Han(1236)(Aksaray) Planı
(Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.114.)

Şekil 2. 10 Alara Han(1231) Planı (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.74.)

Fotograf 2.1 Kayseri Karatay Han (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.44.)

Fotograf 2.2 Sultan Han (Aksaray) (Bektaş, Selçuklu Kervansarayları... ,s.44.)

Anadolu Beylikler Dönemi'nde Han Mimarisi

Anadolu Türk tarihinde Beylikler Dönemi (1300 – 1450), Anadolu coğrafyası üzerinde kurulan beylikler arasında sürekli devam eden savaş ortamı ve iç karışıklıklara sahne olmuştur. Beylikler Dönemi, 15. yy ortalarında Osmanlılar tarafından hâkimiyet sağlanana kadar sürmüştür¹¹⁹.

Beylikler Dönemi'nde menzil hanlarından çok, şehir içi hanı yapılmıştır. Bu dönemde ticaret şehir içlerine taşınmış, kervan yolları üzerinde han yapımı Selçuklular zamanında olduğu kadar fazla olmamıştır. İnşa edilen şehir içi hanların büyük bir kısmı, sosyal içerikli ve tüccarları barındıran yapılardır. Hanlarının çoğu ahşap, kerpiç malzemeyle yapıldığı için günümüze kalamamıştır. Hanları genellikle basit ve iki katlıdır. Kare veya dikdörtgen büyük bir açık avlunun etrafını kuşatan odalara ve önlerinde revağa sahiptirler. Avlu ortasında şadırvan veya mescit yer almakta ve emniyet için tek kapı bulunmaktadır. Tüccarları ve mallarını barındıran bu hanlar bazen büyük külliye içinde yer almışlardır¹²⁰. Bergama'daki Taş Han bu dönem han özelliklerini yansıtmaktadır.

Beylikler Dönemi'nde inşa edilen menzil hanları, Selçuklu dönemi menzil hanları kadar anıtsal ölçekte olmamıştır. Selçuklu dönemine göre mütevazı ölçüler kullanılmış, ebatlar küçülmüş, süslemeye hiç yer verilmemiştir. Selçuklu yapılarında olduğu gibi konaklayanın ya da kervanın tüm ihtiyaçlarının giderilmesi yoluna gidilmemiştir. Bu hanlarda mutfak, hamam gibi mekanlara rastlanmamaktadır. Hanlar genellikle şehir içinde yapıldıklarından, bu ihtiyaçlar şehirdeki mekânlarda karşılanmış olmalıdır¹²¹.

---

119 Keleş, a.g.e., s. 106.

120 Öney, Ankara'da Türk Devri Yapıları, s. 209.

121 Peker ve Bilici, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, s. 455.

Beylikler Dönemi hanlarını konumlarına göre menzil hanları (kervansaraylar) ve şehir içi hanları olarak sınıflandırılabilir.

Beylikler Dönemi Menzil Hanları

* Tek katlı ve tek mekanlı: Sarıhan - Karamanoğulları - Niğde, 1354 ve Deve Hanı - Candaroğulları - Kastamonu

* Tek katlı ve iki mekanlı: Kozak Hanı - Karamanoğulları

* Tek katlı ve üç mekanlı: Beylikler Dönemi'nde en çok tercih edilen plan şemasıdır. Kavak Han - Konya, Atlas Han - Karaman, Yeniceköy Han - Kütahya, Atabey Han - Kastamonu, Issız Han - Bursa

* İki katlı menzil hanları: Kızıl Han - Muğla - Menteşoğulları (Şekil 11).

Beylikler Dönemi Şehir İçi Hanları

* Tek katlı: Taş Han - Bergama - Osmanlı (Şekil 12)

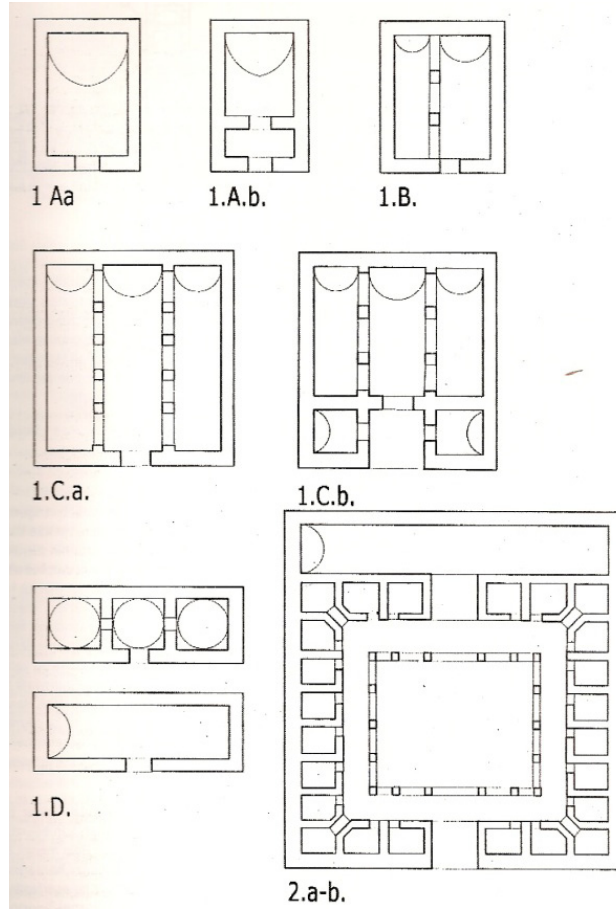
*İki katlı: Emir Han-Bursa- Osmanlı, İpek Han- Kastamonu¹²²

Beylikler Dönemi mimarisi, Selçuklu ile Osmanlı mimarileri arasında bir köprü oluşturmaktadır. Beylikler Dönemi hanlarının yapı malzemesi taş olmakla birlikte kapı ve kemerler haricinde moloz taş ve kaba yonu taş kullanılmıştır. Beylikler Dönemi'nin genel karakteristik özelliği olan almaşık duvar örgüsü bazı menzil hanlarında da kullanılmıştır. Bu dönem eserlerinin tonoz, kubbe ve kemer gibi elemanları özellikle şehir içi hanlarında tuğladan inşa edilmiştir¹²³.

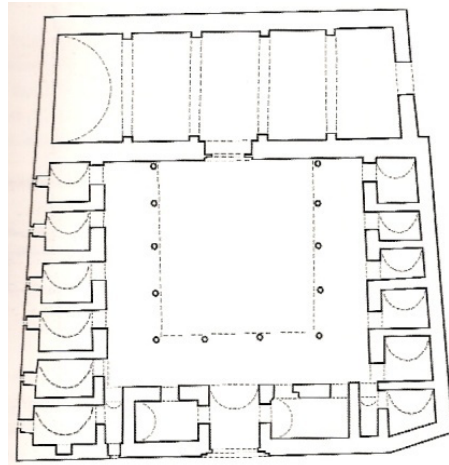
---

¹²² Peker ve Bilici, a.g.e, s.448-449.

¹²³ Peker ve Bilici, a.g.e., s. 449.

Şekil 2.11 Beylikler Dönemi plan şemaları
(Peker ve Bilici, Anadolu Selçukluları... ,s.451.)

Şekil 2.12 Taş Han (Bergama) planı
(Peker ve Bilici, Anadolu Selçukluları... ,s.451.)

2.2.3.2 Osmanlı Döneminde Han Mimarisi

Selçuklular döneminde, Hint ve Çin ticaret yollarını Anadolu'ya bağlayan yollar üzerinde birçok han ve kervansaray inşa edilmiştir. Bunun ardından Osmanlı Döneminde de aynı altyapıyı geliştirilerek yeni fethedilen yerlerde bu tür yapılar inşa edilmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu içerisinde belirli dönemlerde, şehirler ve yollar üzerinde birçok hanlar yapılmıştır. Bu binaların bazıları kerpiçten, bazıları ahşaptan fakat büyük bir kısmı taş ve tuğladan inşa edilmiştir¹²⁴.

Osmanlı döneminde kentler hızla büyümüş yerleşimler kent surların dışına taşarak yeni mahalleler kurulmuştur. Zanaat ve ticaret ilerlemiş cami, medrese, türbe, çarşı, kervansaray, han yapımı hız kazanmıştır. Bu yapıların işletilmesi için vakıf sisteminin kurulması Osmanlı döneminde yapılmış olan önemli yeniliklerdendir.

Her dönemde orduların bir yerden bir yere sevki, kervanların ticari eşya taşınması, haberleşmede haberin çabuk ulaştırılması için karayolları tercih edilmiş, geliştirilmiş ve yol şebekeleri oluşturulmuştur. Osmanlılarda bu teşkilat "menzil" olarak adlandırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün ekonomik faaliyetler, yolların geçtiği yerler ile bu yolların son bulduğu liman ve şehirlerde toplanmıştır. Her devirde bu yolların güvenliğinin sağlanması için, yollar üzerinde kervanları, yolcuları ve tüccarları barındıran hanlar yapılmıştır¹²⁵.

Menzillerdeki kervansarayların yanı sıra kent içlerinde ticaretin sürdürülmesi, tüccarların ve yolcuların kalabilmesi için kent hanları (şehir içi hanlar) da inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde görülen bir başka gelişme ise "külliye" adı verilen yapı komplekslerinin inşasının artmasıdır. Kent içi, kent yakını ve kervan yolları üzerinde inşa edilen külliyeler, bir cami ve etrafında farklı fonksiyonları barındıran yapıların oluşturdukları yapı topluluklarıdır. Külliyelerde konaklama ve ticaret faaliyetleri de ön planda tutulmakta ve bu nedenle içlerinde kervansaraylar bazen de sadece konaklama amacına yönelik olarak tabhaneler bulunmaktadır. Selçuklu devrinde bir cami ve medreseden meydana getirilen ve

---

124 Akozan, "Türk Han ve Kervansarayları", s. 199.

125 Halaçoğlu, "XIV. - XVII. yy'larda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı", s. 128.

“imaret” adı verilen topluluklar külliyelerin en eski örnekleridir. Yalnız bunlar kuruluş sebepleri bakımından yan yana düzenlenmiş binalar olarak kalmaktaydı. Külliyelerin bir mimari topluluğu olarak ele alınması Osmanlı Devleti’nin Edirne’ye ve İstanbul’a yerleşmesi ile başlamıştır. Bursa Orhan Gazi Külliyesi şehircilik ve külliye mimarisi açısından Osmanlı’nın ilk denemesidir¹²⁶. Yine Bursa’da Emir Han (14.yy ikinci yarısı), Selçuklu devrindeki büyük kervansarayların Osmanlı üslubundaki karşılığıdır. Emir Han, şehir içi hanlardan beklenen tüm pratik ihtiyaçları karşılayabilmekte, Osmanlı sınırları içerisinde yapılan tüm hanlara prototip olmuştur¹²⁷. İnşa edilen diğer hanlar da yalnız büyüklük ve cephe süslemeleri bakımından değişmeler görülmüştür¹²⁸.

Osmanlı İmparatorluğu, 15. - 17. yy’lar arasında en parlak dönemini yaşamıştır. Sosyal, politik, ekonomik alanların yanı sıra sanat ve mimarlık alanında da en üst düzeye ulaşmıştır. Mimar Sinan’ın da bu dönemde yaşaması ve eserlerini oluşturması döneme ayrı bir kimlik kazandırmış ve mimarlık evrensel düzeye erişmiştir. Genellikle cami mimarisinde üstün başarı kazanmış olan Mimar Sinan diğer yapı türlerinde olduğu gibi han ve kervansaray mimarisinde de başarısını devam ettirmiştir. Kent içlerinde ve menzillerde çeşitli hanlar, kervansaray ve içlerinde kervansarayları barındıran külliyeler gerçekleştirmiştir¹²⁹. Atik Valide Külliyesi (1570 – 79, Üsküdar), Sokullu Külliyesi (1569, Lüleburgaz), Sokullu Külliyesi (1574, Payas) bu külliyelerdendir.

15. yy’dan başlayarak şehir merkezlerinde inşa edilen şehir içi hanları belli bir malın pazarlandığı yapılara dönüşmüştür. Bu hanlardan bazıları sadece büro ve depo olarak kullanıldığı halde, bazıları aynı zamanda konaklama yapılabilecek şekilde planlanmıştır. Hanlarda iki katlı plan şemasının uygulanması, ahırlarda ve bazı hanların avlularında duvar içine yerleşmiş ocaklar, Osmanlı dönemi hanlarında ortaya çıkan yeniliklerdir¹³⁰.

---

126 Üngörgil, “Bursa Hanları ve Tuz Hanı Koruma Önerileri”, s. 5.

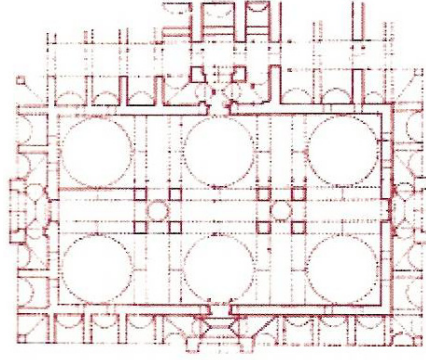
127 Aslanapa, “Osmanlı Devri Mimarisi”, s. 87.

128 Aslanapa, “Osmanlı Devri Mimarisi”, s. 87.

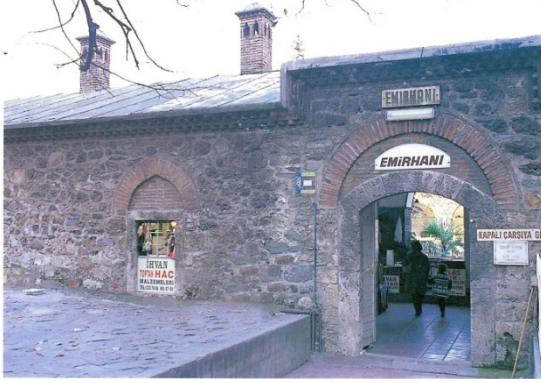
129 Elmalı, “Bursa Hanları”, s. 56.

130 Elmalı, a.g.e., s. 4.

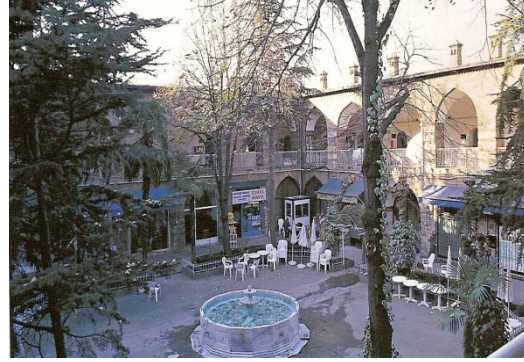

Şekil 2. 13 Bursa Emir Han Planı (Aslanapa, Osmanlı Devri... ,s.86.)

**Fotograf 2.3EmirHanÖnÇephe
(Aslanapa, Osmanlı Devri... ,s.87.)**

**Fotograf 2.4EmirHanAvlu
(Aslanapa, Osmanlı Devri... ,s.87.)**

Fotoğraf 2.1 Payas Sokul. Kül. Bedesteni, 2008

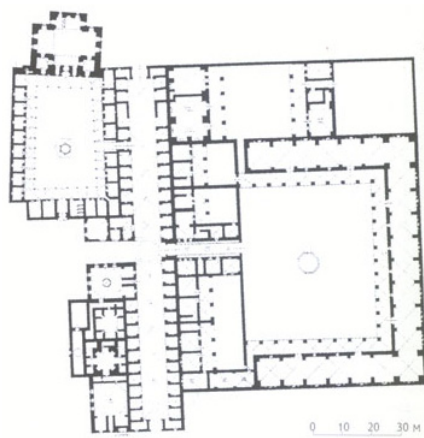
Fotoğraf 2.2 Payas Sokul. Kül. giriş portalı, 2008

Fotoğraf 2.3 Payas Sokul. Kül. Han, 2008

Fotoğraf 2.4 Payas Sokul. Kül. Han, 2008

Şekil 2. 14 Payas Sokul. Kül. Plan Şeması (Say Özer, Ticaret Mekanlarının... , s. 94.)

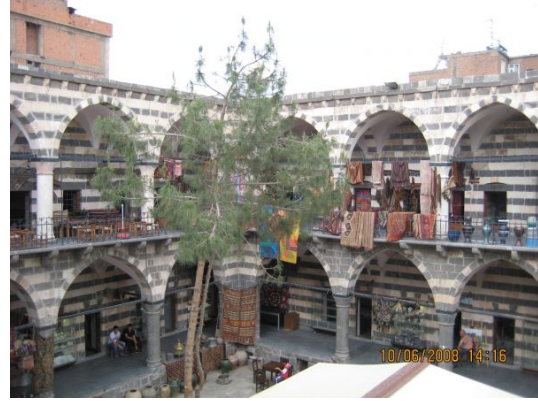
Fotoğraf 2.9 Şanlıurfa Millet Hanı,2007

Fotoğraf 2.10 Şanlıurfa Millet Hanı,2007

Fotoğraf 2.11 Diyarbakır Deliler Hanı

Fotoğraf 2.12 Diyarbakır Deliler Hanı

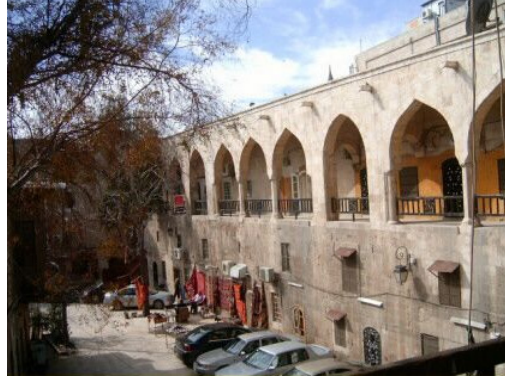
Fotoğraf 2.13 Halep Gümrük Han, 2007

Fotoğraf 2.14 Halep Gümrük Han, 2007

Fotoğraf 2.15 Halep Vezir Han, 2007

Fotoğraf 2.16 Halep Vezir Han, 2007

Fotoğraf 2.17 Amasya Taş Han(1758), 2007

Fotoğraf 2.18 Amasya Taş Han, 2007

Fotoğraf 2.19 Tokat, Taş Han, 2007

Fotoğraf 2.20 Tokat Taş Han, 2007

2.2.3.3 Osmanlı Dönemi Gaziantep Han Mimarisi

Gaziantep ile ilgili yapılan araştırmalarda rastlanan en erken tarihli kent içi ticaret yapıları, Yahşi Bey tarafından 15.yy yaptırıldığı tahmin edilen Han-ı Cedid ve Dulkadiroğlu Alaüddeve Bozkurt Bey'in yaptırdığı Pürekli Kervansaraylarıdır¹³¹. Bu yapılardan günümüze herhangi bir iz veya belgeye ulaşılamamıştır. Günümüzde ayakta kalan en erken tarihli yapı 1517 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırıldığı düşünölen ve şehir merkezinin 12 km uzaklığında bulunan bir menzil hanı olan Sam Hanı'dır¹³².

Kent içerisinde yapım tarihi bilinen en eski ticaret yapısı Lala Mustafa Paşa Hanı ve Bedestenidir. Bu ticaret yapılarının Kalenin güneyinde yer alması kentte ticaret dokusunun bu yönden başlayarak geliştiğini göstermektedir. Lala Mustafa Paşa Hanı ve diğer ticaret yapılarının yapım yılları ve konumları incelendiğinde, Antep Kalesi'nin güneyinden başlayan dokunun biri Kilis - Halep diğer Nizip yollarına bağlanan iki önemli arterin etrafında geliştiği görölr¹³³. İlk ticaret yapılarının kaleye yakın olması birçok Anadolu kentinde rastlanan bir özelliktir. Bu hem güvenlik kaygısının, hem de bölgede değerli malların ticaretinin yapılmasına bağlı bir sonuc olarak yorumlanabilir.

Gaziantep'teki tarihi ticari mekanlarının büyük bir çoğunluğunu hanlar oluşturmaktadır. şu an mevcut olan 17 şehir içi hanı ve bir menzil hanı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra iki bedesten bulunmaktadır. Birinci Dünya savaşı başlarken han sayının 31 olduğu çeşitli kaynaklarda geçmektedir¹³⁴. Hanlar plan ve mekan özellikleri bakımından standart olmayıp topografik şartlara ve şehir dokusunda oturdukları parsele uygun olarak inşa edilmişlerdir.

---

131 Yiğit, "Ayıntab'dan Gaziantep'e: Bir Osmanlı şehrinin Profili "Dört Yanı Dağlar Bağlar Gaziantep", s.100.

132 Yiğit, a.g.e , s.101.

133 Ünal, a.g.e, s. 247.

134 Yiğit, a.g.e ,s. 100.

Bu sınırlar içinde gelişen geleneksel ticaret dokusunda günümüze kalan yapılar:

Lala Mustafa Paşa (Hışva) Han (1577), Zincirli Bedesten (1717), Çekirdekçi Hanı (1719), Yeni Han (1757), Tütün Hanı (1790-99), Kemikli Bedesten (1860), Tuz Hanı (1860), Millet Hanı (1870–1875), Şire Hanı (1887), İnceoğlu Hanı (19.yy sonu), Gümrük Hanı, Kürkçü Hanı (19.yy sonu), Maarif Hanı (19yy sonu), Anadolu Hanı (19.yy) ve Bayaz Han (1905) dır.

Ayrıca halk arasında ‘‘Büyük Pasaj’’ olarak bilinen 19.yy sonu- 20.yy başında yapılmış olduğu düşünülen yapının tescili bulunmamakla birlikte döneminin bedesteni olduğunu düşündürmektedir. Günümüzde ‘‘Söylemez Pasajı’’ olarak bilinen yapının da yerinde Osmanlı mimarisine uygun iki katlı bir ‘‘sabunhane’’ nin 1970 li yıllara kadar bulunduğu, şu anki yapının yanında ‘‘Sefa Hanı’’ olarak anılan bir han bulunduğu yapının eski sahiplerince belirtilmektedir.

Şehirde bulunan kapalı çarşı ve kıymetli malların, nakit paraların muhafaza edildiği bedestenler ticari açıdan önemlidir¹³⁵. Ayıntab şehrinde çeşitli zamanlarda inşa edilmiş 6 bedesten vardır¹³⁶. Zincirli (1717) ve Kemikli (1860) Bedestenler günümüze ulaşabilmiştir. Diğerleri Lala Mustafa Paşa Bedesteni (1577) (Eski Karanlık), Darendeli Yusuf oğlu Hüseyin Paşa Bedesteni, Hüsrev Paşa (Kuyumcu) ve Oturakçı bedestenleridir¹³⁷.

Antep’te han ve bedestenlerden başka halkın daha çok alışveriş yaptığı çarşı ve pazarlarda canlı birer ticaret merkezidir. 16. yy da ‘‘Galle Pazarı’’ denilen, köylülerin getirdiği buğday, arpa, un vs gibi ürünlerin satıldığı alanda açık alışveriş alanıdır. Bu yer daha sonra Şhreküstü Mahaltesinde Hacı Nasır, Boyacı, Tekke Camileri’nin yakınında ‘‘Arasa’’ adıyla devam etmiştir. Arasa, buğday pazarı olarak kurulmuş, ilerleyen dönemlerde canlı bir ticaret merkezi olması dolayısı ile büyük bir çarşı haline dönüşmüştür. 1980’li yıllara kadar fonksiyonunu aynen sürdüren pazarın, günümüzde etrafındaki ticari faaliyetler

---

135 Yiğit, a.g.e, s.104.

136 Yiğit, a.g.e, s.105.

137 Yiğit, a.g.e, s.100.

devam etmekle birlikte ‘‘Arasa’’ bölümü 2006 yılında G.B.B Bakırcılar Çarşısı Sokak Sağlıklaştırma Çalışmaları kapsamında düzenlenmiştir.

16. ve 17. yy şer’iye sicillerinde kaydedilmiş olan terekelerde tekstil malzemesi ve boyahane, hallaç^(*) ve bezzaz^(**) gibi iş kollarının adları geçmektedir. Bu dönemde Antep, tekstil ticaretinin merkezi olan Halep’in tekstil üretimine alternatif olmaktadır. Şer’iye sicillerinde tezgahlarda dokunan ürünleri, Halep’e götürüp üreticiler adına satan tüccarların varlığına rastlanmaktadır. Antep’te üretilen mallar Halep yoluyla Irak’a veya Akdeniz kıyılarına taşınmaktaydı¹³⁸.

17. yy da Osmanlı İmparatorluğunun birçok bölgesinde ayaklanmalar ve iç karışıklıklar sürerken Antep’te ticaret yapılarının sayısında artış olmuştur. Kemikli Bedesten, Mecidiye Hanı, Tuz Hanı, Şire Hanı gibi yapılar bu dönemden sonra inşa edilen büyük hanlardır.

Şehrin 17. yy da diğer bölgelerin aksine ticaretteki canlılığını devam ettirme sebebi, Süveyş Kanalı’nın inşasına (1869) kadar, Anadolu’yu Basra körfezine bağlayan ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Bu bölgelere dağıtım yapılacak değerli malların satışı, depolanması, korunmasının sağlanması için büyük yapılara duyulan ihtiyaç bu tür fonksiyonları içeren han, bedesten gibi büyük yapıların sayılarının artmasına neden olmuştur.

Ticaret dokusunu oluşturan yapılarda, etkinliklerin maddi değerinin ana belirleyici olduğu mekansal konumlanma dikkat çekicidir. Maddi değeri yüksek malların satıldığı ve depolandıkları etkinlikler merkezde üretim ağırlıklı ve görsel, atıksal ya da gürültü kirliliği yaratan imalathaneler merkezden uzakta konumlanmıştır. Kuyumcular Bedesteni, Lala Mustafa Paşa Bedesteni ve Kadri Paşa Bedestenleri kalenin hemen güneyinde yan yana konumlanmış, mezbahane ise Alleben deresinin kuzeyinde kalenin kuzeybatısında merkezden uzak bir noktada konumlanmıştır. Hanların adına bakıldığında hanın işlevi, içlerinde yürütülen etkinlikler ve hangi malın ticaretinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

(*) Hallaç: Yünü, pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimse

(**) Bezzaz: Kumaş alıp satan kimse.- Kaynak: <http://tdkterim.gov.tr>

138 Yiğit, a.g.e, s.105.

Ticaretin yoğunluğunu o devirde inşa edilen han sayılarından anlamak mümkündür. Hanların konumları incelendiğinde Antep'in ticaret merkezini oluşturdukları görülmektedir. Gaziantep teki hanların çoğunluğu ticaret ve konaklama işlevlerini karşılayacak şekilde tasarlanmışlardır. Alt katlar depo, üst katlar konaklamaya ayrılmışlardır. 20. yy başlarında Gaziantep'te han inşası sona erer. Gaziantep hanlarının büyük bir bölümü hatta hemen hepsi 19 ve 20 yy'da yenilenmiştir. Gaziantep'in geleneksel mimarisinin taş malzemeye dayalı olması koruma açısından olumlu bir özellik¹³⁹ olmasına rağmen yapılar da sonradan yapılan yenilemeler ve eklerle bir ölçüde mimari karakterlerini kaybetmişler¹⁴⁰. Mezopotamya, Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye de mimari geleneğin çok az değişmiş olma özelliği, yapıların kronolojik niteliklerinin saptanmasında kesin sonuçlara varmayı zorlaştırmaktadır¹⁴¹.

Tasarım Özellikleri: Hanların formunu, oturduğu parselin konumu, parsel çevresindeki yapılaşma ve topografik durumu etkilemiştir. Düzgün geometrik formlu bir şema, gerek yapı gerek avlu biçimlenmelerinde tekrarlanmaz. Avlu etrafındaki mekan çevrelenmesinde bu etkenler nedeni ile çeşitlilik göstermektedir. Tüm hanlarda avlular dört taraftan mekânlarla çevrelenmeyip kimi hanlarda iki veya üç taraftan mekanlarla çevrelenmiştir.

Hanlar plan Şemaları bakımından incelendiğinde

- Tek Katlı Hanlar: Sam Hanı
- Tek Katlı Tek Avlulu Hanlar: Lala Mustafa Paşa (Hışva) Han, Tütün Han
- İki Katlı Tek Avlulu Hanlar: Tuz Hanı, Emir Ali Hanı, Mecidiye Hanı, Yeni Han, Millet Han, Şire Hanı, Elbeyli (İnceoğlu) Hanı, Bayaz Han
- İki Katlı İki Avlulu Hanlar: Kürkçü Han, Anadolu Hanı
- Üç Katlı Tek Avlulu Hanlar: Kumruoğlu Han olarak belirlenmiştir.

---

139 Kuban, a.g.e, s.140.

140 Kuban, a.g.e, s.147.

141 Kuban, a.g.e, s.151.

Hanların giriş portaline özel bir önem verilmiştir. Giriş genellikle cephenin ortasına yerleştirilmiştir. Beşik veya sivri kemerle oluşturulan portal, bir sıra siyah(bazalt), bir sıra beyaz taşlarla örülerek portal çıkıntısına kadar belli bir uzunlukta devam ettirilmiştir. Bazı hanlarda giriş portali, eyvanı anımsatacak bir niş şekilde tasarlanmış, iki katlı olanlarda ise ‘‘kabalıtı’’^(*) şeklinde tasarlanmıştır.

Zemin kattaki odalar, fonksiyonları gereği dışa kapalıdır. Mekanlarda genellikle bir kapı ve bir pencere bulunmaktadır. Üst katta, yörede ‘‘kuş tahası’’ denilen tepe pencereleri bulunmaktadır. Üst katlar revaklıdır. Avluya bakan cephenin de kapı ve pencereleri alt kat düzeni ile genellikle aynıdır. Odalar ve avlu döşemeleri kesme taştan bazalt ve keymık taşlarla döşenmiştir. Osmanlı mimarisinde alışık olunduğu üzere odalarda ocak bulunmamaktadır. Bunun yerine kışın ısınmak için kullanılan tandır ile ısınma ihtiyacının karşılanmış olması muhtemeldir. Üst kat odalarının hemen hepsinde bir dolap nişi bulunmaktadır. Aydınlatma ve özel eşyaların konulması için yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Yörede livan olarak adlandırılan eyvanın hanlarda da kullanıldığı görülmektedir. Katlar arası bağlantıyı sağlayan merdivenler, avlu da veya eyvan yanlarında bulunmaktadır.

Osmanlı Mimarisinde alışık olunduğu üzere alt katlarda revak görülmez. Üst katlar ise revak tüm hanlarda kullanılmıştır. Revak ayakları genellikle taştır. Yüzükçü Hanı’nın ve Emirali Hanı’nın şu an yıkılmış olan doğu revak ayakları ahşaptır.

Ahırlar avlunun bir tarafında yer alan mekanların arkasına yerleştirilmiştir. Ancak Yeni, Yüzükçü ve Emir Ali Hanı’nın ahırları kayadan oyularak alt kotta çözümlenmiştir. Millet Hanının ahırının ayrı bir girişi de vardır. Ahırların havalandırma ve aydınlatması duvarlara açılan mazgal pencereleri ile sağlanmıştır.

(*) altı yol üstü mekan olarak tasarlanmış mekan

Cephe süsleme elemanları, giriş portalinde bulunmaktadır. Siyah beyaz taşların ritmik bir biçimde sıralanması ile oluşturulan bezeme hemen tüm hanların girişinde bulunmaktadır. Bazı hanların dışa bakan dükkanlarının kemerlerinde de aynı ritmik sıralama devam etmektedir. Kapı üstlerinde yer yer plastik süslemelere de yer verilmiştir. Bu süslemeler genellikle eklektik bir üslup taşımaktadır. Bazı hanlarda (Hışva, Millet, Yeni, Mecidiye) giriş portallerin de mukarnaslara yer verilmiştir.

Yüzükçü, Millet, Şire, Kürkçü Hanlarında giriş portalinin üzerinde kitabe bulunmaktadır. Kitabeler mermer üzerine yazılmışlardır. Genellikle tarih kitabeleridir. Yalnızca Şire Hanın da ayrı bir dua kitabesi bulunmaktadır.

Genellikle tüm hanlarda Antep sivil mimarisinin de bir geleneği olarak avlularda yörede ‘‘ganne’’ olarak adlandırılan küçük bir havuz bulunmaktadır.

Gaziantep hanları ile ilgili olarak 2007 yılında yapılan sayısal analiz çalışmasında, 5 han incelenmiştir. Seçilen hanlar, özgünlüğünü koruyabilmiş ve /veya yapılan onarımlarda özgünlüğünü kaybetmemiş ve sağlıklı ölçüm yapılabilecek olanlardır. Sayısal analiz çalışmasında incelenen hanlar: Tütün Han (1790–99), Gümrük Hanı (1873–78), Kürkçü Hanı (1890), Bayaz Han (1905), İnceoğlu (Elbeyli) Han (19.yy sonu).

Sayısal analiz çalışmasında incelenen hanlarda, mekan ve yapı tasarımında yer almış elemanların en, boy, kalınlık ve derinlik ölçüleri irdelenmiştir. Mekan ölçüleri (en, boy, yükseklik), Duvar Ölçüleri (kalınlık), Pencere Ölçüleri (iç ve dış genişlik, yükseklik, derinlik, iç ve dış parapet yükseklikleri), Pencere Kemerleri (genişlik, yükseklik, kalınlık), Tepe Penceresi (iç ve dış genişlik, iç ve dış yükseklik, tepe penceresi iç ve dış parapet ölçüleri), Kapı Ölçüleri (iç ve dış genişlik, yükseklik, iç ve dış eşik yükseklikleri), Kapı Kemerleri (genişlik, yükseklik ve kalınlık), Tonoz Ölçüleri (genişlik, yükseklik, tonoz başlama yüksekliği), Niş ve /veya Dolap Ölçüleri (genişlik, yükseklik ve parapet yüksekliği), Döşeme Ölçüleri (ara kalınlık ve kat yükseklikleri), Revak Ölçüleri (en ve yükseklik), Revak Kemerleri (genişlik, yükseklik, kalınlık ve başlama yüksekliği) olarak incelenmiştir. Bu çalışma içerisinde, incelenen tüm ölçülerin ve ölçülere verilen kısaltmaların oluşturduğu tablo ve çalışma sonucu elde edilen ölçüm sonuçları ile birlikte değerlendirilmiştir. (Bknz EK1)

Yapı Malzemeleri: Hanların ana yapı malzemesi yöresel isimleri ile ‘‘havara’’ (marnlı miosen) ve ‘‘Keymık’’ denilen kalker taşlarıdır. Havara, Keymık’a göre daha az sert bir taş olduğundan yapıların içlerinde kullanılmıştır. Bu taşın bir özelliği ocak tan ilk çıktığında yumuşak ve işlenebilir olmasıdır. ‘‘Keymık’’ denilen taş ise hanların duvarlarında, revak ayaklarında, üst örtü sistemleri, (tonoz, kubbe, kemer) merdivenlerde kullanılmıştır. Yapıların cephelerinde ve döşeme kaplamalarında, eşiklerde iç cephelerin genellikle köşe taşlarında bazalt taş kullanımı oldukça yaygındır. Tüm yapı taşları ‘‘ kesme ‘‘ olarak kullanılmıştır. Şehirde moloz taş kullanılan tek han kent merkezinin 12 km batısında bulunan bir menzil hanı olan Sam Hanı ‘dır. Sam Hanı’nın iç mekanlarında moloz taş kullanılmıştır.

Ana yapı malzemesi taş kullanımından sonra en yaygın kullanılan malzeme ahşap’tır. Ahşap malzeme, bazı hanların revak ayaklarında, daire kesitli kirişlemeler ve kaplama tahtaları şeklinde üst örtü sistemlerinde, kapı, pencere, revak korkuluk ve küpeştelere ve çatı sistemlerin de kullanılmaktadır.

Hanlarda metal malzeme olarak demir kullanımı yaygındır. Hanların pencere korkuluklarında, geçmeli ya da lokma parmaklık olarak, revak korkuluklarında sıralı ince çubuklar^(*) olarak kullanılmıştır. Son dönem hanlarında ise döşeme sisteminde volta döşemenin ana malzemesi olarak veya çıkma taşıyıcısı olarak I putreller kullanılmıştır. Bazı hanların oldukça görkemli ve büyük olan kapılarının rahat açılıp kapanması için kullanılan mekanizmalarda da gerek mil sisteminde gerek kapı altı ray sistemin de (Elbeyli Hanı) kullanılmıştır.

Yörede ‘‘Tudya’’ olarak adlandırılan galvanizli çinko ise yörenin sivil mimarisinde olduğu gibi, çoğu ahşap olan han çıkımların dış yüzeylerin de ve ana giriş kapıların dış yüzeylerinde kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır.

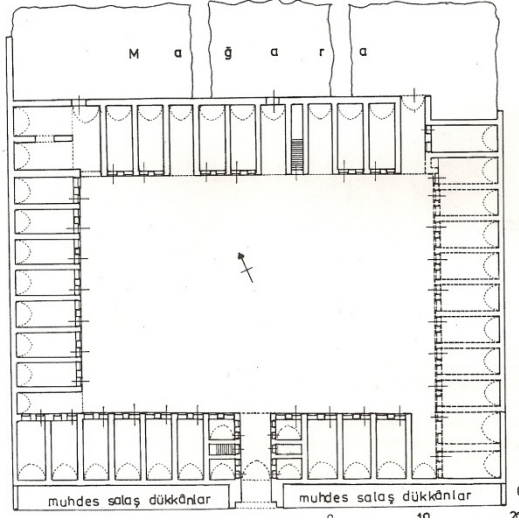
^(*) Yörede tiğ olarak adlandırılmaktadır.

Toprak hanların üst örtü sistemlerinde ‘‘düz toprak dam ‘‘ olarak, sandık duvarların moloz dolgu içlerinde kullanılmıştır. Yapılarda kullanılan toprak yörede ‘‘ beyaz toprak’’ olarak bilinen kireç ağırlıklı topraktır.

Yapım Tekniği: Han yapıları, yığma yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Bu sistemde duvarlar ana taşıyıcı elemanlardır. Duvarlarda kapı ve pencere açıklıkları dışta taş (düz atkılı ya da basık kemer) ve içte ahşap lentolarla geçilmiştir. Taşıyıcı ayaklar genellikle taştan yapılmıştır. Ancak revaklarda, ahşap direklerde kullanılmıştır. Açıklıklar iki katta da genellikle aynıdır. Yapım tekniğinin gereği olarak fazla büyük değildirler.

Mekanlar tonoz ile örtülmüştür. En sık rastlananlar beşik, sivri beşik, çapraz tonozdur. Kubbe yalnızca Elbeyli ve Gümrük hanlarının birer odasında, aynalı tonoz ise Tuz, Yeni, Kürkçü, Gümrük hanlarındaki helaların üst örtülerinde rastlanmıştır.

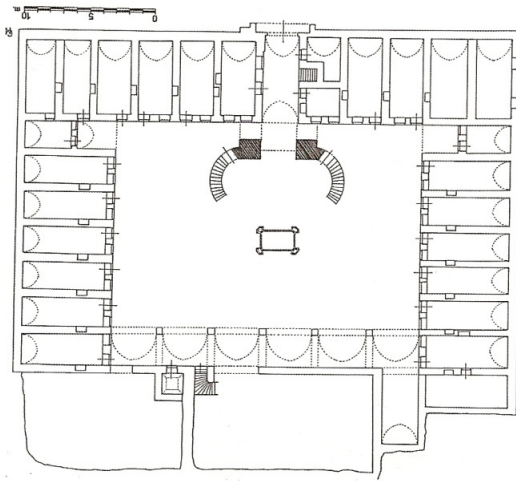
İlk dönem hanlarından Sam ve Hışva Han düz toprak dam olan üst örtü sistemi, diğer hanlarda kırma çatı olarak çözümlenmiştir.

Şekil 2.15 Emir Ali Hanı (1719) Planı
(Çam, Türk Kültür... ,s.59.)

Fotoğraf 2.21 Emir Ali Hanı Avlusu, 2007

Şekil 2.16 Yeni Han (1757) Planı
(Çam, Türk Kültür... ,s.522.)

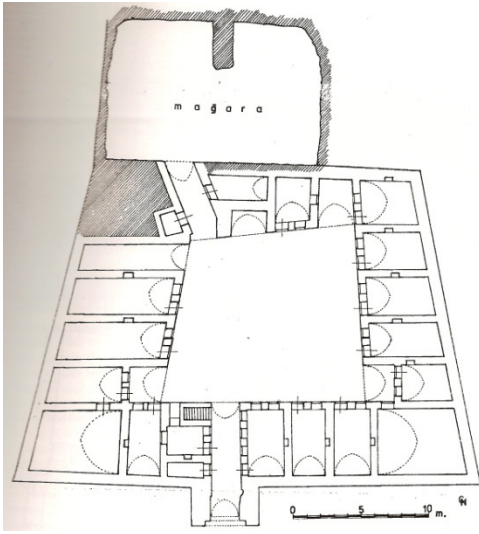
Fotoğraf 2.22 Yeni Han Avlusu, 2007

Şekil 2.17 Tütün Han (1790-99) Planı
(V.B.M Arşv.)

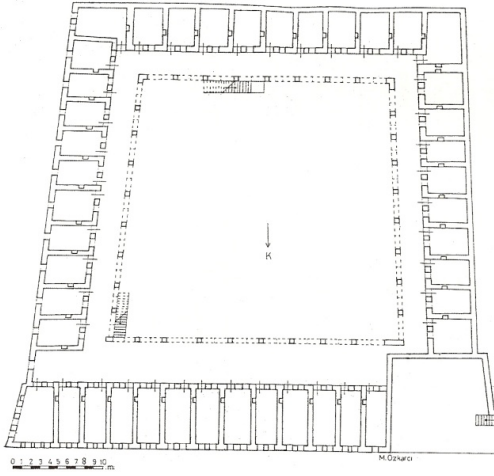
Fotoğraf 2.23 Tütün Han, 2008

Şekil 2.18 Yüzükçü Han (1800) Planı
(Çam, Türk Kültür... ,s.527.)

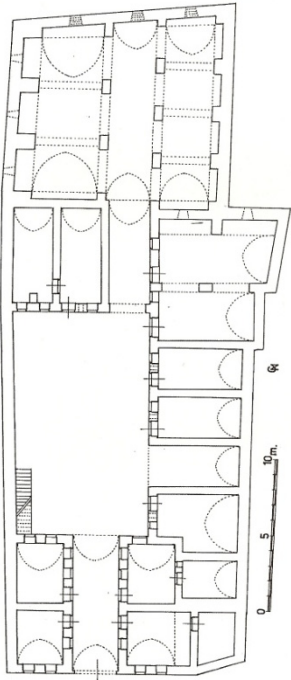
Fotoğraf 2.24 Yüzükçü Han, 2007

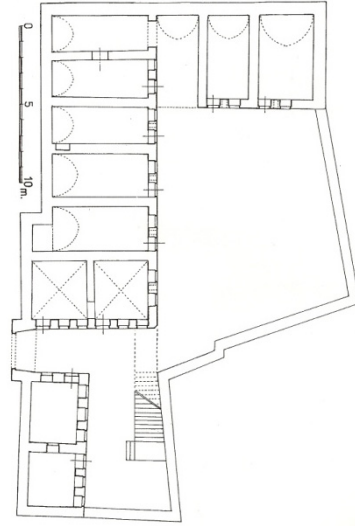
Şekil 2.19 Tuz Hanı (1860)
(Çam, Türk Kültür... ,s.513.)

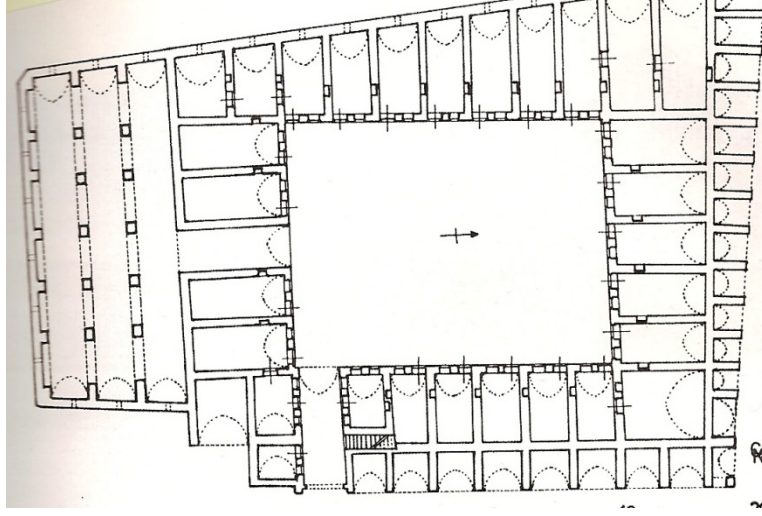
Fotoğraf 2.25 Tuz Han, 2007

Şekil 2.20 Şeker Han (1850) Planı
(Çam, Türk Kültür... ,s.504.)

Şekil2.21 Gümrük Hanı (1873-78)
(Çam, Türk Kültür... ,s.465.)

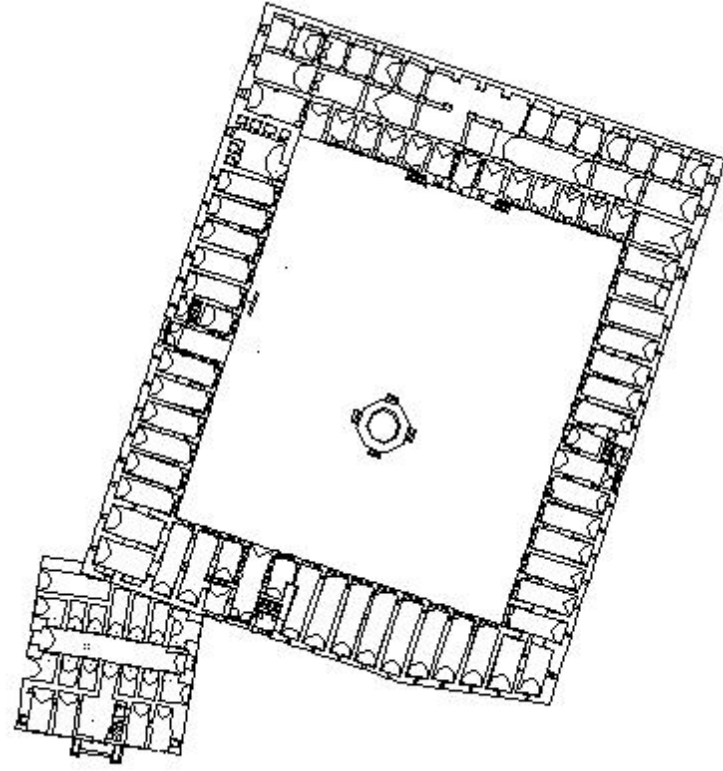

Şekil 2.22 Millet Hamı (1870–75), (Çam, Türk Kültür... ,s.499.)

Fotoğraf 2.26 Millet Hamı Avlu, 2007

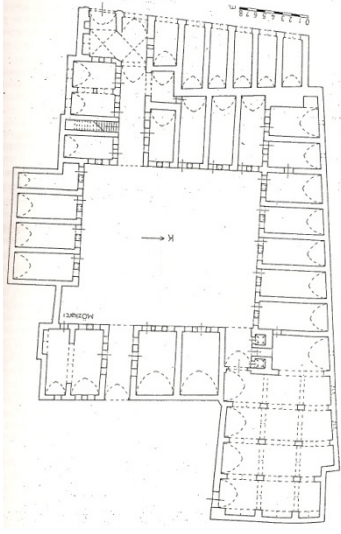

Şekil 2.23 Şire Hanı 1877 (G.B.B Arşv.)

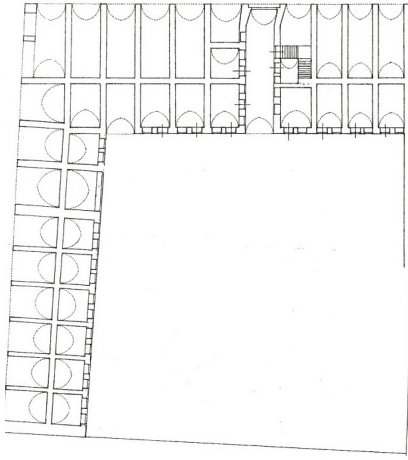
Fotoğraf 2.27 Şire Hanı, 2007

Şekil 2.24 K rk  Hanı (1890) Planı
( am, T rk Kültür... ,s.482.)

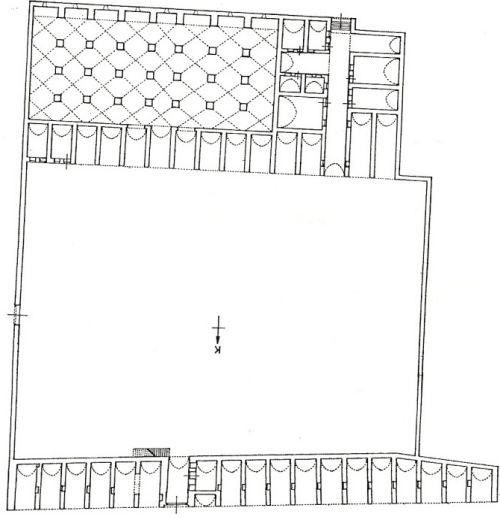
Fotoğraf 2.28 K rk  Han, 2008

Şekil 2.25 Güven Hanı (19.yy) Planı
( am, T rk Kültür... ,s.470.)

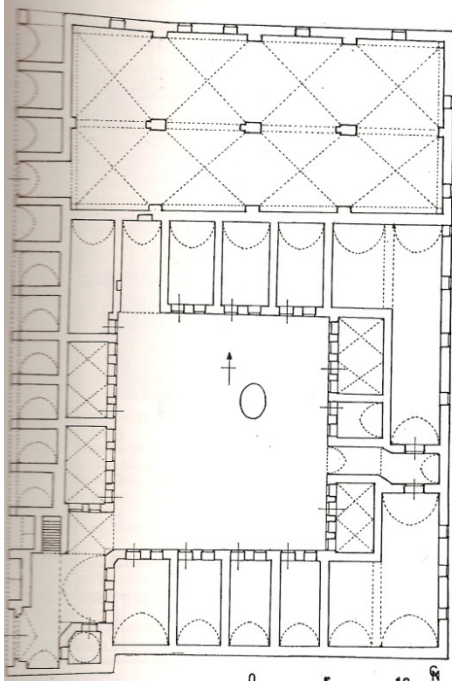
Fotoğraf 2.29 Güven Han, 2008

Şekil 2.26 Maarif Hanı (19.yy) (G.B.B Arşv.)

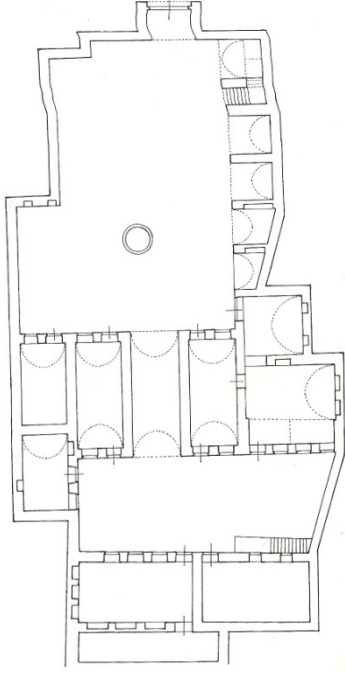
Fotoğraf 2.30 Maarif (Yemiş) Han, 2008

Şekil 2.27 Elbeyli (Büdeyri) Hanı (19.yy)
(Çam, Türk Kültür... ,s.449.)

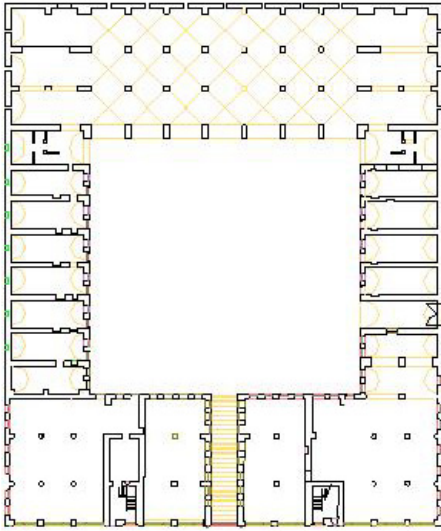
Fotoğraf 2.31 Elbeyli Hanı, 2007

Şekil 2.28 Anadolu Han planı
(Çam, Türk Kültür... ,s.424.)

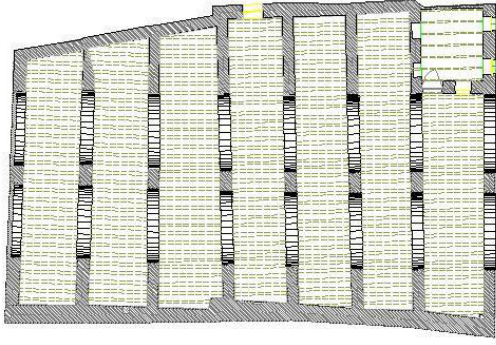
Fotoğraf 2.32 Anadolu Han, 2008

Şekil 2.29 Bayaz Han (1905) (G.B.B Arşv.)

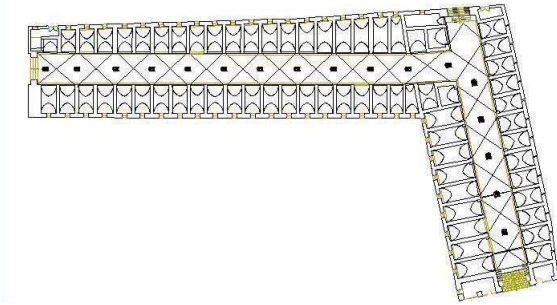
Fotoğraf 2.33 Bayaz Han, 2009

Şekil 2.30 Buğday Hanı (V.B.M Arşv.)

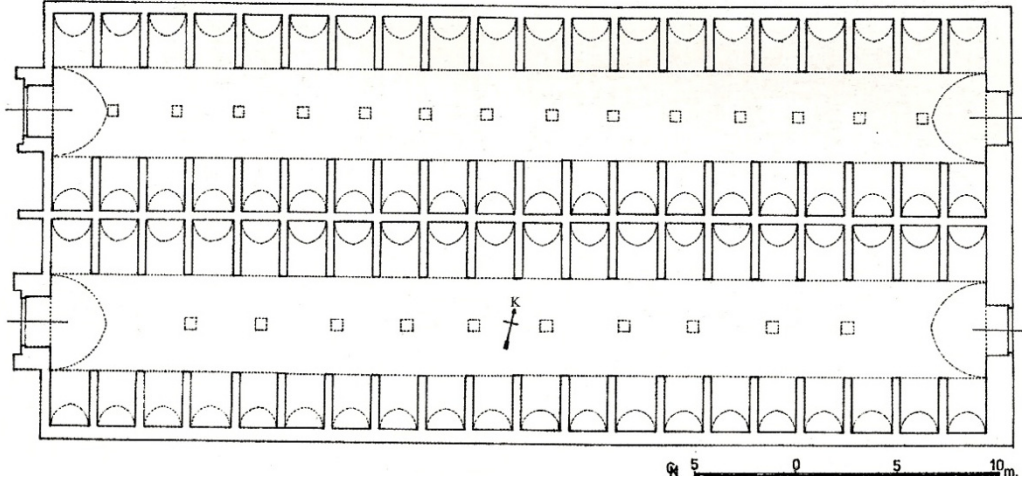
Fotoğraf 2.34 Buğday Hanı, 2009

Şekil 2.31 Zincirli Bedesten 1717 (V.B.M Arşv.)

Fotoğraf 2.35 Zincirli Bedesten, 2009

Şekil 2.32 Kemikli Bedesten 1860 (Çam, Türk Kültür... ,s.531.)

Fotoğraf 2.36 Kemikli Bedesten, 2008

Fotoğraf 2.37 Kemikli Bedesten, 2008

3. LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

3.1 Lala Mustafa Paşa (1510? - 1580)

Lala Mustafa Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin üst kademelerinde önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır¹⁴².

Lala Mustafa Paşa'nın hayatı ile ilgili en açıklayıcı araştırma Şerafettin Turan tarafından kaleme alınmıştır. Belleten Dergisi'nde yayımlanan makale bu konudaki diğer yayınlara kaynak oluşturmuştur. Turan makalesinde, "Mustafa"nın "Lala" olana kadar hayatını, kişiliğini, şehzadeler arası çekişmedeki rolünü, sancak Beylerbeyliği dönemini, vezirliğini ve Yemen serdarlığını, Kıbrıs fatihliğini, Gürcistan ve Şirvan seferlerini¹⁴³, detayları ile açıklamış yaptırdığı eserlere de değinmiştir.

Mustafa Paşa, 1556'da Şehzade Selim'e lala^(*) tayin edildikten sonra önemli biri olarak tanınmaya başlanmıştır¹⁴⁴. Lala Mustafa Paşa'nın ağabeyi ve kapucular kethüdası olan Hüsrev Paşa, kardeşine Mısır Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin torununu eş olarak almıştır. Böylece Paşa, büyük bir servete kavuşmuştur. Eşi Kıbrıs seferi esnasında ölmüş ve Lala, Kanuni'nin oğlu Şehzade Mehmed'in kızı Hüma Sultan ile evlenmiştir. Servetinin verdiği imkânlardan faydalanarak, hayrat ve imaret işlerinde bulunmuştur. İlk eşinden gelen servetinden başka Mısır, Halep, Şam'daki vakıflarından yılda 10.000 floriden¹⁴⁵ fazla bir geliri vardır. İnebahtı Savaşı'ndan sonra Antalya'da kendi parasıyla üç kadirge inşa ettirdiği gibi, muhtelif yerlerde cami ve imaretler yaptırmıştır¹⁴⁶.

---

142 Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", s. 551.

143 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı'nda katalog no 699, hazine 1365'te kayıtlı "Nusretnâme", ünlü tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali'nin Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan fethini konu alır. Yazarın Lala Mustafa Paşa'nın yazıcısı olarak savaşa katıldığı sırada yazılmıştır. Bu sefere giriş yolları, konak yerleri ve Paşa'nın mektuplarını içerir. Bu nüshada 257 yaprak, 41 minyatür bulunur. Yazarı hayattayken çoğaltıldığından dolayı önemlidir. III. Murad'ın özel kâtiplerinden Mustafa Bin Abdülcelil tarafından çoğaltılması da önemini artırır.

(*) Lala: Osmanlı'da şehzadeleri eğitip yetiştiren ve yüksek rütbeli memur

144 Turan, a.g.e., s. 553.

145 Venedik Parası veya Düka Altını da denilen bu para 3.148 gr'dır. Kanuni zamanında 60 akçe karşılığı gelirken, 1624 yılında 400 akçeye kadar çıkmıştır. Kaynak: www.os-ar.com

146 Turan, a.g.e., s. 593.

Erzurum'da Mimar Sinan'ın eseri olan Lala Mustafa Paşa Cami (1562), Iğın'da cami, imaret ve handan oluşan Lala Paşa Külliyesi (1576 – 1584), Şam'da 360 odalı Lala Paşa Kervansarayı ile hamam, gene Şam civarında Kunaytira menziline bir cami ile kervansaray, Kars'ta iç kalede bir cami, Kudüs, Mekke, Medine'de bulunan hayratları vardır¹⁴⁷.

Fotoğraf 3.38 Erzurum Lala Mustafa Paşa Cami

---

147 Turan, a.g.e., s. 593.

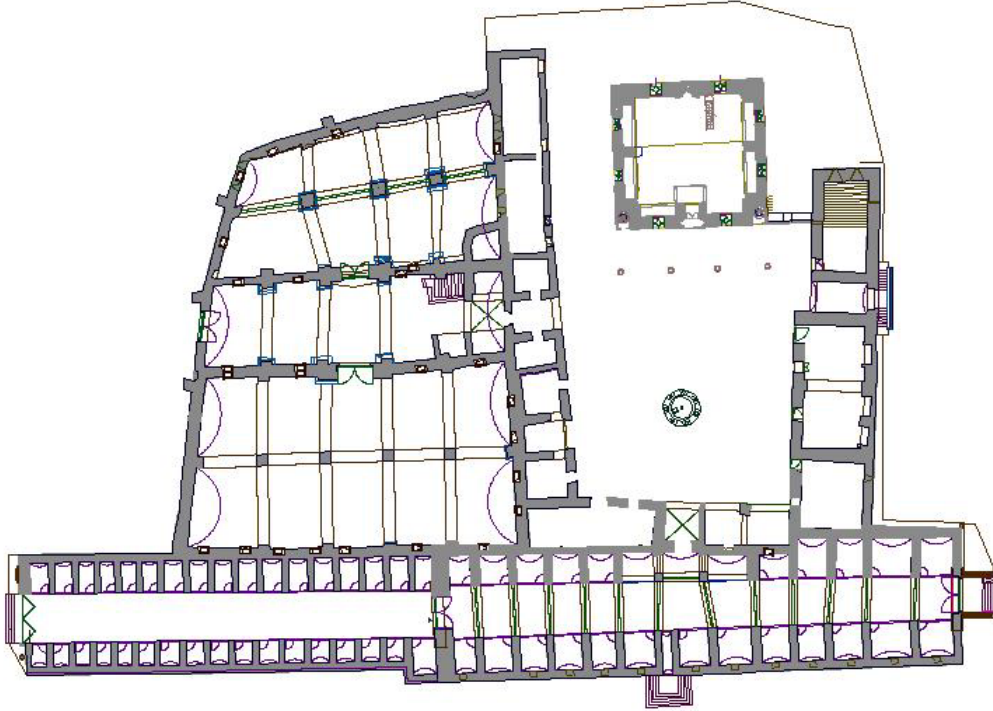

Fotoğraf 3.39 Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi

Fotoğraf 3.40 Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii

Şekil 3.33 Ilgın Lala Paşa Külliyesi Planı (Konya V.B.M Arşivi, 2008)

3.2 Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi

Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 7710 no'da kayıtlı bulunmaktadır¹⁴⁸.

Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi'ni Gündal, tez çalışmasında incelemiş, vakfiyenin tercümesini yapmıştır. Vakfiyede Iğın ve Antep'te vakfettiklerinin yanı sıra Konya, Bursa, Eskişehir, Denizli, Kayseri, Tokat'ta vakfettikleri de yer almaktadır. Ayrıca Erzurum'da, Şam'da, Kunaytira'da Lefkoşa'da, Mekke'de, Medine'de, Tiflis'te yaptırdığı eserler ve vakfettiklerinden bahsedilmektedir¹⁴⁹.

Gündal, daha önce araştırma yapan Özkarcı'nın Lala Mustafa Paşa Han'ın vakfiyesinin günümüze ulaşmadığını belirtmesine rağmen, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan vakfiyenin Lala Mustafa Paşa'nın Antep'te yaptırmış olduğu bütün binaları ve akarları da kapsadığını özellikle belirtmiştir.

17 Zilhicce 1312 (12 Haziran 1895) tarihli Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicili'nde Lala Mustafa Paşa Vakfi'nin mütevellilerinin Şam'da Mürdüm (Mardam) Beyzade Mehmet Hikmet Paşa ile Abdülkadir ve İbrahim Beyler oldukları kayıtlıdır¹⁵⁰.

Paşa'nın Şam civarında Kunaytira'da cami ve imaret vakfetmiş olduğunu belirten vakıf defterleri Topkapı Müzesi Arşivi No: D. 1297'de kayıtlı bulunmaktadır. Birçok kaynakta Paşa'nın Şam'da 360 odalı çok büyük bir han yaptırmış olduğu belirtilmektedir¹⁵¹.

---

148 Gündal, "Lala Mustafa Paşa Vakfiyesinin Değerlendirilmesi", s. 6.

149 Gündal, a.g.e., s. 6.

150 Güzelbey, "Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri", Cilt 144 – 152, s. 84.

151 Kafesçioğlu, Çigdem. 1999. "In the Image of Rum": Ottoman Architectural Patronage in Sixteenth Century Aleppo and Damascus". In Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World, XVI, 70–96.

Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi'nde yer alan bölümler Gündal'ın vakfiye tercümesinde şu şekilde aktarılmıştır.

- Allah'a hamdü sena, Yüce Peygamberimize salâtu selam bölümü.
- Dünyanın geçiciliği, ayet ve hadislerdeki insana yardım etmenin kutsiyeti içinde yapılan vakıf ve hayratın lüzum ve amacını belirleyen kısım.
- Vakfın kurucusunu bildiren ve tescil eden bölüm
- Vakfın mali yönünün ve gelir getiren köylerin, arazi, değirmen, han, çarşı, dükkân, otlak, ev, hamam, bedesten, boyahane, ahır, mağara, bahçe, deynekhane, gölgelik, mezarlık, kamışlıkların isim ve hudutlarını belirten mevkufat - kura kısım.
- Müteveli olacaklar hakkında vakfın şartlarını belirten bölüm.
- Yapılan vakfın cinsini, cami, sıbyan mektebi, mutfak, fırın, tabhane, hanlar, arasta, depodan ibaret olan imaret ve müstemilatı gösteren bölüm.
- Vakfın müstahdemlerinin tayin, ücret ve görevlerini gösteren, kadrolu kişilerin kimler olduğunu bildiren bölüm.
- İmarette pişirilecek yemeklere gereken masrafları ve miktarı ile kimlere yedirileceğini belirten şartlar bölümü¹⁵².

Vakfiyenin tercümesi incelendiğinde, vakfın mütevelliliğini kendisine ve ailesine verdiği görülmektedir. Ayrıca kendinden sonraki müteveli her gün 20 dirhem ücret almaktadır. Vakfın gelirlerinde 50.000 dirhemlik artış olduğu takdirde, her 50.000 için kademeli olarak mütevellinin ücretinde günlük 1 dirhem artış olmaktadır. Vakıf yarı ailevi hayri bir vakıftır. Lala Mustafa Paşa veya ailesine vakfın gelirinden mütevellilik dışında herhangi bir ücret veya gelir tahsil edilmemiştir.

---

152 Gündal, a.g.e, s. 30.

Vakfiyede kendinden sonra gelecek müteveli, “*vakfın birinci göbekten oğulları, sonra ne kadar aşağı inerse insin asıldan fer^(*)’e doğru nesil bitene kadar onların oğullarıdır. Daha sonra vâkıfın mevalisinden^(**) en uygun olanı, sonra onların oğullarının en uygun olanıdır. Oğullar ve mevalisinden en uygun kişiler aynı anda mevcutsa bunların en salih^(***) tercih edilir. Eğer müteveli olacakların nesli kesilirse, vakfı yönetecek mütevelliyi müminler arasından en doğru kişiyi hakim seçer*” denilmektedir.

Lala Mustafa Paşa, vakıf işi bitince rücu etmek^(*) istemiştir. Osmanlı vakıf sisteminde rücu etmek vakfın tescili için usuldendir. Aslında gerçekten vakıftan vazgeçmek istememiş, kurduğu vakfın sağlamlığını bu yolla resmen tescil ettirmek, ileride veraset veya herhangi bir yolla başkalarının mülkiyetine geçmeyeceğinden emin olmak istemiştir¹⁵³.

Lala Mustafa Paşa vakfiyede belirtilen camileri tüm kadın ve erkek müminlere, imareti fakirlere, miskinlere^(**), yoksullara, seyyahlara, orada konaklayanlara, oraya sığınan mukim^(***) ve misafir bütün insanlara vakfetmiştir¹⁵⁴.

Vakfettiği iki hanı bütün yolculara, sıbyan mektebini bütün yetim çocuklara, miskin ve fakirlerin, buluğa ermemiş çocuklarına vakfetmiştir. Amaç, konaklayan misafirleri imkan dahilinde ağırlayıp, barınma ihtiyaçlarını karşılamak, sevabını Allah’tan beklemektir. Yemekler artarsa çevredeki fakir ve muhtaçlara dağıtılması şart koşulmuştur¹⁵⁵.

Vakfiyede, hanlarda konaklama süresi belirtilmemiştir. Vakfın personelinin sahip olması gereken özellikler, görevi sırasında sakınması gereken durumlar, yapacakları işin tanımı yapılmıştır. Yaptıkları işin özelliğine göre de ücret tahsis edilmiştir. Bir çeşit prim sistemi oluşturulmuştur¹⁵⁶. Örneğin bevvadlar (kapıcı) iki kişilerdir. Hanların kapılarının

---

(*) Fer: İkinci derece

(**) Mevali: Dost, komşu, yardımcı

(***) Salih: İşe yarar, elverişli, uygun, haklı olan.

(*) Rücu etmek: Vakıftan vazgeçmek.

153 Gündal, a.g.e., s. 31.

(**) Miskin: Kendi kendini idare edemeyen, hiç malı mülkü olmayan kimse

(***) Mukim: İkamet eden, vatani sayılacak bir yerde 15 günden fazla kalan kimse.

154 Gündal, a.g.e., s. 32.

155 Gündal, a.g.e., s. 32.

156 Gündal, a.g.e., s. 36.

sorunlarını çözmek, kapanmayanları tamir etmek bevvadların görevidir. Ayrıca yolcuların üzerinden kapıları kilitlemek, seher vaktinde kontrol edip uyananlara kapıları açmak, iki hanın haremını süpürmek, çöplerini çıkarmak, kafilelerin istirahatı için sofaları süpürmek ile görevlendirilmişlerdir¹⁵⁷.

İmarette pişirilecek yemekler ve günlük tahsisat listesinde, günlük olarak pişirilmesi gereken çorba, mübarek gün ve gecelerde pişirilecek yemekler, ramazan günlerinde pişirilecek yemekler ve yemeklerin içine girecek malzemelerin oranları belirtilmiştir¹⁵⁸.

Vakfiyenin şartnamesinde, ekonomi ve piyasa şartları gözetilmiş, kesin şartlar sıralanmış ancak esneklik ve çıkış yolları da bırakılmıştır. Vakfın gelirlerinin giderlerine yetmemesi ya da vakfın hayrı için öngörülen bir yatırımın beklenen karı getirmemesi durumunda, mütevelliyeye gelir artırıcı tedbirleri alabilme görevi, gelirlerin giderlerden fazla olması durumunda neler yapılacağı sıralanmıştır. Vakıfların gelir fazlasının Paşa'nın Kuneytira'da bulunan ve bütün vakıflarının genel nazırı olan kişiye teslim edileceği belirtilmektedir¹⁵⁹.

Bazı vakıf kurucuları, vakfiyelerinde başkalarının yaptırdığı cami, çeşme gibi yapılara, görevlilerine yer ayırmışlardır. Ancak bu vakfiyede başkaları tarafından inşa edilen hiçbir yapı ve müesseseye atıfta bulunulmamıştır¹⁶⁰.

---

157 Gündal, a.g.e., s. 36.

158 Gündal, a.g.e., s. 45.

159 Gündal, a.g.e., s. 52.

160 Gündal, a.g.e., s. 52.

Gündal, vakfiyenin tamamının tercümesini yaptığı çalışmasında Lala Mustafa Paşa'nın Antep'teki vakıflarının beyanını şu şekilde tercüme etmiştir:

- *“Antep'in Eblehan mahallesinde bulunan Tuffahiye Hamamı diye bilinen hamamın tamamı. Ocağın ve depolarının yeri ile beraber hamamın arazisinin uzunluğu ustanın zira'ı ile 62 zira', genişliği aynı zira' ile 22 zira'dır. İçinde fiske ile vüstanı (sofa) olan bir soyunma yeri, bir sıcaklık odası, kurnası ikmiminden ocağın üzerine konulmuş bakır kazanları vardır. Su onlara şer'in gerektirdiği hak ile hamama ulaşan sudan gelir. Gelirler, şer'i haklar ve yollar da dahildir. Sınırları dört taraftan, güneyde akan nehir, doğuda umumi yol, kuzey ve batıda Şeyh Tahiroğlu Mevlânâ Abdülfettah Efendi'nin mülkü ile çevrilidir.*
- *Antep'in Amud mahallesindeki Kale'nin alt kısımlarına yakın olan büyük hamamın tamamı. Deposu ile beraber arazisinin uzunluğu ustanın zira'ı ile 101 zira', külhan denilen ocağı ile beraber genişliği yine aynı ölçü ile 59 zira'dır. Bu hamam, içinde fiske bulunan bir soyunma odasına, sofaya, helaya, sıcaklık odalarına, kurnaya, şer'an kendisine ait olan suyu ısıtmak için özel bakır kazanları ikmimi (deposu) birlikte bir ocağa, yollara, menfaatlere, şer'i haklara, ön tarafta hamamın çöplüğü için hazırlanmış, uzunluğu ustanın zira'ı ile 35 zira', genişliği aynı zira' ile 24 zira' olan boş bir araziye sahiptir. Bütün bunların sınırları güneyden Yusufoğlu Hüseyin'in mülkü ki (tamamı Sarı Abdi'nin mülküdür), doğudan vakıf sahibinin hanı, kuzey ve batıdan yoldur.*
- *Antep'in Amud mahallesinde bulunan hanın tamamı. Ustanın zira'ı ile arazisinin uzunluğu 93 zira', ahır ile beraber genişliği aynı zira' ile 49 zira'dır. Hanın aşağı yukarı odaları, büyük hamamın sularının aktığı büyük bir kanalı vardır. Aşağı odalar, 34 oda ve 3 tuvalet, yukarıdakiler mescit, 45 oda ve 2 tuvalettir. Odaların altında kantar (Kaban: Ağır eşyayı tartmaya yarayan büyük terazi, baskül, kapan.) bulunur. Sınırları güneyde yol ki (tamamı Muhammed'in mülküdür), doğuda yol, kuzey ve batıda yine yoldur.*

- *Antep şehrinde üzerinde kahvehane bulunan ve her birinin girişi, avlusu, kapıları, yolları ve şer'i hakları bulunan 3 dükkânın tamamı. Sınırları güneyden yol, doğudan Hacı Hızıroğlu Kara Mustafa'nın mülkü, kuzey ve batıdan yoldur.*
- *Antep'te bulunan yan yana bitişik dükkânların tamamı. Sayıları 17 dükkân olup mezkûr hana bitişiktirler. Yukarısında Antep'te Eskici Pazarı diye bilinen bir yer vardır. Bu pazar iki sıradır. Güneyden 14, kuzeyden 12 olmak üzere tamamı 26 dükkândır. Dükkânların her biri giriş, avlu, kapılar, menfaatler, yollar ve şer'i haklara sahiptir. Sınırları güneyden bedesten diye bilinen çarşı, doğudan yol, kuzeyden adı geçen vakıf sahibinin mülkü, batıdan yoldur.*
- *Mezkûr beldedeki anahtar ve kapularla mazbut ve mahfuz iki bedestenin tamamı. Onlardan biri küçük, diğeri büyüktür. Küçük olan doğu ve batı olmak üzere iki sıradır. Doğudakiler birbirine bitişik kubbeli 7 dükkândır. Batıdakiler ise birbirlerine bitişik kemerli 8 dükkândır.*
- *Bir de mezkûr bedestenin batısındaki yolun önünde bulunan münferit bir dükkân daha vardır ki, şer'an malûmdur. Böylece batıdakiler dokuz dükkândır. Bunlardan her biri giriş, avlu, kapılar, yollar, menfaatler ve şer'i haklara sahiptir. Bunların tamamının sınırları: güneyden Kuyumcular Çarşısı, doğudan büyük bedesten, kuzey ve batıdan merhum Hüsrev Paşa'nın vakıflarından Pamukçular Çarşısı'dır. Büyük olan da, aynı şekilde güney ve kuzey olarak iki sıradır. Güneydekiler birbirine bitişik, kemerli 16 dükkândır. Kuzeydekiler komşular ve ahali tarafından bilinen, mezkûr bedestenden kuzeye yönelen yoldan doğu ve batıda bulunan iki münferit dükkân ile beraber birbirine bitişik, kemerli 18 dükkândır. Tamamı 24 dükkândır. Her bir dükkân giriş, avlu, kapılar, menfaatler, yollar ve şer'i hakları şamildir. Tamamının sınırları: güneyden Kuyumcular Çarşısı ki, tamamı Ayakkabıcılar Çarşısı'dır, doğudan yol, kuzeyden mezkûr küçük bedesten, batıdan şer'an ahali ve komşular tarafından bilinen, kapıların dahili ve haricindeki bütün dükkânlarla beraber Bedesten Çarşısı'dır.*

- *Mezkûr beldedeki bedestenin yakınlarında bulunan kemerli, sıvalı, diğer bedestenin tamamı, bu da aynı şekilde güneyde ve kuzeyde olmak üzere iki sıradır. Güneydeki birbirine bitişik kemerli 16 dükkândır. Kuzeydekine gelince, onlar da birbirine bitişik, kemerli 16 dükkândır. Her bir dükkân giriş, avlu, kapılar, menfaatler ve şer'i haklara sahiptir. Dükkâna batı ve doğuda (açılıp) kapanır iki kapıdan (girilir). Doğudakinin iki tarafında dükkâna benzer iki kafes vardır. Bütün dükkânların sınırları güneyde bedesten, doğuda yol, kuzeyde Eskici Pazarı, batıda küçük bedestendir. Bütün sınırları ve haklar, tevabi (bedestene bağlı yerler), lavahik (ekler), vakfa dahildir.*
- *Mezkûr diğer bedestenin yakınlarındaki çarşının tamamı. Bu da doğu ve batı olmak üzere iki sıradır. Doğudakinin kemerli 10 dükkân, batıdakiler aynı özellikte 5 dükkândır. Bütün dükkânların sınırları, güneyden Uzun Çarşı ve yol, doğudan Tahtalı Cami, kuzeyden Uzun Çarşı ve yol, batıdan yukarıda zikredilen iki bedestendir.*
- *Mezkûr Antep beldesinde bulunan elbise boyamak için hazırlanmış dükkânın tamamı. (Dükkan) giriş, avlu, kapılar, menfaatler, yollar ve şer'i haklara sahiptir. Sınırları güneyde Kadı Kemalettin Camii'nin vakfi, doğuda marangozlar çarşısı, kuzeyde Eymür Ağa'nın mülkü, batıda yoldur.*
- *Mezkûr beldedeki Uzun Çarşı'da bulunan elbise boyamak için hazırlanmış, dört ev, avlu, kapılar, menfaatler, yollar ve şer'i haklara sahip dükkânın tamamı. Güneyde sınırı Kadı Kemalettin Camii'nin vakfi, doğuda yol, kuzeyde mezkûr caminin vakfi ve batıda yoldur.*
- *Mezkûr Antep şehrinin Eblehan mahallesinde, yöredeki şöhreti tavsif ve tahdide ihtiyaç bırakmayan 5 ev, ahır, mağara, menafi (menfaatler), iç ve dış müştemilat, yollar ve şer'i hakları bulunan yerin tamamı.*
- *Antep Kazası'na bağlı Çağdeğın Köyü arazisinde bulunan, giriş, avlu, kapılar, menafi, iç ve dış müştemilat, yollar ve şer'i haklara sahip değirmenin tamamı. Sınırları güneyde Kadioğlu'nun bostanı, doğuda Sacur Nehri, kuzeyde Hacı Kara*

Bostanı, batıda dağdır. Bütün bunların hakları, yolları, su kanalları, dahili ve harici hakları vakfa dahildir.

- *Antep Kazası'na bağlı Hamanus Köyü arazisinde bulunan hububat öğütmek için hazırlanmış, üst üste iki taşı, giriş, avlu, kapılar, menfaatler, şer'i haklar ve mer'i yolları bulunan değirmenin tamamı. Değirmen adı geçen vakıf sahibine nispet edildiğinden yöredeki şöhreti tahdit ve tavsife ihtiyaç bırakmaz.*
- *Mezkûr Hamanus Köyü'ndeki mezkûr değirmenin yakınlarında bulunan, meyveli ve meyvesiz çeşitli ağaçları olan bostanın tamamı. Bu bostanın şerefli vakıf sahibinin isminden doğan şöhreti sebebiyle tavsif ve tahdide ihtiyacı yoktur.*
- *Önceleri Rodos Müftüsü Muhammed Çelebi Efendi'nin mülkü diye bilinen, bugün ise mezkûr vakfın ismi ile maruf ve yukarda zikredilen Antep'te bulunan evin tamamı. Bunlar duvarla çevrili 6 ev, bostanlık olarak bilinen arazi parçası, akan bir su ve etrafı çevrili tuvaletli evin tamamı. Sınırları: minare, vakfedilmiş boş bir arazi, Tahriran fi 23 Ramazan-ı Şerif sene yüz seksen dokuz" (4 Aralık 1577) şeklinde tercüme etmiştir.*

Vakfiyeden de anlaşılacağı üzere Lala Mustafa Paşa, Antep'te çok sayıda ticari yapı ve konaklama ihtiyacını karşılamaya yönelik han inşa ettirmiştir. Bu kadar çok ticari bina yaptırmış olmasının nedeni, o dönemdeki ticari faaliyetler arttırılarak şehrin ticaret ve ekonomisine katkı sağlamak olmalıdır. Örneğin Paşa, boyahaneler yaptırmıştır. Elbise ve kumaşların boyandığı bu sanayi kuruluşları, Antep'te tekstil sanayisine önemli katkı sağlıyordu. Ayrıca bu yapıların varlığı o devirde Antep'in tekstil sanayisinde önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Lala Mustafa Paşa, Antep'te inşa ettirdiği ticari yapıların kira gelirleriyle hem vakıfların ayakta kalmasını, hem de vakıf harcamalarına katkı sağlamayı amaçlamıştır¹⁶¹.

---

161 Gündal, a.g.e., s. 85.

3.3 Lala Mustafa Paşa Külliyesi

Lala Mustafa Paşa Vakfıyesi incelendiğinde ticari yapıların ağırlıklı olduğu dikkat çekmektedir. Ticari işlevlerin bu kadar yoğun olduğu böyle bir külliye Gaziantep'te ilk defa yapılmıştır¹⁶². Külliye'nin yapıldığı 16. yy'da Antep gerek ticaret, gerek el sanatları bakımından oldukça gelişmiştir. Çeşitli yönlerden gelen birçok ticaret yolunun da Antep'ten geçmesi şehre ayrı bir önem kazandırmış, ticaret potansiyelinin artmasına sebep olmuştur. Ticari hayatın zengin ve hareketli olması şehrin nüfusunun artmasına ve yeni anıtsal yapıların inşa edilmesine sebep olmuştur.

Külliye'nin han, hamam, imaret, bedesten, mescid yapılarından oluştuğu tespit edilmiştir. Külliye tasarımında ilk dikkat çeken nokta, han, hamam ve imaret bölümlerinin birbirine bitişik olarak tek bir yapı adasında konumlandırılmasıdır. Bu konumlanmada belirgin bir aks veya kesişme noktası oluşturulmamış, her biri bağımsız olarak çözümlenmiştir. Bedesten ve günümüzde hakkında pek az bilgiye sahip olduğumuz mescit ilişkisinin ise üzerinde yorum yapmaya yetecek kadar bilgiye ulaşılamamakta, 1890 yıllarından kalan fotoğraf (Fotograf 3.41) da yeterli bilgi verememektedir.

Çam, külliye'nin han, hamam, bedesten, mescit, kahvehane vb. çok sayıda dükkân ve işyerlerinden meydana geldiğini belirtmiştir. Pek çok kaynakta ve halk arasında külliye'nin parçası olan yapıların Lala Mustafa Paşa'nın adıyla anılmadığını vurgulamaktadır. Çam, Lala Mustafa Paşa Külliyesi'nin eserlerini mescidin Beylerbeyi Mescidi, hanın Hışva Han, bedestenin Karanlık Bedesten, hamamın Paşa Hamamı adlarıyla bilindiğini belirtmektedir¹⁶³.

---

162 Özkarcı, "Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi", s. 41.

163 Çam, "Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Gaziantep 27", s. 93.

3.3.1 Bedesten (Karanlık Bedesten-Eski Bedesten-Bedesten-i Atik)

Yapının, Karagöz Mahallesi'nde, Tahtani Cami'nin batısında ve Millet Hanı'nın kuzeyinde olduğu 1890 yıllarından kalan fotoğraftan (Fotoğraf 3.41) anlaşılmaktadır. Günümüzde yerinde betonarmeden yapılmış dükkanlar bulunmaktadır. Yapı, kaynaklarda Lala Mustafa Paşa Bedesteni, Karanlık Bedesten, Eski Bedesten, Bedesten-i Atik olarak geçmektedir¹⁶⁴.

Güzelbey, Karanlık Bedesten için, *“Paşa, tesis eylediği vakıfla bedestenin bakım masraflarının, Tahtani Cami'nin imam ve vaizi için şart ettiği maaş ayrıldıktan sonra gelir fazlasını evlatlarına bırakmıştır. Vakfiyesi yoksa da Şer-i Mahkeme Sicilleri'nde bilgi vardır. Buna göre Lala Mustafa Paşa Bedesteni 4 kısım ve 110 dükkândan ibarettir. Bu bedestenlerden birincisi güneyden kuzeye Millet Hanı önünden şimdiki Elbeyli Hanı'na kadar uzanırdı. Halen, yeri cadde olmuştur. İkinci ve üçüncü bedestenler birinciye batı tarafında birleşerek doğudan batıya, dördüncüsü ise ikinci ve üçüncü bedestenlerin batı tarafında güneyden kuzeye doğru uzanırdı. Doğudan batıya doğru yan yana uzananlardan kuzeydeki harap olmuş ve terk edilmişti. Diğerleri ise harpte hasara uğradı. Şimdi hepsinin yerinde yeller esiyor¹⁶⁵”* şeklinde bilgi vermiştir. Çam, bu bilgileri yorumlayarak eserin plan şemasını çıkarmıştır. (Şekil 3.34)

Ünal, kentte bilinen en eski ticaret yapısının 16. yy'a tarihlenen Lala Mustafa Paşa Bedesteni olduğunu, Antep kentinin ticaret dokusunun bu yönden başlayarak geliştiğini göstermekte olduğunu vurgular. Ünal'ın çalışmalarında han, hamam ve bedesten olarak ayrı işlenmiş, Özkarcı ve Çam'ın aksine yapıları külliyenin parçaları olarak ele almamıştır.

---

164 Çam, a.g.e., s. 104.

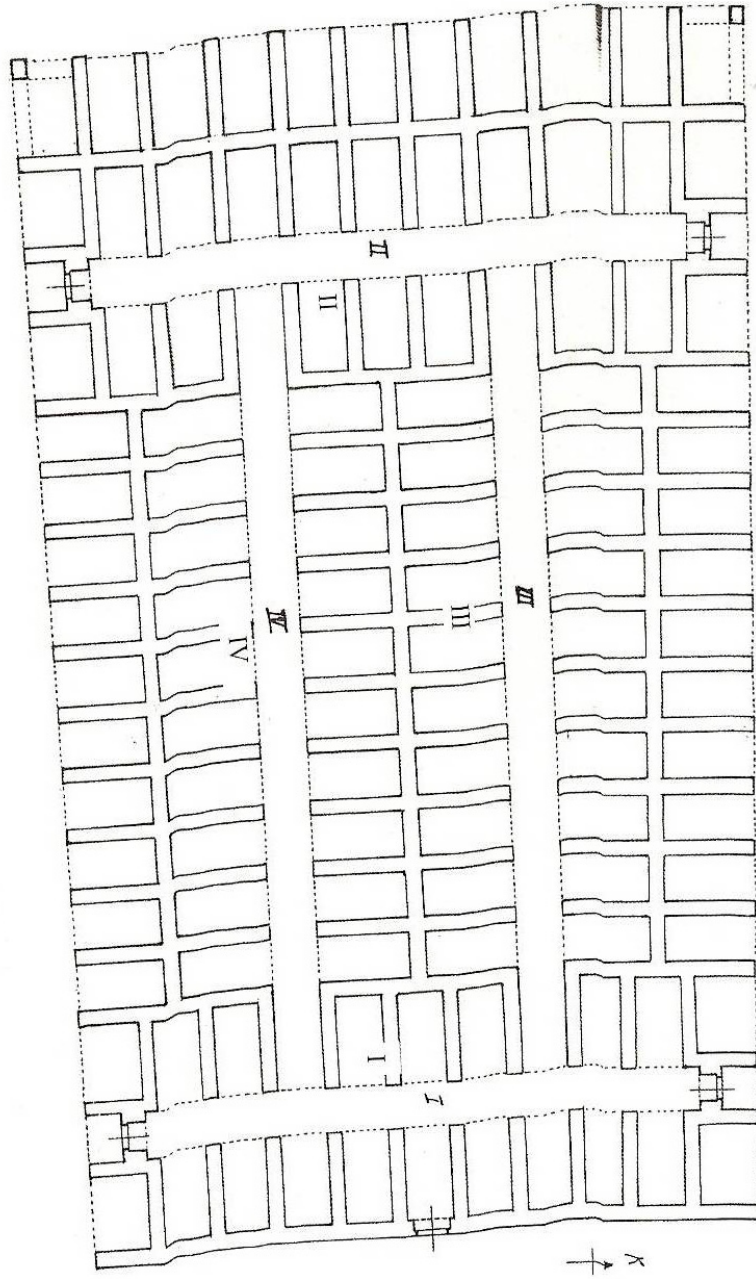
165 Güzelbey, “Bedesten ve Gaziantep Bedestenleri”, s. 4.

Fotograf 3.41 Lala Mustafa Paşa Bedesteni (Abdülhamit Arşivi–1890)

Fotograf 3.42 Lala Mustafa Paşa Bedesteni (Başgelen, Bir Zamanlar Gaziantep, s. 15.)

Şekil 3.34 Lala Mustafa Bedesteni Restitüsyon Planı (Çam, Türk Kültür... ,s.106.)

3.3.2 Hamam (Paşa Hamamı)

Gaziantep ili, Şahinbey ilçesi, Seferpaşa Mahallesi, 20L - 1B - 2A pafta, 596 ada, 8 no'lu parselde konumlanmıştır. Lala Mustafa Paşa Hanı'nın batı tarafına bitişik olarak inşa edilmiştir. Yörede Paşa Hamamı veya Büyük Paşa Hamamı olarak bilinmektedir. Kuzey - güney doğrultusunda konumlanmıştır. Handa da görülen yamuk form, burada da kendini göstermiştir. Özgün fonksiyonu devam ettirmekte günümüzde de hamam olarak kullanılmaktadır. Klasik Osmanlı hamamlarının plan şemalarına uygun olarak, soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve sıcaklığa bitişik su deposu ile külhandan oluşmaktadır.

Soyunmalık kısmı büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Enine dikdörtgen planlı olan ılıkılık kısmı yan yana üç kubbeyle örtülmüştür. İlıkılık bölümü Antep hamamlarının yöresel bir özelliği olarak geniş tutulmuştur. Sıcaklık, ortada sekizgen planlı merkezi bir mekan ve etrafında sıralanan iki derin eyvan ve altı daha küçük eyvandan oluşmuştur. Bu eyvanların üç tanesinde birer kapı ile halvetlere bağlanmıştır. Bu halvetlerin birinde Yahudi cemaatinin kullanmaları için "kulleytin^(*)" denilen bir havuz bulunmaktadır. (Şekil 35)

Çam, eserin en önemli özelliğini "Lala Mustafa Paşa'nın yaptırdığı tüm eserlerin klasik Osmanlı üslubunu yansıtırken Enderun çıkışlı bu Osmanlı beylerbeyinin Antep yöresi üslubuna uygun tarzda inşa edilmiş¹⁶⁶" olması ile yorumlamıştır.

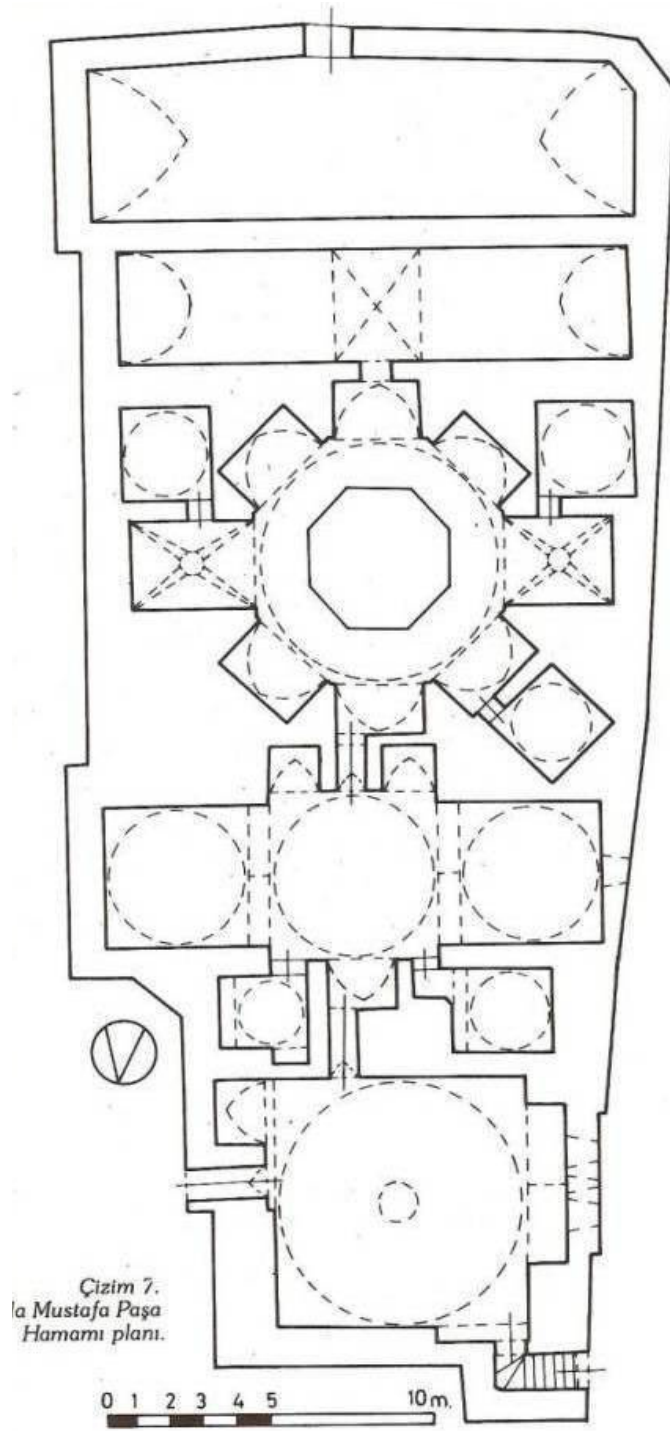
1843 Nisan tarihli Şer'iyeye sicilinde "Lala Mustafa Paşa vakfından Paşa Hamamı'na Sacur'dan gelen suyun, Dellek Ebubekir'in evine girip çıkması karşılığı suyun hamama kadar olan masrafının 1/4'ini vermesi şartıyla izin verilmiştir. R. Evvel 1259¹⁶⁷" şeklinde kayıt bulunmaktadır. Burada yer alan ifade ve Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sinde de bahsedilenlerden kentte gelişmiş bir su şebekesinin var olduğu anlaşılmaktadır.

(*) Kulleytin: Yahudilerin hamamda yıkandıktan sonra dalıp çıktıkları bir havuz. Yahudiler için yapılan bu tür havuzlu mekânlara "Magdis", "Yahudi Havuzu", "Yahudi Teknesi" ve "Batak" denilmesiyle birlikte, Antep'te bu isme mahalli bir tabir olarak "Kulleytin" denilmektedir. Dr. Recep Tanrıöver, Sürp Ağa, 05-07-2006, www.saglikilan.com

166 Çam, a.g.e., s. 110.

167 Güzelbey, 1966:6

Şekil 3.35 Lala Mustafa Paşa Hamamı Planı (Özkarıcı, "Gaziantep Lala... , s.65.)

3.3.3 Mescit (Mir-i Miran / Beylerbeyi Mescidi)

Uzun Çarşı Caddesi üzerinde yer alan Millet Han'ının kuzeyinde konumlanmış olduğu 1890 yılından kalan fotoğraftan (Fotoğraf 3.34) anlaşılan Lala Mustafa Paşa (Karanlık) Bedesteni'ne bitişik olduğu bilinmekte ve muhtemelen batısında veya kuzeyinde yer aldığı düşünülmektedir¹⁶⁸.

Yapı hakkında 19 Şubat 1855 tarihli bir Şer'îye sicilde şöyle denilmektedir: *“Tahtani Cami karşısında ve cami vakfına ait bulunan arsa, taş ve toprak yığını halinde olup, vakfa bir faydası da bulunmadığından komşu bulunan Mir-i Miran Mescidi'ni yeniden yaptırmak, binası mülk olmak üzere bedeli karşılığında, İshak Paşa Oğlu Abdülkadir Bey'e terkine”* şeklindeki sicil kayıtlarını Güzelbey'in, *“belgede adı geçen mescidin, Lala Mustafa Paşa Vakfi'na ait bedesten içinde olduğunu ve bunun yerine Belediye tarafından Bakırcılar Çarşısı'nın yapıldığını söylediğini”* belirtmiştir¹⁶⁹.

Çam, Lala Mustafa Paşa'nın yaptırdığı bedestenin 1950'li yıllara kadar ulaştığını vurgulayıp, belgede adı geçen mescidin Mir-i Miran, Beylerbeyi Mescidi'nin bedestenin içinde değil de ona bitişik olması gerektiğini açıklamıştır¹⁷⁰.

---

168 Çam, 113

169 Güzelbey, Cilt 144, s. 1966 s. 59

170 Çam, 113

3.3.4 İmaret

Lala Mustafa Paşa Hanı'nın kuzeybatı köşesine bitişik olarak konumlanmıştır. Günümüzde üst örtüsünü tamamen kaybetmiş, mevcut olan duvarlarında da hasarlar oluşmuş ve muhdes eklemeler yapılmıştır.

Yapıyı yalnızca Özkarcı, külliyesinin bir parçası olarak ele almıştır. Susamhane olarak tanımladığı yapının kendi tespitleri doğrultusunda “*Osmanlı mimarisinin günümüze ulaşan tek Susamhane*¹⁷¹” olması bakımından ayrı bir özelliğe sahip olduğunun altını çizmiştir. Evliya Çelebi'nin Antep'le ilgili gözlemlerinde “*Antep'in helvasının çok meşhur olduğunu ve burada hiçbir yerde rastlamadığı kadar çok helvalar yapıldığı*” şeklinde ifadesinin burada böyle bir endüstrinin gelişmiş olduğu şeklinde yorumlamıştır¹⁷².

Ancak Paşa'nın Antep Külliyesi'ni de içeren vakfiyesinde imarete pişirilecek yemekler ve günlük tahsisata yer vermesi, vakıf personelinin görevlerinin ve alacağı ücretlerin belirlendiği bölümde Vekilü'l Harc¹⁷³, Hazin¹⁷⁴, Tabbah¹⁷⁵ ve yardımcısı, Habbaz¹⁷⁶ ve yardımcısı, Gassal¹⁷⁷, odun yarıcı görevlendirmiştir¹⁷⁸. Vakfiyede bunların yalnızca Ilgın'daki külliyeyle ait olduklarına dair bir ibare bulunmamaktadır.

Mimari açıdan incelendiğinde hanın ilk yapılışı ile aynı döneme rahatlıkla tarihlenebilecek olan bu bölümün ilk yapıldığı dönemde imaret işlevi gördüğü düşünülebilir. 16. yy sonlarında kentin durumu düşünüldüğünde, Osmanlı egemenliğine tam olarak girmiş, güvenliği sağlanmış, imar hareketleri başlamış (Naib Hamamı, Handaniye Camii), kentteki ticaret hızlı bir gelişim içerisine girmiştir. Artan ekonomik faaliyetler karşısında Lala Mustafa Paşa Külliyesi gibi büyük bir külliye inşa edilmiştir. Bu külliyeyle kullanan insanların ibadet, temizlik ihtiyaçları karşılandığı gibi yemek ihtiyaçlarının da aynı

---

171 Özkarcı, 1995, s. 46.

172 Özkarcı, 1995, s. 46.

173 Vekil'i Harc: Masraf görmekte görevli kimse. <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=Vekil-i+Harc&t=@>

174 Hazin: Kilerdar, Gündal, a.g.e., s. 41.

175 Tabbah: Ahçı, Gündal, a.g.e., s. 41. <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=TABBAH&t=@>

176 Habbaz: Fırıncı - Ekmekçi. <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=HABBAZ&t=@>

177 Gassal: Bulaşıkçı, Gündal, a.g.e., s. 41.

178 Gündal, a.g.e., s. 88.

dönemde yapılan külliyelerde yaygın olduğu gibi külliye içerisinde çözümlenmiş olması gerektiği düşünülmelidir. Evliya Çelebi, 1641 ve 1671 yıllarında yöreyi iki kez ziyaret etmiş ve “Seyahatname”sinde kentte “iki imaret olduğunu, konaklayanlara aylar yıllar boyunca bol ve minnetsiz sofralar açıldığından¹⁷⁹” bahsetmiştir. Bu imaretler ile ilgili başka bilgi vermemiştir. İmaret olarak tanımlanan bölümden hana açılan iki kapı açıklığı bu mekânın han ile ilişkili olduğunu kanıtlamaktadır. (Fotoğraf 3.45) Uzun yıllar han ve civarında ticaret yapan esnaf, mekanın doğu duvarında bulunan kemerlerin altında fırın olduğunu belirtmektedir. Günümüzde bu kemerlerin altları briket malzeme ile örülmüş durumdadır. (Fotoğraf 3.50 – 3.51)

Hanın konaklama fonksiyonunu kaybetmeye başladığı ve artık kent içi ticarete yönelik eylemlere sahne olduğu zamanlarda ise imaret fonksiyonunu kaybederek, Özkarcı'nın dediği gibi susam, helva vb üretildiği bir “susamhane” olarak kullanılmış olabileceği düşünülebilir.

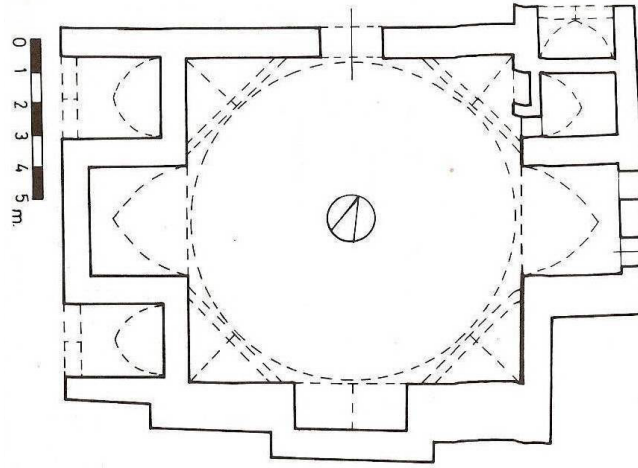
Yapı, kare bir merkez etrafına yerleştirilmiş çeşitli boyutlardaki dörtgenlerden, nişlerden oluşmaktadır. Karenin kenar uzunluğu yaklaşık 900 cm'dir. (Şekil 3.36) Doğu ve güney kenarlarının ortalarında bulunan nişlerden doğu yönündeki 355 x 280 cm, güney yönündeki 338 x 145 cm boyutlarındadır. (Fotoğraf 3.47) Yapının batı kenarında tamamen muhdes eklentilerle örülen duvar bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.46) Kuzey yönünde ise kuzey cepheye bakan hana ait dükkan ve muhdes malzemeler ile inşa edilen bir yapı ile briket malzeme ile örülmüş bahçe duvarı bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.44) İmaretin doğu kenarı ortasında, güneydoğu ve kuzeydoğu köşelerinde pandantifle taşıtılan birer kemer bulunmaktadır. (Fotoğraf 3.45) Güney duvarındaki nişin kenarlarında da benzer bir kemerin izleri tespit edilmiştir. Bu kemerlerin başlangıç noktalarındaki süslemeler ile hanın giriş portalindeki süslemeler benzerlik göstermektedir. (Fotoğraf 3.52) Güneydoğu köşesinin orta bölümünde ve üst kotlarda kaş kemerli bir tepe penceresinin izleri okunmaktadır. Yapının özgün üst örtüsü tamamen kaybolmuş, onun yerine ahşap elemanlar üzerine oturtulmuş metal kaplama çatı örtüsü bulunmaktadır. Yapının döşemesi mevcut durumda toprak ile kaplıdır. (Fotoğraf 3.43)

---

179 “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”, 1966, s. 49 – 50.

Şekil 3.36 Lala Mustafa Paşa İmaretı Planı, 2008

Şekil 3.37 Lala Mustafa Paşa İmaretı Restitüsyon Planı (Özkarıcı, "Gaziantep Lala... ,s.66.)

Fotoğraf 3.43 Lala Mustafa Paşa İmaretî, 2008

Fotoğraf 3.44 Lala Mustafa Paşa İmaretî, 2008

Fotoğraf 3.45 Lala Mustafa Paşa İmaretî, 2008

Fotoğraf 3.46 Lala Mustafa Paşa İmaretî, 2008

Fotoğraf 3.47 Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008

Fotoğraf 3.48 Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008

Fotoğraf 3.49 Lala Mustafa Paşa İmaretı, 2008

Fotoğraf 3.50 Lala Mustafa Paşa İmaretı, 2008

Fotoğraf 3.51 Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008

Fotoğraf 3.52 Lala Mustafa Paşa İmareti, 2008

3.3.5 Lala Mustafa Paşa Hanı

Lala Mustafa Paşa (Hışva) Hanı ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda elde edilen en eski tarihli belge, hanı da kapsayan ve Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi No: 7710 kayıtlı Lala Mustafa Paşa'nın 1577 tarihli vakfiyesidir.

Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi'nde han şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Antep'in Amud mahallesinde bulunan hanın tamamı. Ustanın zira'ı ile arazisinin uzunluğu 93 zira¹⁸⁰, ahır ile beraber genişliği aynı zira' ile 49 zira'dır. Hanın aşağı yukarı odaları, büyük hamamın sularının aktığı büyük bir kanalı vardır. Aşağı odalar: 34 oda ve 3 tuvalet, yukarıdakiler mescit, 45 oda ve 2 tuvalettir. Odaların altında kantar (Kaban: Ağır eşyayı tartmaya yarayan büyük terazi, baskül, kapan) bulunur. Sınırları güneyde yol ki (tamamı Muhammed'in mülküdür), doğuda yol, kuzey ve batıda yine yoldur¹⁸¹.”

Vakfiyedeki ifadeden yapıldığı dönemde hanın iki katlı olduğu anlaşılmaktadır.

Vakfiyede hanın arazisinin ölçüsü, 93 zira olarak, genişliği ise 49 zira olarak bildirilmiştir. Tüm bu bilgilerden yola çıkarak 1 zira'nın mimari olarak kullanılmış olduğu kabul edilerek: arazinin uzunluğu $93 \times 75,8 = 7.049,4$ cm, $49 \times 75,8 = 3.714,2$ cm olarak çıkmaktadır. Hanın oturduğu arazi oldukça yamuk olduğundan ölçülerin nereden alındığı net olarak anlaşılamamaktadır. Ancak hanın oturmuş olduğu alanda en uzun ölçü alındığında bu boy ölçünün tuttuğu görülmüştür. Hanın genişliği ise parselin pek çok

---

180 Burada uzunluk tanımlaması olarak kullanılmış zira, “arşının Arapçası”, değişik kaynaklarda “orta parmak ucundan dirseğe”, “parmakların ucundan omuza” veya “kollar iki yana açıldığı zaman sağ elden sol parmakların ucuna” kadar olan uzunlukların temsil ettiği varsayılarak tanımlanan, bu nedenle değişik yer ve zamanlardaki her tanıma göre farklı olması gereken eski bir uzunluk ölçüsüdür. Osmanlılarda daha çok arşın ile eş anlamlı, arşın türlerinin boyutlarıyla eşdeğerliği ifade eden (zira-i çarşı = çarşı arşını, zira-i mimari = mimar arşını) bir sözcük olarak kullanılmıştır. Sönmez, “zira-i mimari / zira-i benna = mimar arşını: 60 engüşt (60 x 1.263 cm), 24 parmak (24 x 31,572 mm)” ya da 6 “kabzalık”: 757.728 mm uzunluğundaki arşın türü metrik sisteme göre 75,8 cm olarak kabul edilen bu uzunluk ölçüsünün Osmanlı mimarisinde ilk ne zaman kullanıldığı bilinmemektedir. III. Selim zamanında bir tarafı 12 “hatlı” 24 parmak, diğer tarafı 10 “hatlı” 20 parmak olan abanoz bir mimar arşını yaptırılmış ve ayar için Mühendishane-i Berr-i Hümayun Kütüphanesi'ne konulmuştur. Adı geçen ayar arşınının yarısına “kadem” denildiğini aktarmaktadır. (Sönmez, “Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü”)

181 Gündal, “Lala Mustafa Paşa Vakfiyesinin Değerlendirilmesi”, s. 67.

yerinde farklılıklar göstermektedir. Bunda hanın doğu cephe sınırının neredeyse tamamen kaybolması, kuzey cephedeki dükkanların muhdes eklemeler ve onarımlar sonucu özgünlüğünü yitirmesi sebep olabilir.

Vakfiyede, “*aşağı katta 34 oda ve 3 tuvalet, yukarıda ise mescit, 45 oda ve 2 tuvalet olduğu, odaların altında kaban*”¹⁸² bulunduğu belirtilmektedir.

Yapının şu andaki plan şemasında muhtemelen han personeli için ayrılmış girişin her iki yanındaki odalar ve batı kanadındaki fil ayaklı büyük odanın dışında diğer odaların yolcuların konaklamasına ayrılan odalar olduğu kabul edildiğinde, oda sayılarının ve batı kanadında, avluya direkt olarak açılan tuvaletlerin sayılarının tuttuğu görülmektedir.

Vakfiyede bahsedilen yukarı odalara ve odaların altında bulunan kantara dair günümüzde bir iz bulunmamaktadır.

Vakfiyede “*Sınırları güneyde yol ki (tamamı Muhammed’in mülküdür), doğuda yol, kuzey ve batıda yine yoldur*” ifadesi yer almakta, “*tüm sınırlarının yol ile çevrildiği*” belirtilmektedir. Günümüzde kuzey tarafı Lala Paşa Caddesi, doğu sınırı da Kazaz Sokak ile sınırlanmıştır. Günümüzde güney sınırı da 21. yy’da yapılmış oldukları bir bakışta anlaşılan binalar ile çevrilidir. Vakfiyenin bu bölümünde batı tarafının da yol ile sınırlanmış olduğunun bildirilmesi dikkat çekicidir. Oysa batı kanadı yine aynı vakfiyede bildirilen ve Paşa’nın Antep’teki külliyesinin bir parçası olarak vakfettiği, Paşa Hamamı diye bilinen hamam ve aynı döneme tarihlenebilecek, bazı araştırmacılar tarafından “Susamhane” olarak tanımlanan yapı ile çevrilidir. Vakfiyenin hamamın tarif edildiği bölümünde “*Bütün bunların sınırları güneyden Yusuf oğlu Hüseyin’in mülkü ki (tamamı Sarı Abdi’nin mülküdür), doğudan vakıf sahibinin hanı, kuzey ve batıdan yoldur*” denilerek “*hamamın doğusunda vakıf sahibinin hanı bulunduğu*” belirtilmiştir.

Han yapıldığı zaman tutulan kayıtlarda, batı kısım yol iken hamam yapıldığında vakıf sahibinin hanının olması, hamamın handan daha sonraki bir tarihte yapılmış olduğunu düşündürmektedir.

---

182 Gündal, a.g.e., s. 71.

Evliya Çelebi, 1641 ve 1671 yıllarında yöreyi iki kez ziyaret etmiş ve “Seyahatname”sinde handan “Mustafa Paşa Hanı”, hamamdan ise “Paşa Hamamı” şeklinde bahsederek, hanın “Antep’in en meşhur hanı” olduğunu ifade etmektedir.

1822 yılında Antep kentinde çok büyük bir deprem olduğu, Kale dahil birçok yapının yıkıldığı veya büyük hasar gördüğü Şer’iye sicillerinden anlaşılmaktadır. 25. M. 1238 (13 Ekim 1822) tarihli şeriye sicilinde:

“Ferman Anteb’e

İş bu işaretli yüce buyruk yetişince biline ki: Tanrı’nın hikmetiyle Antep’te büyük bir yer sarsıntısı olarak camiler, medreseler, kale, evler ve başka birçok yerler yıkılıp gerek Antep’te gerekse köylerinde hayli insan ve hayvanlar taş altında kalarak telef olmuş, geri kalan binalar da oturulmaz hale geldiğinden halkın çadırlarıyla şehir dışına kaçtığı, gelen dilekçelerden anlaşılmakta, böylece memleketin yıkılmasına, halkın perişan hale gelmesine üzüldüm. Ancak Tanrı’nın kazasına katlanmaktan başka çare yoktur. Bütün memleket şehir ve kasabalar, halk bana Tanrı’nın emanetidir. Kazaya uğrayanların yetimleri ve mirasçıları bulunacağı açıktır. Bunların durumu ve yıkılan yerlerin zarar ve ziyan durumunu inceleyerek ölenlerin yetim ve mirasçılarının tespit olup yazılması, mal ve eşyaların kayıp olmaksızın kendilerine teslimi, çocuksuz ve mirasçı bırakmadan ölenlerin terekesi hazineye ait bulunacağından bu gibilerin terekesine hazine tarafından el konulmaları için yazılmaları”¹⁸³ şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Buradan anlaşılan deprem, kentin çok büyük bir bölümünde ciddi can kayıplarına yol açmış, yapılara da büyük zararlar vermiş, hatta çoğu yapı yıkılmıştır.

1834 tarihli Şer’iye sicilinde “Paşa Hanı yıkılmağa yüz tuttuğundan Mütesellim Battal Bey ve mutasarrıfı olan Hasırcızade huzurlarıyla keşif yapıldıktan sonra 18.286 kuruşa onarıldığı¹⁸⁴” bilgisini öğrenmekteyiz. Güzelbey bu belgeyi şöyle yorumlamıştır: “Hana adını veren paşa Kıbrıs Fatihî Lala Mustafa Paşa’dır. Hasırcı oğlunun mutasarrıf olması ya kiracılık sıfatıyla yahutta mütevellileri tarafından verilmiş bir vazîfenin yapılması

---

183 Güzelbey, Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicilleri Cilt 81–141, s. 121–122.

184 Güzelbey, Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicilleri Cilt 144–152, Sayı 46, s. 84.

dolayısıyla. Daha önce okuduğumuz gibi bu han Lala Mustafa Paşa vakfındadır. Vakfının evlad ve mütevellileri Şam'da Mürdüm yahut Mardambeyoğulları soyadıyla anılırlar”.

Çam, bu onarımdan bahsederken “1840 yılında iyi bir Arap atının 1000 kuruş” değerinde olduğunu, bu hesaba göre handa esaslı bir onarımın yapılmış olması gerektiğini aktarır. O tarihlerde yaklaşık 250 yıllık olması gereken Lala Mustafa Paşa Hanı'nın da bu depremden ciddi oranda zarar gördüğü ve 1834 yılındaki onarımla, tek katlı yapıya dönüştürüldüğünü düşündürmektedir.

1834 yılındaki tamirini yapan ustanın, Antep'in yerli ailelerinden Abdullah Usta olduğunu Ömer Asım Aksoy'un bir makalesinden öğrenmekteyiz¹⁸⁵. Ömer Asım Aksoy, bu makalesinde Antep'te yapıcı ustalarını sayarken 19.yy sonlarında inşa edilen Elbeyli Hanı'nı yapan Ökkeş (Kuranel) Usta'nın, babasının dedesi olan Abdullah Usta'nın Hışva Hanı'nı tamir ettiğini yazmaktadır. Aksoy ve ondan atıf yapan Güzelbey, bu tamirin “1834 yılında yapılmış olduğuna dair bir ifade kullanmamakla birlikte bu büyük dede-torun arasındaki yaş durumu 1834 tarihine uygun gelmektedir”¹⁸⁶ yorumunu yapmaktadır.

1890 tarihli Abdülhamit arşivindeki fotoğraflarda da tek katlı olarak gözüken yapının şu an ki mevcut durumunda ikinci bir kat olduğuna dair (dikey bağlantı elemanı vb) bir iz bulunmamaktadır. (Fotoğraf 3.53)

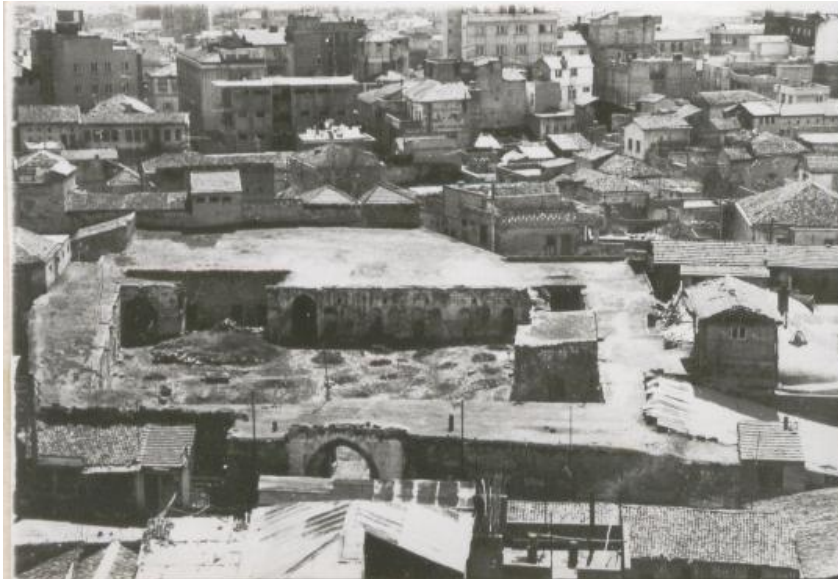
---

185 Güzelbey, “Gaziantep'te Yapıcılık”, s. 4.

186 Çam, a.g.e, s.95.

Fotoğraf 3.53 Lala Mustafa Paşa Hanı (1890 Abdülhamit Arşivi)

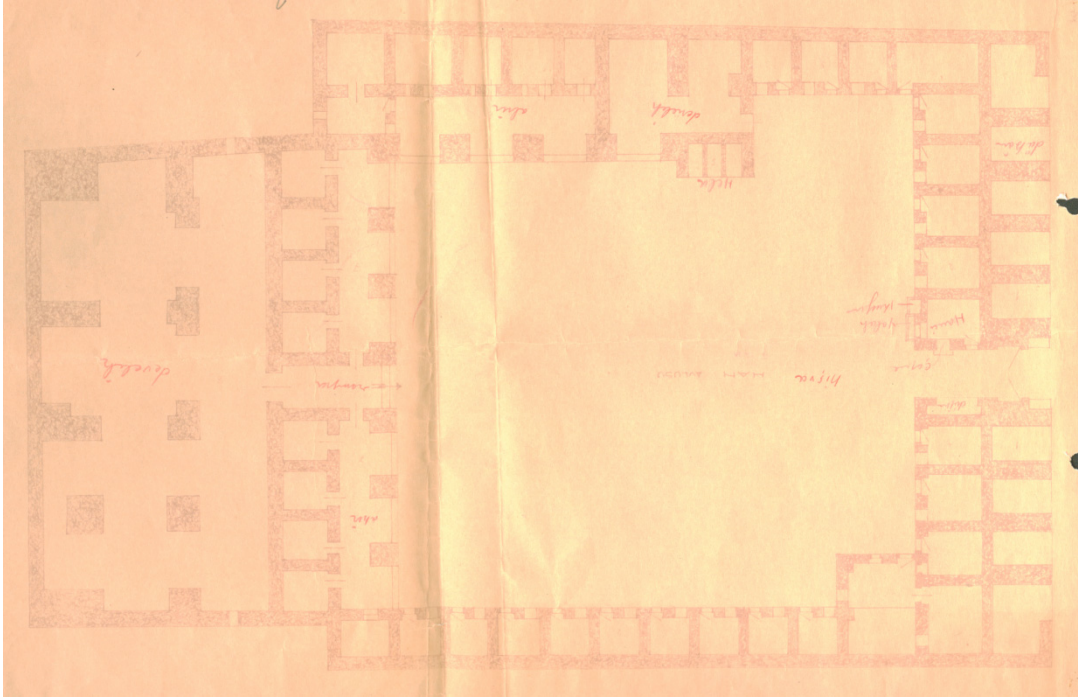

Fotoğraf 3.54 Lala Mustafa Paşa Hanı,(Şahinbey Beld. Arşv.)

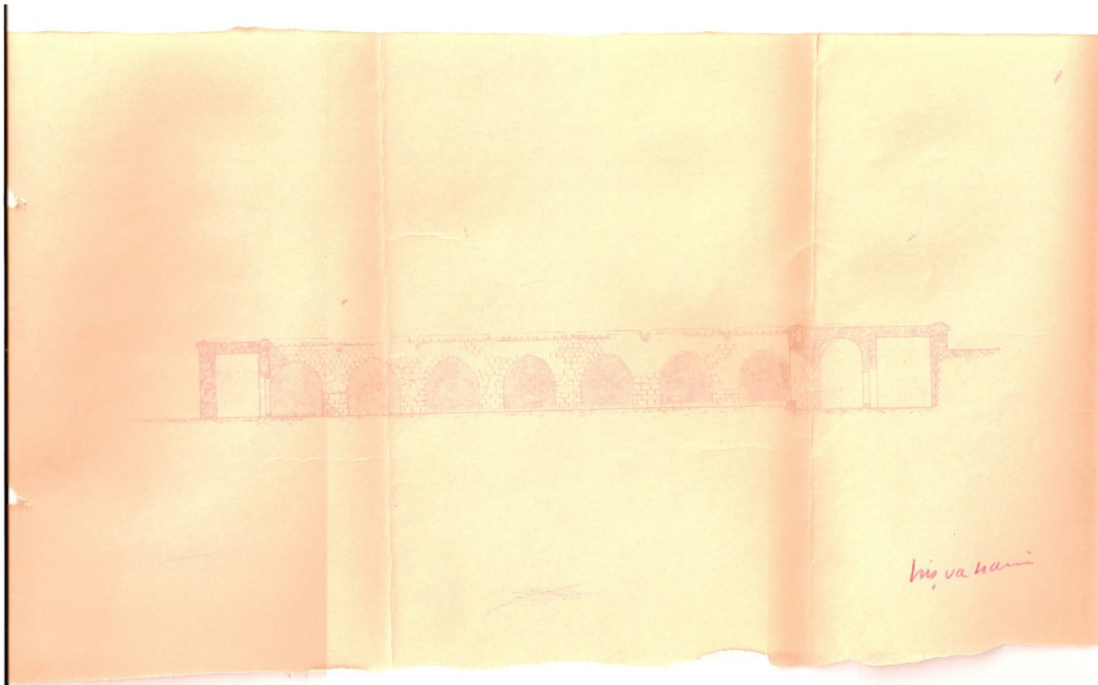

Fotoğraf 3.55 Lala Mustafa Paşa Hanı,(Şahinbey Beld. Arşv.)

Bu belgelerden sonra ulaşılabilen ilk kayıtlar G.M.M Arşivi ve A.K.V.T.V.K.B.K.M. arşivleridir. Arşivlerin ilk belgesi, üzerinde tarih veya çizenin ismi olmayan hanın plan şeması ve avlu güney cephesine ait çizimlerdir. (Şekil 3.42 – 3.43) Bu çizimlerin rölöve ya da restitüsyona yönelik bir etüt olduğuna dair bir not bulunmamaktadır. Ancak arşivlerdeki evrakların düzenli bir tarih sıralamasına göre sıralandığı ve bu çizimlerden sonra gelen ilk evrakın 1956 yılına ait olduğu göz önüne alındığında, çizimlerin de o tarihlerde yapıldığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Şekil 3.38 G.M.M Arşivinde Bulunan Hanım Planı

Şekil 3.39 G.M.M Arşivinde Bulunan Hanım Güney Avlu Cephesi

Hanın hissedarlarının “*Hanın yıkılarak, arsa haline getirilip, yerine inşaat yaptırmak*” için yaptığı müracaat üzerine arkeolog Sabahat Arad, 20.02.1956 tarihinde bir rapor düzenlemiştir. Bu raporda hanın önemi vurgulanmış, şehir planında hatalı gösterildiğinden bahsedilmiş ve ekine 3 adet fotoğraf eklenmiştir. (Fotoğraf 3.56 – 3.57 – 3.58) Bu rapor, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü tarafından değerlendirilmiş ve hanın hissedarlarına isteklerinin uygun olmadığı bildirilmiştir.

Fotoğraf 3.56 L. M. P. H, 1956 (G.M.M Arsv.)

Fotoğraf 3.57 L.M. P. H Avlusu, 1956 (G.M.M Arsv.)

Fotoğraf 3.58 L. M. P. H Avlusu,1956 (G.M.M Arşv.)

22.06.1956 tarih ve 1451 sayılı Belediye Encümen kararında “*Hışva Han’ın maili indiham olduğundan yıktırılmasına karar verilmiş ve 10 gün içinde izalesine ve keyfiyetin müze müdürlüğüne bildirilmesine*” karar verilmiştir. Müze Müdürlüğü ve Maarif Vekâleti konuyu incelemiş, hanın yıkılarak yerine inşaat yapılamayacağına karar vermiştir.

16.07.1956 tarihli Belediye Zabıta tutanağından “*Han dahilinde bulunan eski helaların yıkılarak yeniden tamir edilmek üzere 20 adet taş alındığı, örüldüğü, tamirin durdurulduğu*” anlaşılmaktadır.

26.07.1956 tarihli Belediye Fen İşleri Müdürlüğü tarafından tutulan imar raporu ile “*batı tarafının tamamen, güney tarafının kısmen tamirat yapılmasına izin verilmiş, Müze Müdürlüğü’nün müsaadesi alındıktan sonra*” ibaresi konulmuştur. 15.08.1956 tarihli Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü’nün Gaziantep Valiliği’ne yazısında “*Hışva Han’ın asıl bünyesini bozmayacak şekilde yetkili bir mimara hazırlattırılacak ve vekâletin tasdikinden sonra tatbik edilecek tamir keşifleri gereğince mülk sahipleri tarafından onarılmasında bir sakınca bulunulmadığı*” belirtilmiştir. Bu onarımın yapıp yapılmadığına dair arşivlerde bir kayıt bulunmamaktadır.

Fotoğraf 3.59 L. M. P. Han (G.M.M Arşv.)

Fotoğraf 3.60 L. M. P. Han (G.M.M Arşv.)

Fotoğraf 3.61 L. M. P. Han (G.M.M Arşv.)

Fotoğraf 3.62 L. M. P. Han (G.M.M Arşv.)

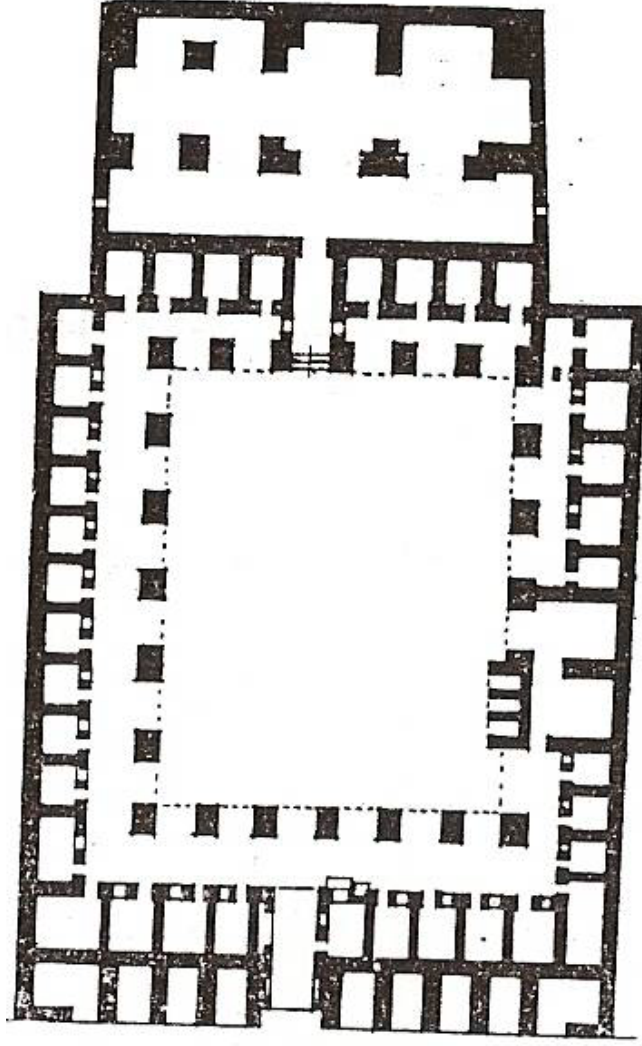

Fotoğraf 3.63 L. M. P. Han (G.M.M Arşv.)

Fotoğraf 3.64 L. M. P. Han (G.M.M Arşv.)

1963 yılında yayınlanan, Feridun Akozan'ın "Türk Han ve Kervansarayları" adlı makalesinde, Lala Mustafa Paşa Hanı'nı yörede bilinen ismi "Hışva Han" adı ile çalışmasına almıştır. Akozan'ın çalışmasında Hışva Han'a ait bir plan şeması verilmiştir. Ancak bu şemanın rölöve veya restitüsyon olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Şema incelendiğinde restitüsyona yönelik bir çalışma olduğu görülmektedir.

Şekil 3.40 Hışva Han Planı (Akozan, "Türk Han ve Kervansarayları", s.199.)

Arşivlerde yer alan 1977 yılına ait diğer kayıta da han hissedarının “207 ada 9 ve 10 parselde kayıtlı gayrimenkuller üzerine tek kat inşaat yapmak istemesi” üzerine Belediye’ye başvurduğu, konunun Belediye İmar Müdürlüğü ve Müze Müdürlüğü tarafından incelenerek “söz konusu yapının eski eser olduğu, yapılmak istenen ilaveler nedeni ile incelendiği ve izin verilmediği” anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde 10 nolu parselin bir bölümünde 2 katlı bir yapı bulunmaktadır.

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu’nun 17.07.1987 tarih ve 3579 sayılı kararı ile han, 42-A envanter numarası ile tescil edilmiştir.

27.04.1987 tarihinde hanın hissedarları yeniden “hanın yıkılması ve yerine inşaat yapılması, tarihi eser statüsünden çıkarılması” için başvurmuşlardır. Konu Müze Müdürlüğü, Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından incelenmiş ve 10.02.1989 tarihli oturumunda değerlendirilmiş, 238 sayılı kararında “Tescil kaydının kaldırılmasının uygun görülmediğine, yapının kazanılabilmesi için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla rölöve, restorasyon ve yeni kullanım projesine bağlı kalmak koşulu ile mevcut yapı ile bütünlenecek bir yapının ilke olarak benimsenebileceğine ve proje aşamasında teknik yardım için 2863 sayılı yasanın 11. maddesi uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğü, Gaziantep İl Özel İdaresi, Gaziantep Belediye Başkanlığı’na çağrıda bulunulmasına ve yapının konumu itibari ile geleneksel küçük el sanatları imalatı ve ticaret fonksiyonu olarak kullanılmasının uygun olduğuna” karar verilmiştir. Müze Müdürlüğü’nün incelemesi sırasında çekilen fotoğraflar, hanın yıkılmadan önceki haliyle ilgili veriler içermektedir. (Fotoğraf 3.67 – 3.68 – 3.69 – 3.70 – 3.71 – 3.72)

GAZIANTEP MERKEZ, KARAGOZ MAHALLESİ, 14 PAFTA,
207 ADA, 18 PARSELDE KAYITLI BULUNAN HIŞVA HANI.

Foto Çekim Tarihi: 15.4.1987

LEVHA I

Foto 1- Hanın kuzey
cephesinin görünüşü.

Foto 2- Hanın kuzey cep-
hesindeki giriş kapısının
sokaktan görünüşü.

Foto 3- Hanın doğu cephe-
sinin görünüşü.

Fotoğraf 3.67 Hanın 1987 yılındaki durumu (G.M.M Arsv.)

LEVHA II

Foto 4- Hanın kuzey
cephesinin avludan görünüşü.
(Geri plânda Gaziantep Kalesi).

Foto 5- Hanın avluya
bakan kuzey cephesinin
bir başka görünüşü.

Foto 6- Hanın giriş kapı-
sının avludan görünüşü.

LEVHA III

Foto 7- Hanın avluya bakan kuzey-doğu cephesinin görünüşü.

Foto 8- Hanın avluya bakan doğu cephesinin görünüşü.

Foto 9- Hanın avluya bakan doğu cephesinde duvardaki yıkıntı.

LEVHA IV

Foto 10- Hanın avluya bakan batı cephesinin görünüşü (geri planda Paşa Hamamı).

Foto 11- Hanın avluya bakan batı cephesinin başka bir görünüşü.

Foto 12- Hanın avluya bakan batı cephesinden detay görünüşü (geri planda Handaniye Camii).

GA

LEVHA V

Foto 13- Hanın avluya bakan
güney-doğu köşesinin görünüşü.

Foto 14- Hanın avluya bakan
güney cephesinin görünüşü.

Foto 15- Hanın avluya bakan
güney cephesinin kusbakışı
görünüşü.

LEVHA VI

Foto 16- Hanın avluya bakan güney-doğu köşesindeki kısmen yıkılmış kemerin görünüşü. (kemerin devamı daha önce yıkılmış).

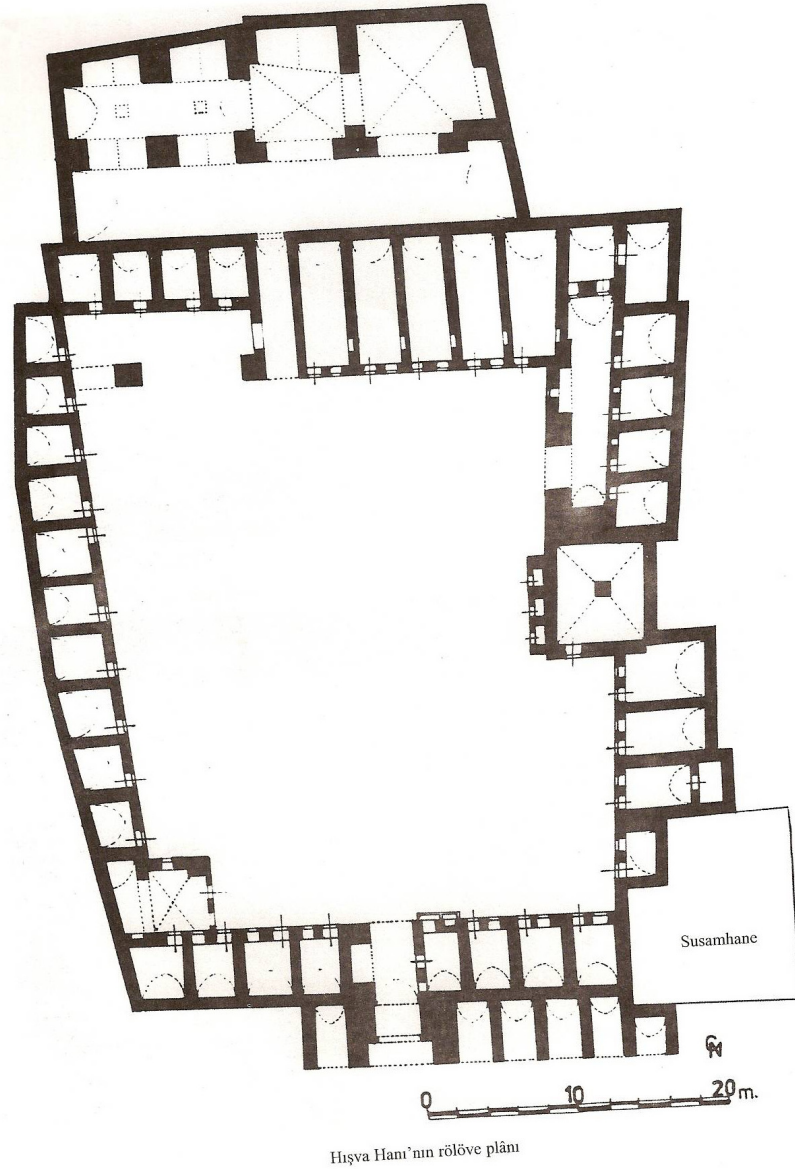
Foto 17- Hanın ahır olarak kullanılan odalarından birinin görünüşü.

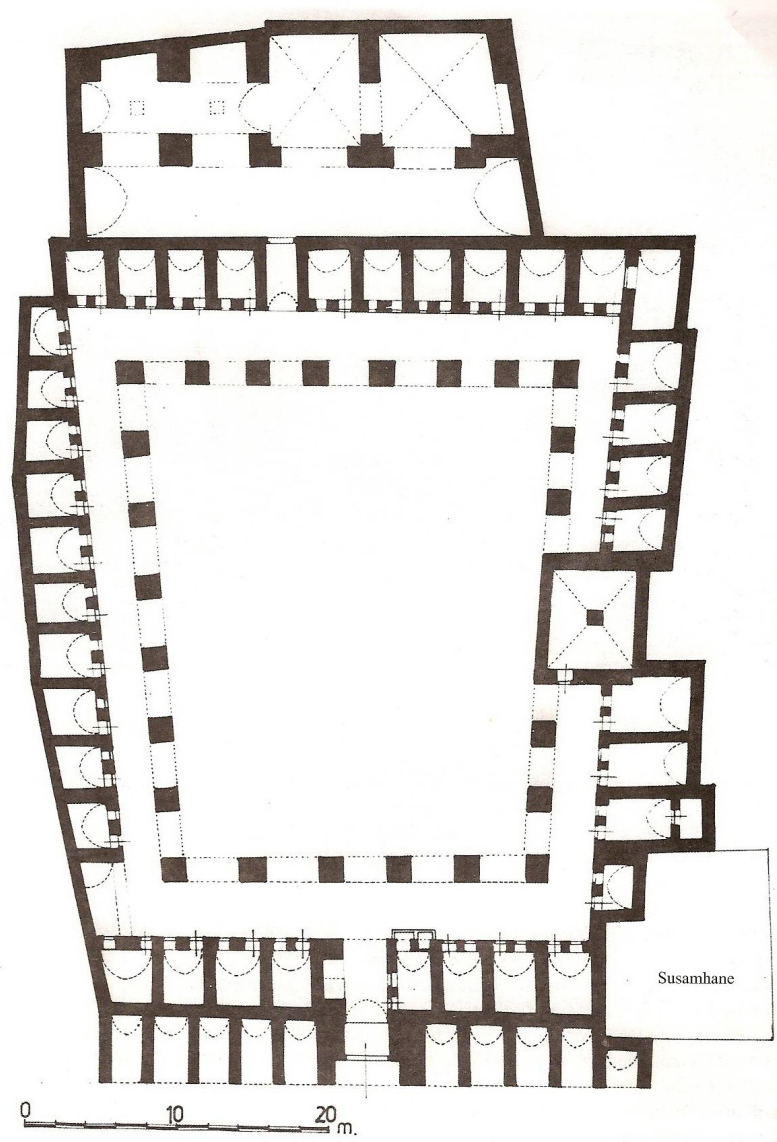
Foto 18- Hanın diğer bir odasının görünüşü.

Fotoğraf 3.72 Hanın 1987 yılındaki durumu, G.M.M Arşv.

1987 yılında Özkarcı, “Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar” başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında Gaziantep il merkezindeki 16 han ile ilgili bir katalog çalışması yaparak hanlarla ilgili detaylı bilgiler aktarmıştır. Özkarcı, Lala Mustafa Paşa Hanı’nın rölövesini (Şekil 3.45), restitüsyon planını (Şekil 3.46), külliyesinin yerleşim planını (Şekil 3.47), fotoğraflarla birlikte o tarihteki durumuyla aktarmıştır. (Fotoğraf 3.73 - 3.74 - 3.75 - 3.76 - 3.77 - 3.78)

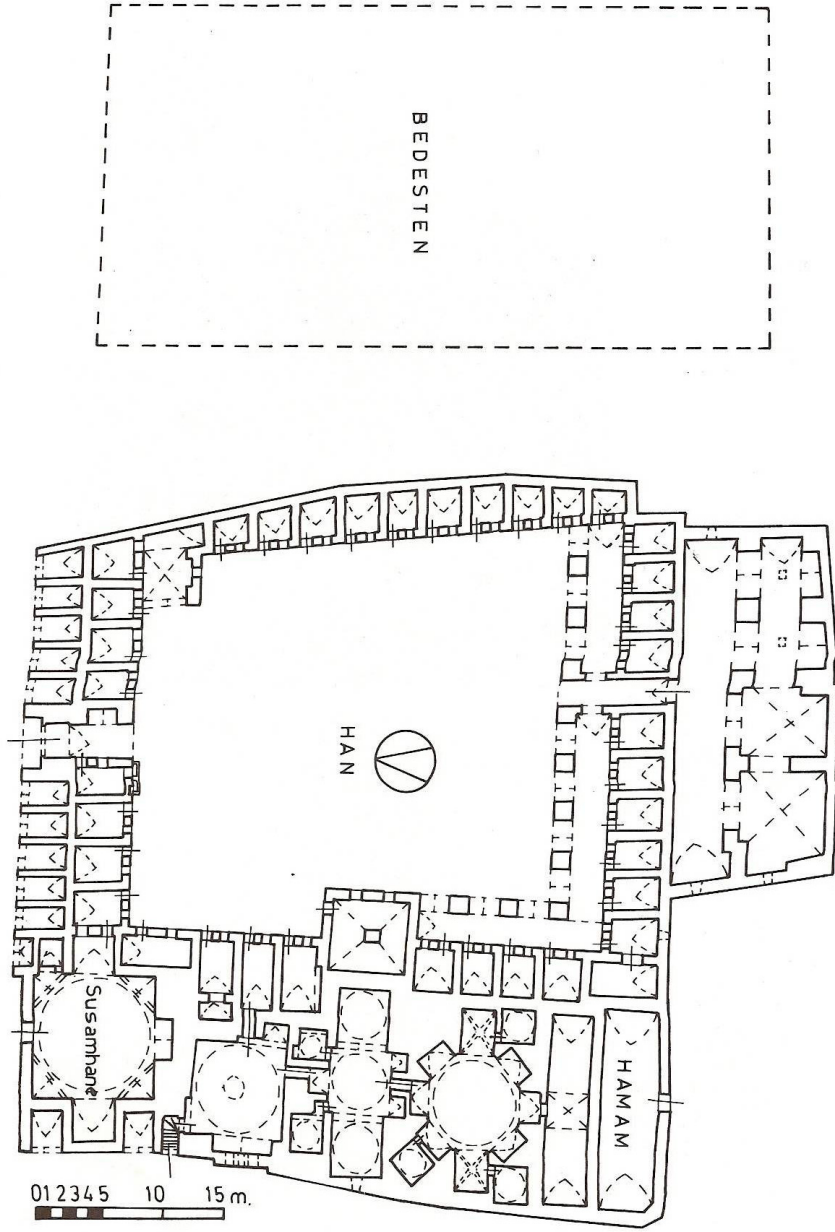

Şekil 3.41 Hanın Rölövesi (Özkarcı, ‘Gaziantep Lala...’, s.53.)

Hışva Hanı'nın restitüsyon plânı

Şekil 3.42 Hışva Han Restitüsyon Planı (Özkarıcı, "Gaziantep Lala...", s.55.)

Cizim 1: Lala Mustafa Paşa Külliyesi'nin vaziyet planı.

Şekil 3.43 Lala Mustafa Paşa Külliyesi Yerleşim Planı
(Özkarıcı, " Gaziantep Lala... ", s.52.)

**Fotoğraf 3.73 L.M.P Hanı güneybatı knd.
(Özkarıcı, "Gaziantep Lala... ", s.58.)**

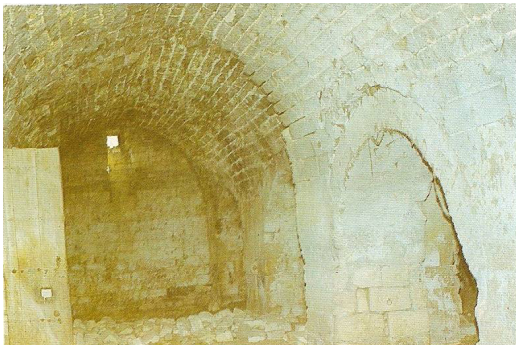
**Fotoğraf 3.74 L.M.P Hanı kuzeydoğu knd.
(Özkarıcı, "Gaziantep Lala... ", s.58.)**

**Fotoğraf 3.75 L.M.P Hanı doğu knd
(Özkarıcı, "Gaziantep Lala... ", s.58.)**

**Fotoğraf 3.76 L.M.P Hanı güneydoğu knd.
(Özkarıcı, "Gaziantep Lala... ", s.59.)**

**Fotoğraf 3.77 L.M.P Hanı Ahır blm.
(Özkarıcı, "Gaziantep Lala... ", s. 61.)**

**Fotoğraf 3.78 L.M.P Hanı güneydoğu knd.
(Özkarıcı, "Gaziantep Lala... ", s.61.)**

03.08.1993 tarihinde Hışva Han'ın bitişişinde oturan vatandaşlar handa defneciler tarafından kaçak kazı yapılmakta olduğunu Müze Müdürlüğü'ne bildirmiştir. Arkeolog Hakkı Alhan ve araştırmacı Mehmet Önal yaptıkları incelemede “*Hanın iç avlusunun sağında vatandaşın konutuna bitişik olan kemerli bölümün yer yer yıkılarak tahrip edildiğinin tespit edildiğini, defneciler tarafından hazine aramak maksadıyla yapılan tahribatın büyük olduğunu, ayrıca esas giriş kapısının sağında ve solunda bulunan kemerli odaların mal sahiplerinin ilgisizliği nedeni ile çökmek üzere olduğunu ve hava şartları nedeni ile Hışva Han'ın maili indiham durumunda bulunduğunu*” belirtmişlerdir.

28.03.1996 tarihinde Müze Müdürlüğü'ne gelen bir telefon ihbarında hanın bazı kısımlarının yıkıldığının belirtilmesi üzerine, arkeolog Hakkı Alan ve arkeolog Mehmet Önal tarafından yazılan raporda “*Hanın içinde güney ve doğusundaki kesme taştan yapılmış beşik tonozlu odaların büyük kısmının çöktüğü, hanın dışında ise güney-batı ve doğusundaki dış duvarların kısmen yıkıldığı saptanmış, çöken odaların ve yıkılan duvarların kesme taş kalıntılarının yığılı halde durmakta olduğu, hanın mimarisinin bir parçası olan bu taşların yerinde korunması gerektiği*” belirtilmiştir.

22.12.2003 tarihinde Müze Müdürlüğü'ne gelen telefon ihbarında hanın Kazaz Sokak'a bakan duvarının yıkıldığının bildirilmesi üzerine olay mahalline gidilerek inceleme yapılmıştır. Arkeolog Mehmet Önal ve arkeolog Fatma Bulgan, yaptıkları incelemenin ardından kaleme aldıkları raporda “*İhbarla ilgili yapılan araştırmada güneydoğu köşesinde 4 m yüksekliğindeki dükkânın doğu dış duvarının, kalker ve kesme taş örgülü 5 m uzunluğundaki bölümünün yıkılmış olduğunu saptamışlardır. Bu odanın yarım daire biçimindeki tonozunun tamamıyla tahrip olduğunu, duvarın yıkılan taşlarının dağınık halde düştüğü gibi durduklarını... Kasten yıkıldığını ifade ettiklerini...*” belirtmişlerdir. (Fotoğraf 3.79 – 3.80 – 3.81)

Fotoğraf 3.79 2003 yılı durumu (A.K.T.V.K.K Arşv)

Fotoğraf 3.80 2003yılı durumu (A.K.T.V.K.K

Arşv)

Fotoğraf 3.81 2003te yapılan yıkım (A.K.T.V.K.K Arşv)

29.06.2005 tarih ve 746 sayılı A.K.T.V.K.B.K. kararında G.B.B' nin talebi üzerine, "Handa bulunan atık ve çöplerin boşaltılabileceğine, avlu içerisinde yapı elamanlarının bulunduğu yerde korunması şartı ile temizlenebileceğine, korumaya yönelik önlemlerin, belediyece alınmasına" karar verilmiştir.

27.09.2006 tarih ve 1928 sayılı A.K.T.V.K.B.K. kararında G.B.B'nin kamulaştırma talebi incelenmiş "9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 nolu parsellerin kültürel ve turizm amaçlı kullanımına yönelik kamulaştırılabileceğine" ve plan tadilatının ilgili belediyelerce yapılabileceğine karar verilmiştir.

27.09.2006 tarih ve 1927 sayılı A.K.T.V.K.B.K. kararında G.B.B'nin Hışva Han'da restitüsyon etüdüne yönelik kazı çalışması ve mevcut yapı elemanlarının numaralandırılarak istiflenmesi istemine ilişkin başvurusu değerlendirilmiş, hanın kamulaştırılması ve mülkiyetin belediyeye geçmesinden sonra yapılabileceğine karar verilmiştir.

22.03.2007 tarih ve 2497 sayılı kararında A.K.T.V.K.B.K, G.B.B'nin talebi üzerine "handa hasarların arttığına, kültür varlığı yapının korunmasına yönelik çalışmalara esas olmak üzere, müzece araştırma hafriyatı yapılmasına, dökülen yapı elemanlarının istiflenmesi işlemlerinin yapılabileceğine, gerekli yasal prosedürlerin G.B.B. tarafından çözümlenmesi için" izin verilmiştir.

G.M.M tarafından, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden 06.06.2007 tarih ve 99282 sayılı kazı ruhsatı alınmıştır.

Handa yapılan çalışmalar ile ilgili detaylı bilgilere, G.M.M uzmanları Ümmügülsüm Yaprak, M. Sait Yılmaz, Mehmet Önal tarafından düzenlemiş olan kazı raporu ve G.B.B. Lala Mustafa Paşa Hanı restitüsyon verilerinin toplanması için araştırma hafriyatı yapılması işine ait şantiye defterlerinden ulaşılmaktadır. 08.06.2007 tarihinde başlanan kazı çalışmalarında ilk olarak üst örtü, avlu ve mekânlarda bulunan yabancı otların temizlenmesi işlemi yapılmış, ardından hem otsu bitkilere hem de zehirli haşerelere karşı ilaçlama yapılarak çalışmaya ara verilmiştir. 01.07.2007 tarihinde kazı çalışmalarına yeniden başlanmıştır. Öncelikle yüzeyde yer alan çöp yığınları handan uzaklaştırılmış, ardından yapı yığıntılarının temizlenmesine geçilmiştir. Yığıntılar arasından yapı taşları ayıklanmış ve avlunun ortasında buldukları yere göre istiflenmişlerdir. Kalan malzemeler G.M.M ve G.B.B uzmanlarınca incelenerek handan uzaklaştırılmıştır. Kazı çalışmalarında tüm mekânlar temizlenerek ortaya çıkarılmış, hanın doğu kanadının revak ayaklarının kalıntıları ve revak kemerinin beden duvarına oturduğu bölümlerin kalıntıları tespit edilmiştir. Revak ayaklarına yönelik batı kanadının kuzey bölümünde araştırma derinleştirilmiş, ancak herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Kuzey kanadında da revak ayak izi araştırmaları yapılmış güney kanadının doğu bölümünde 473 x 1073 ebatlarında seki izi ve Z19 no'lu (Bkz. Şekil 4.46) odanın önünde revak ayağı olarak yorumlanabilecek

kalıntılara rastlanmıştır. Güney kanadının batı bölümünde ise iki ayrı yerde revak ayağı izi olarak yorumlanacak izler bulunmaktadır. Z16 no'lu (Bkz. Şekil 4.46) mekânın ve avlunun güney bölümünün ortalarında bazalt, Z21 ve Z38 (Bkz. Şekil 4.46) mekânlarında döşeme kaplamaları ortaya çıkmıştır. Handa yapılan kazı çalışmalarının tamamlanması ile üst örtü askıya alınmıştır.

29.06.2007 tarih ve 2851 sayılı kararında A.K.T.V.K.B.K, G.B.B'nin talebi üzerine hanın onarımında kullanılmak üzere handa kireç kuyusu açılması için izin verilmiştir.

Kararın ardından, avlunun güney bölümünde 800 x 600 cm boyutlarında 2.40 m derinliğinde kireç kuyusu açılarak onarımda kullanılmak üzere kireç söndürülmüş olarak bekletilmektedir.

Fotoğraf 3.82 Hanın 2006 yılındaki durumu

Fotoğraf 3.83 Hanın 2006 yılındaki durumu

Fotoğraf 3.84 Hanın 2006 yılındaki durumu

Fotoğraf 3.85 Hanın 2006 yılındaki durumu

Fotoğraf 3.86 Hanın 2006 yılındaki durumu

Fotoğraf 3.87 Hanın 2006 yılındaki durumu

Fotoğraf 3.88 Hanın 2006 yılındaki durumu

Fotoğraf 3.89 Hanın 2006 yılındaki durumu

Fotoğraf 3.90 Kazı çalışması, 2007

Fotoğraf 3.91 Kazı çalışması, 2007

Fotoğraf 3.92 Kazı çalışması, 2007

Fotoğraf 3.93 Kazı çalışması, 2007

Fotoğraf 3.94 Kazı çalışması, 2007

Fotoğraf 3.95 Kazı çalışması, 2007

4. LALA MUSTAFA PAŞA HANI'NIN MİMARİSİ

4.1 Konumu

Gaziantep İli, Şahinbey İlçesi, Seferpaşa Mahallesi (20L - 1B - 2A) pafta, 596 ada 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 nolu parsellerde konumlanmıştır. Toplam 2.639 m²'lik bir alana kurulmuştur.

Yapının giriş cephesi olan kuzey cephesi Lala Paşa Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Doğusu Kazaz Sokak, batısı cephesinin bir bölümü Paşa Hamamı ile bitişik, diğer bölümü ise Bozağa Sokak, güney cephesi bitişik nizam yapılar ile çevrelenmiştir. (Şekil 4.44)

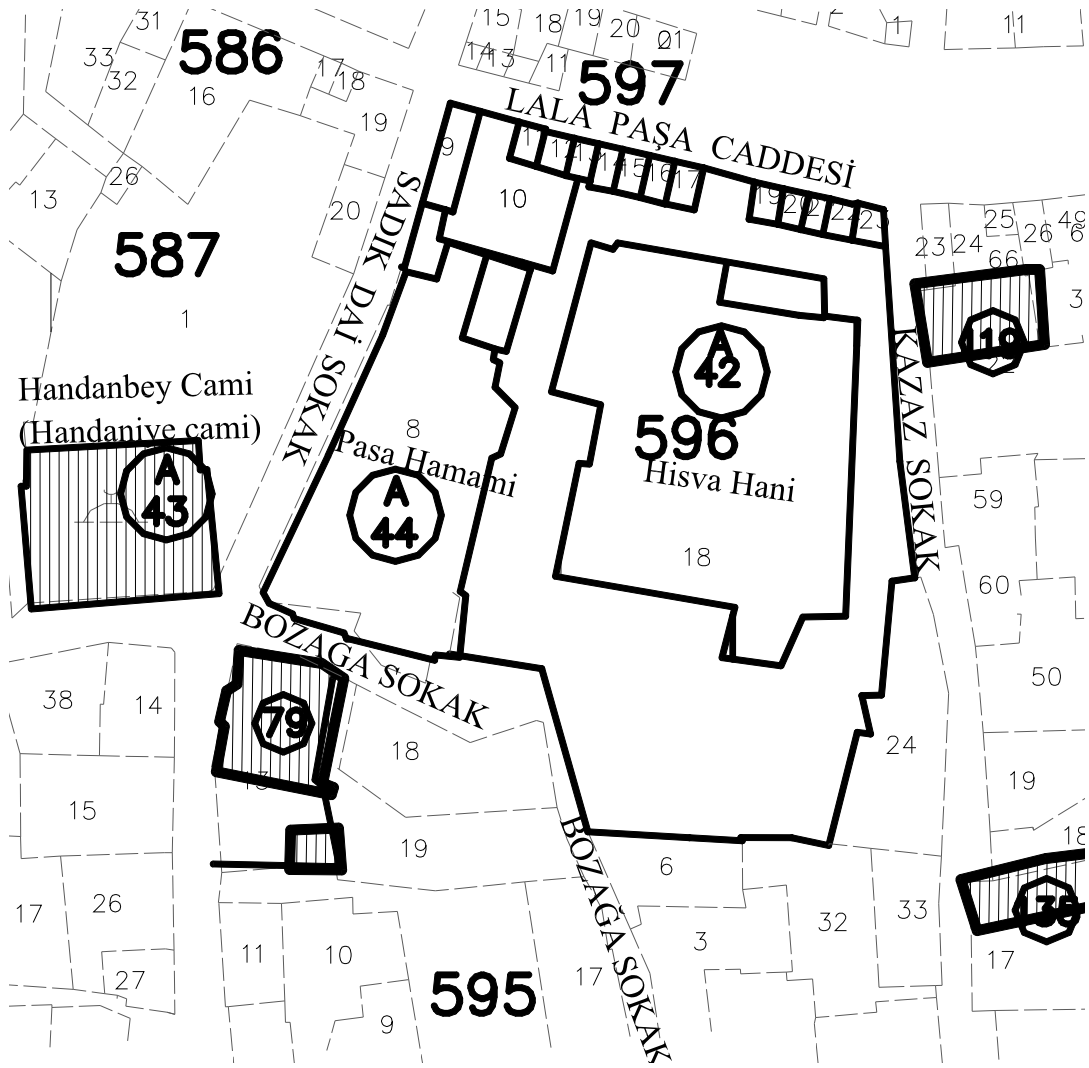
Yapının mülkiyeti yakın döneme kadar özel şahısların elinde idi. A.K.T.V.K.B.K'nın onayı ile sosyal ve kültürel amaçlı kullanımına yönelik kamulaştırma izni G.B.B'ye verilmiştir. G.B.B büyük oranda kamulaştırma işlemlerini gerçekleştirmiştir.

Lala Mustafa Paşa Hanı yörede Hışva Han adı ile bilinmektedir. Hışva, yörede pamuk kozası anlamında kullanılmaktadır. Yapının inşa edildiği 16 yy'dan bu yana Antep'te dokuma endüstrisinin geliştiği ve kentte pek çok boyahanenin kurulmuş olduğu bilinmektedir¹⁸⁷. Hışva adıyla handa tekstil ticaretine yönelik pamuk kozası ticaretinin yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı mimarisinde pek çok hanın içinde barındırdığı eylemden ismini aldığı bilinmektedir¹⁸⁸.

---

187 Ünal, a.g.e., s. 81.

188 Ünal, a.g.e., s. 247.

Şekil 4.44 Lala Mustafa Paşa Hanı Vaziyet Planı (Gaziantep Koruma Amaçlı İmar Planı)

Han, Gaziantep Kalesi'nin güney yamacındaki düzlükte yer almaktadır. Kuzey cephesi Kale'den cephe almaktadır. Kentte tarihi bilinen en eski ticaret yapısı olması, kentin ticaret dokusunun hanın da içinde yer aldığı Kale'nin güneyinden başladığını göstermektedir¹⁸⁹. Kalenin güneyinden başlayıp güney-kuzey doğrultusunda uzanan Uzun Çarşı olarak tanımlanan Keçehane Caddesi, Gümrük Caddesi ve doğu-batı aksında uzanan Eski Saray Caddesi, Belediye Caddesi üzerinde Antep'in diğer hanlarının da sıralanmakta olduğu görülmektedir. (Şekil 4.45)

189 Ünal, a.g.e., s. 199, Kuban, a.g.e., s. 133, Çam, a.g.e., s. 94.

Yörede Paşa Hamamı olarak bilinen ve külliyeinin bir parçası olarak incelediğimiz hamam ve Handaniye Camii dışında hanın yakın çevresinde bulunan yapıların tamamı hanın inşa edilışinden daha sonraki dönemlerde yapılmıştır.

Hana bitişik olan hamamın bulunduğu Sadık Dai Sokağı'nın güneydoğu köşesinde "Handanbey Camii" ya da yörede bilinen adıyla "Handaniye Camii" yer almaktadır. Handaniye Camii hakkında ilk kayıtlar, 1 Cemaziyülevvel 1057 (M 1647) tarihli bir Şer'îye sicilinde camiye ait bir arsaya ilişkin belgede geçmektedir¹⁹⁰. Caminin de tıpkı han gibi büyük Antep depreminde zarar görmüş olması ihtimali bulunmaktadır. 1791 yılında cami, saraçhanesi ile birlikte yanmış ve yeniden yapılmıştır. Caminin Kurtuluş Savaşı'nda ağır hasar gördüğü, 1955 – 1956 yıllarında şehrin ileri gelenlerinden Ahmet Tüzün öncülüğünde onarıldığı bilinmektedir¹⁹¹.

Hanın kuzeyindeki günümüzde park olarak düzenlenen alanda da 2000 yılına kadar birtakım yapıların olduğu bilinmektedir. Ancak 2000 yılında yapılan bir kamulaştırmanın ardından "Kale'nin çevresi açılmış" ve alanda bulunan tüm yapılar yıkılmıştır. Günümüzde bu yapılardan bir iz kalmamıştır.

Günümüzde de hanın etrafında ticari faaliyetler devam etmektedir. Lala Paşa Caddesi'nin ile Keçehane Caddesi birleştiği noktanın doğu köşesinin uzun yıllar pazar yeri olarak kullanılması nedeniyle hanın doğu çevresindeki ticari faaliyetler halen pazar alışkanlıklarının devamı olarak yürütülmektedir. Hanın batı kısmında ise ağırlık yörenin geleneksel metal işleme zanaatları bakırcılık, kalaycılık, demircilik gibi zanaatlar yürütülmektedir. Bunların bir kısmı son yıllarda şehirde yoğunluğu artan turizm faaliyetlerine göre ürünler üretmekte, çok az bir kısmı geleneksel zanaatı devam ettirmektedir.

Kentte tarihi ticari aksı korumaya yönelik olarak hazırlanan "Kültür Yolu" projesi 2008 yılında tamamlanmıştır. Kalenin kuzey eteğinde yer alan ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde de adı geçen Naib Hamamı (16. yy sonu), Kumandan Çeşmesine

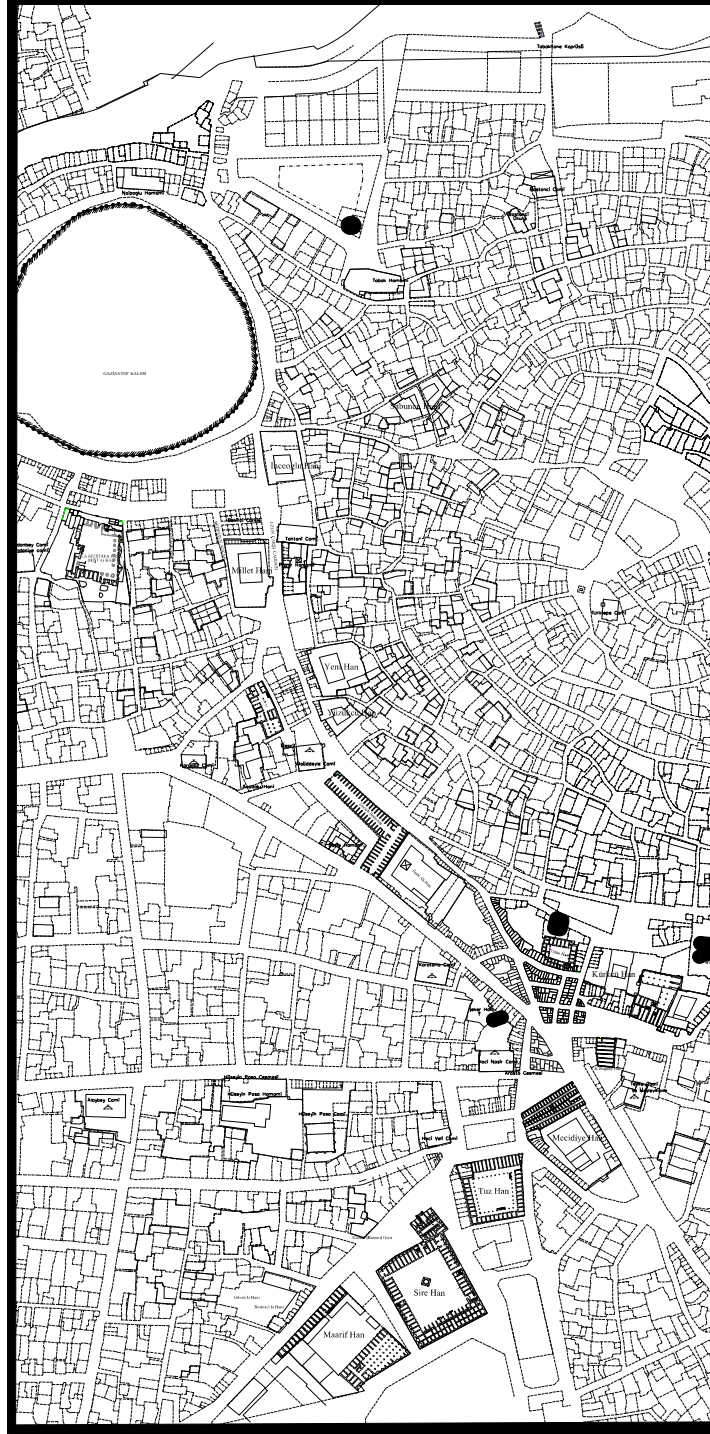
---

190 Güzelbey, Gaziantep Camileri Tarihi, s. 87.

191 Güzelbey, a.g.e., s. 88.

bitişik kahve, kalenin beden duvarına bitişik olarak yapılmış olan taş yapının restorasyonları yapılmış, Kale çevresi düzenlenmiş, hanın bulunduğu yapı adasının güneybatı köşesinde bulunan Göğüş Konağı'nın restorasyonları yapılmıştır. Proje kapsamında Keçehane Caddesi, Gümrük Caddesi, Hamdi Kutlar Caddesi, Bakırcılar Çarşısı, Buğday Arasası, Almacı Pazarı, Eski Saray Caddesi, Şirvani Sokak, Köprü Başı Sokak, Sadık Dai Sokak ve Lala Mustafa Paşa Hanı'nın da üzerinde bulunduğu Lala Paşa Caddesi'nde sokak sağlıklılaştırma çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar kapsamında altyapı hatları yer altına alınmış, yol kaplamaları değiştirilmiş, aks üzerinde yer alan yapılarda cephe düzenlemeleri yapılmıştır.

Şekil 4.45 Gaziantep Hanları Vaziyet Planı

Fotograf 4.96 Gaziantep Hanlar Bölgesi hava fotoğrafı, 2006 (G.B.B Arşv.)

Fotoğraf 4.97 Lala Mustafa Paşa Hamı ve çevresi hava fotoğrafı, 2006 (G.B.B Arşv.)

4.2 Tasarım Özellikleri

4.2.1 Mekan Özellikleri

Yapı bir avlu etrafında dört taraflı sıralanan kütlelerden oluşmuştur. Genellikle 2 katlı olan yöre hanlarının aksine yapı günümüzde tek katlıdır. Ancak vakfiyesinden de anlaşıldığı üzere inşa edildiği dönemde (1577) iki katlı olarak yapılmış, 1834 yılındaki onarımla birlikte, bugünkü durumuna gelmiştir. Yapının oturduğu parsellerin oluşturduğu form yamuktur. Söz konusu form, hanın mekansal biçimlenişini de etkilemiştir. Han, kuzey-güney aksında konumlandırılmış 56 kapalı mekan, 4 yarı açık mekan ve avludan oluşmaktadır. Toplam 2.639 m² alana oturmuştur. Avlu alanı 881 m²'dir.

Lala Mustafa Paşa Hanı'nın mekan özellikleri aktarılırken çalışma kapsamında ortaya çıkarılan rölöve üzerinden, hanın mekanlarına "Zemin Katı" tanımlayacak şekilde Z kodu ve saat yönü doğrultusunda rakamlarla mekan kodları oluşturulmuştur. (Şekil 4.50)

Hanın kuzey cephesinde Lala Paşa Caddesi'ne bakan 11 adet dükkan bulunmaktadır. Bu dükkanların beş tanesi giriş portalinin doğu yönünde, altı tanesi batı yönünde konumlandırılmıştır. (Fotoğraf 4.98 – 4.99) Dükkanların boyutları benzer olmakla beraber kötü kullanım, niteliksiz yenileme ve zamanın etkisiyle çeşitli sapmalar görülmektedir. Batı yönündeki dükkanların (Z01, 02, 03, 04, 05, 06) iç duvarları ve cephesi kesme taş örgülüdür. Bu mekanların üst örtüleri beşik tonozdur. Dükkanların cephelerindeki açıklıklar, basık kemerlerle vurgulanmıştır. (Fotoğraf 4.100) Giriş portaline doğu yönünde bitişik olan Z07 hariç diğer dükkanlar büyük oranda değişmiştir. Z08, Z09, Z10 mekanlar, tonoz başlangıç kotuna kadar taş duvar ile örülü olmakla birlikte diğer özgün yapı elemanları günümüzde mevcut değildir. Muhdes birtakım eklemelerle bu mekanların üzeri örtülmüştür. (Fotoğraf 4.99) Z11 tamamen muhdes elemanlarla yeniden yapılmıştır. Kuzey cephesindeki tüm dükkanlarda halen içlerinde yürütülmekte olan demircilik, kalaycılık gibi metal işleme zanaatları gibi işlevlere bağlı olarak değişen çeşitli duvar kaplamaları ve dekorasyon öğeleri bulunmakta ve fonksiyonun getirdiği yoğun tahribat göze çarpmaktadır. (Fotoğraf 4.101 – 4.102 – 4.103)

Şekil4.46 Lala Mustafa Paşa Hanı mekan kodlarını gösteren plan

Fotoğraf 4.98 Kuzey Cephe batı dükkanları

Fotoğraf 4.99 Kuzey Cephe doğu dükkanları

Fotoğraf 4.100 Z07 Kuzey Cephe

Fotoğraf 4.101 Z9 Kuzey Cephe

Fotoğraf 4.102 Z10 Kuzey Cephe

Fotoğraf 4.103 Z11 Kuzey Cephe

Fotoğraf 4.104 Z05 Dükkan iç mekan

Fotoğraf 4.105 Z10 Dükkan iç mekan

Yapının giriş portalı 413 x 145 cm ebatlarında bir niş oluşturmaktadır. Giriş portalinin döşeme kaplaması ince uzun dikine eğimli yerleştirilmiş bazalt taşlardan oluşmaktadır. (Fotoğraf 4.106) Nişin her iki yanında yaklaşık 50 cm derinliğinde ortalama 80 cm yüksekliğinde, ata binmek veya yükün rahat indirilip kaldırılmasına yarayan sekiler bulunmaktadır. 271 x 45 cm ebatlarında ikinci bir kemer nişinden sonra ahşap çakma kapıya ulaşılmaktadır. Nişin üst örtüsü sivri tonozdur. (Fotoğraf 4.161)

Fotoğraf 4.106 Giriş portalı döşeme kaplaması

Giriş portalinden sonra hana, 260 x 690 cm boyutlarında bir geçitten (Z16) geçilerek girilmektedir. Z16'nın döşeme kaplaması, kuzey - güney doğrultusunda yaklaşık 10 cm eninde dikine tek sıra halinde yerleştirilmiş bazalt taşlar ile, doğu - batı doğrultusunda yaklaşık 20 x 45cm, 30 x 40cm, 30 x 50 cm gibi farklı boyutlarda eninde döşenmiş bazalt taşlardan oluşmuştur. (Fotoğraf 4.110) Ahşap kapıdan 163 cm sonra kapının her iki kanadının oturduğu yaklaşık on cm derinliğinde nişler bulunmaktadır. Bu bölümün üst örtüsünde yapının diğer bölümlerinden farklı olarak, yörede ağırlıklı olarak kullanılan

ahşap kirişlemeler^(*) kullanılmıştır. (Fotoğraf 4.109) Z16 nın doğu yönünde 356 x 126 cm ebatlarında bir niş kalıntısı bulunmaktadır. Bu nişin üst örtüsünün sivri tonoz olduğunu Özkarcı (1987) aktarmaktadır. (Fotoğraf 4.108) Batı yönünde ise Z15 in doğu cephesi bulunmakta, bu cephede ahşap lentolu bir hafifletme kemeri ile birlikte iki adet açıklık yer almaktadır. Bu açıklıkların, kuzey yönündekinin kapı açıklığı olduğu anlaşılmaktadır. Güney yönündeki açıklık, pencereyi andırmaktadır. Ancak parapet duvarındaki taş sıraları ve açıklığın sövelerinin parapet duvarı boyunca devam etmesi açıklığın sonradan pencere şekline dönüştürüldüğü izlenimi vermektedir. Z16 nın üst örtüsünün kapı nişlerinden sonraki bölümü, büyük bölümü yıkılmış olan sivri tonozdur. (Fotoğraf 4.107)

Fotoğraf 4.107 Z 16 Batı duvarı görünümü

(*) Ahşap Kirişleme: Dut, ceviz, çam ve son dönemlerde kavak ağacının gövdesinin kiriş olarak çalıştırılması sistemine yörede “sırık” ya da “sırıklı” denilmektedir.

Fotoğraf 4.108 Z 16 Doğu yönündeki niş

Fotoğraf 4.109 Z16 Ahşap Kirişleme Üst Örtü

Fotoğraf 4.110 Z16 Bazalt döşeme kaplaması

Z12 hanın iç kuzeybatı köşesinde konumlanmıştır. Batıda külliyeinin imaret bölümü ile bitişiktir. 282 x 410 cm boyutlarında olan mekanın imarete bitişik olan batı duvarı yaklaşık 190 cm yüksekliğindedir. Duvar üzerindeki mevcut bulunan son sıranın tonoz başlangıç taşları olduğu gözlemlenmektedir. Z12 batı duvarı üzerinde sonradan kapatılmış han ile imaret arasında bağlantı sağladığı anlaşılan 120 cm genişliğinde kapı açıklığı bulunmakta buradan imaret bölümüne uzanan tonoz kemeri görünmektedir. (Fotoğraf 4.111) Z12'nin güney duvarında 75 cm açıklığında bir pencere kalıntısı, parapet duvarı ve 105 cm açıklığında bir kapı kalıntısı ve eşiği bulunmaktadır. Z12 nin üst örtüsü günümüze ulaşamamıştır. Ancak kuzey duvarındaki izlerden üst örtünün tonoz olduğu anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 4.112)

Fotoğraf 4.111 Z12 Batı duvarı

Z13, 265 x 400 cm boyutlarındadır. Doğusunda 50 cm ve batısında 130 cm yüksekliğinde duvar kalıntıları bulunmakta, güneyinde yer alan 66 cm yüksekliğindeki duvar izinden 105 cm açıklığında kapı izi okunmaktadır. Üst örtüsü günümüze ulaşamamıştır. (Fotoğraf 4.112)

Z14, 251 x 448 cm boyutlarındadır. Batısında 106 cm yüksekliğinde duvar kalıntılarında başka bir kalıntı bulunmamaktadır. (Fotoğraf 4.113)

Z15, 208 x 3378 cm boyutlarındadır. Batısındaki duvar yalnızca iz olarak okunmaktadır. Doğusunda Z16 giriş holü mekanına bakan cephede ahşap lentolu bir hafifletme kemeri ile birlikte iki adet açıklık bulunmaktadır. Bu duvarın kaplamasının döküldüğü güney bölümünde, bir sütun başlığının ters çevrilerek kaplama olarak kullanılması dikkat çekicidir. (Fotoğraf 4.114) Bu mekanın kuzeydoğu köşesinde 140 x 25 cm boyutlarında bir niş bulunmaktadır. Bu niş bir kemerle sonlanmaktadır. Z15in güneyinde 70 cm lik bir pencere açıklığı yer almaktadır. Bu duvarın avlu tarafında hanın su kuyusu ve hayvanların su içmesine yarayan küçük bir yalak bulunmaktadır. (Fotoğraf 4.115) Üst örtü bulunmamaktadır.

Fotoğraf 4.112 Z12 –Z13 Güney cephe görünümü

Fotoğraf 4.113 Kuzeybatı kanadının güney cephe görünümü

Fotoğraf 4.114 Z15 Mekanı doğu duvarında ters bulunan sütun kaidesi

Fotoğraf 4.115 Z15 Güney duvarına bitişik kuyu- yalak

Z17 giriş kabaltısının doğu bitişiğindedir. Odanın yaklaşık olarak eni 235 cm'dir. Mekanın kuzey bölümünde moloz yığınları olduğundan boy ölçüsü alınamamıştır. Mekanı doğu-batı doğrultusunda kesen, 117 cm uzunluğunda bir bölme duvar izine rastlanmaktadır. Mekanın güneyinde 98 cm kapı açıklığı ve 70 cm pencere açıklığının izi okunabilmektedir. Üst örtü bulunmamaktadır. (Fotoğraf 4.117)

Fotoğraf 4.116 Kuzeydoğu kanadı

Fotoğraf 4.117 Z17 Güney cephe görünümü

Z18, 288 x 361 cm boyutlarındadır. Doğu duvarında 165 cm ve batı duvarlarının güneyinin 211 kotundan sonrası yıkılmıştır. Güney duvarında 172 kotta ayakta kalmış, ayakta kalan bölümünden 96 cm açıklığında bir kapı ve 75 cm açıklığında bir pencere kalıntısı okunabilmektedir. Üst örtü olarak mekanın üzerini örten sivri tonozun güneyinin ortalama 271 cm uzunluğundaki bölümü yıkılmıştır.

Z19, 255 x 317 cm boyutlarındadır. Doğu ve batı duvarları kısmen yıkılmış olsa da güney duvarı 175 kotta ayakta kalmış, ayakta kalan bölümünde 90 cm iki adet açıklık bulunmaktadır. Üst örtü olarak mekanın üzerini örten sivri tonozun güneyinin ortalama 100 cm bölümü yıkılmıştır. Özkarcı (1987), Z19 mekanının 1987 yılında sağlam ve özgün durumda kapısıyla avluya, penceresiyle de eyvana açılmakta olduğunu aktarmakta, mekanın penceresinin de kapı biçimine dönüştürüldüğü yorumunu yapmaktadır. (Fotoğraf 4.118)

Z20, 303 x 303 cm boyutlarındadır. Duvarları hanın diğer mekanlarına göre ayakta kalmış olmakla beraber dökülmeler güney bölümündedir. Güney yönünde 90 cm açıklığında kapı ve dış yüzeyinde 65 cm açıklığında bir niş bulunmaktadır. Özkarcı'dan bu mekanın bir kapı ve bir pencere ile önündeki eyvana açıldığını, bu nişin Z20 nin penceresinin sonradan örülerek niş şekline getirildiğini öğrenmekteyiz. Üst örtü olarak mekanın üzerini örten sivri tonozun güneyinin ortalama 50 cm uzunluğundaki bölümü yıkılmıştır. (Fotoğraf 4.118)

Hanın kuzeydoğu bloğunun önünde 473 x 1073 (Z58) cm boyutlarında +0.30 kotunda toprak örtülü geniş bir seki izine rastlanmaktadır. Kuzeyinde Z19 ve Z20 mekanları arasında kalan bölümde 215 x 110 boyutlarında, 27 cm yüksekliğinde bir ayak kalıntısı bulunmaktadır. Arşivlerdeki fotoğraflarda bu bölümde doğu - batı doğrultusunda iki adet ince taş ayağın üzerinde metal çatı örtüsü olduğu görülmektedir. (Fotoğraf 3.57 – 3.58 – 3.69)

Kuzey kanadı ile ilgili olarak Özkarcı'dan odaların ikisinin kapı ve pencerelerinin basık kemerli olduğunu ve kemerlerin üzerinde küçük açıklıklar bulunduğunu, diğerlerinin ise ahşap lentolu ve düz atkı taşlı olduklarını öğrenmekteyiz. Burada küçük açıklıklar ile ifade edilmek istenenin tepe pencereleri olduğu anlaşılmaktadır. Çam ise kuzey kanadının batısındaki odaların (Z12, 13, 14, 15) kapıları ve pencerelerinin düz atkılı, doğu kanadındakilerin (Z17, 18, 19, 20) basık kemerli olduğunu belirtmektedir.

Fotoğraf 4.118 Z19-Z20- Z21 Güney cephe görünümü

Z21, hanın kuzey ve doğu kanatlarının birleştiği noktada konumlanmıştır. Mekana kuzeydoğu bloğu boyunca uzanan sekiden 25cm yüksekliğinde bir eşik ile girilmektedir. Çam ve Özkarcı bu bölümü eyvan olarak tanımlamışlardır. Yaklaşık olarak 595 x 355 cm boyutlarındadır. Döşeme kotu olarak diğer bölümlerden yüksekte, +0.25 kotunda yer almaktadır Döşeme kaplaması olarak düzensiz boyutlarda ve formda döşenmiş bazalt görülmektedir. Mekanın kuzey bölümünü Z20 ve Z19 mekanlarının güney duvarları oluşturmaktadır. Doğu ve batı duvarından geriye yaklaşık 140 cm yüksekliğinde taş örgü kalmıştır. Güneybatı köşesinde ise 110 x 140 cm boyutlarında ayak kalıntısı kalmıştır. Arşivlerdeki belgelerden mekanın bugünkü durumuna 2004 yılında mal sahiplerince yıkılması sonucu geldiği anlaşılmaktadır.

Çam (2006), Z21 in çapraz tonoz örtülü olduğunu, bunun da burada eskiden bir revağın olduğuna işaret ettiğini yorumlar. Özkarcı (1987), Z21 in eyvanın sivri kemeri sonradan kapatılarak bir kapı bir pencere ile avluya açılan bir oda haline getirilmiş olduğunu aktarmaktadır.

Hanın oturduğu parselin yamukluğu nedeniyle mekan boyutları farklılıklar göstermektedir. Doğu kanadını oluşturan Z22 nin bir bölümü moloz yığınları ile dolu olduğundan ölçüm yapılamamıştır. Z23 270 x 251 cm, Z24 277 x 310 cm, Z25 285 x 342 cm, Z26 254 x 354 cm, Z27 285 x 370 cm, Z28 275 x 395 cm, Z29 246 x 369 cm, Z30 275 x 345 cm, Z31 ise 285 x 315 cm boyutlarındadır. (Fotoğraf 4.119)

Doğu kanadını oluşturan mekanlarda boyut farklılıkları görülse de diğer özellikleri benzetmektedir. Tüm mekanlara avludan 20 ile 30cm arasında değişen eşiklerden ulaşılmaktadır. Mekanların mevcut döşemeleri toprak kaplıdır. Kuzey ve güney duvarlarının batı bölümleri kısmen yıkılmıştır. Z24, Z25, Z26 haricindeki doğu kanadındaki tüm mekanlarda doğu duvarının dış cephe kaplamaları dökülmüştür. Batı duvarları 140 ile 205 cm arasında değişen yüksekliklerde ayakta kalmıştır. Ayakta kalan bölümlerde 83 cm ile 100 cm arasında değişen kapı açıklıkları okunabilmektedir. Z22 ve Z23 de üst örtü bulunmamakta, diğer tüm mekanlarda üst örtüyü oluşturan sivri kemerin batı bölümlerinde 80 cm ile 180 cm arasında yıkılmalar oluşmuştur. Z27 de kuzey ve doğu duvarları boyunca uzanan 24 cm yüksekliğinde seki bulunmakta, bu sekinin üzerinde kuzey yönünde altı, doğu yönünde iki adet yaklaşık 40 cm çapında, 45 – 50 cm derinliğinde dairesel formda boşluklar bulunmaktadır. (Fotoğraf 4.120 – 121) Çimento malzeme ile kaplı bu boşlukların mekanın döşeme kotundan yükseltilmiş olması, hanın fonksiyonunu kaybettiği ve hanın odalarının dükkan olarak kullanılmaları sırasında yapılmış olması ihtimalini düşündürmektedir.

Özkarcı, doğu kanadındaki oda kapılarının hepsinin ahşap lentolu olduğunu, kapıların biraz üstlerinde basit küçük pencereler bulunduğunu aktarmaktadır. Bu durumu odaların büyük ölçüde onarım gördüğü ve bu onarımlar sırasında pencerelere yer verilmediği şeklinde yorumlamıştır.

2007 yılında yapılan araştırma hafriyatı sırasında doğu kanadının ortalama 260 cm batı yönünde yedi adet farklı ebatlarda revak ayağı kalıntısı ile doğu kanadının batı avlu duvarlarına bitişik dört adet revak kemerinin ayak kalıntısı bulunmuştur. Bu çalışmada Z59 olarak tanımlanan doğu revağı ortalama 265 x 3075 cm boyutlarındadır.

Avlu duvarına bitişik olan revak kemeri ayak kalıntlarına bu çalışma da “doğu revak kemeri ayağı” nı tanımlayacak şekilde “DRKA” kodu verilmiştir. Kuzey güney aksında DRKA1, Z23 ün kapı izinin 60 cm kuzeyinde 21 x 48 cm, DRKA2, Z24 ün kapı izinin 8 cm kuzeyinde 33 x 46 cm, DRKA3, Z25 in kapı izinin 45 cm kuzeyinde 17 x 41cm, DRKA4, Z27 nin 120 cm kuzeyinde 23 x 53 cm boyutlarındadır. (Fotoğraf 4.127 -4.128 – 4.129)

Doğu kanadında bulunan revak ayağı kalıntlarına da “doğu revak ayağı” nı tanımlayacak şekilde “DRA” kodu verilmiştir. Doğu kanadının ortalama 260 cm batısında bulunan ayak kalıntlarından ikisi hariç diğerleri dörtgendir. Kalıntılar kuzeyden güney aksında DRA1 136 x 102 cm, DRA2 ayak kalıntısı 168 x 116 cm, DRA3 140 x 112’dir. DRA4 ayak izinin üç yüzeyi dörtgen formda gelmekte, dörtkenarın ortasında 33 cm çapında dairesel bir iz bulunmaktadır. Bu iz bir revak ayağına yerleştirilmiş bir sütunce kaidesini andırmaktadır. (Fotoğraf 4.125 – 4.126) DRA5 133 x 152 cm boyutlarındadır. DRA 6 diğerlerinden farklılık göstermektedir. Üç kenarı yine dörtgen olan ayağın doğu kenarında 19 cm’lik düzgün kenarlarda diş oluşmuştur. Bu ayak izinin çevre ölçüleri 175 x 137 x 156 x 62 x 19 x 65cm’dir. (Fotoğraf 4.124) DRA 7 dörtgen formda ve 124 x 158 ebatlarındadır. (Fotoğraf 4.123) Revak ayakların aralarında kuzeyde iki aralık 240 cm, diğerlerinde 270 cm aralık bulunmaktadır. Ancak bulunan son revak ayağı izi ile güney kanadındaki ayak izi arasında 690 cm’lik açıklık ve Z29 un batı avlu duvarına bitişik 30 x 50 cm boyutlarındaki kemer ayağı kalıntısı (DRKA4), burada bir revak ayağı daha olması gerektiğini düşündürmektedir.

Arşivlerdeki fotoğraflar incelendiğinde (Fotoğraf 3.69 – 3.75 – 3.76) bu kanatta revak görülmemektedir. Bu durum, yapının ilk yapıldığı dönemde mevcut olan bu revağın 1822 depreminde yıkılmış ve 1834 onarımında ayağa kaldırılmamış olduğunu düşündürmektedir.

Fotoğraf 4.119 Doğu kanadı görünüm

Fotoğraf 4.120 Z27 Odasındaki seki ve boşluklar **Fotoğraf 4.121 Z27 Odasındaki seki ve boşluklar**

Fotoğraf 4.122 Doğu kanadı görünümü

Fotoğraf 4.123 DRA7 kalıntısı

Fotoğraf 4.124 DRA6 kalıntısı

Fotoğraf 4.125 DRA4 kalıntısı

Fotoğraf 4.126 DRA4 kalıntısındaki sütun kaidesi

Fotoğraf 4.127 DRA3 kalıntısı

Fotoğraf 4.128 DRKA4 kalıntısı

Fotoğraf 4.129 DRKA3 kalıntısı

Hanın güneydoğu kanadı dört oda (Z32, Z33, Z34, Z35), bir revaktan (Z60) oluşmaktadır. Z32 263 x 300 cm, Z33 225 x 360 cm, Z34 230 x 340 cm, Z35 245 x 330 cm boyutlarındadır. Revak ise 260 x 1335 cm boyutlarındadır.

Döşemeleri toprak olan mekanların doğu, batı duvarları +160 kotundan itibaren yıkılmıştır. Kuzey duvarının ise Z32, Z33, Z34 de ortalama 150 cm yüksekliğinde bölümü kalmıştır. Kuzey duvarının mevcut bölümlerinden Z32’de 82 cm açıklığında, Z33’de 95 cm açıklığında, Z34’de 75 cm açıklığında kapı izi okunabilmektedir. Z35 de batı duvarının yalnızca temel izleri bulunmaktadır. Z33’de 57 cm, Z34’de 97 cm uzunluğunda tonoz bulunmakta, Z32 ve Z35 de ise üst örtüsü günümüze ulaşmamıştır. Ancak bu mekanların güney duvarındaki kesme taş kaplamaların izinden mekanların üst örtüsünün tonoz olduğu anlaşılmaktadır. Özkarcı, eyvana açılan Z32, 33, 34, 35 mekanlarının ahşap lentolu birer kapısı olduğunu aktarmaktadır. (Fotoğraf 4.130 – 4.131)

Fotoğraf 4.130 Z32-Z33 Kuzey cephe

Fotoğraf 4.131 Z34-Z35 Kuzey cephe

Hanın güneydoğu kanadında bulunan revak (Z60) 260 x 1335 cm boyutlarındadır. Güneydoğu kanadı kuzey duvarının 260 cm kuzeyinde 3 adet revak ayağı kalıntısı bulunmaktadır. Doğu batı doğrultusunda uzanan revak ayak kalıntılarında GRA1, 27 x 218 cm boyutlarında kuzeybatı köşesinde bir kırıklık oluşturmaktadır. 180 cm yüksekliğindeki taş örgüsü korunabilmiş ve doğu 180 cm yüksekliğinde ve altı sıra kemer taşı kalıntısı görülmektedir. GRA2, 187 x 143 cm boyutlarında dörtgen planlıdır. GRA3, 183 x 180 cm boyutlarındadır. Ancak bu revak ayağının batı yönündeki 45 cm'lik bölümü ile diğer bölüm, aralarında oluşan derz boşluğu ile ayrılmaktadır. Bu durum revakta oluşan statik problemlere karşı kullanıcılarının bir önlemi olarak, destek amacıyla yapıldığını düşündürmektedir. Buna benzer bir uygulamanın hanın Z56'nın kuzey duvarında da yapılmış olması, bu ihtimali güçlendirmektedir.

Z36, 205 x 995 cm boyutlarındadır. Kuzey - güney doğrultusunda hayvanların rahat geçişi için oluşturulmuş eğimli bir döşeme ile hanın güneyinde konumlanan ahır bölümüne geçişi sağlamaktadır. Döşemede yer yer kılıcına yerleştirilmiş bazalt taşlar okunmaktadır. Doğu ve batı duvarlarının önemli bölümü yıkılmıştır. Mekana güneydoğu revağında bir geçiş bulunmaktadır. Güney bölümünde 115 cm açıklığında bir kemer ve günümüzde büyük bölümü yıkılmış olan üst örtüden geriye ortalama 100 cm uzunluğunda tonoz kalmıştır. (Fotoğraf 4.132)

Fotoğraf 4.132 Z36 Kuzey cephe

Z37, 38, 39, 40, 41 hanın güneybatı kanadını oluşturmaktadır. Boyutları ve zemin kotları açısından dikkat çekicidir. Mekanların boy uzunlukları handaki diğer odalara göre yaklaşık iki kat fazladır. Z37 280 x 800 cm, Z38 258 x 799 cm, Z39 286 x 798 cm, Z40 265 x 795 cm, Z1 232 x 797 cm boyutlarındadır. Handaki diğer mekanlara avludan ortalama 25 cm yüksekliğinde bir eşik ile ulaşılırken, bu mekanlara yaklaşık 100 cm'lik bir parapetten sonra ulaşılmaktadır. (Fotoğraf 4.134)

Z38 mekanında yer yer bazalt döşeme kaplaması bulunmak ta diğer mekanlarda toprak bulunmaktadır. (Fotoğraf 4.135) Doğu, batı duvarlarında ortalama 100 cm yükseklikte duvar örgüleri bulunmaktadır. Kuzey duvarlarının ise eşik duvarları haricinde tamamen yıkıldığını söylemek mümkündür. Kalan izlerden mekanların kapı izleri okunmaktadır. Z37’de 102 cm, Z38’de 100 cm, Z39’da 95 cm, Z40’da 100 cm, Z41’de 96 cm açıklıklarında kapı izi okunmaktadır. Z37 de 78 cm açıklığında pencere izi bulunmaktadır. Mekanların üst örtüsünden günümüze Z37’de ortalama 90 cm, Z38 ve Z39’da 205 cm, Z40’da 230 cm, Z41’de 110 cm uzunluğunda tonoz bulunmaktadır. (Fotoğraf 4.133)

Özkarıcı, güney kanadındaki Z37, 38, 39, 40, 41 de kullanılan kesme taş malzemenin hanın diğer mekanlarından farklı ve malzemenin daha az aşınmış olduğunu, mekan ölçülerinin farklı olduklarını, handaki hiçbir odanın içinde dolap nişi yokken bu beş odada birer tane dolap nişine rastlanıldığını vurgulamıştır ve farklı dönemde yapılmış olabileceğini aktarmıştır. Z37, 38, 39, 40, 41 mekânlarının basık kemerli birer pencere ve basık kemerli kapısı olduğunu, kapı ve pencerelerinin üst kısmında sivri kemerli küçük açıklıklar bulunduğunu, burada da güney kanadının doğu bölümünde olduğu gibi tonoz örtülü revak bulunmuş olabileceğini, Z48 mekanının güney doğu köşesinde kemer izi bulunduğunu, Z37, 38, 39, 40, 41 mekanları yapılırken bu kemerin duvarla örülerek kapatıldığını aktarmaktadır.

Fotoğraf 4.133 Güneybatı kanadı

Fotoğraf 4.134 Z37-Z38 Kuzey cephe

Fotoğraf 4.135 Z38 Döşeme kaplaması

Fotoğraf 4.136 Z57 Avlu güney yönündeki döşeme kaplaması

Hanın batı kanadının güney bölümünde bir iç revağın etrafında dizilmiş altı oda bulunmaktadır. Bu mekanlardan Z42 ve Z43 güneyde, diğerleri batı yönünde revağı çevrelemektedir. Z43 mekanı direkt olarak revağa açılmayıp Z42 ye açılmaktadır. Z42 266 x 373 cm, Z43 250 x 538 cm boyutlarındadır. İki mekan arasında 160 cm uzunluğunda açıklık bulunmaktadır. Z42 in doğu duvarının 250 cm yüksekliğindeki kısmı kalmış, geriye kalanı yıkılmıştır. Her iki mekanın da güney duvarının tonozla yakın yükseklikte 40 cm açıklığında pencereler bulunmaktadır. Mekanların üst örtüsü olan sivri tonozdan geriye Z42’de 50 cm, Z43’de 120 cm’lik bölüm kalmıştır. (Fotoğraf 4.137)

Güneybatı revağının batı yönünde bulunan mekanlardan Z44 337 x 355 cm, Z45 273 x 351 cm, Z46 235 x 324 cm, Z47 256 x 334 cm boyutlarındadır. Bu bölümlerin batı, kuzey ve güney duvarlarında yıkılmalar olsa da büyük bölümü ayakta kalmıştır. Doğu duvarları tonoz başlangıç seviyesine kadar ayakta kalmıştır. Doğu duvarının ayakta kalan bölümlerinden Z44, Z45, Z46 birer kapı ve birer pencere ile önündeki revağa açılmaktadır. Z44 de 65 cm açıklığında pencere, 89 cm açıklığında kapı kalıntıları, Z45 de 36 cm açıklığında pencere, 92 cm açıklığında kapı kalıntıları, Z46 da dış yüzeyde 30 cm’den başlayıp iç mekanda 40 cm olan açılı bir pencere, 90 cm açıklığında kapı kalıntıları, Z47 de ise 90 cm açıklığında kapı kalıntısı bulunmaktadır. Z45, Z46, Z47 nin duvarlarında çeşitli sembol ve işaretler bulunmaktadır. Üst örtüleri büyük oranda ayakta kalmıştır. Z44, Z45, Z46’da 75 cm, Z47’de 30 cm uzunluğunda tonoz yıkılmıştır. (Fotoğraf 4.138 – 4.139 – 4.140 – 4.141 – 4.142 – 4.143)

Çam Z46 - 47 mekanlarının duvarlarında taşlara birtakım şekillerin işlendiğini vurgulamış, bu işaretlerin yuvarlak deliklerden, dışa doğru genişleyen helezonlardan, Nun harflerinden, çingirak veya terazi motiflerinden oluştuğunu, belli bir düzen göstermediğini belirtmiştir.

Z48 revak bölümünü tanımlamaktadır. Bu revak 242 x 1357 cm boyutlarındadır. Revağın doğu yönünde iki açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıkları üç adet taşıyıcı ayak taşımaktadır. Güney ayağı güney-kuzey aksında uzanan duvara bitişik olup BRA1 130 x 170 cm boyutlarında dörtgen formdadır. BRA2 150 x 210 cm boyutlarında dörtgen formdadır. BRA3 güney-kuzey aksında uzanan duvara bitişik olup 125 x 165 cm boyutlarındadır.

Özkarcı, Z48 in üzerinin sivri beşik tonozla kapatılmış dört gözlü sivri kemerli revak olabileceğinden bahsetmektedir. (Fotoğraf 4.137)

Fotoğraf 4.137 Z48 Revak ve Z42-Z43 Odaları kuzey cephe

Fotoğraf 1.138 Z45 Odasının batı duvarındaki sembol ve işaretler,2006

Fotoğraf 4.139 Z 46 Odasındaki sembol ve işaretler

Fotoğraf 4.140 Z 46 Odasındaki sembol ve işaretler

Fotoğraf 4.141 Z 46 Odasındaki sembol ve işaretler

Fotoğraf 4.142 Z 47 Odasındaki sembol ve işaretler

Fotoğraf 4.143 Z 47 Odasındaki sembol ve işaretler

Z49 boyut ve üst örtüsünün biçimlenişi açısından dikkat çekicidir. 560 x 630 cm boyutlarındadır. Mekanın ortasında 100 x 130cm boyutlarında dörtgen bir ayak bulunmaktadır. Batı, güney, doğu duvarlarında hasarlar olsa da ayakta kaldığını söylemek mümkündür. Kuzey duvarının ise 160 cm yüksekliğindeki bölüm bulunmaktadır. Duvarın ayakta kalan bölümünden batıda 73 cm açıklığında bir pencere kalıntısı ile 105 cm açıklığında bir kapı kalıntısı okunmaktadır. Odanın ortasındaki ayaktan dört yöne dağılan haçvari tonoz, mekanın üst örtüsünü oluşturmaktadır. Üst örtünün büyük bölümü ayakta olmakla birlikte kuzeydoğu bölümü yıkılmıştır. (Fotoğraf 4.144 - 4.145)

Özkarcı, Z49 un kuzey duvarında avluya açılan bir kapısı ile doğu duvarının üst kısmına küçük mazgal penceresi bulunduğunu, yapının en büyük odası olan bu mekanın hana gelen yolcuların toplanarak sohbet etmeleri maksadıyla yapılmış olması olasılığı olduğunu, Gaziantep'teki bazı hanlarda bu tür maksatla geniş odalara yer verildiğini aktarmaktadır.

Fotoğraf 4.144 Z 49 İç mekan, 2008

Fotoğraf 4.145 Z49 Kuzey cephe görünümü

Z50, 51, 52 batı kanadından avluya direkt açılan tuvaletlerdir. Z50 107 x 150 cm, Z51 117 x 107 cm, Z52 118 x 116 cm boyutlarındadır. Zeminlerinin avludan yükseklikleri 45 cm'dir. Döşemelerinde bazalt taştan yapılan tuvalet taşları bulunmaktadır. Duvarlarının büyük kısmı yıkılmıştır. Üst örtüsünden günümüze bir iz kalmamıştır. (Fotoğraf 4.146)

Fotoğraf 4.146 Z50,51,52 Doğu cephe görünümü

Hanın batı kanadının kuzey bölümünde üç mekân bulunmaktadır. Z53 330 x 500 boyutlarındadır. Mekanın güney bölümünde 100 cm derinliğinde, 400 cm açıklığında bir niş oluşturacak şekilde kemerli bir bölüm bulunmaktadır. Güney, kuzey, batı duvarlarında hasarlar olsa da ayakta kaldıklarını söylemek mümkündür. Doğu duvarının büyük bölümü yıkılmıştır. Ayakta kalan bölümünden 72 cm açıklığında bir pencere, 92 cm açıklığında bir kapı kalıntısı bulunmaktadır. Üst örtü 103 cm'lik kısmı dışında ayakta kalmıştır. (Fotoğraf 4.147 – 4.148)

Fotoğraf 4.147 Z 53 Doğu cephe görünümü

Fotoğraf 4.148 Z 53 Oda iç mekan

Z54 moloz yığınları ile doludur. Doğu duvarında, kapı pencere izleri olduğu anlaşılan ancak ölçülemeyen izler dışında herhangi bir iz bulunmamaktadır. Bu izlerde iki pencere iki kapı izi olması, mekanın günümüzden önce iki ayrı mekan olduğuna işaret etmektedir. (Fotoğraf 4.149)

Fotoğraf 4.149 Z54 Doğu cephe görünümü

Z55 in de doğu duvarından kapı pencere izleri okunabilmekte, üst örtünün büyük oranda ayakta kaldığı görülmektedir. Batı duvarındaki duvarda yoğunluklu olarak malzeme kaybı görülmekte, buradan hanın hemen bitişiğindeki imaret kısmı görülebilmektedir.

Özkarci'nın batı kanadının tasvirinde *“Batı kanadında mekanlardan birinin batı duvarında, hamamın soğukluk kısmına açılan kapı izi ve başka bir odanın da yine batı duvarında hamamın soğukluk kısmına açılan kapı izi ve başka bir odanın batı duvarında bir kapı bulunur. Bu açıklıktan odanın zemininden 1.20 m kadar aşağıda olan yaklaşık 1.50 x 3.00 m ölçüsündeki bir hacme inilir. Burasının, bölgenin sıcak olması sebebiyle gıda maddelerinin muhafaza edilmesi için ‘Serdap’ şeklinde inşa edilmesi olasıdır.”* ifadesi bulunmaktadır. Özkarci'nın sözünü ettiği mekanlar hamamın soğukluğuna bitişik

olan Z54 mekanı olmalıdır. Ancak günümüzde bahsettiği kapı izleri ve 1.20 m aşağıda olan mekan, hanın mevcut durumu nedeni ile tespit edilememiştir. (Fotoğraf 4.150)

Fotoğraf 4.150 Z 55 Doğu cephe görünümü

Z56 güney kanadının ortasından geçilerek eğimli bir rampayla ulaşılan geniş bir ahır bölümüdür. Hanın güneyine bitişik olarak konumlanmış 2958 x 1300 cm boyutlarındadır. İki bölüm olarak tasarlanmıştır. Bölümleri ayıran elemanlar taşıyıcı sistem ayakları ve kemerleridir. (Fotoğraf 4.155 – 4.156) Bu kemerlerin batı yönündekiler 130 cm kalınlığında, doğu yönündekiler 192 cm kalınlığındadır. Her iki bölümü ayıran ayaklar belli bir formda tekrarlanmamakta, her biri farklı form ve ölçülerdedir. Güneybatı bölümü çapraz tonoz ile örtülü olan ahırın diğer bölümleri beşik tonoz ile örtülüdür. (Fotoğraf 4.151 – 4.152) Yer yer duvar kaplamaları dökülmüş olan bu bölümde yapının özgününe yapılan eklemeler rahatlıkla okunmaktadır. (Fotoğraf 4.161) Bu bölümde çapraz tonozlarda kullanılan taşlar, tüm Gaziantep yerel mimarisinde kullanılan taş ebadından oldukça farklıdır. Yerel mimaride taş ebadı değişiklik göstermezken bu bölümde kullanılan taşlarda ebatlar değişmektedir. Yerel mimaride taş yüzeyler çıplak bırakılmakta, bu nedenle de taş yüzeylerine ince tarak geçilerek düzgün bir yüzey bırakılmaktadır. Oysa Lala Mustafa Paşa Hanı'nın ahır bölümünde kullanılan taş yüzeylerinde çentikler görülmektedir. Bu ince

oyuklar genellikle sıvanın taş yüzeyine daha rahat tutunması için yapılmaktadır. Burada sıva olduğuna dair günümüzde bir iz bulunamamıştır. Ahır bölümünde hayvanların bağlanmasına yarayan taştan oyulmuş elemanlar bulunmaktadır. Bunlardan başka, çeşitli dönemlerde yine aynı görevi yapmaya yarayan dövme demir halkalar da gerek ahır bölümünde, gerekse kanatların avluya bakan cephelerinde bulunmaktadır. Mekanın batı yönünde bir doğu yönünde iki adet tepe penceresi bulunmaktadır.

Özkarcı'nın tasvirinden Z56 mekanına girişin basık kemerli bir kapıdan sağlandığı, mekana aydınlık ve hava sağlayan doğu ve batı duvarlarının üst kısmında açılan üç mazgal pencere bulunduğu ve ikinci bölümün sivri beşik tonozunun kilit taşında bulunan iki küçük pencere olduğu anlaşılmaktadır. (Şekil 3.41) Günümüzde doğu ve batı duvarındaki mazgal pencereler bulunmakta, ancak Özkarcı'nın bahsettiği beşik tonozun bir bölümü yıkılmış olduğundan kilit taşındaki tepe pencerelerinin izi okunamamaktadır. (Fotoğraf 4.153)

Fotoğraf 4.151 Z 56 kuzey bölüm

Fotoğraf 4.152 Z56 güney bölümü, çapraz tonoz üst örtü

Fotoğraf 4.153 Z56 güney bölümü batı duvarı mazgal pencere

Fotoğraf 4.154 Z56 güney bölüm mazgal pencere

Fotoğraf 4.155 Z56 güney duvarı kemer ve niş

Fotoğraf 4.156 Z56 iki bölümü ayıran kemer

Fotoğraf 4.157 Z56 güney bölüm batı duvarı

Fotoğraf 4.158 Z56 güney bölüm üst örtü

Fotoğraf 4.159 Z56 kuzey duvarına sonradan yapılmış duvar

Fotograf 4.160 Z56 güney bölüm batı tonoz

Fotograf 4.161 Z56 güney bölüm

4.2.2 Strüktürel Özellikleri

Lala Mustafa Paşa Hanında da tüm Osmanlı mimarisinde olduğu gibi yığma yapım sistemi ile inşa edilmiştir. Yığma yapım sisteminde örtü sisteminde çoğunlukla tonoz kullanılmıştır. Genellikle dikdörtgen mekanlar beşik tonoz ile örtülmektedir¹⁹². Kemerler örtü sistemini doğrudan doğruya taşıyan mimari unsurlar olarak, ağırlığın ayaklar aracılığı ile ana duvarlara, dolayısıyla zemine aktarılmasını sağlayan en önemli öğelerdir. Küçük açıklıklı birimlerin yan yana gelmesiyle oluşan yapının taşıyıcı sistemi, taşıyıcı duvarlar, ayaklar ve bunların üzerinde yer alan eğrisel örtülerden oluşmaktadır. Zemin katta revaklı hacimlerin örtüsü, taşıyıcı duvarlara ve ayaklara oturan daire kesitli tonozdur. Hücrelere ait örtü ise, hücrenin dört adet taşıyıcı beden duvarına oturmaktadır. Onlar da daire kesitli tonozdur¹⁹³.

Lala Mustafa Paşa Hanı'nda taşıyıcı sistemlerinin büyük oranda yok olmuş olması nedeniyle, yalnızca ayakta kalan taşıyıcı sistem elemanlarının kalıntılarında ve izlerinden bu strüktür sistemlerinin uygulanmış olduğu gözlemlenmektedir.

Hanın, üst örtü sisteminin tonoz olduğu ve tonozlarda kesme taş kullanıldığı yapıdaki mevcut üst örtülerden ve kalıntılardan gözlemlenmektedir. Ancak tonozların büyük bölümü günümüze ulaşmamıştır. Küçük açıklıklı mekanlarda sivri beşik tonoz bulunurken, bazı bölümlerde farklı uygulamalar görülmektedir. Örneğin Z56'nın güneybatı bölümünün de çapraz tonoz uygulanmıştır. Z 56 da iki bölümü birbirinden ayıran ayaklar ve ayakların taşıdığı kemerler de form ve ölçü bakımından farklılık göstermektedir. Z49 da çapraz tonoz üst örtüyü, mekanın ortasına yerleştirilmiş 137 x 105 cm boyutlarında bir ayak taşımaktadır. Tonoz uygulamasının bir istisnası da, Z16 da kapının oturduğu bir niş yapılması ve nişin üst örtüsünün yörede sıkça kullanılan ahşap kirişler ile geçilmesidir. Hanın üst örtüsünün üzeri şu an toprak örtülüdür.

---

192 Üngörgül, a.g.e., s. 168.

193 Üngörgül, a.g.e., s. 168.

Lala Mustafa Paşa Hanı'nda duvar kalınlıkları çeşitlilik göstermektedir. Hanın kuzeybatı kanadını oluşturan Z12, 13, 14, 15 de duvar kalınlıkları 60 cm, kuzeydoğu kanadını oluşturan mekanlarda 75 – 80 cm doğu bloğunu oluşturan Z22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 de 75 – 80 cm olarak ölçülmüştür. Z32, 33, 34, 35, 36 de duvar kalınlıkları 75 – 100 cm arasında farklılıklar göstermektedir. Z37, 38, 39, 40, 41 de 70 cm, Z42, 43, 44, 45, 46, 47, 48 de 90 – 100 cm aralığında, Z49, 50, 51, 52 de duvar kalınlığı aralığı farklılıklar göstermektedir. Z53, 54, 55 duvar kalınlığı ölçüsü net bir şekilde ölçülememiştir.

Duvarların sandık duvar tekniğiyle yapılmış olduğu belirlenmiştir. İki cidar arasındaki dolgu malzemesinin irili ufaklı moloz taşlar ve kireç harcı karışımı olduğu bilinmektedir.

Revak ayaklarının ölçü ve formları çeşitlilik göstermektedir. Ayakların etrafına bazı eklemeler yapılmış olduğundan belirli bir standart bulunmamaktadır. Doğu kanadında yedi adet farklı ebatlarda revak ayağı izi bulunmuştur. Doğu kanadının ortalama 260 cm batısında bulunan ayak izlerinden ikisi hariç diğerleri dörtgendir. İzlerin kuzeyden güney aksında birinci DRA1 136 x 102 cm, DRA2 168 x 116 cm, DRA3 140 x 112'dir, DRA4 ün üç yüzeyi dörtgen formda gelmekte, dörtkenarın ortasında 33 cm çapında dairesel bir iz bulunmaktadır. Bu iz bir revak ayağına yerleştirilmiş bir sütunce kaidelerini andırmaktadır. DRA5 133 x 152 cm boyutlarındadır. DRA6 diğerlerinden farklılık göstermektedir. Üç kenarı yine dörtgen gelen ayağın doğu kenarında 19 cm'lik düzgün kenarlarda dış oluşmuştur. Bu ayak izinin çevre ölçüleri 175 x 137 x 156 x 62 x 19 x 65'tir. DRA7 dörtgen formda ve 124 x 158 ebatlarındadır.

Hanın güneydoğu kanadında 3 adet revak ayağı bulunmaktadır. Ayaklar dörtgen planlı olmayıp yamuktur. Doğu - batı doğrultusunda uzanan revak ayak izlerinin GRA1 227 x 218 cm, GRA2 187 x 143 cm, GRA3 183 x 180 cm boyutlarındadır. Ancak bu revak ayağının batı yönündeki 45 cm bölümünün farklı bir döneme ait olduğu gözlemlenmektedir.

Hanın batı kanadının güney kısmında bulunan revak ayakları da farklı boyutlardadır. Güney ayağı güney-kuzey aksında uzanan duvara bitişik olup BRA1 130 x 170 cm boyutlarında dörtgen formdadır. BRA2 150 x 210 cm boyutlarında dörtgen formdadır. BRA3 güney-kuzey aksında uzanan duvara bitişik olup 125 x 165 cm boyutlarındadır.

Hanın giriş portalinde kullanılan bazalt döşeme kaplamaları ortalama 8 ile 10 cm eninde ve serbest boydadır. Z16 da kullanılan döşeme kaplamasında kılıcına kullanılan taşlar ortalama 10 x 30 cm boyutlarındadır. Diğer taşlardaki en ölçüsü ortalama 20 cm olmakla birlikte belli bir boyut düzeni bulunmamaktadır. Z21 ve Z38 deki döşeme taşlarında belli bir boyut düzeni bulunmamaktadır. Z16 da kullanılan döşeme taşlarına göre küçük boyutlarda oldukları gözlemlenmektedir. Z57 avlunun güney bölümünde yer alan döşeme kaplamalarında da ortalama 20 cm eninde serbest boylarda taşlar kullanılmıştır.

4.2.3 Malzeme ve Teknik

Lala Mustafa Paşa Hanı, tüm Güneydoğu mimarisinde olduğu gibi taş malzeme ile yapılmıştır. Yapıda farklı taş tipleri kullanılmıştır. Bu taş tipleri yoğun olarak kalker taşları ve volkanik kökenli bazalt taşlarıdır. Bu taşların kullanılması yörenin jeolojisinden kaynaklanmaktadır.

Gaziantep eski bir jeolojik kıta olan Arap Yarımadası'nın, yeni bir oluşum olan Toros Dağları ile birleştiği yerde kurulmuştur. Bu sebeple, Antep'in jeolojik yapısı eski oluşuma ait kalker taşlarla yeni oluşuma ait bazalt taşın kolayca bir arada bulunmasına uygundur¹⁹⁴. Akarsularla parçalanmış Gaziantep Platosu'nun kuzey ve güneyinde bazalt katmanlar, orta ve doğu kısımlarda ise tortul kayalar görülür. Gaziantep civarında, renkleri sarıdan pembeye kadar değişen renklerde mermer benzeri taşlara da rastlanmaktadır¹⁹⁵.

Gaziantep'teki yapılara bakıldığında ana yapı malzemesi kesme taştır. Sandık duvar veya bir diğer adıyla çift cidarlı sistem ile örülmüştür. İki kaplama arası boşluğun dolgu malzemesi kullanılarak doldurulduğu gözlemlenmektedir. Bu dolgu malzemesinin irili ufaklı moloz taşlar ve kireç harcı karşımı olduğu bilinmektedir.

Genellikle yörede bilinen adlarıyla dış yüzeyde keymık (marnlı miysen) iç yüzeyde ise keymık veya havara adı verilen taşlar kullanılmıştır. Keymık denilen taş türü beyaz renkte, ocaktan çıktığı anda yumuşak, havayla temas ettikçe sertlik derecesi yükselen, su dayanımı yüksek, işlenmesi kolay bir taş türüdür. Kalıcı olması istenen anıtsal yapılarda bu taş kullanılmıştır. Taşın sertlik durumuna göre çeşitleri vardır. Satıhta bulunan tabakalardan çıkanına halk "adana" orta tabakadan çıkana "döşek" alt tabakalardan çıkana "yorgun kaya" ismini vermektedir. Antep yöresinde ocaktan çıktığı anda çok yumuşak olan taşların, baharda çıkarılıp suyunu iyice çekmesi için bütün yaz bekletildikten sonra kullanıldığı bilinmektedir¹⁹⁶.

---

194 Gaziantep İl Yıllığı, s. 43.

195 Çam, a.g.e., s. 1

196 Çam, a.g.e., s. 24.

Havara taş ise keymık taşına göre daha az sertlik derecesine sahip, su dayanımı, ısı değişkenliklerine karşı direnci, darbelere dayanımı daha zayıf olan bir taş türüdür. Bu sebeple binaların iç yüzeylerinde kullanılmıştır. Bu taşlar 1950’li yıllara kadar şehir merkezi civarındaki ocaklardan temin edilirken yapı malzemesi olarak taşın daha az kullanılması ile ocaklar kapanmıştır.

Yapı malzemesi olarak kullanılan bir başka taş ise bazalt taşıdır. Bazalt taşının cephede, döşeme kaplamalarında, kapı eşiklerinde kullanımı yörede yaygın bir gelenektir.

Lala Mustafa Paşa Hanı’nda havara ve keymık taşlar, duvarlarda ve tonozlarda kullanılmıştır. Hanın giriş portalinde, Z58, Z45, Z46, Z47, Z48, Z49, Z56 da keymık taş kullanıldığı, diğer bölümlerde ise havara taş kullanıldığı gözlemlenmektedir. Yapıdaki taş kullanımında dikkat çeken bir diğer nokta da dönemselliklerdir. Yapının ilk yapıldığı döneme tarihlenebilen bölümlerinde keymık taş kullanıldığı, 1834 yılı ve daha sonraki onarımlarda havara taş kullanıldığı, taşlarda oluşan deformasyonlar gözlemlenerek tespit edilmiştir. Handa bazalt taşın giriş portalinde, döşeme kaplamalarında ve kapı eşiklerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yörede kullanılan kesme taş boyutlarının gerek anıtsal, gerekse konut yapılarında aynı boyutlarda olması dikkat çekicidir. Bununla ilgili 22 Cemaziyülevvel 1178 (18 Kasım 1764) tarihli Şer’iye sicilinde,

“Antep’te yapıcılardan Mimar Hassa Vekili Usta Yusuf Oğlu Hacı Mehmet, Tombak Oğlu Hacı Mustafa, Hachacoğlu Hacı Mustafa, Mimarbaşı Oğlu Seyit Mehmet Çelebi, Şekerci Oğlu Usta Mehmet, Müzitoğlu Ahmet, Zemzemi Usta, Kızıl Karadaşı Melgun ve Kölesi Oğlu Allah Verdi ve Ayrıca Merkepçiler Taifesi’nden: Hacı Emin, Güceli Seyit Ali, Emiral Oğlu Ali, Ömer Oğlu Ahmet, Üveyis Oğlu Ömer, Taşçılardan: Tonbakoğlu Abdullah, Terzi Oğlu Hüseyin, Abdülrahman Beşe, Emiral Ali, Oğlu Seyit Mhli. Silmecioğlu Ömer Beşe, Şebekecioğlu Ömer, Köse Ömer, Hacı Emin Oğlu Ahmet, Hıristiyan Ağa Oğlu Sarkiz, her biri ayrı ayrı söz alarak ‘şehrimizde yapı için kesilen taşların uzunluk ve neleri zaça geçmesiyle eski usule aykırı olduğu gibi ırgat makuleside aldıkları ücretlerde haddi insafı tecavüz ve halka zarara sokmaktadır. Bu nedenle esnaftan yaşlı usulün bildirilmesi, bunun mahkeme tarafından bir karara bağlanmasını isteriz’ dediler. Bunun üzerine, bina taşının

uzunluğu bazen 18, bazen 16 ve 14, eni: 9, ayağı (kalınlığı) bazen 5, bazen 6 parmak olup her birinin harara taştan olursa 20, keymuk denilen taşın uzunluğu, eni, ayağı buna benzer olup bin tanesi 60 kuruş, kahilci ve hamal 30, irekçi 30, mermatçı 40, çamurcu ve taş tutene 24 faal (işçi) 20 kuruş ücret kesilmiştir. Buna cümlemiz razı olduk. Bundan sonra taş kesenler eksik kesmeyip tersini yaptıklarında merkepçi götürmeyip yontucu yontmayacaktır. Ustalar da yapmayacaktır. Kesilen ücretten fazla almayacaklardır. Bu düzene aykırı hareket edenlerden 30 kuruş ceza alınacaktır. Kamumuz kabul eyledik.” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır¹⁹⁷. Bu durum Gaziantep’ teki yapılarda tek boyutta taş kullanılmasının yapıcı ustalarının bir geleneği olarak açıklanabilir.

Ancak Lala Mustafa Paşa Hanı’nda bazı bölümlerinde taş ebatlarının tüm yörede aynen uygulanmış olan bu geleneğin dışına çıkıldığı görölmektedir. Yörede standart olarak kullanılan taş yüksekliği 27 cm iken Z56 da iki bölümü ayıran ayaklarda ve güney bölümünün duvarlarında taş yüksekliği tonoz başlangıç kotuna kadar kullanılan taşların yüksekliği 30 cmdir. Tonozlarda ise 22 cm den başlayıp daralarak giden ölçüler kullanılmıştır. Bu bölümde dikkat çekici bir diğer nokta ise yöre hanlarında hemen tüm kesme taş yüzeyler ince tarak geçirilerek çıplak olarak bırakılmış olmasına rağmen, Lala Mustafa Paşa Hanı’nın ahır bölümünde bu yüzeylerde yoğunluklu çentikler^(*) görölmektedir. Bu çentikler, tonoz başlangıç kotundan sonra tonozların sıvalı olabileceği izlenimini vermektedir.

---

197 Güzelbey, Gaziantep şer’i Mahkeme Sicilleri, Cilt 81-141,s. 78-79.

(*) Çentik: Bir şeyin kenarından kesilerek veya kırılarak açılan küçük kertik, tırtık.
www.tdksozluk.com/s/centik/

4.2.4 Cephe ve Bezeme Özellikleri

Geleneksel Antep hanlarının mimarisinde cepheler, mümkün olduğunca sade düzenlenmiştir. Lala Mustafa Paşa Hanı'nda da cephede yalnızca giriş portaline önem verilmiştir.

Cephede Gaziantep hanlarının karakteristik bir özelliği sayılabilecek bir sıra bazalt (siyah) bir sıra keymık (beyaz) taş kullanılarak vurgu yapılmıştır. (Fotoğraf 4.162) Giriş portalinin her iki yanında 50 x 50x80 cm boyutlarında sekiler bulunmaktadır. (Fotoğraf 4.162) Bu sekilerden batı yönünde olanının bir kısmında Osmanlı döneminde sıkça görülen bordür taşları kullanıldığı görülmektedir. Doğu yönündeki seki ise yine sıkça görülen silme profili ile bitirilmiştir. (Fotoğraf 4.165 – 4.166) Kuzey cepheden portale doğru kemer başlangıç seviyesinde profilli, üzeri mukarnas işlemeli taşlar kullanılmıştır. Kemer bölümünde ışınal olarak gelen bazalt taşlar yatayda da devam etmektedir. Niş içinde bir iç kemer bulunmaktadır. Bu kemerde de örgü bir sıra siyah, bir sıra beyaz olarak örülmüştür. Böylece giriş portalinin vurgusu güçlendirilmiştir. İç kemerde de üzerinde mukarnas işlemeli bir bölüm kemer boyunca devam etmektedir. (Fotoğraf 4.163 – 4.164) İç kemere oturan ahşap çakma kapı iki kanattır. Kapı beş parça görünecek şekilde sac levhalar ile kaplanmıştır. (Fotoğraf 4.167)

Yapıldığı dönemin Osmanlı mimarisinin klasik dönemi olması nedeni ile yapının döneminin özelliklerini yansıttığını söylemek mümkündür. Hanın giriş portalinde bulunan mukarnaslı silme (Fotoğraf 4.164), giriş portalinin batı tarafında yer alan seki üzerinde bir sırası kalmış olan bordür taşları, bunu göstermektedir. Aynı dönemde inşa edilmiş olan Payas'taki Sokullu Külliyesi'nde de, hanın giriş portalindeki sekilerde de benzer bordür taşları kullanılmıştır.

Fotoğraf 4.162 Kuzey cephe giriş portalı

Fotoğraf 4.163 Giriş portalı süsleme detayı

Fotoğraf 4.164 Giriş portali mukarnashlı süsleme detayı

Fotoğraf 4.165 Giriş portali batı seki

Fotoğraf 4.166 Giriş portalı doğu seki

Fotoğraf 4.167 Giriş kapısı detay

Yapının giriş portalinin dışında kuzey cephesinde caddeye açılan dükkanlar bulunmaktadır. Girişin doğu tarafında beş adet dükkan (Z07, Z08, Z09, Z10, Z11) bulunmaktadır. Bunlardan giriş portaline bitişik olan Z07 özgünlüğünü diğerlerine göre daha fazla korumuştur. Z08, Z09, Z10 un duvar örgüleri taş olmakla beraber, üstleri derme çatma muhdes çatı örtüleri ile örtülmüştür. Z11 in ise duvarları briket ile örülmüş, çatısı betonarme düz döşemeden inşa edilmiştir. Kuzey cephe portalinin batı tarafında altı adet dükkan (Z01, Z02, Z03, Z04, Z05, Z06) bulunmaktadır. Bu dükkanlardan Z02, Z03, Z04, Z05, Z06 in bitiş kotu aynı olmakla birlikte Z01 bir taş sırası kadar düşük durumdadır. Kuzey cephedeki tüm dükkanlar arazinin eğimine bağlı olarak kademeli olarak konumlandırılmışlardır. Cephelerinde muhdes saçaklar ve dükkanlarda daraba^(*) bulunmaktadır. Bu dükkanlarda kahve, kalaycı, dövme demir işleri, depo, manav, depo gibi çeşitli işlevler bulunmaktadır. (Fotoğraf 4.168)

Fotoğraf 4.168 Kuzey cephe batı dükkanları

(*) Daraba: Dükkanların camekânını kapatmaya yarayan dalgali sac levha. Gaziantep'te dükkanlarda camekân kullanılmayıp sadece daraba kullanılması yaygın bir gelenektir.

Hanın Kazaz Sokak'a bakan doğu cephesinin kuzey başlangıcı Z11 mekanının doğu cephesi ile başlamaktadır. Bu duvar, briket malzeme ile örölmüştür. Bu bölümden sonra yaklaşık 200 cm'lik bölümde taş duvar örgüsü bulunmaktadır. Yoğun hasarlı bu bölümden sonra ortalama 1200 cm'lik bölüm yine briket malzeme ile örölmüştür. Ardından gelen 2000 cm'lik bölümde yoğun hasarlı bir taş örgü bulunmaktadır. Bu taş örgüden sonra geri kalan kısım yine briket malzemededen örölmüş duvarla sonlanmaktadır. (Fotoğraf 4.169 – 4.170 – 4.171 – 4.172)

Hanın güney cephesi, bitişik nizam yapılarla çevrelenmiştir. Batı cephesi külliye'nin parçaları olan imaret ve hamam ile çevrilidir. Ahırın bulunduğu bölüm batı yönünde Bozağa Sokak'a cephe vermektedir. Bu cephede ahıra açılan küçük bir pencere bulunmakta ve özđün bir çörtlen bulunmaktadır. (Fotoğraf 4.173 – 4.174 – 4.175 – 4.176)

Fotoğraf 4.169 Doğu cephe

Fotoğraf 4.170 Doğu cephe

Fotoğraf 4.171 Doğu cephe

Fotoğraf 4.172 Doğu cephe

Fotoğraf 4.173 Batı Cephe

Fotoğraf 4.174 Batı Cephe

Fotoğraf 4.175 Batı Cephe

Fotoğraf 4.176 Batı cephe

5. KORUMA SORUNLARI VE ÖNERİLER

5.1 Mevcut Durum ve Belgelenmesi

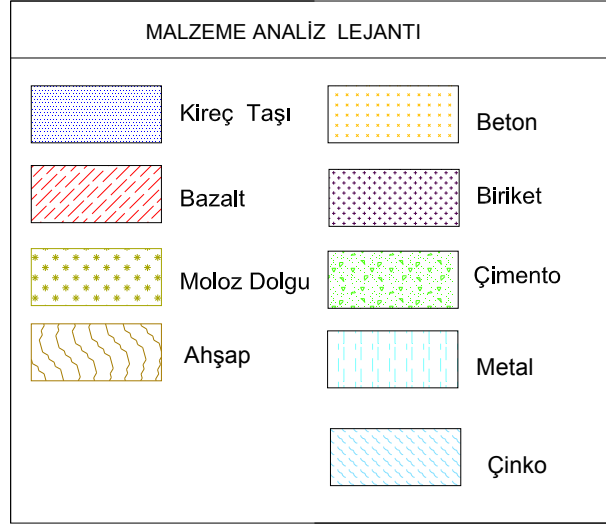
Rölöve çalışması sırasında iyi ve hata oranı az sonuçlar almak için bu çalışmada sayısal veri toplama ve bunların coğrafi veri sisteminde değerlendirilmesi, nirengi ve poligonların tespiti, belirlenen koordinat sisteminde koordinat hesaplarının yapılması, plan kesit ve cephelerin ölçümü yapılmıştır. Öncelikli olarak yapıya ait krokiler hazırlanmış, fotoğraf ile belgelenmiş, ölçüm için tespit edilen noktalar total station'la okunup sayısal değerlendirmeleri harita mühendisi desteğiyle yapılmıştır. Saha ve sayısal değerlendirmelerinde harita mühendisi Murat Temli, ölçüm görevlisi Asım Çayır ve Recep Bay bulunmuşlardır. Yapı ve çevresinde yedi Poligon - 34 kör noktaya bağlı 300 noktanın x, y, z değerleri okunarak, kroki ve fotoğraflarla karşılaştırılarak çizim haline dönüştürülmüştür. Hem dış hem iç ölçüm yapılacağı için poligonlar arazide demir kazıkla tespit edilmiştir. Rölöve ölçümlerinde reflektörsüz ölçüm yapabilen Topgon Gts 3005 Ln total station ve ekipmanları kullanılmıştır.

Arazide toplanan veriler, bilgisayara aktarılarak ölçülen tüm noktalar, Netcad yazılımında krokiler yardımı ile birleştirilerek plan ve cepheler genel hatları ile oluşturulmuştur. Ölçümler sırasında yerel koordinat sistemi (imar koordinatları) kullanılmıştır. Yapının tüm detaylarını gösterecek şekilde fotoğraflarla belgelenmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan rölöve paftaları EK 2 Rölöve paftaları olarak verilmiştir.

Yapının tüm mekansal, biçimsel ve bezeme özellikleri ile strüktür ve malzeme sorunlarının tespit edilmesi, geleneksel ve dijital yöntemlerle ölçülerek saptanmış ve malzeme, dönem, hasar tespit analizleri yapılarak belgelenmiştir.

5.1.1 Malzeme Analizi

Şekil 5.47 Malzeme Analizi Lejantı

Lala Mustafa Paşa Hanı'nda inşa malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Yapının dış cepheleri revak ayak ve kemerleri, duvarlar, odaların kapı kemer ve söveleri düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. Örtü sistemini oluşturan tonozlar kesme taş ile örülmüştür. Giriş portalinde siyah (bazalt), beyaz kesme taşlar kullanılmıştır. Mevcut olan döşeme kaplamaları bazalt taşlardır.

Yapının tamamı taş bloklardan inşa edildiğinden farklı taş tipleri mevcuttur. Yapıda kullanılan taş grubunun ilki kireç taşıdır. Özünde kireç bazlı taş anlamına geldiğinden gerek görsel, gerekse içerik olarak birbiriyle farklılaşan birçok kireç bazlı taş grubuna referans vermektedir. Lala Mustafa Paşa Hanı'nda da "kireç taşı" tanımı ile ifade edilen bloklardır. Bu blokların ikincil özellikleri anglomerik kireç taşı olmalarıdır. Angromerik kireç taşları, sarıdan griye tonlanabilen ancak tek renk olan kireç taşlarıdır¹⁹⁸. Az

¹⁹⁸ Küçükkaya, Taşların Bozulma Nedenleri ve Koruma Yöntemleri, s. 98.

gözenekli, bir karışımdan ziyade tek bir malzemedden oluşmaktadır. Bu bloklar kesme taş olarak kullanılmıştır.

Giriş portalinde, batı revağının iç odalarında, ahır, doğu revak ayak izlerinde, güney revak ayaklarında kullanılmıştır. Halk arasında “keymık”, bazı değerlendirmecilere göre “marj” olarak ifade edilmektedir.

Taş grubunun ikinci ögesi yine kireç tabanlı bir taş türü olan kum taşıdır. Daha yumuşak ve daha sarı renkte olan bu bloklar da yapıda kesme taş olarak kullanılmıştır. Bu taş türü kuzey, güney, doğu kanatlarında ve batı kanadının bir bölümünde, ahır bölümünün kuzey duvarına tonozla destek olmak amacıyla örülen taş duvar örgüsünde görülmektedir.

Yapıda kullanılan bir başka taş malzeme bazalt taşlardır. Volkanik bir tür olması nedeniyle kalker esaslı diğer taş gruplarından ayrılmaktadır. Kesme taş bloklar halinde ve döşeme kaplamalarında, kapı giriş portelinde kullanılmıştır.

Yapının bazı noktalarında görülen ahşap malzemeler taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Giriş portalinin üst örtüsü ahşap kirişlemelerdir. Yapının bazı bölümlerinde lento olarak kullanıldığı görülmektedir. Ahşap mimari eleman olarak ise hanın kapısında kullanılmıştır.

Yapıda kullanılan bağlayıcı malzemeler, moloz dolgu ve kireç harçtır. Zaman zaman horasan harcı ile karıştırılan moloz dolgu, tüm Güneydoğu coğrafyasında taş kırıkları, taş tozu ve kireç harcının karışımından elde edilmektedir. Horasan harcı ise taş yerine kullanılan yapı malzemesine bağlı olarak kiremit kırıkları ve kiremit tozunun kireç harcı ile karışımına denilmektedir. Güneydoğu coğrafyasında uygulanan moloz dolgu içindeki taş kırıkları horasan harcına oranla daha iri taş parçalarından oluşmaktadır. Kesme taş bloklarının yatay ve düşey derzlerinde kireç harcı kullanılmıştır. Kireç harcı yapıdaki kullanım yeri nedeniyle malzeme analizinde lejant olarak gösterilememiştir.

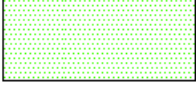

Hanın ahşap olan giriş kapısının üzerinde yüzeyleri paslanmış çinko malzemedan ince şerit şeklinde levhalar tespit edilmiştir. Hanın avlusunda, odaların zemininde ve çatı örtüsünde toprak bulunmaktadır. Toprağın bu mekanlara zaman içerisinde doğal etkilerle mi geldiği

veya bir kaplama malzemesi olarak mı kullanıldığı hakkında fikir yürütülebilecek verilere ulaşamamıştır.

Yapıda yakın dönemlerde gerçekleştirilmiş müdahalelerde kullanılmış olan malzemeler de tespit edilmiştir. Beton, briket ve siyah çimento kullanılarak elde edilen harç, sıvalar ve şaplar çimento lejantı ile kuzey cephe dükkanlarında kullanılan çinko saçak ve daracalar metal başlığı altında toplanmıştır.

Yapıda var olan tüm malzemeleri rölöve çizimleri üzerinde göstererek mevcut durumun farklı açılardan belgelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Özgün ve muhdes malzemelerin detaylı analizleri önemli sonuç ve değerlendirmelere imkan sağlamaktadır. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan paftalar EK 3 Malzeme Analizi Paftaları olarak verilmiştir.

5.1.2 Dönem Analizi

DÖNEM ANALİZİ LEJANTI	
	16.YY Sonu(1577)
	19.YY (1834 Sonrası)
	20.YY

Şekil 5.48 Dönem Analizi Lejanti

Yapının dönem analizi yapılırken yapının geçirdiği evreler göz önüne alınarak

- İlk yapılış dönemi olan 16. yy (1577)
- Şer'iyeye sicillerinden öğrendiğimize göre 1834 yılında yapılan onarım sonrası dönemi 19. yy (1834 sonrası)
- Müze ve Koruma Kurulu arşivlerinden izlendiği kadarı ile yapıda strüktürel bozulmaların ve niteliksiz yenilemelerin yapıldığı 20. yy (1955 sonrası) olarak ele alınmıştır.

Dönem analizi çalışmasında öncelikle yapıdan gelen izler değerlendirilmiştir. Malzeme değişiklikleri, malzeme boyutları, malzeme cinsleri, yapı elemanlarının formu, taşıyıcı sistemde oluşan hasarlar, yapının çeşitli dönemlerine ait fotoğraflar ve resmi kurul arşivlerinde bulunan belgelerle karşılaştırılmıştır.

Yapının giriş portali ve Z16 giriş kabaltısı bölümlerinin döşeme kaplamaları ile birlikte yapının ilk yapıldığı 16 yy (1577) dönemine ait olduğunu düşünülmektedir. Kapı girişinde tonoz başlangıç kotunda ve iç kemerde yer alan süslemeler, 16.yy klasik üslubuna uymaktadır.

Kapının her iki yanında yer alan bordür taşlardaki profil kesitleri de dönemin üslubu ile örtüşmektedir. Aynı profiller yapı ile aynı dönemde inşa edilmiş olan Payas'taki Sokullu Külliyesi'nde de kullanılmıştır. Handa 2007 yılında yapılan restitüsyon verilerinin toplanmasına yönelik araştırma hafriyatı sırasında ortaya çıkan doğu kanadının önündeki revak ayağı kalıntılarının da 16. yy'a ait olduğu düşünülmektedir. Elde edilen fotoğraflardan 1834 onarımında revak ayağı izlerinin hizasında sandık duvar örüldüğü anlaşılmaktadır. Güneydoğu kanadındaki revakların da 16. yy'a ait olduğu düşünülmektedir. Kullanılan taş cinsi, tıpkı doğu kanadındaki revak ayağı kalıntıları gibi yüksek sertliktedir. Avluda, güney kanadının ortasında Z36 ya geçiş kısmının hemen önünde bulunan döşeme kaplamalarının da 16. yy dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Z16 da bulunan döşeme kaplamaları ile aynı örgü tekniğine ve malzemeye sahiptir. Hanın güneybatı yönünde bulunan Z48 deki ayak kalıntısı ile birlikte kullanılan taş malzemenin cinsi, odalarda bulunan motifler ve strüktürel durumları nedeniyle aynı döneme tarihlenebilir.

Z56 nın çapraz tonozla geçilen güneybatı bölümünde kullanılan tonoz örgüde kullanılan taş boyutları hemen bütün Antep yapılarında görülen standart ölçülere uymamaktadır. Burada kullanılan taş boyutlarına benzer taşlar, yapı ile aynı dönemde inşa edilmiş olan Payas'taki Sokullu Külliyesi tonoz örgülerinde de görülmektedir. Tonoz örgüde kullanılan taşlar 22,5 cm ölçüyle başlamakta, tepe noktasına gidildiğinde 8 cm'e kadar düşmektedir. Antep yapılarında tonoz, kubbe gibi elemanların yüzeyleri çıplak bırakılmaktadır. Ancak bu bölümde kullanılan taşların yüzeylerine çentikler açılmıştır. Bu durum tonoz yüzeylerinin sıvalı olduğunu düşündürmektedir.

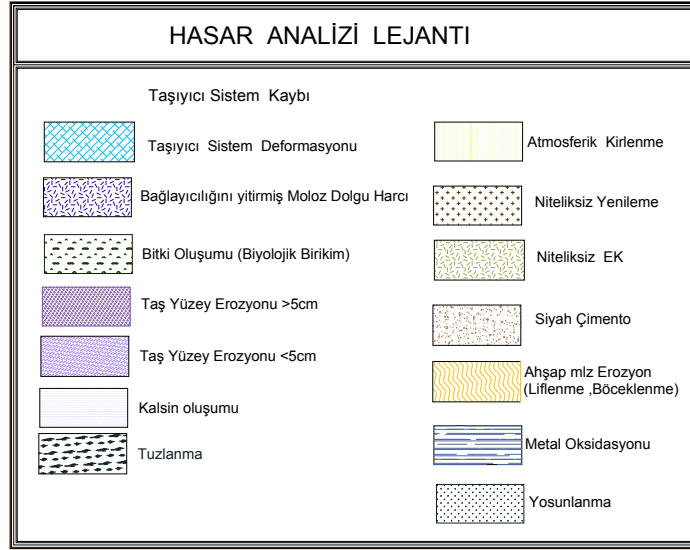
Z49 un ortasında bulunan taş ayakta tonoz başlangıç kotunun altında oluşturulan silme detayı ve kullanılan taş cinsi Z56 ahır bölümündekiler ile aynıdır.

Yapının 19. yy (1834 sonrası) dönemine tarihlenen bölümlerinde, plan şemasının bozulması, kullanılan taş malzemenin cinsi, bozulmaların benzerlik göstermesi, oluşan kot farklılıkları dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Özellikle taş malzemedeki hasarlar ve boyutlar benzerlik göstermektedir. Hanın güneybatı kanadındaki değişiklikler plan şemasının bozulması, yaklaşık 100 cm kot farkı bulunması nedeniyle 19. yy'a tarihlenmiştir.

20. yy'a tarihlenen bölümler saha gözlemlerinde bir bakışta kendilerini ifade etmektedir. Betonarme döşemeler, briket malzemeler, oluklu levhadan saçaklar vb. Z56 ahır bölümündeki 20. yy'a tarihlenen bölümün, yapının strüktürel bozulmalarının önüne geçebilmek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Bu bilgiyi hanın 1988 yılına kadar mal sahipliğini ve işletmeciliğini yapmış, halen han çevresinde esnafılık yapanlar da doğrulamış, yapının üst örtüsünü oluşturan tonozun daha fazla açılmaması için duvara bir nevi destek olarak yaptıklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda Z54 ün altından kirli su hattı geçtiği için sürekli onarım yaptıklarını da belirtmişlerdir.

Bu veriler ışığında hazırlanan paftalar EK 4 Dönem Analizi Paftaları olarak verilmiştir.

5.1.3 Hasar Analizi

Şekil 5.49 Hasar Analizi Lejantı

Lala Mustafa Paşa Hanı, inşa edildiği 1577 yılından 1822 yılındaki büyük Antep depremine kadar han işlevini 245 yıl sürdürmüştür. 1834 yılında onarımı yapılmıştır. Bu tarihten sonra da 1988 yılına kadar fonksiyonlarını değiştirerek (köylü pazarı, kırsal garaj vb) ticari işlevini sürdürmüştür. Ancak 1955'te Kat Mülkiyeti Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra civar yapılarda katlı yapılar yapılması, hanın mülk sahiplerinin de han arazisi üzerinde katlı yapı yapma isteklerini arttırmış ve çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu tarihten sonra yapıda ilgisizlik ve bakımsızlık baş göstermiş, yere kasıtlı zarar vererek yapının çeşitli bölümleri mülk sahipleri tarafından yıkılmıştır. Bu ilgisizlik ve vandalizm örnekleri handaki tahribat sürecini 1987 yılından itibaren iyice hızlandırmıştır. Hasarların artması ve en sonunda yapının harabe durumuna gelmesinin önemli bir başka nedeni de 1834 onarımında Gaziantep'teki yapı geleneğinin aksine yöresel adı ile havara taşının (kum taşı) dış cephe ve üst örtü sisteminde kullanılmasıdır. Su ve ısı farkları karşısında çok hızlı bir bozulma yaşayan havara taşı geleneksel olarak yalnızca bazı anıtsal yapıların bazılarında iç duvarlarında kullanılmıştır. İncelenen kaynaklarda bu onarım sırasında kullanılan kireç harcının ve moloz dolgu harcının kaliteli

olmadığı üzerinde yorumlar bulunmaktadır¹⁹⁹. Yapıyı büyük ölçüde bugünkü durumuna getiren onarım sırasında plan şemasında değişiklik yapılması da hasar sürecini arttırmıştır.

Hasar analizi yapıya zarar veren tüm görsel ve fiziki unsurların belirli başlıklarla rölöve çizimleri üzerindeki dağılımını gösteren bir çalışmadır.

Yapının mevcut durumunda strüktürel problemler ağırlık kazanmaktadır. Bu problemlerden en önemlisi taşıyıcı sistemlerin yok olmasıdır. Taşıyıcı sistem kaybı olarak tanımlanan hasarların rölöve üzerinde işlenmesi mümkün olmadığından lejant olarak verilememiştir. Ancak çizimler üzerine ikon ile işaretlenmiştir.

Taşıyıcı Sistem Kaybı: Yapı, temel olarak sandık duvar ya da çift cidarlı duvar tekniği ile inşa edilmiş, duvar ve ayaklar kesme taş bloklardan inşa edilmiştir. Bu blokların tamamı doğal taştır. Yapıda üst örtü tonozdur. Kullanılan blokların tamamında kireç harcı bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır. Duvar araları moloz dolgu ile doldurulmuştur.

Yapının özgün tasarımında yer alan, ancak bir nedenle yok olmuş yığma yapının taşıyıcı sistemini oluşturan duvar, zemin, üst örtü gibi elemanların yok olmasıdır.

1834 onarımında hatalı yapı malzemesi kullanımı ve kötü işçilik, insanların verdiği zararlar, kemer taşlarının farklı boyutları ve yörede kullanılan standart ölçüden küçük olması kullanılan malzemelerin iyi nitelikleri olmaması, yapıların bozulmasını hızlandırmaktadır²⁰⁰. Tarihi yapılarda bilinçsizce yapılan değişiklikler strüktür düzenine aşırı yükleme veya süreksizliklere neden olmaktadır²⁰¹. Taşıyıcı sistem kaybı, yapının tüm üst örtüsünde, duvarlarında, revak ayak ve kemerlerinde görülmektedir.

Taşıyıcı Sistem Deformasyonları: Halen pek azı kalmış olan mevcut taşıyıcı sistemin niteliksel bozulma nedenleri irdelenmiştir. Özellikle yapıda mevcut olan tonozlarda form deformasyonları gözlemlenmektedir. Düşeyden sapma, çatlaklara yer verilmiştir. Çatlak, yapının giriş portalinin iç tonozunda görülmüştür.

---

199 Çam, a.g.e., s. 95.

200 Ahunbay, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, s. 42.

201 Ahunbay, a.g.e., s. 50.

Bağlayıcılığını Yitirmiş Moloz Dolgu Harcı: Yapının sandık duvar tekniği ile yapılmış duvar kalınlıklarının arası moloz dolgu ile doldurulmuştur. Taş parçaları, taş tozu ve kireç harcının oluşmasından oluşan bu karışımın, yapının taşıyıcı sistemlerinin yok olmaya başlaması ile birlikte bünyesine giren su, toprak ve biyolojik oluşumlar vb nedenlerden dolayı bağlayıcılığını yitirmiş olduğu gözlemlenmektedir.

Eski eserlerde kullanılan yapı elemanları arasında taş malzeme, en dayanıklısı olmasına rağmen yine de zaman içerisinde farklı nedenlerle ayrışıp parçalanmakta veya bozulmakta ve koruma çalışmalarında gündeme gelmektedir. Taşların iyi ya da kötü durumda olması eserin koruma ve kullanımını etkilediği gibi, olumsuz şartlarda eserin yok olmasına varabilecek zincirleme pek çok sorunu da beraberinde getirebilmektedir²⁰².

Taş Yüzey Erozyonu > 5 cm: kayaçların farklı ayrışabilirlik özelliklerine bağlı olarak yüzeysel bozulma, tozlaşma, parçalanma, pul pul dökülme, yapraklanma ile plakalar halinde ayrılma ve erimelerle taşın erozyonu söz konusu olabilmektedir. Hızlı ayrışabilen kayaç grubu, atmosferik koşullardan etkilenecek hızlı ve daha ileri derecede ayrışır. Yüzeysel aşınma ve kayıpların tahrip nedeni taşın bünyesel bozulmasının bir belirtisi olabileceği gibi, atmosfer etkilerine bağlı fiziksel ve alçı taşı (ipe) oluşumu gibi kimyasal bozulmalar da olabilir.

Yüzeyler üzerinde oluşmuş küçük aşınmalardan çok, bir sonraki aşaması malzeme kaybına yol açacak aşınmalar dikkate alınmıştır.

Taş Yüzey Erozyonu < 5 cm: her türlü doğa ve iklim koşullarından kaynaklanan sebeplerle taş yüzeylerinde meydana gelmiş küçük aşınmalardır.

Kalsin Oluşumu: Yağmur suları taşın içine işler, onun içindeki karbonatları eritir. Su buharlaşarak havaya dönerken gerisinde erimiş maddeler bırakır (kalker ya da sülfat karbonatı). Bunun sonucu olarak da taşın dış yüzeyinde bu maddelerin bir yığılması olur. Böylelikle taşın dış yüzeyinde birkaç milimetrelik bir tabaka oluşur. Bu tabaka gittikçe sertleşir, taşın yapısını ve rengini değiştirir veya taşın içinde eriyen maddeler dışarı çıkıp

---

202 Küçükkkaya, Taşların Bozulma Nedenleri ve Koruma Yöntemleri, s. 98.

orada yeniden kristalize olabilir. Ancak sadece yağmurun yıkamadığı bölgelerde bu olay gerçekleşir. Bu durumda maddeler küçük stalaktitler biçiminde birikir. Bu birikim kalsiyum karbonattan (CaCO_3) değilse jipsten ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) oluşur. Nem olayının sonsuz tekrarı iç erimeyi artırır ve kabuğa yapışık bölge kumlu bölge haline dönüşür. Yağmura maruz bölgelerde bozulma olmaz, yağmur kristalize tuzları yıkayarak, taşın nefes almasını sağlar.

Bitki Oluşumu (Biyolojik Birikim): Terk edilmiş alanlar, bitkiler tarafından hızlı bir şekilde işgal edilmekte ve kısa bir süre sonra ciddi hasarlara neden olmaktadır.

Küçük bir toprak parçası rüzgârla taşınarak yapının üzerini örtmekte, bakımsızlık zararlı bitkilerin hızla büyümesi için yeterli olmaktadır.

1988 yılından itibaren terk edilmiş olan Lala Mustafa Paşa Hanı'nda da yapının çatısının tamamında, duvar diplerinde, toprak yığınlarının olduğu zeminlerde görülmektedir.

Atmosferik Kirlenme: Taşın orijinal yüzeyinden farklı her türlü yabancı birikime kirlilik denilmektedir. Kirliliğin kaynağı kirli hava koşulları mikrobiyolojik kirlenme (likenler ve yosunlanma), zararlı bitkiler, tuz ve çeşitli paslar vb geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır²⁰³. Bazen yüzeyinde ince bir "patina" oluşumu ile başlayan değişiklikler "kabuk" hastalığına dönüşebilmekte, bazen de bünyesel bozuklukların atmosferik faktörle birleşmesi, yüzeysel erimeler, büyük parça kayıplarına varan tahribatlarla sonuçlanmaktadır. Atmosferik kirlenme ve siyah tabaka arasındaki ana fark, siyah tabakada daha fazla sülfür konsantrasyonunun bulunmasıdır.

Kömür (%8), petrol (%2) gibi fosil kaynaklı yakıtlar havadaki sülfürün ana kaynaklarıdır. Asit oluşumunda en önemli madde sülfürdioksit gazıdır. Çeşitli reaksiyonlarla oluşan sülfür asit, taşlarda çürüme ve bozulmalara neden olacak kuvvetli bir asit olmakla birlikte, ileriki aşamalarda jips ve kalkerli kabuk oluşumuna da neden olmaktadır.

---

203 Küçükkkaya, a.g.e, s. 98.

Cephede biriken kurum, mimari ayrıntıların algılanmasını engellemekte, bu kir tabakası altında kalan taşlar erimektedir. Kuzey ön cephe dükkânlarından bazılarında bakır, kalay ve kömür satışı gibi ticari eylemlerin yapıyor olması kirliliğin günden güne artmasına neden olmaktadır. Yapıdaki taş ve derzlerin tamamında, zaman içerisinde oluşmuş kirlenmeden dolayı tüm malzemelerin tonlarında koyulaşmalar gözlemlenmektedir.

Tuzlanma: Yapının çeşitli bölümlerinde imitasyon başlığı altında irdelenen sıva, derz, şap gibi çimento kullanılarak yapılan eklemelerin olduğu bölgelerde özellikle nem yoğunluğunun artış gösterdiği bölümlerde tuz çıkışı gözlemlenmektedir.

Yosunlanma: Özellikle nem yoğunluğunun artış gösterdiği bölgelerde oluşmuş yosunlar taş malzemenin bozulma sürecini hızlandırmaktadırlar. Yapıda hamam ile bitişik olan batı kanadının döşeme duvar birleşimlerinde yoğunlukla görülmekle birlikte, yapının dış cephe kaplamalarında da gözlemlenmiştir.

Niteliksiz Yenileme: yapının özgün tasarımında bulunan, halen izlenebilen, ancak boyut, form ve malzeme vb öğelerin biri ya da tümü değişmiş elemanlardır. Bu gruba giren ve en yoğun olarak gözlemlenen kuzey cephe dükkânlarından Z11dir. Bir başka yoğunluklu olduğu bölge de imaret bölümüdür. Doğu ve güney cephelerdeki briket izleri de bu grupta sınıflandırılmıştır.

Niteliksiz Ekler: yapının özgün tasarımında yer almayan, daha sonraki dönemlerde eklenmiş öğelerdir. Herhangi bir belge ya da ize dayanmayan, tamamen eklendiği dönemdeki ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapılmış elemanlar bu başlık altında irdelenmiştir. Kuzey cephe dükkânları önündeki saçak ve daracalar ve Z08,Z09,Z10 mekanlarının üst örtüleri buna en çarpıcı örneklerdir. Günümüz malzemeleri ile oluşturulmuşlardır.

İmitasyon (Siyah Çimento): siyah çimento kullanılarak elde edilen harç, sıvalar ve şaplar imitasyon lejantı ile değerlendirilmiştir.

Ahşap Malzeme Erozyonu: Yapının taşıyıcı olmayan ahşap bölümlerinde görülen mantarlaşma, liflenme şeklinde gözlemlenen sorunlardır. Yapının giriş portalinin ahşap kapısında gözlemlenmektedir.

Metal Oksidasyonu (Paslanma): Bir başka malzeme sorunudur. Metalin oksijenle birleşerek verdiği bir reaksiyondur. Yapıda ahşap kapının üzerindeki levhalarda ve kapının demir aksamında yoğunluklu olarak gözlemlenmiştir. Kuzey cephe dükkânlarının metal olan eklentilerinin taş yüzeyle birleştiği noktalarda taş yüzeyde metal oksidasyonuna bağlı çeşitli lekelenmeler de gözlemlenen paslanma sorunlarındandır.

Lejant başlıkları genel olarak incelendiğinde yapıdaki ağırlıklı sorun, taşıyıcı sistem kayıpları, “yok olma”lardır. Kitlesel olarak görülen bu kayıplar beraberinde malzeme sorunlarının hızlanma sürecini hızlandırmış ve yapının mevcut durumunun oluşmasında etkili olmuştur. Bu sorunun temelinde yapıda hasarların başladığı dönemlerde müdahale edilmemesi, yapının kullanımına son verilerek bakımsızlık ve ilgisizliğe terk edilmesi gelmektedir. Lejant olarak gösterilemeyen hasar nedenleri arasında bağlayıcılığını yitirmiş kireç harcı (derz boşalmaları) ve toprak birikimi sayılabilir. Bu veriler ışığında hazırlanan paftalar EK 5 Hasar Analizi Paftaları olarak verilmiştir

5.2 Restitüsyon İçin Kuramsal Öneri

Lala Mustafa Paşa Hanı inşa edildiği 1577 yılından günümüze belirli değişiklikler geçirerek ulaşmıştır. Bu değişiklikler 431 yıllık bir sürece yayılmış olduğundan çok ciddi müdahaleleri kapsamaktadır. Bu durum yapının özgünlüğü hakkında tartışmaları beraberinde getirmektedir. Hanın geçirdiği değişiklikler belli başlıklar altında toplanabilmektedir. Bunların ilki yapının inşa edildiği 1577 tarihinden sonraki özgün durumudur. Bu dönem Lala Mustafa Paşa'nın Vakfiyesi'nde tasvir edilmektedir. Vakfiyedeki ifadeden yapıldığı dönemde hanın iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda 34 oda ve 3 tuvalet, yukarıda mescit, 45 oda ve 2 tuvalet bulunmakta, odaların altında kantar bulunduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede hanın arazisinin de ölçülerine yer verilmiştir.

Bu dönemin ardından 1822 yılındaki büyük Antep depreminde yapının yıkılmaya varan şekilde ağır hasar aldığı, 1834 yılında çok büyük bir onarım geçirdiği Şer'iyeye sicillerinden anlaşılmaktadır. Bu tarihte yapılan onarımın gerekli özeni ya da dönemin mimarisini veya izleri yansıtmaktan çok, şehrin büyük bölümünün yeniden inşa edildiği imar hareketlerinin içinde, hanın fonksiyonunu sürdürmesi endişesi ile yapılmış olan müdahaleler olduğu düşünülmektedir. Bu dönem yapının ikinci dönemidir. 1834 -1955 arasına ait yapıda onarım yapıldığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Onarım yapılmış ise de kayıtlara geçilecek nitelikte olmadığı, o dönemdeki fonksiyonları ya da günün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik basit müdahaleler olduğu düşünülmelidir.

1955 yılından itibaren ise hanın çevresinde başlayan yeni imar hareketleri hanın mülkiyet sahiplerini harekete geçirmiş ve onları hanın yıkılarak yerine katlı yapı yapılmasına yönelik çeşitli girişimlere itmiştir. Bu dönemden sonra handa ciddi tahribatlar, kütleli kayıplar, çeşitli eklentiler, niteliksiz yenilemeler ve vandalizm örnekleri görülmüştür. 1988 yılından itibaren yapı işlevini yitirmiştir. Yapının kullanım dışı kalması yapıda tahribat sürecini hızlandırmış, bulunduğu çevrenin çöplerinin toplandığı, madde bağımlılarının yaşadığı bir yer olarak kullanılmıştır.

Tüm bu tahribatlar 2007 yılına kadar devam etmiş, o tarihte hanın G. B. B si mülkiyetine geçmesiyle çevre halkı tarafından handa oluşturulan çöp yığınları temizlenmiş, madde bağımlılarının girişini engellemek için yıkık bölümlerin önüne briket duvarlar örülmüştür. Haziran ayında yapıya ait verilerinin toplanmasına yönelik araştırma hafriyatı çalışması başlamış, handaki moloz yığınları G.M.M arkeologlarından Ümmügülsüm Yaprak denetiminde uzaklaştırılmış moloz dolgu içinden çıkan yapı taşları hanın avlusunda istiflenmiştir. Bu çalışmada o tarihe kadar çeşitli bilimsel çevrelerce tartışılmakta olan hanın doğu revak ayakları, geçiş mekanı ve avlusundaki döşeme taşları, tüm kanatların moloz dolgu altında kalmış olan ön duvar örgüleri ortaya çıkarılmıştır.

Yapılacak olan restitüsyon önerisi onarıma yönelik müdahaleleri belirlemede temel olarak kullanılacağından restitüsyon önerisi hazırlama ilkeleri ve kaynakları açıkça tanımlanmalıdır. Yapının değişik dönemlerde yapılan onarımların kimi yerlerde özgününden ayırt edilememesi, özellikle üst örtü biçimlenmesinde özgün biçim ve detayların çok az izlenmesi vb hususlar göz önüne alındığında restitüsyon planının oluşumunda şu ilkeler göz önüne alınmalıdır:

- Yapının ilk ve özgün dönemine ait veriler yapının kendisinden gelen ve vakfiyesinden gelen verilerdir. Bu döneme ait bilimsel kaynaklı bir restitüsyon önerisinin oluşturulması oldukça güç gözükmektedir.
- Mevcut belgeler, özellikle fotoğrafik belgeler göz önüne alındığında yapının 1834 onarımı sonrası durumuna ait bir restitüsyon önerisinin geliştirilmesi mümkün görülmektedir. 1834 yılında yapılan onarımda gerek plan şemasında gerekse kullanılan malzemelerin cins, biçim, boyutlarında farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir.
- Külliye'nin mevcut durumu göz önüne alındığında gerek iki gerek üç boyutta büyük oranda izlenmesinde sorunlar görülmektedir.
- Bilimsel kriterlere dayanan bir restitüsyon önerisi için sorunların var olduğu bölümlerde yapıdan gelen izler, benzer hanlar ile karşılaştırılmalı, çalışma özellikle plan şeması ve üst örtünün biçimlenmesi, kanatların avluya bakan

cepheleri konularında döneminin klasik tekniklerinin, form ve ölçülerinin ciddi çalışmalar ile araştırılması gerekmektedir. Restitüsyona veri teşkil etmesi açısından Gaziantep hanları ile ilgili olarak yapılan bir sayısal analiz çalışması sonuçları EK 1’de Gaziantep Hanlarında Sayısal Analiz Çalışması Sonuç Raporu bölümünde verilmiştir. Bu çalışma içerisinde incelen hanlarda, mekanın ve yapı tasarımında yer almış elemanların en, boy, kalınlık ve derinlik ölçüleri irdelenmiştir.

- Hanın geçirdiği onarımlara ait herhangi bir spekülasyona gitmeden sadece yapıdan gelen veriler ve belgelerdeki durumun korunması yöntemi benimsenmelidir.

Restitüsyon önerisi, önerinin güvenilirlik düzeyini belirlemeye yönelik başlıklar altında ele alınmalıdır.

Tüm Özellikleri Bilinen Elemanlar: Malzemesi, boyutları, tekniği ve diğer tüm detayları bilinen önerileri kapsamalldır. Birinci derece güvenilirliği olan verileri oluşturmaldır.

Bazı Özellikleri Bilinen Elemanlar: Varlığı ve malzemesi bilinen ancak boyut, teknik detayların bazılarının ya da tümünün bilinmediği öğeleri kapsamalldır. İkinci derece güvenilirliği olan verileri oluşturmaldır.

Yalnızca Varlığı Bilinen Elemanlar: Yapıdaki izlerden yalnızca varlığı bilinen ancak onun dışındaki malzeme boyut, teknik ve detaylarının hiçbirinin bilinmediği öğeleri içermelidir. Üçüncü derece güvenilirliği olan verileri içermektedir.

Ancak Lala Mustafa Paşa Hanı’nın mevcut durumu göz önüne alındığında yukarıdaki öneriler bir yeniden tasarımlama önerisi hazırlamada yeterli olmayabilir. Bu durumda güvenilirlik düzeyi düşük olsa da birtakım ek çalışmalara gerek duyulabilir. Bu çalışmalar aşağıdaki başlıklarda gerçekleşebilir:

Olması Gereken Elemanlar: Yapıda iz veya kalıntılara dayanmayan ancak, varlığı da dahil olmak üzere tüm bilgileri yapının kendi içinde ve diğer yapılarla yapılan karşılaştırmalar sonucunda oluşturulan önerilerdir. Güvenilirlik sıralamasında yer almazlar

Mimari Gereklilik: Hiçbir bilginin yapıdan gelen izlerle veya karşılaştırmalı çalışmalarda yer almadığı, ancak mimari bir gereklilik olan önerilerdir. Güvenlik sıralamasında yer almazlar.

Bu güvenilirlik dereceleri ve öneri kaynakları ve belgeler doğrultusunda yeniden tasarımlama dönemlerine ait önerileri geliştirilmelidir.

5.3 Restorasyon İçin Kuramsal Öneri

Hanın korunmasına yönelik, öncelikle işlevden bağımsız olarak ana bünyede gerçekleştirilecek olan müdahalelerde benimsenecek ilkelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu ilkelerin altyapısı analitik çalışmalar sonucu elde edilen veriler ışığında handa yapılan müdahaleler ile restitüsyona yönelik yapılan çalışmalar öncelikli olarak ele alınarak değerlendirilmelidir. Buradan elde edilen sonuçlar hanın bugünkü yapısal ve fiziksel koşullarına bağlı olarak yapının korunması ve onarımına yönelik müdahaleler, temel müdahale biçimleri ve işlevin gerektirdiği müdahaleler olarak iki gruba ayrılabilir.

Müdahale ilkelerinin belirlenmesi aşamasında korumaya yönelik olarak hazırlanmış yönetmelik, tüzük, önergelerin ilgili maddeleri ile uyumlu olmasının sağlanması gerekmektedir. Bu bölümde Lala Mustafa Paşa Hanı'nın mevcut durumu göz önüne alınarak, yenileme projesinde belirlenecek müdahaleleri oluşturacak ilkeler için altyapı oluşturacak yönetmelik ve tüzükler EK 6'da verilmiştir.

Tüm bu öneriler, yönetmelikler, tüzükler ve hanın mevcut durumu göz önüne alındığında Lala Mustafa Paşa Hanı restorasyon önerisi geliştirilirken bir metodoloji geliştirilmesi gerekmektedir. Bu metodoloji uygulama öncesi, uygulama ve işleve yönelik müdahale önerilerini kapsamaktadır.

Uygulama öncesi

- Hanın mevcut durumunda yapılan askılamalar güçlendirilmelidir. Yapıda kalıntı ve izlerin kaybolmaması için hasarlı yapı elemanları askıya alınarak restorasyona kadar bu verilerin korunması sağlanmalıdır.
- Hana yönelik restitüsyon önerileri, yerinde yapılacak araştırma hafriyatları ile verilerin doğruluğunun ispatlanması gerekmektedir.
- Hanın çeşitli bölümlerinden taş, moloz dolgu, kireç harcı, ahşap örnekleri alınarak laboratuvar testleri yapılmalıdır. Bu testlerde handa görülen farklı dönemlere ait

yapım tekniklerinin irdelenmesi ve kullanılan malzemelerin cinslerinin tam olarak tespit edilmesi gerekmektedir.

- Tüm yapılan çalışmaların sonuçları önerilen restitüsyon ve restorasyon projesi ile birlikte değerlendirilmeli, varsa uyumsuzluklar giderilmelidir.
- Handa mevcut olan taşlar numaralandırılmalı ve yapılacak laboratuvar sonuçları doğrultusunda hangi taşların yeniden kullanılacağına karar verilmelidir.
- Hanın strüktürel problemleri ağırlık kazandığından ve taşıyıcı sistemde kütleli kayıplar söz konusu olduğundan bazı bölümler için söküm yapılması öngörülebilecektir. Söküm yapılacak bölgelerin korunması olanaksız bölgeler olmasına dikkat edilmeli, söküm sürecinde diğer bölümlerin zarar görmemesi için ek tedbirler alınmalıdır.
- Mevcut durum göz önüne alındığında restorasyonun tamamlamalar içereceği açıktır. Bu tamamlamalar günümüz teknolojisini yansıtmalı, eserin restorasyondan sonra “yeni bir eski esere” dönüşmesine izin verilmemelidir.
- Uygulama öncesinde hasar ve bozulmaların nedeni olan etkenler iyi anlaşılmalı ve strüktürün müdahaleden sonraki durumu iyi irdelenmelidir. Çünkü önerilecek müdahalenin tasarımı bu sonuçlara bağlı olacaktır.

Uygulamaya yönelik öneriler

- Anıtlarda taş korumada amaç orijinal taş kaybından kaçınmaktır. Ayrışan kısımları tekrar sağlamlaştıran kimyasalların uygulanması koruma çalışmalarının en önemli aşamalarından birini oluşturur.
- Ocakta tabakalar arasına sıkışmış olarak bulunan kayaçlar, yerinden alındıktan hemen sonra kullanılmamalıdır. Çünkü taş ortam değiştirmiş, üzerindeki katmanların baskısı kalkmıştır. Bir müddet izlendiğinde basıncın aksi istikamette bir sehim kazandığı, bu hareketin düşünülmediği ortamlarda ise işlendikten sonra yapı yerinde çalıştığı görülmüştür.

- Taşın yapıda kullanımı ocaktaki katmanlara uygun olarak sağlanmalıdır. Düşey yüklerin dağılımı tabaka katlarına dik istikamette olmalıdır. Tabaka düzlemine paralel olarak yontulmuş, killi kireç taşlarında kavrama olarak adlandırılan taşın tabakalar halinde ayrılması, yapraklanması mümkündür.
- Temel sondajları ve dayanım zemin testleri yapılmalı, temel genişliği ve derinliğinin anlaşılması için araştırma kazısı yapılmalıdır.
- Tarihi bir yapıyı temizlemeden önce kapsamlı bir araştırma yapmak gereklidir. Bunun için laboratuvarda ve yapı üzerinde, orijinal dokuya zarar vermeden çeşitli analiz ve deneyler yapılır. En uygun, denenmiş malzeme ve yöntem seçilir ve uzmanları tarafından gerçekleştirilir. Testler, temizlemeden önce ve sonrasında alınan taş örneklerinin laboratuvar analizleri ile tamamlanır. Bu araştırmanın diğer safhalarında mikrobiyolojik araştırma, hangi uygun kimyasalın kullanılacağını ortaya çıkarmak ve/veya taş üzerindeki mikroorganizma kirliliğini tespit için yapılır. Taş temizlemenin tuzlar, biyolojik aktivite, kirlenici ve tahrip edici maddelerin kaldırılması ve gözeneklerin açılması ve diğer uygulamalar için su emiliminin ve su buharının geçişinin yeniden tesis edilmesi olmak üzere amaçları vardır. Taş temizlemenin amacı yüzeyi olabildiğince kirlenmeden önceki haline getirmektir.
- Atmosferik kirliliği olan bölgelerde aşırı kirlenmiş taşların bünyesel analizleri yapılmadan temizliğe çalışılması, taşların erimelerine hatta strüktür sorunlarına varan tahriplere yol açmaktadır. Günümüzde taş temizliği, uygun aparatlar veya çözücüler, yetişmiş teknik elemanlarla patikaya zarar vermeden yapılmaktadır.
- Otların temizlenmesi yıl boyunca devamlı olarak yapılmalıdır. Bitkileri kaldırmak amacıyla gereken zorlu ve sert temizliklerle yapıya zarar verilmemelidir. Kökleri sökmek ya da kesmek tam bir çözüm olmadığı durumlarda zehir enjekte edilerek temizlenmelidir. Bu öldürücüler, insan ve hayvanlara zarar vermemeli, taşlara kimyasal ve fiziksel olarak zarar vermemelidir.

İşleve Yönelik

Tarihi bir yapının toplum yaşamıyla bütünlemesinin gereği olan kullanım, yapının her an gözlemlenip bozulmalar ve hasar oluşumlarında önlem alınmasını sağlamakta ve yapı için olumlu sonuçlar oluşturmaktadır. Tarihi yapılar belli bir amaç için inşa edildikleri dönemin teknolojilerine göre yapılmışlardır. Günümüz yapılarında rastlanan konfor koşullarına sahip değildirler. Bu durumda verilecek yeni işlevin yapının taşıyıcı sistemi, malzemesi ve planı ile uyumlu olacak şekilde seçilmelidir. Yapıya gelecek yeni işlev herhangi bir bölümün yıkılmasına, özgün malzemelerin zedelenmesine, mekân etkisini bozacak şekilde bölme, tesisata yer verilmesine, yapılan müdahalelerin gerektiğinde kaldırılabilmesine olanak sağlamalıdır.

Lala Mustafa Paşa Hanı'na işlev önerisi getirilirken Gaziantep'in tarihi ve kültürel kimliğini öne çıkarmaya yönelik kentte yapılan yoğun çalışmalar ve yapının yakın çevresinde yapılan uygulamalar göz önüne alınarak bir işlev önerisi getirilmelidir. Yapının yakın çevresini ile birlikte tarihi ticari aksta yapılan "Kültür Yolu Projesi", yapının konumlandığı yapı adasının güneybatı köşesinde yer alan "Gaziantep Mutfak Müzesi" ve kalenin galerin de yer alan "Kahramanlık ve Panorama Müzesi" ve "Kale Çevre Düzenlemesi" projeleri öncelikle göz önüne alınmalı ve bu yapılan çalışmalarla uyumlu bir işlev önerisi getirilmesi yapının kullanılarak yaşatılması için önemlidir.

6. SONUÇLAR

Tüm Güneydoğu Anadolu kentleri gibi Gaziantep'in tarihi de İlk Çağlara kadar uzanmaktadır. İlk insan topluluklarının yaşadığı ve ilk uygarlıkların geliştiği Mezopotamya, Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan yollar üzerinde ve Maraş, Halep, Birecik'ten Akdeniz'e uzanan yolların kesişme noktasında bulunduğundan her dönemde önemli bir merkez olmuştur

Antep'in Halep'e çok yakın ve işlek bir yol ağzı üzerinde bulunması ayrıca Suriye ve Orta Doğu'ya giriş kapısı olan bir konumda yer alması dolayısıyla ilk zamanlardan beri ticaret açısından bir çekim noktası olmuş ve ulaşımın kolaylığı, coğrafyanın ve iklimin imkan verdiği verimli topraklar, verimli toprakların sağladığı bol üretim, ekonomi faaliyetlerinin hızlı bir artış göstermesine olanak vermiştir. Tüm bunların sonucu olarak Antep, bir ticaret kenti kimliği kazanmıştır.

16. y.y'da Antep'in, dönemin ticari merkezi Halep'ten sonra bölgenin nüfus bakımından en büyük şehri olduğu bilinmektedir. Çeşitli yönlerden gelen ticaret yollarının Antep'ten geçmesi, kendi bölgesi içinde bir ticaret merkezi haline gelmesine sebep olmuştur.. Gaziantep'teki tarihi ticari mekanlarının büyük bir çoğunluğunu hanlar oluşturmaktadır.

Lala Mustafa Paşa Külliyesi'nin, Gaziantep'te ticari işlevlerin yoğunluğu açısından ilk olduğu anlaşılmıştır. Vakfiyesi Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 7710 no'da kayıtlı bulunmaktadır. Vakfiye, Lala Mustafa Paşa'nın Gaziantep'te yaptırmış olduğu bütün binaları kapsamaktadır.

Hanın vakfiyesi 1577 tarihlidir. Bu durum, külliye'nin Paşa'nın Halep ve Şam Beylerbeyliği döneminde yapılmış olmasını düşündürmektedir. 400 yıllık Osmanlı yönetiminde Antep'te bina yaptıran Enderun çıkışlı tek banisi Lala Mustafa Paşa'dır.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda külliye'yi oluşturan yapıları tek tek ele alan araştırmaların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Çalışmamız kapsamında yapılan araştırmalar sonunda han, hamam, bedesten, mescit ve imaretin, bir külliye'nin parçaları olduğu ve birbirine yakın iki ayrı yapı adası olarak konumlandırıldığı anlaşılmıştır. Bu yapı adalarının biri han, hamam ve imareti kapsamaktadır ve günümüze kadar ulaşmıştır. Diğer bedesten ve mescidi kapsamaktadır. Bedesten Kurtuluş Savaşı'nda büyük zarar görmüş ve 1950'li

yıllarda yıkılarak yerine yeni bir bina inşa edilmiştir. Mescidin ise ne zaman yıkılmış olduğuna dair bilgiye ulaşılamamıştır.

Külliyeye tasarımında ilk dikkat çeken nokta han, hamam ve imaret bölümlerinin birbirine bitişik olarak konumlandırıldığı yapı adasında belirgin bir aks veya kesişme noktası oluşturulmamış, her biri bağımsız olarak çözümlenmiştir. Külliye ana yapısı, çalışma konumuzun da temeli olan handır. Günümüzde han ile ilgili tarihsel sürecin ana hatlarını oluşturabilecek kaynaklara ulaşılabilmektedir. Handa yoğun olarak fiziksel bütünlük ve koruma sorunları bulunmaktadır. Külliye diğer bir yapısı hamamın ise, işlevini devam ettirmekle birlikte tanımlanabilecek nitelikte koruma sorunları vardır. Ancak hanın kuzeybatı köşesine bitişik olan imaret bölümü bugüne kadar yapılan çalışmalarda yeterince tanımlanmamıştır. Mimari açıdan incelendiğinde hanın ilk yapılışı ile aynı döneme rahatlıkla tarihlenebilecek olan bu bölümün imaret işlevi gördüğü düşünülmelidir. 16. yy sonlarında kentteki ticaretin gelişimi Lala Mustafa Paşa Külliyesi gibi büyük bir külliye inşa edilmesini gerektirmiştir. Bu külliye kullanan insanların ibadet, temizlik ihtiyaçları karşılandığı gibi yemek ihtiyaçlarının da karşılanıyor olması gerekmektedir. Aynı dönem külliyelerinde imaretin külliye içerisinde çözümlenmesi yaygın bir gelenektir. Vakfiyenin incelemesinde imaret ile ilgili detaylı tanımlamaların Antep'teki külliye de kapsadığı anlaşılmıştır.

Han Gaziantep Kalesi'nin güney yamacındaki düzlükte yer almaktadır. Kentte tarihi bilinen en eski ticaret yapısı olması, kentin ticaret dokusunun, hanın da içinde yer aldığı Kale'nin güneyinden başladığını göstermektedir.

Vakfiyesindeki tasvirinden, yapıldığı dönemde hanın iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede verilen ölçüler, oda sayıları günümüzdeki durumu ile örtüşmektedir. Vakfiyede tanımlanan sınırlar incelendiğinde hana bitişik olan hamamın, handan sonraki yıllarda yapıldığını anlaşılmıştır. Han yapıldığı zaman tutulan kayıtlarda batı kısım yol iken hamam yapıldığında vakıf sahibinin hanının olması, hamamın handan daha sonraki bir tarihte yapılmış olduğunu göstermektedir.

Lala Mustafa Paşa Hanı 1822'deki büyük Antep depreminde önemli ölçüde zarar görmüş, 1834 yılında ciddi bir onarım yapılmıştır. 1895 yılında vakfin devam ettiği, Şer'iyeye

sicillerinde müteveli tayini ile ilgili kayıtlarından anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde hanın mülkiyeti özel şahıslara geçmiştir. V.B.M. arşivlerinde mülkiyetin özel şahıslara ne zaman geçtiğine dair kayıtlara ulaşılamamıştır.

1834 onarımı sırasında özellikle plan şeması ve yapım tekniğinde ciddi değişiklikler yapılmıştır. Onarımda yapının belli bölümlerinin onarıldığını ancak çok büyük bölümünün yeniden yapıldığını söylemek mümkündür. 1955 yılında hanın çevresindeki imar faaliyetleri ile beraber katlı yapıların artması, han hissedarlarını harekete geçirmiş, hanın tescil kaydının kaldırılması, yıkılması ve yerine yeni yapı yapılması için birçok girişimlerde bulunmuşlardır. 2003 yılına kadar süren bu girişimler hanın güneydoğu köşesinin kasıtlı olarak yıkılmasına kadar varmıştır. Bu girişimler G.M.M , G.E.E.A.Y.K , A.K.T.V.K.B.K'nın hanı korumaya yönelik kararlı duruşları ve aldığı kararlar ile sonuçsuz kalmıştır. Ancak bu kararlar hanı korumaya yetmemiştir. 1955 yılından sonra hissedarların hanın yıkılması yönündeki tavrı sonucunda, yapıda bakımsızlık ve ilgisizlik başlamış o döneme kadar farklı fonksiyonlarla da olsa bir şekilde kullanılan mekânların terk edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde hanın belli mekânlarını kapsayan çeşitli tamiratlar da yapılmıştır. Günümüz restorasyon anlayışı ile bakıldığında bu onarım ve tamiratlarda hana zarar verildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Han 1988 yılında tamamen terk edilmiştir. Bu durum yapıda zaten var olan hasarları arttırmış ve yeni hasarların oluşumunu hızlandırmıştır. 1988 – 2004 yılları arasında han tamamen terk edilmiş, fiziksel bütünlüğünü kaybetmiş, çevre halkının çöplerini boşalttığı bir alan haline gelmiştir. 2005 yılında G.B.B han ile ilgilenmeye başlamıştır. Öncelikle hanın içerisindeki çöp yığınlarının temizlenmesini üstlenmiştir. 2006 yılında kamulaştırma çalışmalarına başlamıştır. Kamulaştırma işlemlerinin ardından 2007 yılında handa restitüsyon verilerinin toplanması için araştırma kazısı G.B.B ve G.M.M işbirliği ile yapılmıştır. Restorasyon çalışmalarına kadar yeni hasarlar oluşmaması için üst örtü askıya alınarak önlem alınmıştır.

Çalışma kapsamında yapıda yapılan incelemelerde:

- Yapının oturduğu parsellerin oluşturduğu form, hanın mekânsal biçimlenişini de etkilemiştir. Han, kuzey - güney aksında konumlandırılmış 56 kapalı mekan, 4 yarı açık mekan (revak) ve avludan oluşmaktadır.
- Hanın kuzey cephesinde giriş portalinin batı yönündeki dükkanların boyutları benzerlik göstermekte, özgün yapı elemanları okunabilmektedir. Giriş portalinin doğu yönündeki dükkanlarda özgün yapı elemanları kısmen bulunmaktadır. Z11 ise daha önce var olduğu düşünülen mekanın sınırlarında tamamen muhdes malzemelerle yeniden yapılmıştır. Kuzey cephesindeki tüm dükkanlarda bilinçsiz yapılan tamirat, onarım ve dekorasyon öğeleri bulunmaktadır.
- Giriş portaline dikine yerleştirilmiş bazalt taşlar ile oluşturulmuş, hayvanların rahat geçişine olanak veren eğimli bir döşeme ile girilmektedir. Bu eğim kuzey - güney aksında hanın avlusunu geçmekte, Z36 da eğim artarak devam etmekte ve ahır girişinde sonlanmaktadır. Giriş portalinin her iki yanında yer alan sekiler ata binmek ve yüklerin rahat indirilip kaldırılmasına olanak vermektedir.
- Hana geçişi sağlayan Z16 da döşeme kaplaması bulunmaktadır. Ancak bu döşeme giriş portalindeki gibi yalnızca dikine yerleştirilmiş taşlardan değil farklı boyutlarda enine yerleştirilmiş bazalt taşlarından oluşmaktadır. Mekanın doğu yönündeki niş ile batı yönündeki mekanın hanın görevlilerine ait olduğu düşünülmektedir. Z16 mekanında iki farklı üst örtü bulunmaktadır. Çakma kapının oturduğu niş kısmında ahşap kirişlemeler ile çözümlenen üst örtü diğer bölümde tonoz olarak devam etmektedir.
- Hanın kuzeybatı kanadının batı ucunda bitişiğinde imarete açılan bir kapı açıklığı bulunmaktadır.
- Hanın doğu kanadının Kazaz Sokak yönündeki sınırlarının 1834 onarımında değiştirilmiş olduğu tespit edilmiştir. 2007 yılında yapılan kazı çalışmaları sonunda doğu kanadının mevcut sınırlarından, doğu yönüne doğru uzanan duvar temeli kalıntıları ortaya çıkmıştır.
- Hanın doğu kanadındaki mekanların ortalama 260 cm batısında, doğu revağına ait yedi adet ayak kalıntısı ile doğu kanadın beden duvarına bitişik üç adet revak

kemerli ayağı kalıntısı tespit edilmiştir. Revağın 1822 depreminde yıkılmış ve 1834 onarımında ayağa kaldırılmamış olduğunu düşünülmektedir. Revak ayaklarının ölçü ve formları çeşitlilik göstermektedir.

- Hanın doğu kanadında Z27 de bulunan dairesel boşlukların işlevi tespit edilememiş ancak 1950 yıllarından sonra yapıldığı düşünülmektedir.
- Hanın güneydoğu kanadında bulunan revak ayağı kalıntılarında farklı dönem izleri olarak yorumlanan taş duvar örgüleri tespit edilmiştir.
- Hanın güneybatı kanadındaki mekanların tümünde boyutları, zemin kotları, kullanılan taş cinsi açısından farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu kanadın 1834 onarımında yeniden yapıldığı düşünülmektedir.
- Hanın batı kanadının güney bölümünde bulunan mekanların duvarlarında çeşitli sembol ve işaretler tespit edilmiştir.
- Z49 mekanının handa merkezi plan şemasına sahip tek mekan olduğu tespit edilmiştir.
- Z56 da her iki bölümünü ayıran kemerler ve ayakların her biri farklı form ve ölçülerde olduğu tespit edilmiştir. Güneybatı bölümü çapraz tonoz ile örtülü olan ahır bölümünün doğu bölümünün üst örtüsü beşik tonozdur. Bu bölümde yapının özgününe yapılan eklemeler rahatlıkla gözlemlenmektedir. Gaziantep mimarisinde kullanılan taş ebadı 27 cm'dir. Bu ölçü sivil mimaride kullanıldığı gibi Bayaz Han, Gümrük Han, Yeni Han gibi ticari yapılarda da tekrar edilmiştir. Lala Mustafa Paşa Hanı'nın çapraz tonozlarında kullanılan taşların tüm Gaziantep yerel mimarisinde kullanılan taş boyutlarından oldukça farklı olduğu tespit edilmiştir. Geleneksel Gaziantep mimarisinde taş yüzeyler ince tarak ile geçilerek düzgün bir yüzey oluşturulduktan sonra çıplak bırakılmaktadır. Lala Mustafa Paşa Hanı'nın ahır bölümünde kullanılan taş yüzeylerinde çentikler bulunduğu, bunların sıvanın taş yüzeyine daha rahat tutunması için yapılmış olduğu tespit edilmiştir.
- Han yığma yapım tekniği ile inşa edildiği tespit edilmiştir. Küçük açıklıklı birimlerin yan yana gelmesiyle oluşan yapının taşıyıcı sisteminin, taşıyıcı duvarlar, ayaklar ve bunların üzerinde yer alan eğrisel örtülerden oluştuğu tespit edilmiştir. Hanın, üst örtü sisteminin tonoz olduğu ve tonozlarda kesme taş kullanıldığı

yapıdaki izlerden tespit edilmiştir. Küçük açıklıklı mekânlarda sivri beşik tonoz bulunurken, bazı bölümlerde farklı uygulamalar olduğu tespit edilmiştir.

- Lala Mustafa Paşa Hanı'nda duvar kalınlıkları 60 cm ile 100 cm arasında çeşitlilik göstermektedir.
- Lala Mustafa Paşa Hanı'nın tüm Güneydoğu mimarisinde olduğu gibi taş malzeme ile yapıldığı, yapıda farklı taş tipleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu taş tipleri yoğun olarak kireç taşları ve volkanik kökenli bazalt taşlarıdır. Hanın giriş portalinde, Z58, Z45, Z46, Z47, Z48, Z49, Z56 keymık taş kullanıldığı, diğer bölümlerde ise havara taşı kullanıldığı gözlemlenmektedir. Yapının ilk yapıldığı döneme tarihlenebilecek bölümlerinde keymık taş kullanıldığı, 1834 yılı ve daha sonraki onarımlarda havara taşı kullanıldığı, taşlarda oluşan deformasyonlar gözlemlenerek söylenebilir.
- Geleneksel Gaziantep hanlarının mimarisinde cepheler, mümkün olduğunca sade düzenlenmiştir. Lala Mustafa Paşa Hanı'nda da cephede yalnızca giriş portaline önem verilmiştir.
- Hanın giriş portalinde bulunan mukarnaslı silme, giriş portalinin batı tarafında yer alan seki üzerinde bir sırası kalmış olan bordür taşlarına bakılarak inşa edildiği Osmanlı mimarisinin klasik dönemi etkilerini içerdiği tespit edilmiştir.
- Bozağa Sokak'a cephe veren ahırın bulunduğu bölümün cephesinde özgün bir taş çörten tespit edilmiştir.

Yapının mevcut durumunun belgelenmesi amacıyla sayısal veri toplama ve plan, kesit, cephelerin ölçümü yapılmıştır. Yapının tüm detaylarını gösterecek şekilde fotoğraflarla belgelenmesi sağlanmıştır. Arazide toplanan veriler, krokiler yardımı ile Netcad sistemleri ile birleştirilerek plan ve cepheler genel hatları ile oluşturulmuştur. Detaylar saha çalışması ve fotoğraflar aracılığı ile işlenerek yapının rölövesi oluşturulmuştur. Yapının tüm mekânsal, biçimsel ve bezeme özellikleri ile strüktür ve malzeme sorunlarının tespit edilmesi, geleneksel ve dijital yöntemlerle ölçülerek saptanmış ve malzeme, dönem, hasar tespit analizleri yapılarak belgelenmiştir.

Yapılan analiz çalışmaları sonucunda:

- Yapıda var olan ana yapı malzemeleri kireç taşı, bazalt taş, ahşap olarak bağlayıcı malzemeler moloz dolgu ve kireç harcı olarak tespit edilmiştir. Yapı bünyesinde mevcut olan günümüz malzemeleri betonarme, beton, çimento esaslı şap ve sıva, metal saç olarak tespit edilmiştir.
- Yapının dönem analizinde üç dönem tespit edilmiştir. Birinci dönem ilk inşa edildiği 16. yy, ikinci dönem 1834 onarımı sonrası 19. yy, üçüncü dönem yapıda strüktürel bozulmaların ve niteliksiz yenilemelerin arttığı 20. yy olarak belirlenmiştir. Giriş portali ve zemin kaplaması, Z16 ve döşeme kaplaması, doğu kanadı revak ayağı kalıntıları, güneybatı kanadı revak ayağı kalıntıları, Z45, Z46, Z47 mekanları ve önlerindeki revak ayağı kalıntıları, avlunun güney bölümünde mevcut olan döşeme, Z56 ahır bölümünde bazı kısımların birinci döneme 16. yy'a ait olduğu tespit edilmiştir. Yapıdaki diğer mekânların döneme, günümüz malzemeleri ile yapılan eklemelerin üçüncü döneme 20.yy ait oldukları tespit edilmiştir.
- Hasar analizi çalışmasında yapıda gözlenen hasarlar Yapıda en önemli hasarın taşıyıcı sistem kayıpları olduğu tespit edilmiştir. Günümüze kadar bir şekilde ulaşmış olanlarda ise deformasyonlar olduğu tespit edilmiştir. Yapıda gözlemlenen diğer hasar nedenleri ise bağlayıcılığını yitirmiş moloz dolgu harcı, tuzlanma, yosunlanma, atmosferik kirlilik, kalsin oluşumu, niteliksiz ek, niteliksiz yenileme, metal oksidasyonu, ahşap malzeme erozyonu, taş yüzey erozyonu<5, taş yüzey erozyonu>5, bitki oluşumu olarak tespit edilmiştir.

Lala Mustafa Paşa Hanı ile ilgili bilimsel kaynaklı bir restitüsyon önerisinin oluşturulması için yapının kendisinden gelen veriler ve vakfiyesindeki tasviri yeterli olmadığı, mevcut belgeler, göz önüne alındığında yapının 1834 onarımı sonrası durumuna ait bir restitüsyon önerisinin geliştirilmesinin mümkün olduğu tespit edilmiştir.

Restitüsyon önerisi için sorunların var olduğu bölümlerde yapıdan gelen izlerin benzer hanlar ile karşılaştırılması gerektiği belirlenmiştir. Çalışmada özellikle plan şeması ve üst örtünün biçimlenmesi, kanatların avluya bakan cepheleri konularında döneminin klasik tekniklerinin, form ve ölçülerinin araştırılması gerektiği belirlenmiştir. Restitüsyona veri teşkil etmesi açısından Gaziantep hanları ile ilgili olarak yapılan bir sayısal analiz çalışması modeli geliştirilmiş EK 1’de verilmiştir. Bu çalışma içerisinde incelenen hanlarda, mekanın ve yapı tasarımında yer almış elemanların en, boy, kalınlık ve derinlik ölçüleri irdelenmiştir. Restitüsyonun güvenlik düzeyinin tespitinde, tüm özellikleri bilinen, bazı özellikleri bilinen, yalnızca varlığı bilinen, olması gereken elemanların, mimari gereklilik analizlerinin yapılması gerektiği tespit edilmiştir.

Çevresinde yapılan restorasyon ve sokak sağlıklılaştırma çalışmaları hanın da işlev değiştirerek yeniden kent hayatının yaşanılan, kullanılan bir parçası olmasının gerektiği, uygulama öncesine, uygulamaya ve yeni işlevin belirlenmesi sürecinde göz önüne alınması gereken noktalara ilişkin öneriler tespit edilmiştir.

Gaziantep’te tarihi bilinen en eski ticaret yapısı olanı, kentin ticaret dokusunun başladığı konumda bulunan ve 400 yıllık Osmanlı yönetiminde kentte yapı yaptıran Enderun çıkışlı tek baniye sahip olan, ticari işlevlerin yoğunluğu açısından kent için ilk olan külliye’nin ana yapısı olan Lala Mustafa Paşa Hanı’nın tarihsel ve kurumsal belgelerden, bilimsel yayınlardan yararlanılarak tarihsel sürecinin oluşturulması, günümüzdeki durumunun belgelenmesi, koruma sorunlarının tespit edilmesi, tarihsel belgeler ve analogik sonuçları doğrultusunda restitüsyon ve restorasyon metodolojilerinin geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- AHUNBAY Zeynep **Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul,
- AKOZAN Feridun “Türk Han ve Kervansarayları”, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, Sayı 1, İstanbul, 1963, s.198–210.
- ALPER Mehmet Urfa'nın Mekânsal Yapısı Türk İslam Mimarisindeki Yeri Ve Önemi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,1987.
- ALSAÇ Üstün **Türk Mimarlığı**, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi Dizisi, İstanbul,1991.
- ASLANAPA Oktay **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabecisi, Ankara, 2004.
- ASLANAPA Oktay **Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı 43, Ankara, 1991.
- BABAT Ali “Gaziantep Hışva Hanı”, **Yöre**, Sayı 3, Gaziantep, Ağustos, 1990, s. 28–29.
- BARLAS Uğurlu **Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları**, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, Gaziantep, 1971.
- BAŞGELEN Nezhir **Bir Zamanlar Gaziantep**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları Bir Zamanlar Kentler Dizisi, sayı 6, İstanbul, 1998, s.15.
- BEKTAŞ Cengiz **Selçuklu Kervansarayları Korunmaları Kullanımları Üzerine Bir Öneri**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul,1999.
- CANBAKAL Hülya **17. Asırda Ayıntab Osmanlı Kentin de Toplum ve Siyaset**, Zeynep Yelçe (Çev.) İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- CEYHAN Erdal **Gaziantep Tarihi**, Gaziantep Ticaret Odası Kültür Yayınları, Gaziantep, 1999.

- CEZAR Mustafa “Türk Tarihinde Kervansaray”, **VIII. Türk İslam Kongresi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1981, s.86–94.
- CEZAR Mustafa **Anadolu Öncesi Şehir ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 176, Sanat Dizisi 28, İstanbul, 1977.
- ÇAM Nusret **Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Gaziantep 27**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006.
- ÇELEBİ Evliya **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. IX, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s.49–50.
- DAĞLIOĞLU Turhan “Ayıntab” , **İslam Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, 1970.
- ELMALI YILDIZ Serap Bursa Hanları, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002.
- ERGEÇ Rifat “Gaziantep’in Tarihi Dönemleri”, **Mimarlık ve Kent Buluşmaları, Kültürel Değişim ve Mimarlık Sempozyumu**, 12-13 Mayıs 2007, Gaziantep, S.29-34.
- ERGEÇ Rifat “Dülük Kale ve Antep Şehri”, **Dört Yanı Dağlar Bağlar Gaziantep**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 31–53.
- Gaziantep İl Yıllığı**, 2002.
- GÜNDAL Mustafa Lala Mustafa Paşa Vakfiyesinin Değerlendirilmesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001.
- GÜRAN CEYHAN **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1978.
- GÜZELBEY C. Cahit “Gaziantep ‘de Yapıcılık’”, **Gaziantep Kültür Dergisi**, Cilt 3, Sayı 35, Gaziantep, 1960, s. 4–11.
- GÜZELBEY C. Cahit “Bedesten ve Gaziantep Bedestenleri”, **Gaziantep Kültür Dergisi**, Cilt 4, Sayı 40, Gaziantep, 1961, s. 4–18.
- GÜZELBEY C. Cahit **Gaziantep Camileri Tarihi**, Gaziantep, 1984.

- GÜZELBEY C. Cahit **Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri** Cilt 144–152 (M1841–1846), Gaziantep Kültür Derneği Kitap Ve Broşür Yayınları, Sayı 46, Fasikül 2, Gaziantep,1966.
- GÜZELBEY C. Cahit **Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri** Cilt 144–152 (M1841–1846), Gaziantep Kültür Derneği Kitap Ve Broşür Yayınları, Sayı 45, Fasikül 2,Gaziantep,1966.
- GÜZELBEY C. Cahit **Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri** Cilt 81–141 (M1729–1825), Gaziantep Kültür Derneği Kitap Ve Broşür Yayınları, Sayı 55, Gaziantep,1970.
- HALAÇOĞLU Yusuf **XIV.-XVII. yy.larda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII, Dizi 127, Ankara, 1991.
- KAFESCİOĞLU Çiğdem “In The Image of Rum, Ottoman Architectural Patronage in Sixteenth-Century Aleppo and Damascus”, **In Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World**, XVI, 1999, s. 70–96.
- KARAMAĞRALI Haluk “Anadolu Selçuklu Kervansarayları”, **Ön Asya Dergisi**, Cilt 6, Sayı 61,Ankara, 1971, s.4–5.
- KELEŞ Gülay Anadolu Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekan Analizi Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 1994.
- PEKER Ali Uzay ve Kenan BİLİCİ (Ed.) **Anadolu Selçukluları Ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,2006.
- KUBAN Doğan **Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları**, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1965.
- KUBAN Doğan **Türkiye’de Kentsel Koruma: Kent Tarihleri Ve Koruma Yöntemleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,2001.
- KÜÇÜKKAYA A. Gülçin **Taşların Bozulma Nedenleri ve Koruma Yöntemleri**, Birsan Yayınevi, İstanbul,

- ÖNEY Gönül **Ankara’da Türk Devri Yapıları**, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 209, Ankara, 1971.
- ÖZDEĞER Hüseyin **16. Asırda Ayıntab Livası**, İstanbul, 1988.
- ÖZKARCI Mehmet “Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi ‘’, **Vakıflar Dergisi**, XXV, Ankara,1995, s.37–66.
- ÖZKARCI Mehmet Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum,1987.
- ÖZLÜ Zeynep **XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gaziantep**, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Serisi, Gaziantep, 2004.
- SAY ÖZER Yasemen. Ticaret Mekanlarının Oluşum Ve Gelişim İlkelerinin İncelerek Tipolojik Açından Sınıflandırılması. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- SEZGİN Haluk **Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış**, Mimar Sinan Üniversitesi, Yayın no.5, İstanbul, 1976.
- SÖNMEZ Neslihan **Osmanlı Dönemi Yapı Ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, Yem Yayınları,1997.
- SÖZEN Metin **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 149, İstanbul, 1975.
- ŞIVGIN Hale **19.YY da Gaziantep**, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara, 1997.
- TURAN Osman “Selçuklu Kervansarayı”, **Bellekten**, C. X, Ankara,1946, s.471–496.
- TURAN Şerafettin “ Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar Ve Vesikalar”, **Bellekten**, C.XXII, Ankara,1958, s.552–593.
- TURAN, Osman “Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Dergah Yayınları, İstanbul
- TÜKEL Aysıl “ Alara Han’ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi”, **Bellekten**, C.XXXIII, Ankara, 1969, s.429–450.

- USTA Gülay Anadolu Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekân Analizi Han Ve Kervansaray Yapılarında Uygulama, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1994.
- ÜNAL Gül Bilgisayar Destekli Tarihi Çevre Koruma Bilgi Sistemi Oluşturulması Ve Gaziantep Kentsel Sit Alanında Örneklenmesi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,1998.
- ÜNGÖRGİL Arzu Bursa Hanları Ve Tuz hanı Koruma Önerileri, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004.
- Yiğit Ahmet ‘‘Ayıntab’dan Gaziantep’e: Bir Osmanlı Şehrinin Profili ‘‘ **Dört Yanı Dağlar Bağlar Gaziantep**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007,s. 87–125.

WEB KAYNAKLARI

<http://www.osmanlicaturkce.com>

<http://www.saglikilan.com/koseyazilari.php?id=91>

<http://www.tdk.gov.tr>

EKLER

EK 1

Gaziantep Hanlarında Sayısal Analiz Çalışması Sonuç Raporu

Gaziantep hanları sayısal analiz çalışmasında kent merkezinde bulunan beş han incelenmiştir. Bunlar özgünlüğünü koruyabilmiş ve /veya yapılan tamirat ve tadilatlarda özgünlüğünü kaybetmemiş ve sağlıklı ölçüm yapılabilecek olanlarından seçilmiştir.

İncelenen hanlar

- Tütün Han
- Kürkçü Hanı
- Bayaz Han
- İnceoğlu (Elbeyli) Han
- Gümrük Hanıdır.

Bunlardan Tütün Han tek katlı avlulu hanlar grubuna girer. 20.yy başında yapınının üst katına muhdes odalar eklenmiştir. Bayaz hanın ölçüm yapılan bölümü günümüzde tek katlıdır. Ancak retitüsyon verilerinde yapının üst katının var olduğu kurtuluş savaşında yıkılmış olduğu ortaya çıkmıştır. Kürkçü Han ve Gümrük Han iki katlı ve avlulu han grubuna girmekte, İnceoğlu (Elbeyli) hanı da iki katlı ve iki avluludur.

İncelenen hanlarda mekanın ve yapı tasarımında yer almış elemanların en, boy, kalınlık ve derinlik ölçüleri irdelenmiştir.

İncelenen ölçüler

Mekan ölçüleri: en, boy, yükseklik

Ölçülebilen duvar ölçüleri: kalınlık

Pencere ölçüleri: iç ve dış genişlik, yükseklik, derinlik, iç ve dış parapet yükseklikleri

Pencere kemeri: genişlik, yükseklik, kalınlık

Tepe penceresi: iç ve dış genişlik, iç ve dış yükseklik, tepe penceresi iç ve dış parapet ölçüleri

Kapı ölçüleri: iç ve dış genişlik, yükseklik, iç ve dış eşik yükseklikleri

Kapı kemeri: genişlik, yükseklik ve kalınlık

Tonoz ölçüleri: genişlik, yükseklik, tonoz başlama yüksekliği

Niş ve /veya dolap ölçüleri: genişlik, yükseklik ve başlama yüksekliği

Döşeme ölçüleri: ara kalınlık ve kat yükseklikleri

Revak ölçüleri: en ve yükseklik

Revak kemeri: genişlik, yükseklik, kalınlık ve başlama yüksekliği olarak incelenmiştir.

YAPI BAZINDA İNCELEN ÖLÇÜLER				İNCELENEN YAPI											
				TUTUN HAN			BAYAZ HAN			KURKÇU HAN		BUDEYRİ HANI		GUMRUK HANI	
				M1	M2	M3	M1	M2	M3	M1	M2	M1	M2	M1	M2
1	MEKAN ÖLÇÜLERİ	en	ma1	246,00	247,00	248,00	302,00	302,00	302,00	300,00	274,00	304,00	288,00	282,00	280,00
			ma2	238,00	246,00	248,00	302,00	302,00	302,00	302,00		298,00	286,5		277,00
		boy	mb1	516,00	508,00	511,00	798,00	798,00	798,00	686,00	446,00	529,00	314,00	535,00	379,00
			mb2	512,00	510,00	517,00	796,00	798,00	798,00	687,00		541,00	304,00		375,00
		yükseklik	mh	303,00	298,00	300,00	455,00	455,00	455,00	420,00	324,00	338,00	365,00	351,00	334,00
2	DUVAR ÖLÇÜLERİ	kalinlık	d1				61,00	610,00	62,00			61,00	54,00	65,00	60,00
			d2				60,00	60,00	60,00						
3	PENCERE ÖLÇÜLERİ	iç genişlik	p1a1	76,00	77,00	76,00	85,00	88,00	88,00	81,00	81,00	79,5	73,00	70,00	82,00
			p2a1		yok			yok		yok	75,00	yok		yok	
		dış genişlik	p1a2							78,00	75,50	78,5	72,50	76,5	76,00
		yükseklik	p1h	158,00	165,00	168,00	206,00	206,00	206,00	179,00	156,50	179,50	152,00	148,00	137,00
			p2h							yok	187,00	yok		yok	
		derinlik	p1b	60,00	63,00	63,00	60,00	60,00	60,00	64,00		62,00	54,00	65,00	62,00
			p2b							yok	64,00	yok		yok	
		iç parapet	pp1							75,00	50,00	79,5	71,00	93,00	62,00
			p2p1							yok	75,00	yok		yok	
		dış parapet	pp2	105,00	101,00	96,00	50,00	50,00	50,00	80,00	75,50	79,5	73,00	97,00	63,00
4	PENCERE KEMERİ ÖLÇÜLERİ	genişlik	pka		77,00	79,00	85,00	88,00	88,00	78,00	75,50	78,5	72,50	76,5	76,00
		yükseklik	pkh		28,00	21,00	24,00	24,00	24,00	23,00	22,00	21,50	22,00	20,00	21,00
		kalinlık	pkd	YOK						16,00	15,50	15,00	15,00	16,00	15,00
5	KAPI ÖLÇÜLERİ	iç genişlik	ka1	84,00	86,00	87,00	90,00	90,00	90,00	98,00	102,50	101,00	101,00	102,00	103,00
		dış genişlik	ka2	98,00	95,00	96,00	102,00	102,00	102,00	110,00	90,50	88,5	89,00	90,00	90,00
		yükseklik	kh	223,00	213,00	214,00	246,00	246,00	246,00	265,00	207,00	231,00	226,00	241,00	199,00
		dış eşik	keh1	57,00	53,00	56,00	10,00	10,00	10,00	8,00	10,00	1,00	1,00	15,00	4,00
		iç eşik	keh2	5,00	4,00	4,00	3,00	3,00	3,00	2,00	1,5-5	4,00	4,00	4,00	6,50
6	KAPI KEMERİ ÖLÇÜLERİ	genişlik	kka	84,00	86,00	87,00	90,00	90,00	90,00	98,00	90,50	88,5	89,00	89,00	90,00
		yükseklik	kkh	23,00	20,00	23,00	24,00	24,00	24,00	26,00	25,50	26,00	23,00	22,00	24,00
		kalinlık	kkd	18,00	18,00	18,00	18,00	18,00	18,00	19,00	19,00	19,00	18,00	18,00	18,50
7	TONOZ ÖLÇÜLERİ	genişlik	ta1	246,00	247,00	248,00	302,00	302,00	302,00	302,00	304,00	304,00	288,00	282,00	277,00
		yükseklik	th1	127,00	104,00	104,00	180,00	180,00	180,00	156,00	112,00	108,00	111,00	102,00	128,00
		t başlama h	t bh	177,00	194,00	191,00	276,00	276,00	276,00	264,00	212+D	230,00	254,00	249,00	206,00
8	TEPE PENCERESİ	iç genişlik	tpa1				36,00	36,00	36,00	48,00	22,00	15,00		30,00	27,00
		dış genişlik	tpa2				55,00	55,00	55,00	57,00	17,00	15,00		15,00	15,00
		iç yükseklik	tph1				73,00	73,00	73,00	72,00	29,00	15,00		54,00	55,00
		dış yükseklik	tph2				141,00	141,00	141,00	54,00	22,00	14,50		45,00	42,00
		t başlama iç	tpbh1				370,00	370,00	370,00	315,00	263+D	268,00		297,00	253,00
		t başlama dış	tpbh2	YOK			287,00	287,00	287,00	327,00	270,5+D	266,50	YOK	303,00	254,00
9	NİŞDOLAP ÖLÇÜLERİ	genişlik	na1							63,00		83,50			
			na2									72,5			
		yükseklik	nh1							197,00		175,00			
			nh2									176,00			
		niş başlama h	n bh1							0,00		58,00			
	n bh2	YOK							YOK	53,00	YOK		YOK		
10	DOŞEME ÖLÇÜLERİ	ara kalınlık	dd1							46,00					
		birinci kat d.h	dh1							466,00		374,00		409,00	
11	REVAK KEMERİ ÖLÇÜLERİ	genişlik	rka							285,00		289,50		273,00	
		yükseklik	rkh							330,00				125,00	
		kemer bas h	rkbh							180,50		252,00		172,00	
		kalinlık	rkd							56,00		68,00		51,00	
12	REVAK ÖLÇÜLERİ	en	ra							250,50		257,00		200,00	
		yükseklik	rh	YAPI TEK KATLI	YAPI TEK KATLI					353,00				346,00	

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

GAZİANTEP
LALA MUSTAFA PAŞA HANI
VE KORUMA SORUNLARI

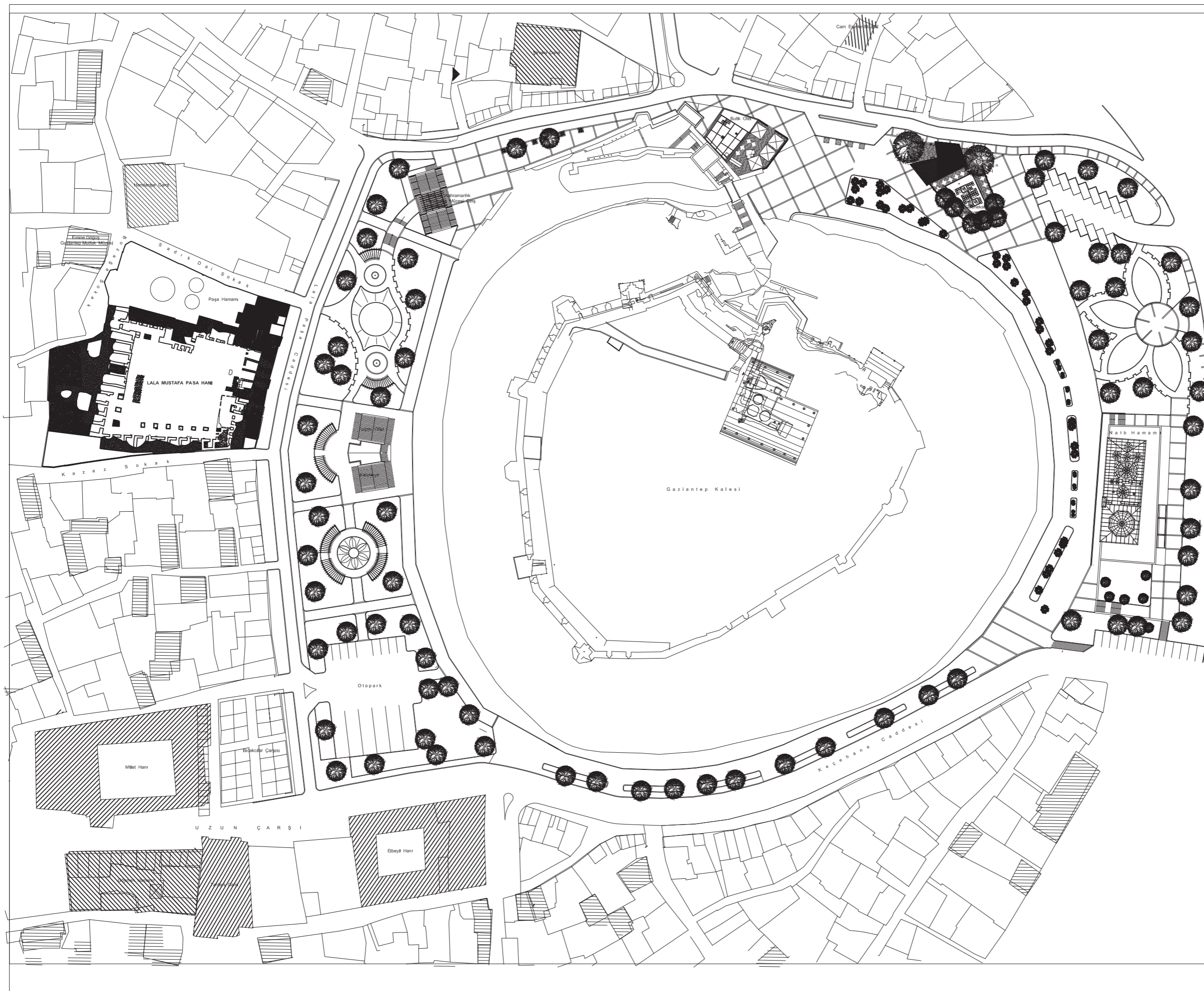
Mimar Pınar AĞAR

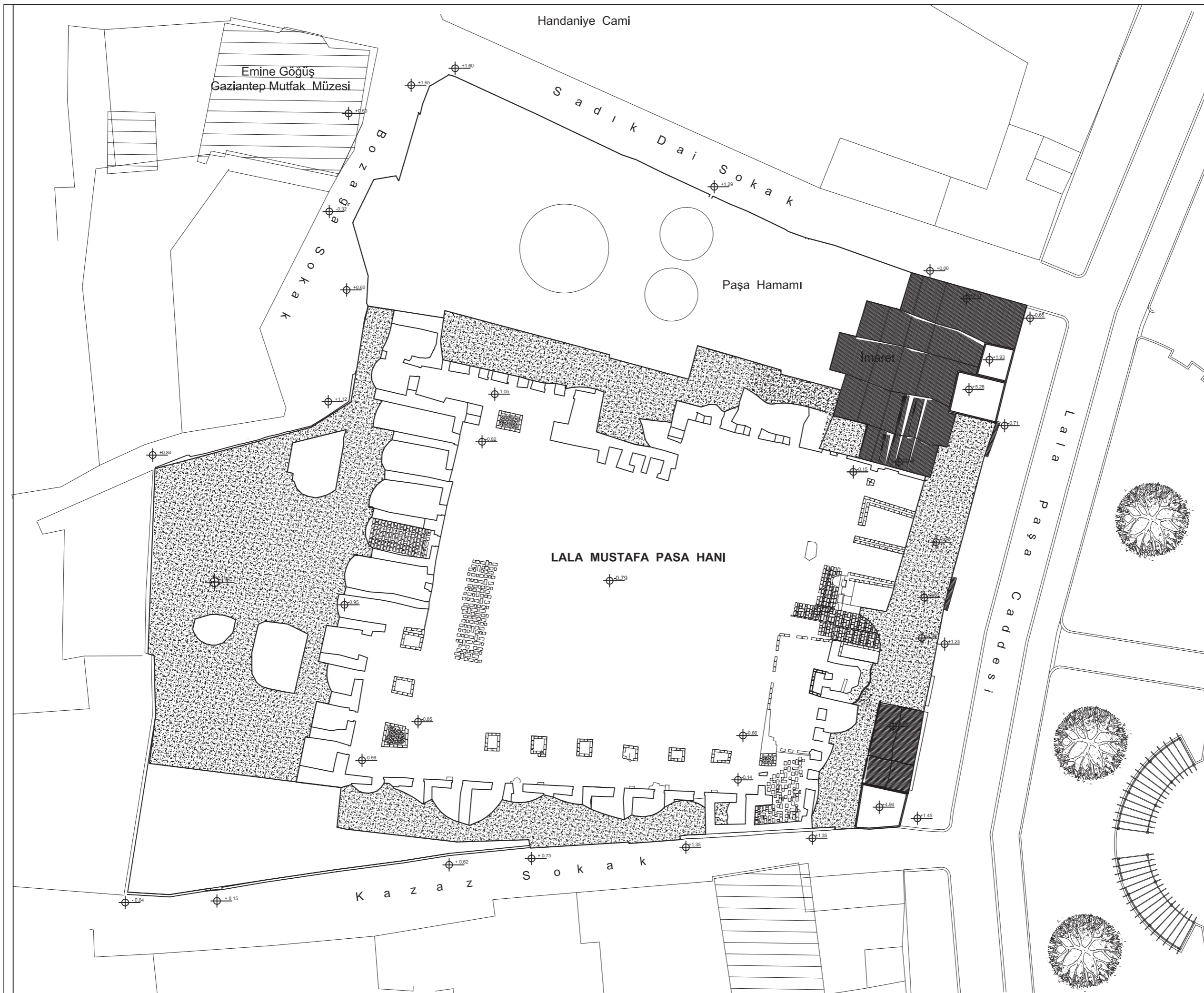
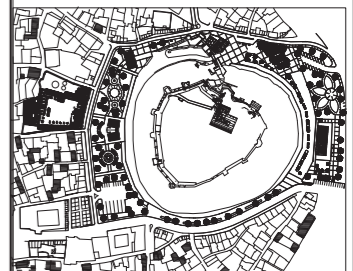
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALPER

GAZİANTEP LALA MUSTAFA PAŞA HANI
RÖLÖVE PAFTALARI

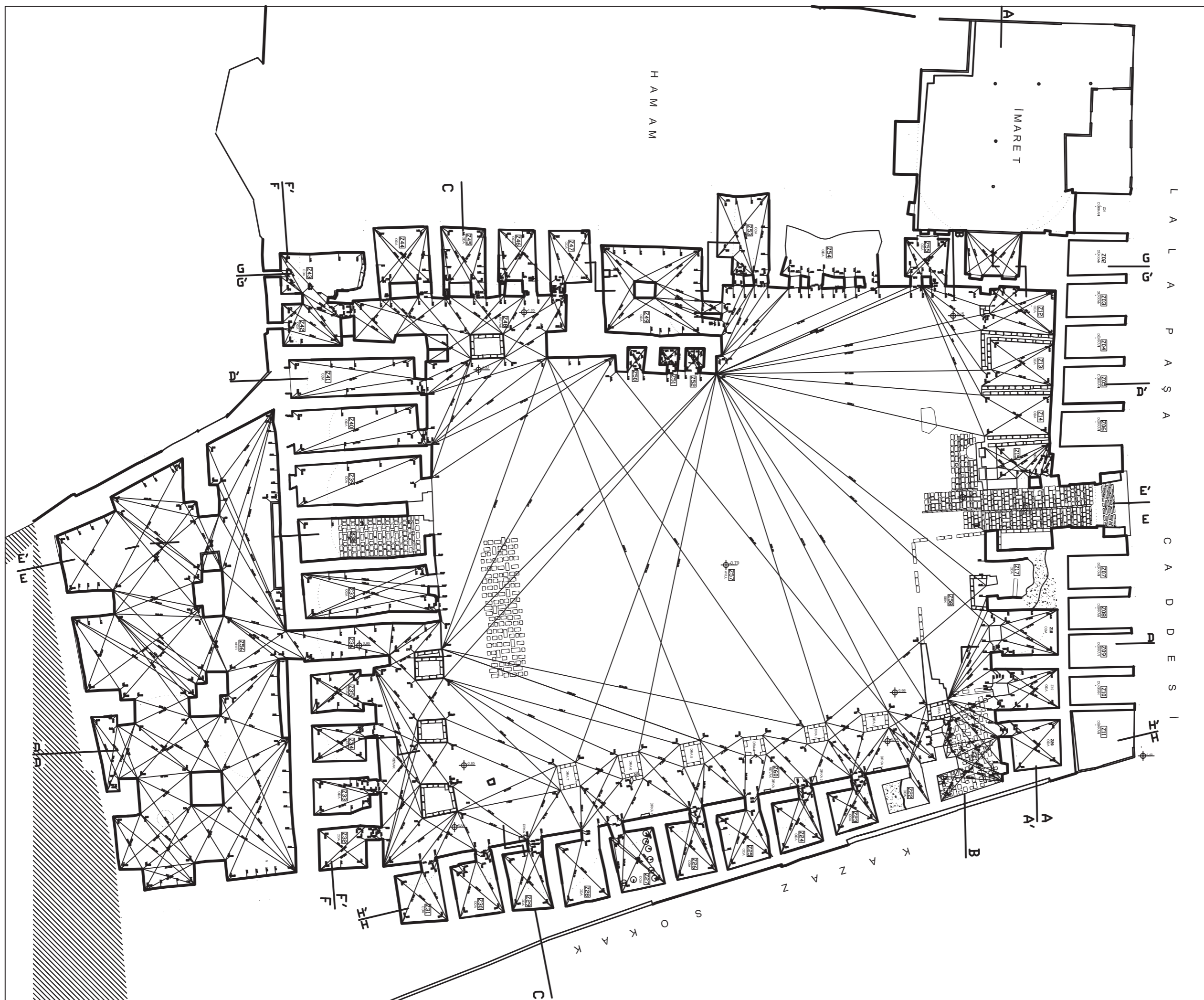
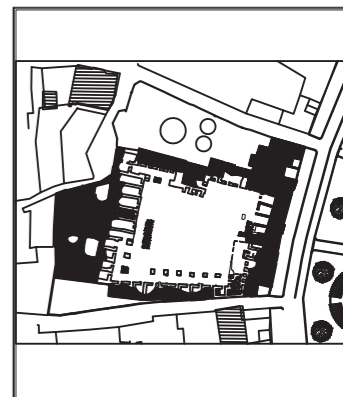
PAFTA ADI
L. M. P. H VAZİYET PLANI RÖLÖVE PAFTASI

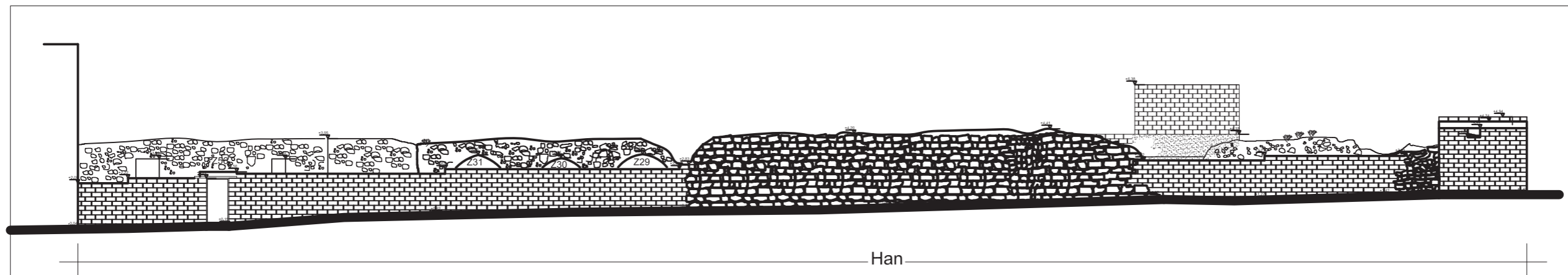
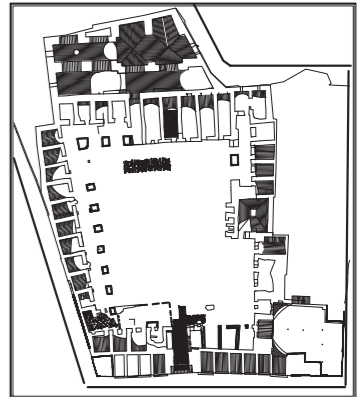
PAFTA NO
LMPH/ P/ Vaziyet 1 P_R01/ 07.12.08

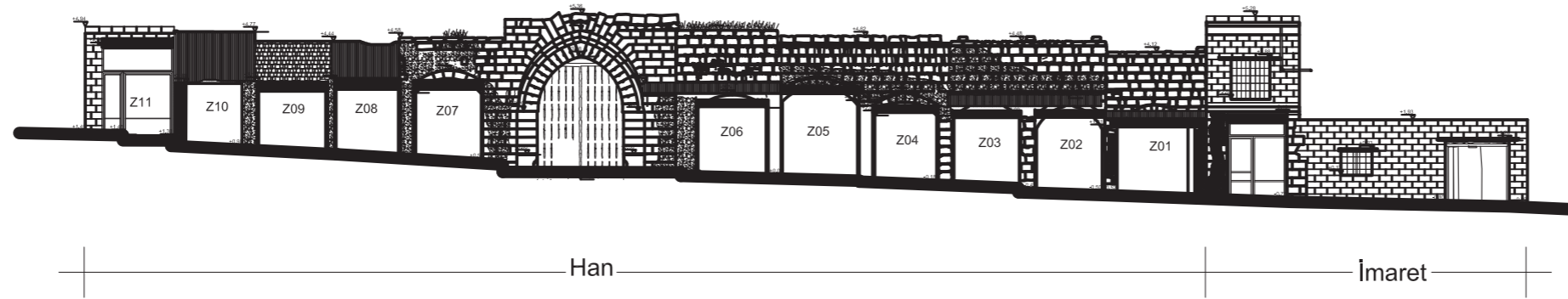

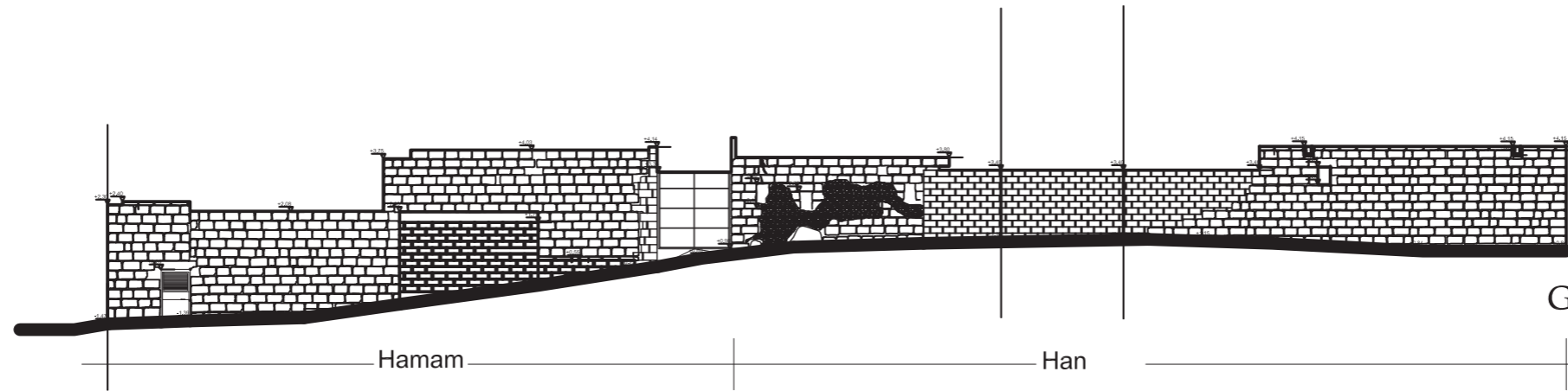

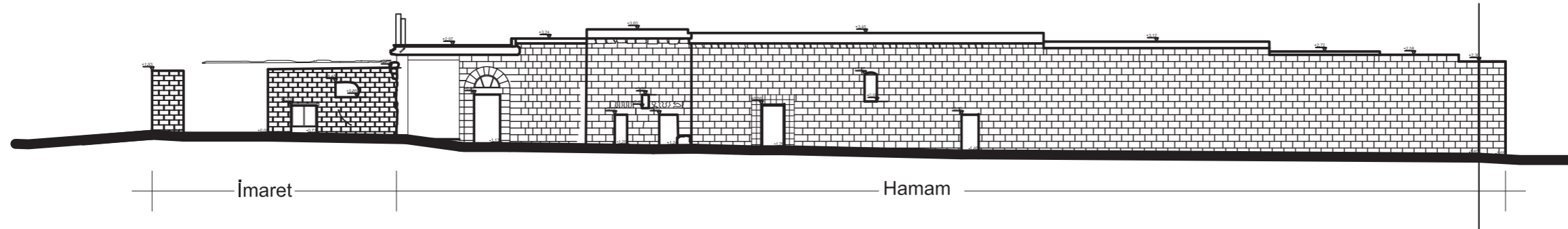
DOĞU CEPHE

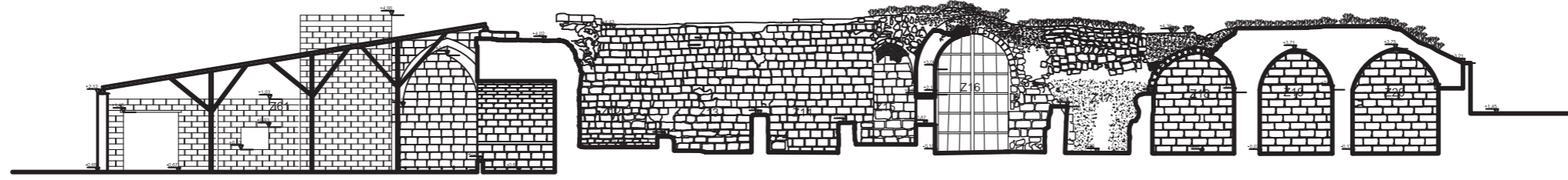
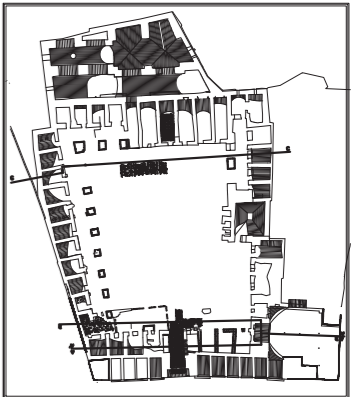
KUZUY CEPHE

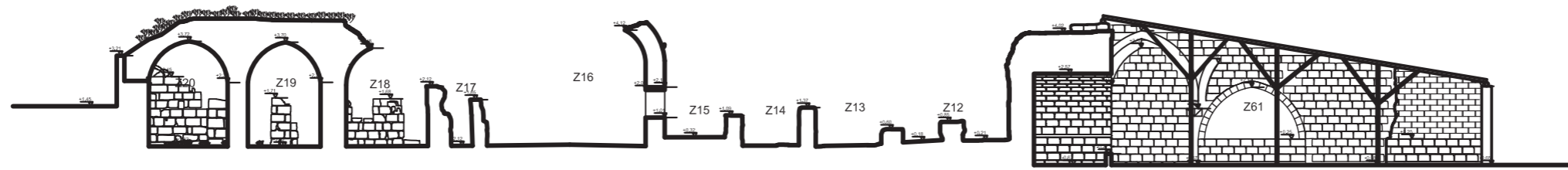
GÜNEY CEPHE

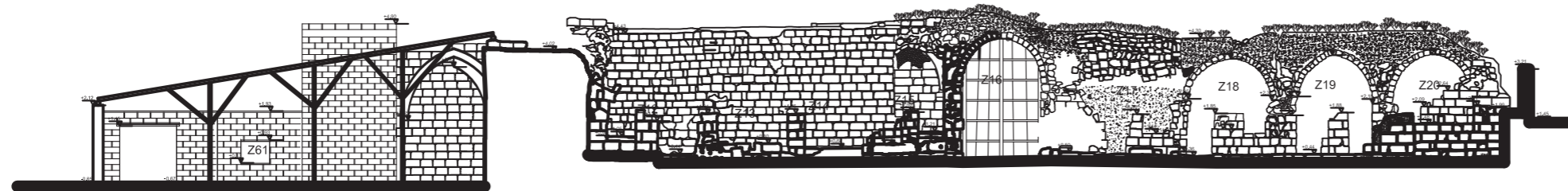
BATI CEPHE

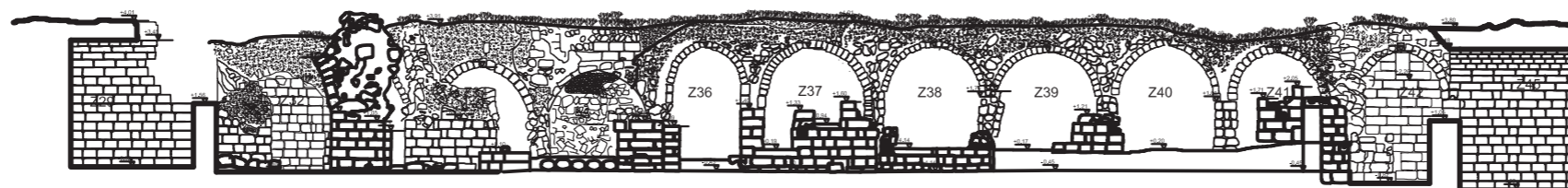
A - A KESİTİ

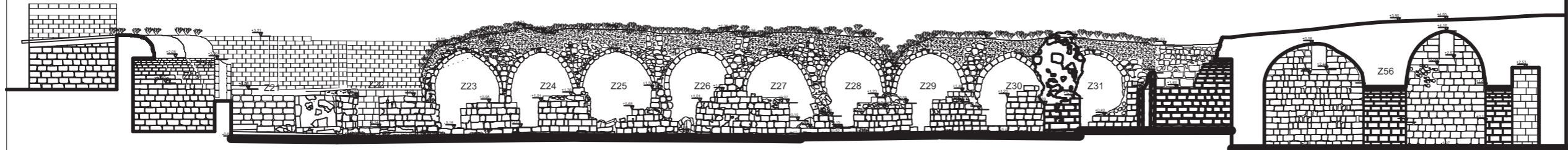
A' - A' KESİTİ

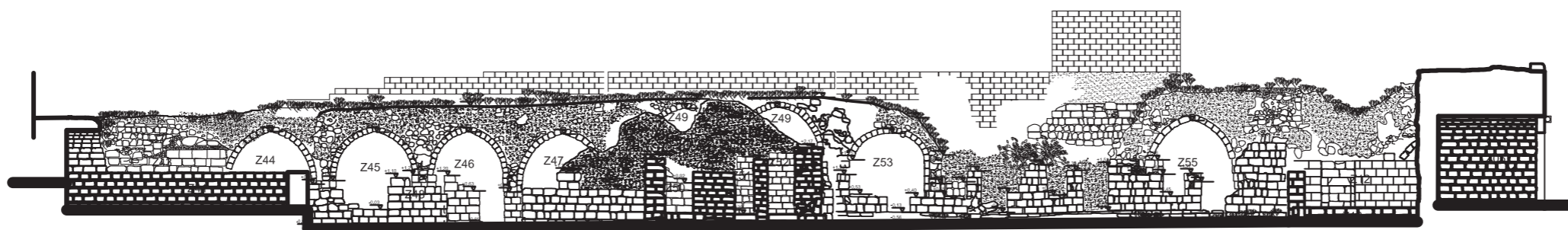
B - B KESİTİ

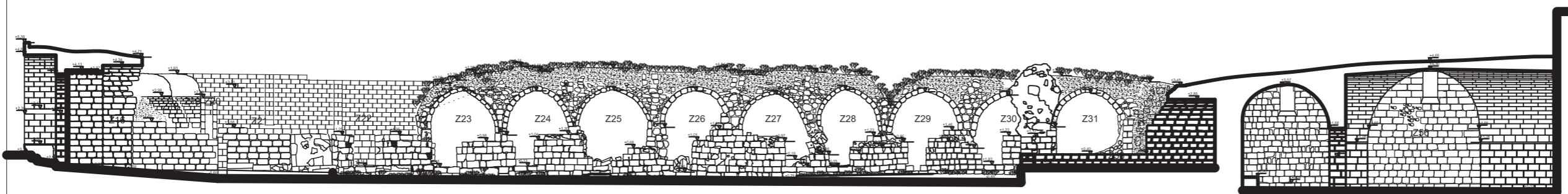
C - C KESİTİ

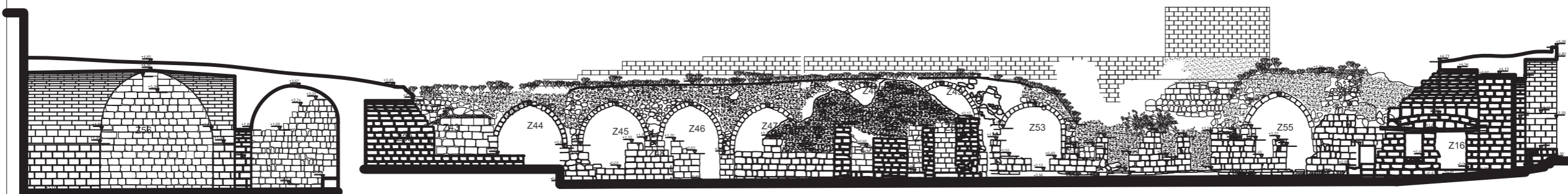
D - D KESİTİ

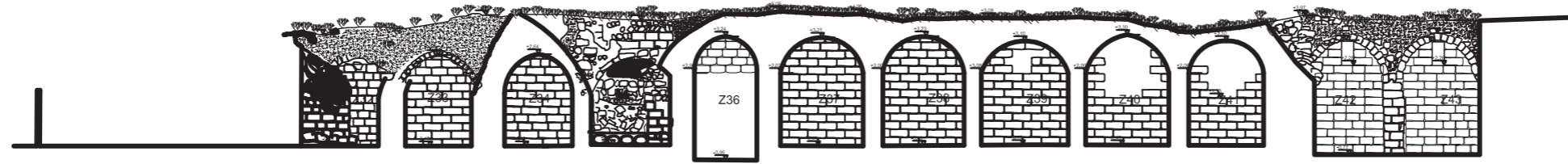
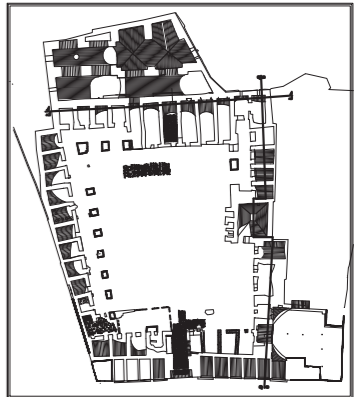
D' - D' KESİTİ

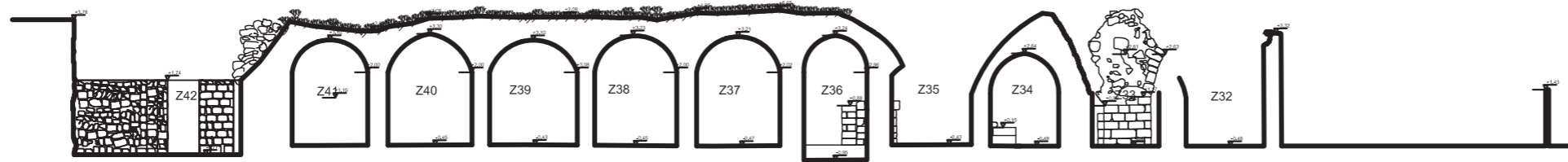
E - E KESİTİ

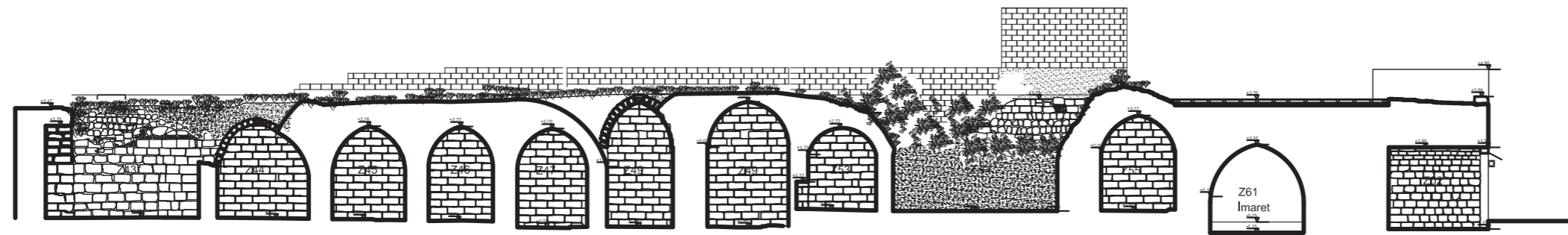
E' - E' KESİTİ

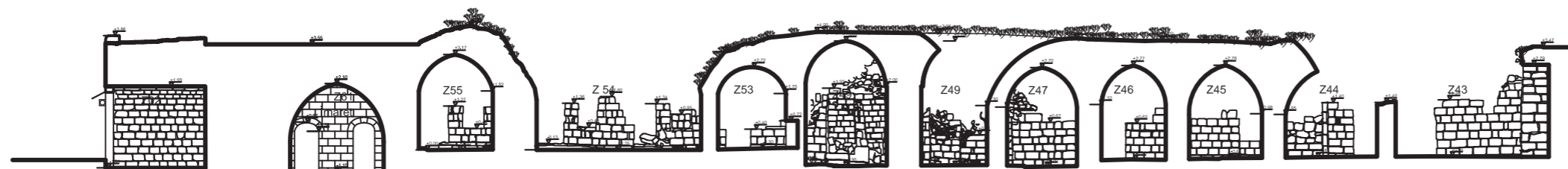
F - F KESİTİ

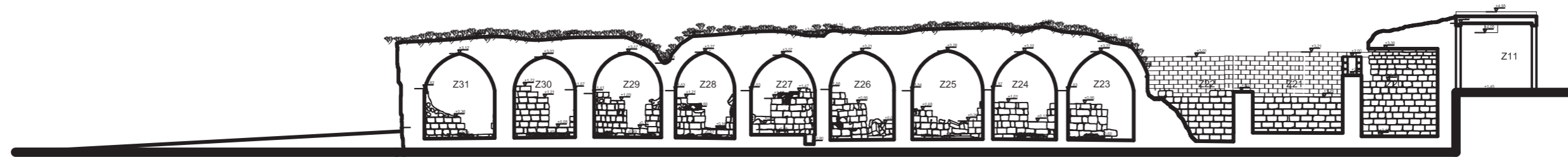
F' - F' KESİTİ

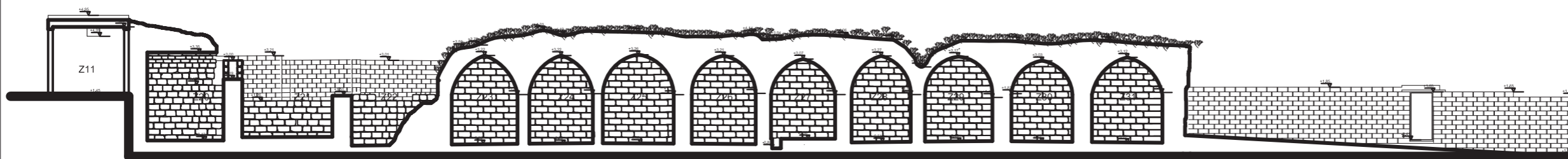
G - G KESİTİ

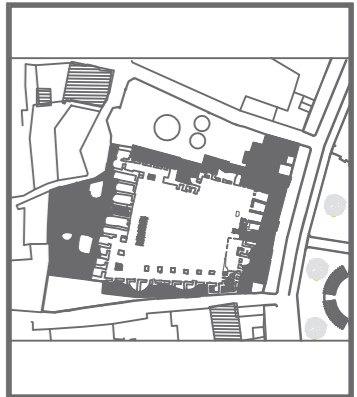
G' - G' KESİTİ

H - H KESİTİ

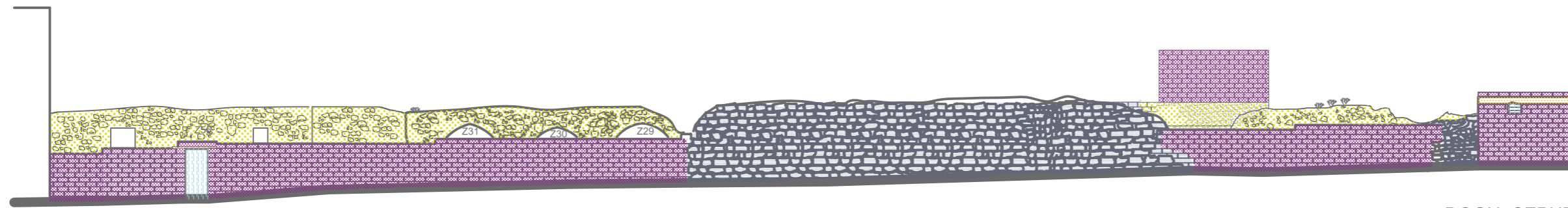
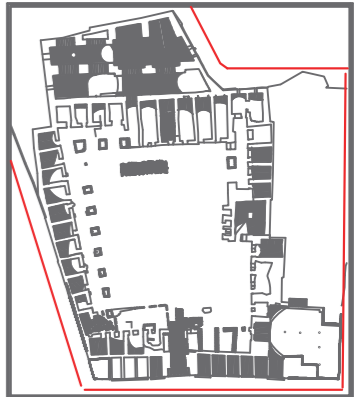
H' - H' KESİTİ

MALZEME ANALİZ LEJANTI

	Kireç Taşı
	Bazalt
	Moloz Dolgu
	Ahşap
	Beton
	Biriket
	Çimento
	Metal
	Çinko

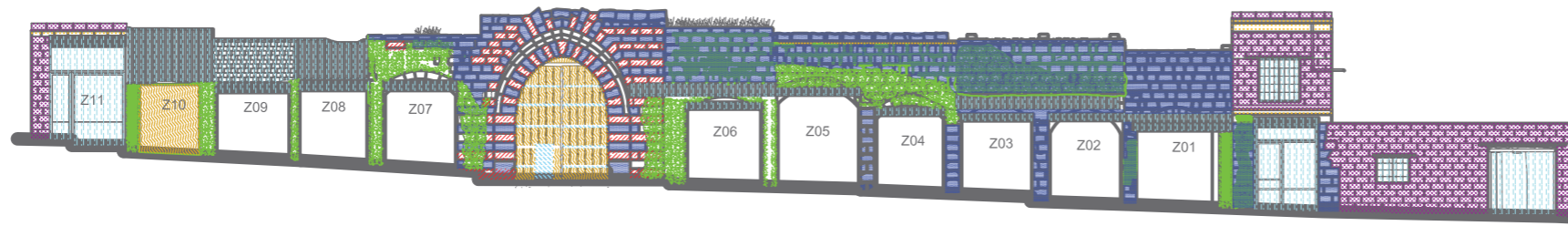

DOĞU CEPHE

Han

KUZUY CEPHE

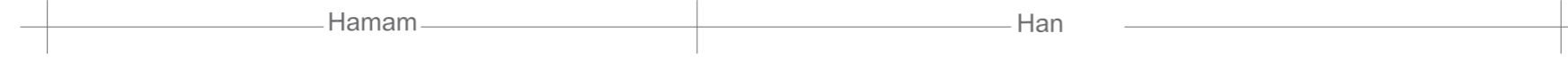

Han

Imaret

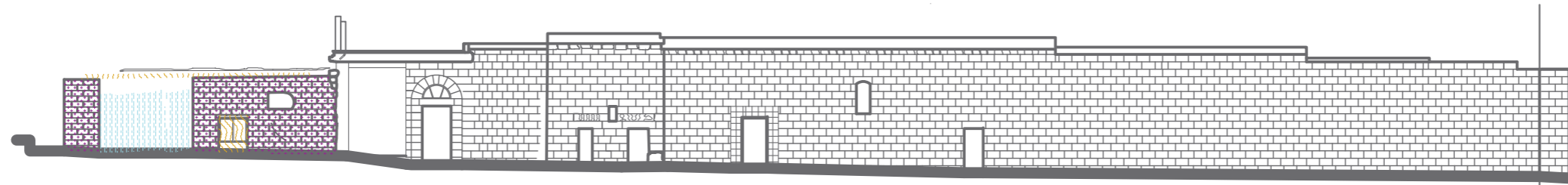

GÜNEY CEPHE

Hamam

Han

BATI CEPHE

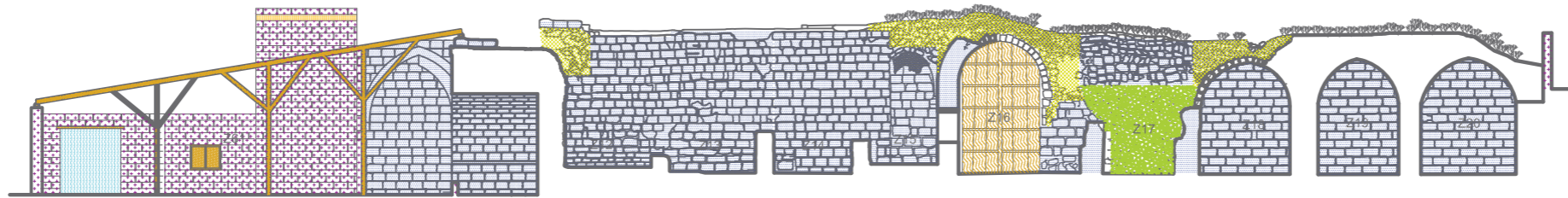
Imaret

Hamam

MALZEME ANALİZ LEJANTİ

	Kireç Taşı
	Bazalt
	Moloz Dolgu
	Ahşap
	Beton
	Biriket
	Çimento
	Metal
	Çinko

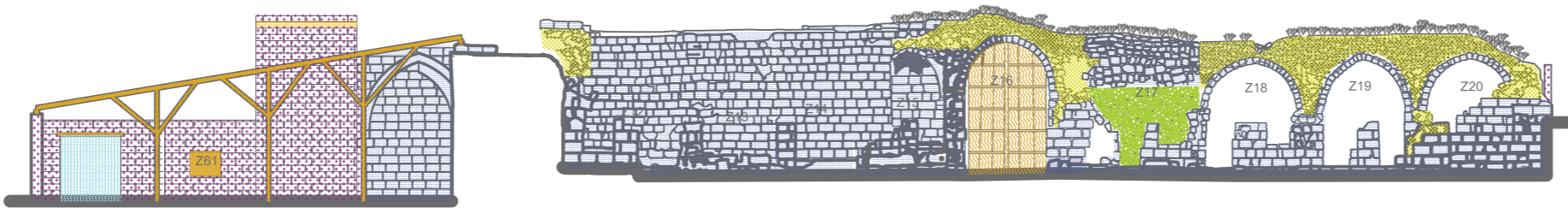

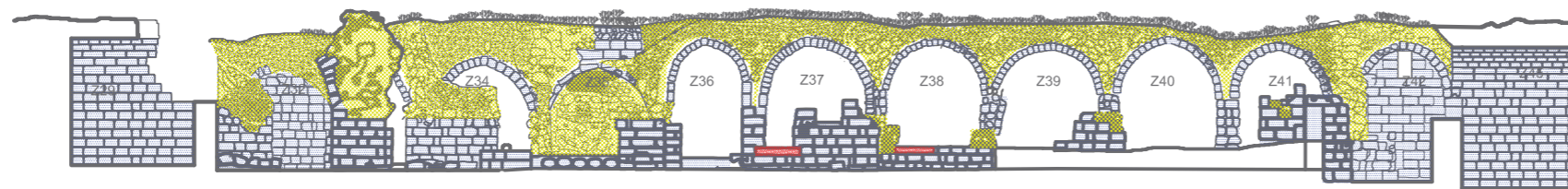
A - A KESİTİ

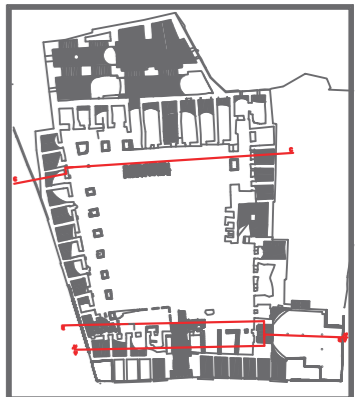
A' - A' KESİTİ

B - B KESİTİ

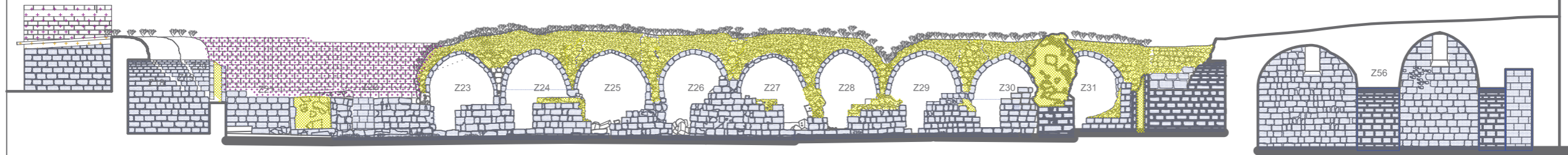
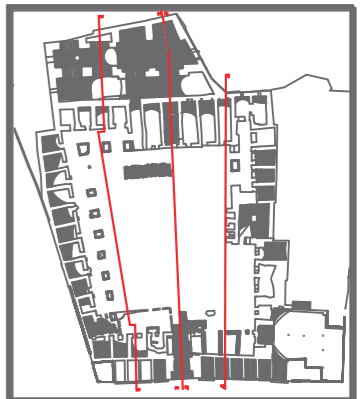

C - C KESİTİ

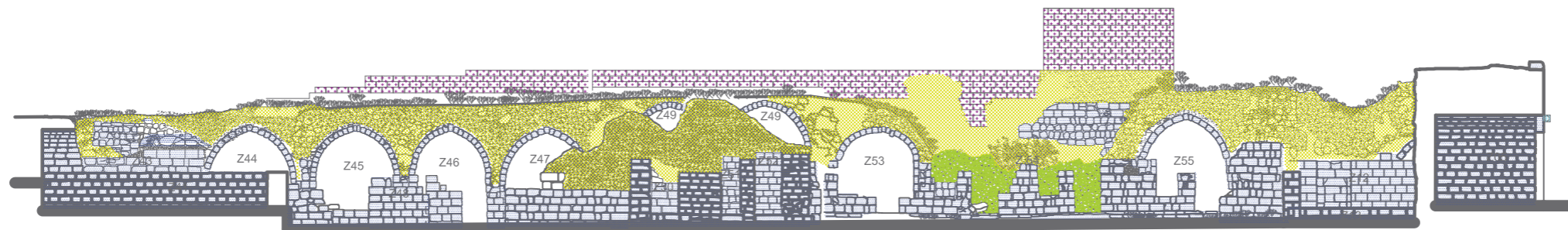

MALZEME ANALİZ LEJANTİ

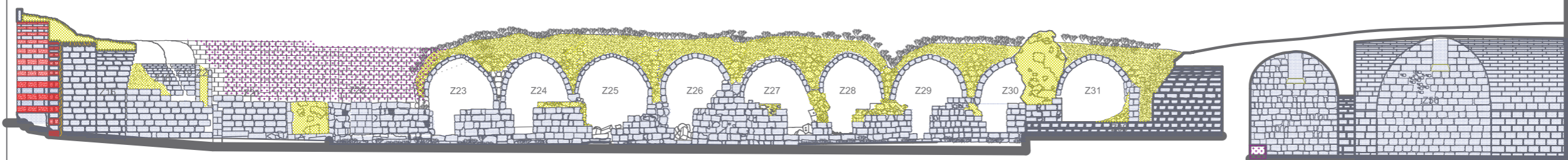
	Kireç Taşı
	Bazalt
	Moloz Dolgu
	Ahşap
	Beton
	Biriket
	Çimento
	Metal
	Çinko

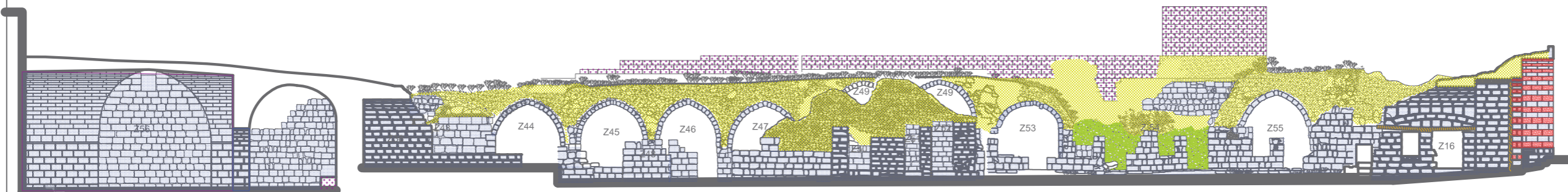
D - D KESİTİ

D' - D' KESİTİ

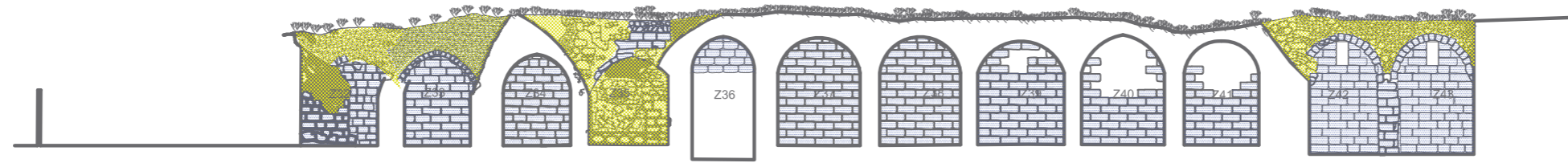
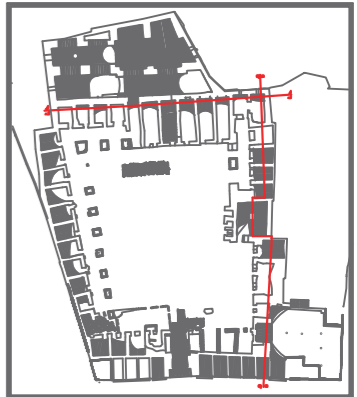
E - E KESİTİ

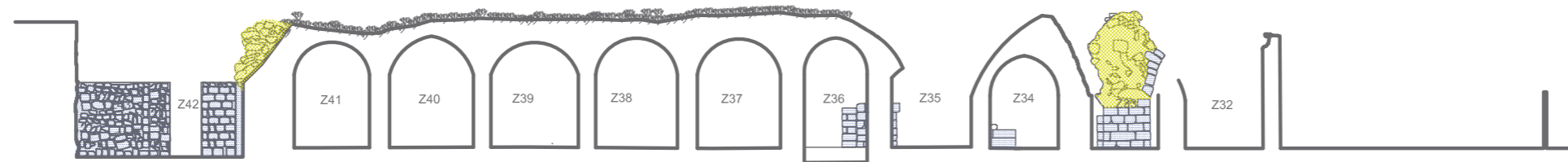
E' - E' KESİTİ

MALZEME ANALİZ LEJANTİ

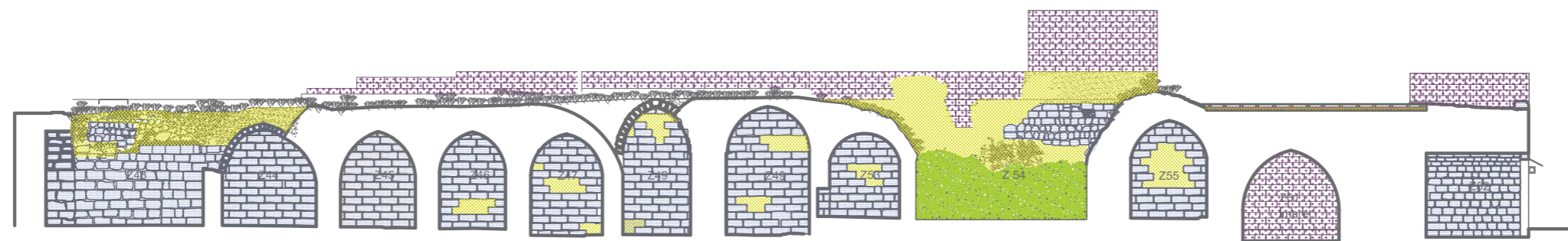
	Kireç Taşı
	Bazalt
	Moloz Dolgu
	Ahşap
	Beton
	Biriket
	Çimento
	Metal
	Çinko

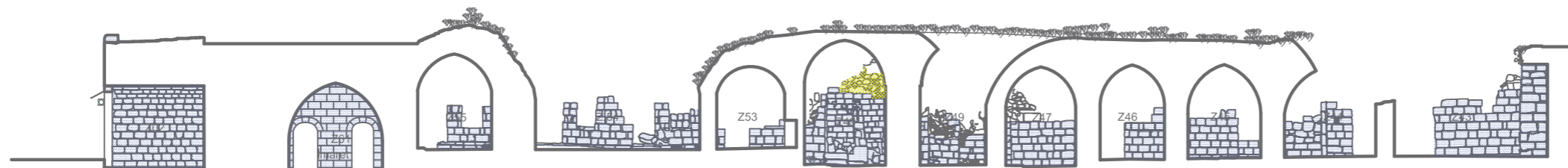
F - F KESİTİ

F' - F' KESİTİ

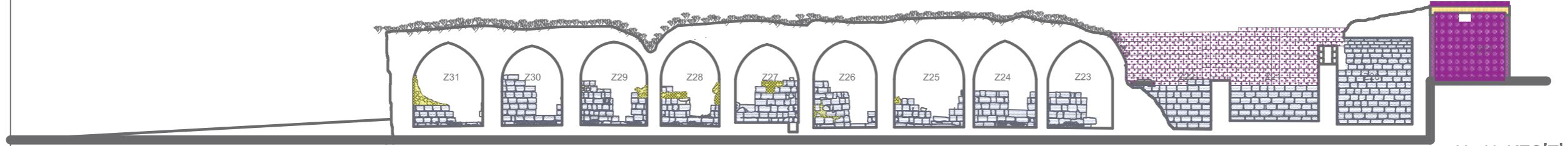
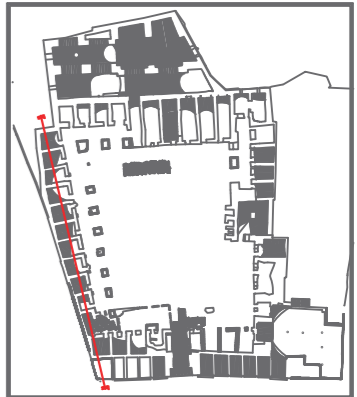
G - G KESİTİ

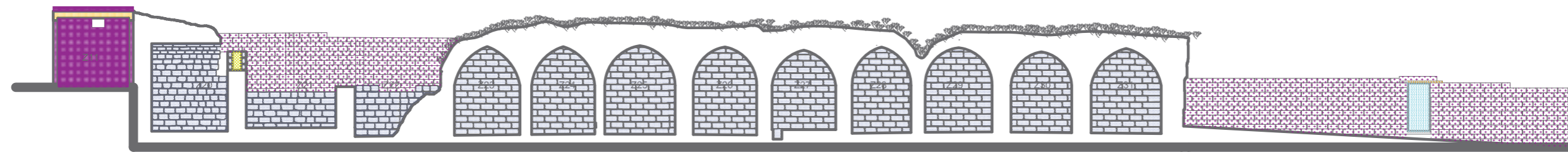
G' - G' KESİTİ

MALZEME ANALİZ LEJANTİ

	Kireç Taşı
	Bazalt
	Moloz Dolgu
	Ahşap
	Beton
	Biriket
	Çimento
	Metal
	Çinko

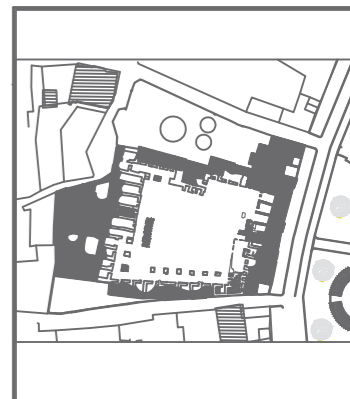
H - H KESİTİ

H' - H' KESİTİ

MALZEME ANALİZ LEJANTİ

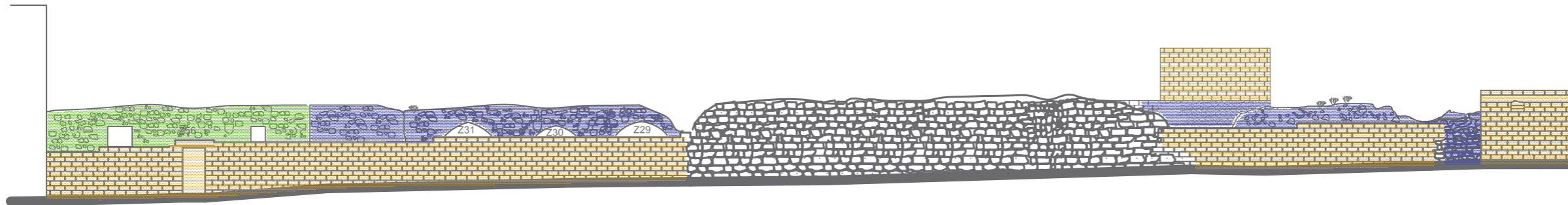
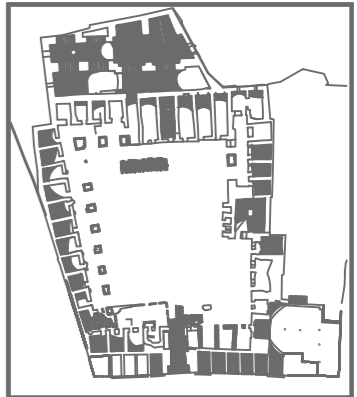
	Kireç Taşı
	Bazalt
	Moloz Dolgu
	Ahşap
	Beton
	Biriket
	Çimento
	Metal
	Çinko

DÖNEM ANALİZİ LEJANTİ

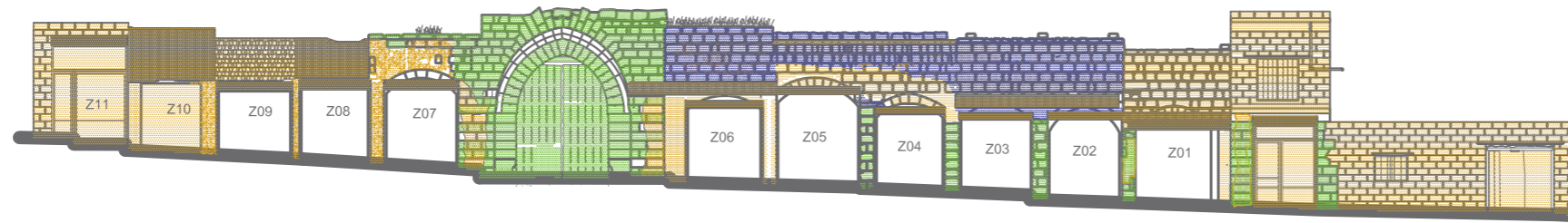
- 16.YY Sonu(1577)
- 19.YY (1834 Sonrası)
- 20.YY

Han

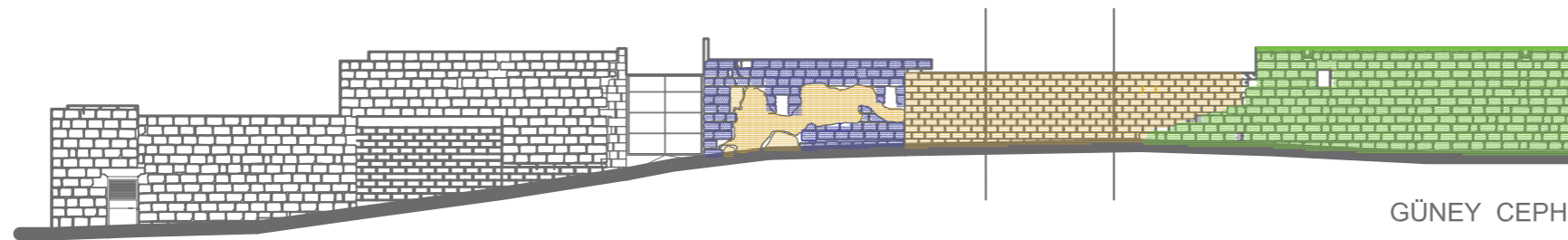
DOĞU CEPHE

Han

İmaret

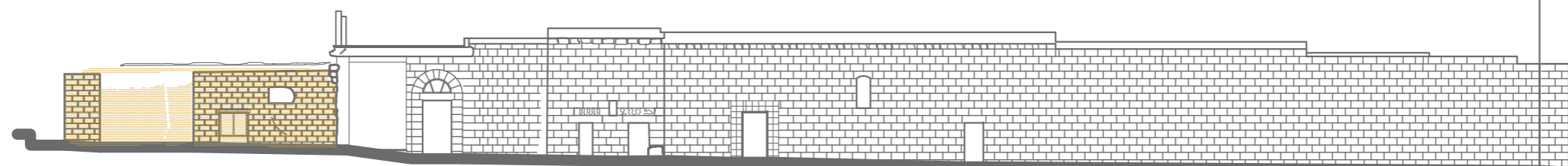
KUZEY CEPHE

GÜNEY CEPHE

Hamam

Han

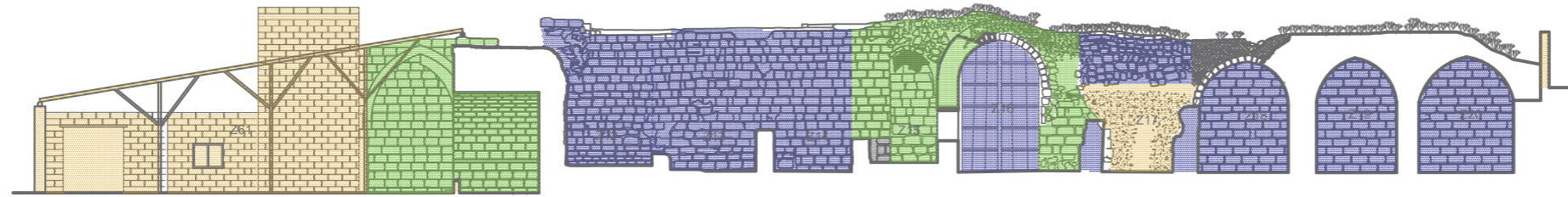
İmaret

Hamam

BATI CEPHE

DÖNEM ANALİZİ LEJANTİ

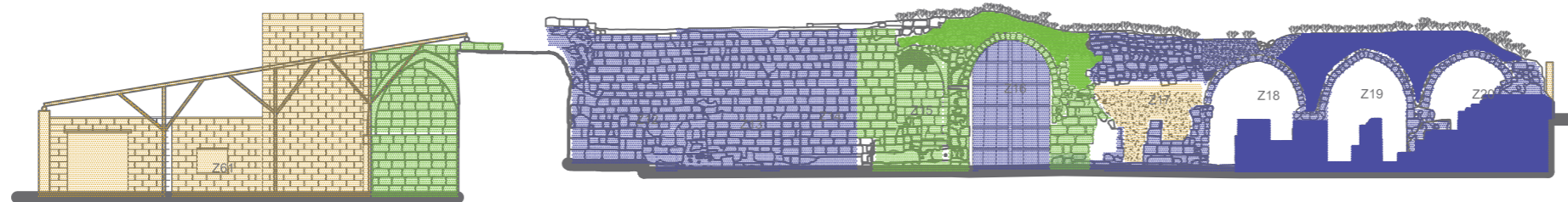
- 16.YY Sonu(1577)
- 19.YY (1834 Sonrası)
- 20.YY

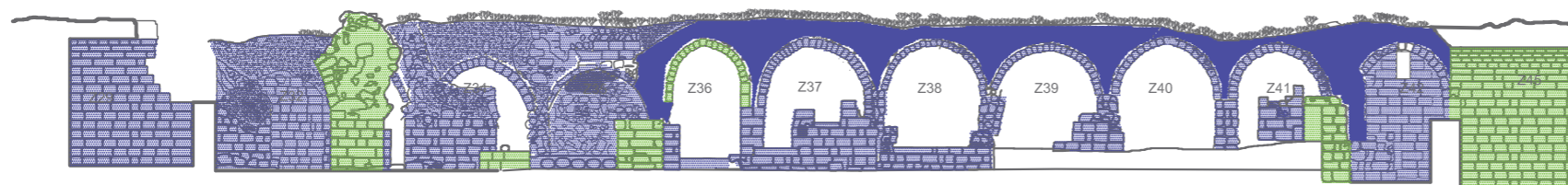
A - A KESİTİ

A' - A' KESİTİ

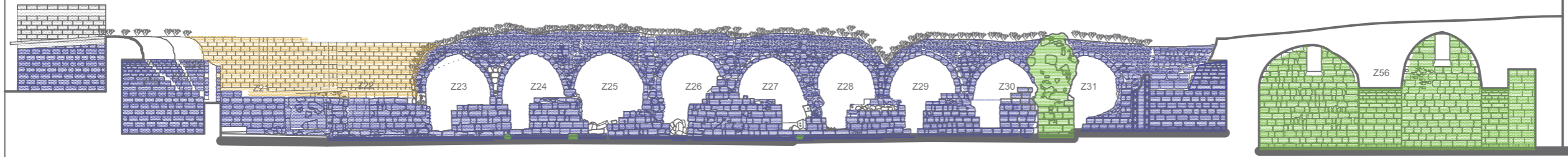
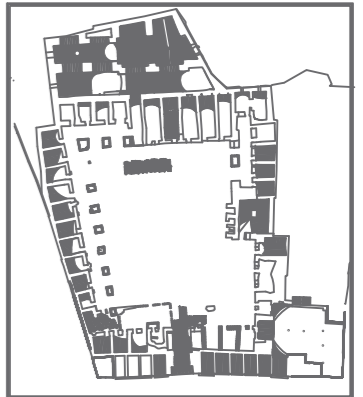
B - B KESİTİ

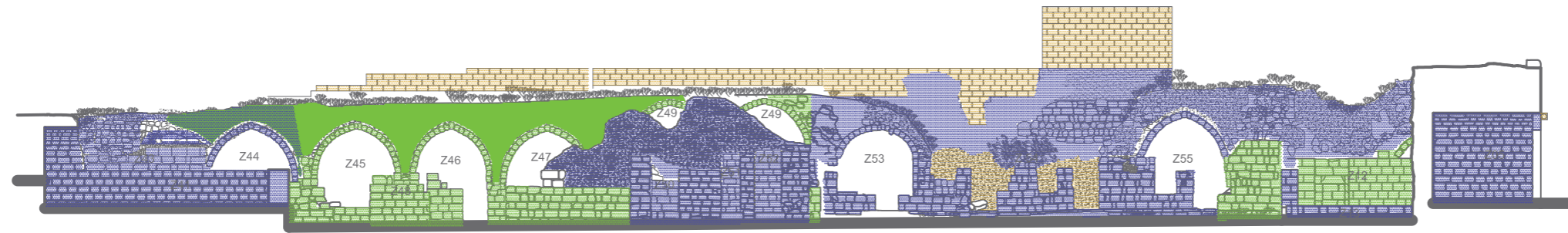
C - C KESİTİ

DÖNEM ANALİZİ LEJANTİ

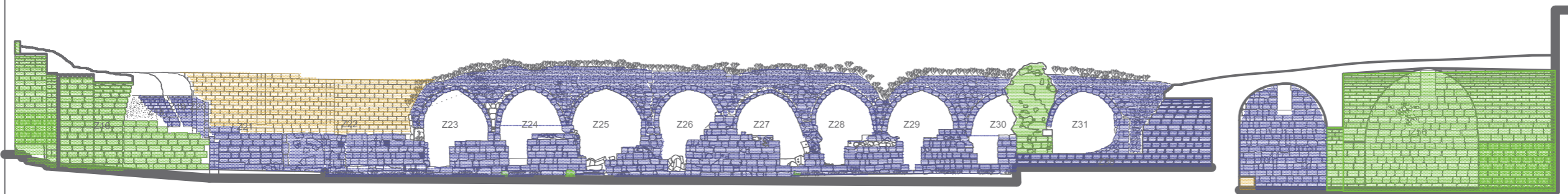
- 16.YY Sonu(1577)
- 19.YY (1834 Sonrası)
- 20.YY

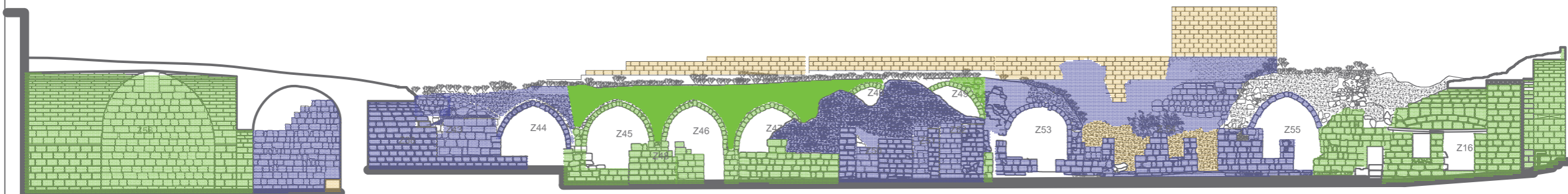
D - D KESİTİ

D' - D' KESİTİ

E - E KESİTİ

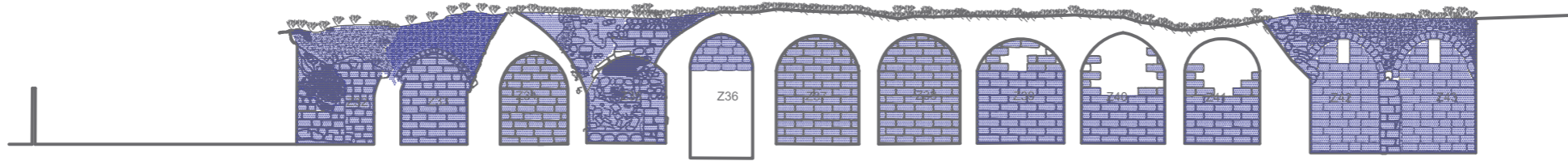
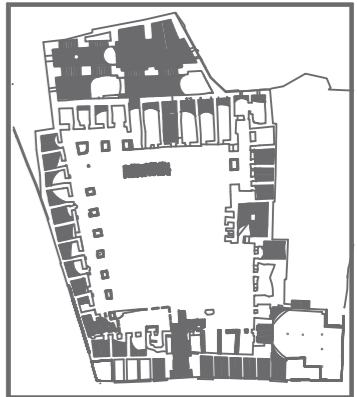

E' - E' KESİTİ

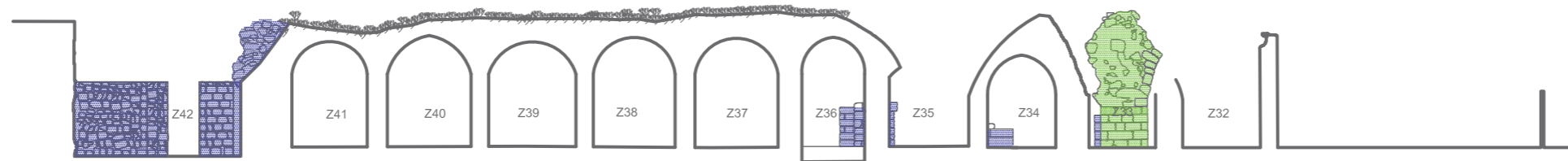
DÖNEM ANALİZİ LEJANTİ

- 16.YY Sonu(1577)
- 19.YY (1834 Sonrası)
- 20.YY

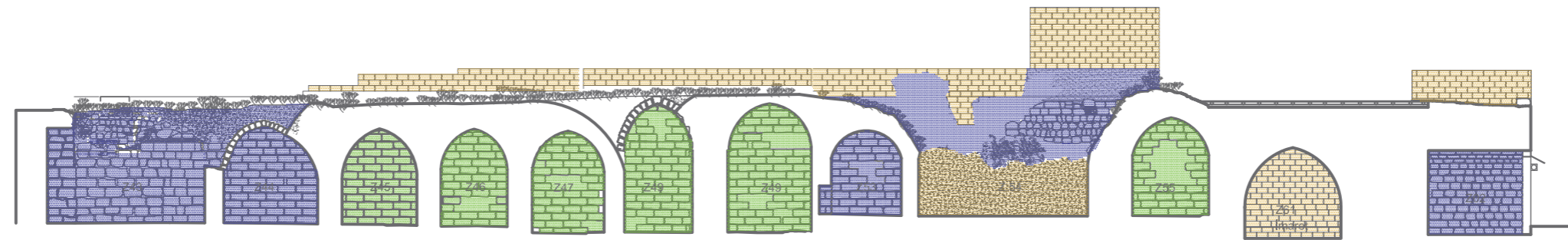

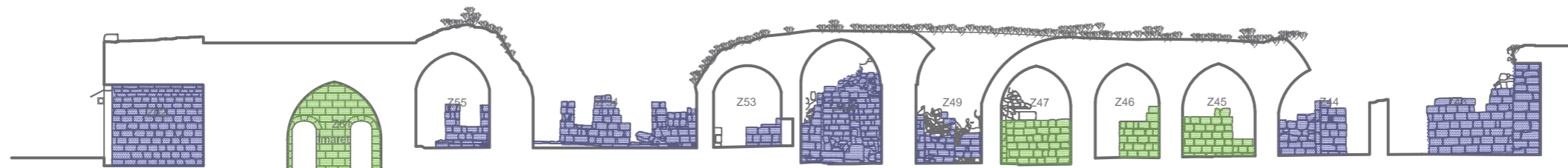
F - F KESİTİ

F' - F' KESİTİ

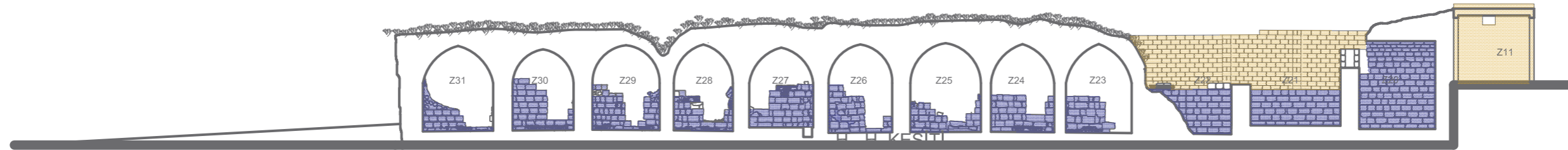
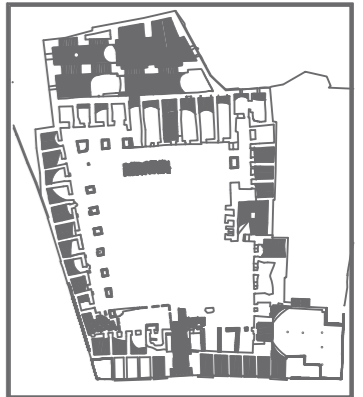
G - G KESİTİ

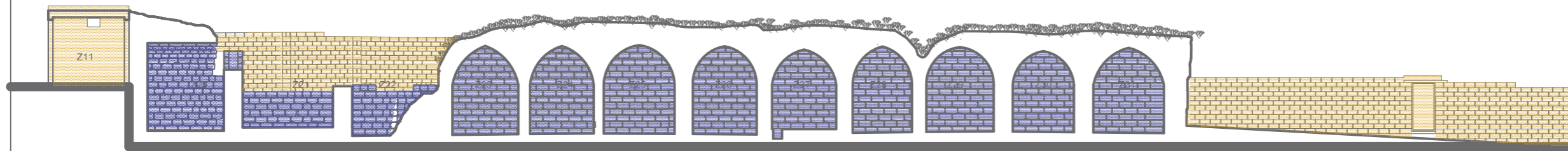
G' - G' KESİTİ

DÖNEM ANALİZİ LEJANTI

- 16.YY Sonu(1577)
- 19.YY (1834 Sonrası)
- 20.YY

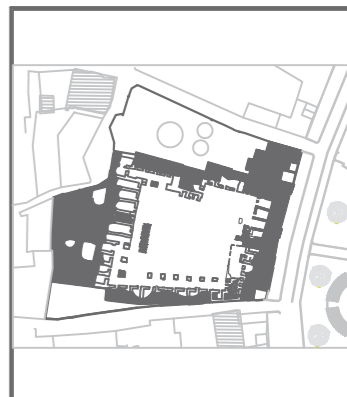
H - H KESİTİ

H' - H' KESİTİ

DÖNEM ANALİZİ LEJANTI

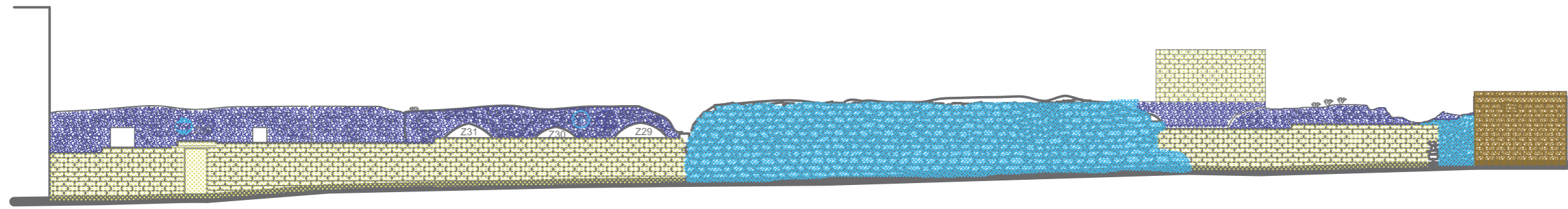
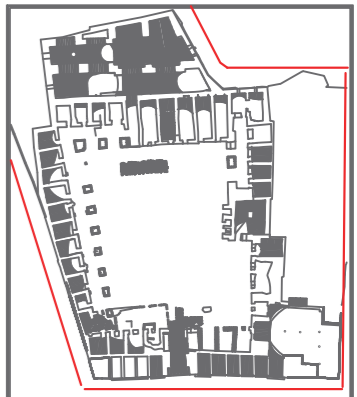
- 16.YY Sonu(1577)
- 19.YY (1834 Sonrası)
- 20.YY

HASAR ANALİZ LEJANTİ

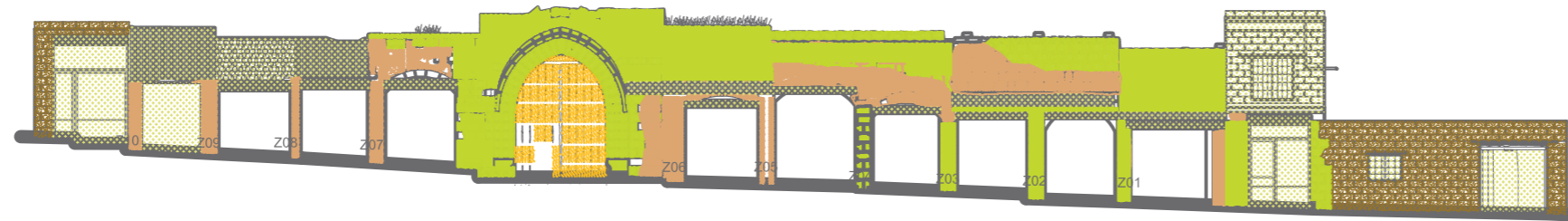
- Taşıyıcı Sistem Kaybı
- Taşıyıcı Sistem Deformasyonu
- Bağlayıcılığını yitmiş Moloz Dolgu Harcı
- Biriki Oluşumu (Biyolojik Birikim)
- Taş Yüzey Erozyonu >5cm
- Taş Yüzey Erozyonu <5cm
- Kalsin oluşumu
- Tuzlanma
- Atmosferik Kirlenme
- Niteliksiz Yenileme
- Niteliksiz EK
- Siyah Çimento
- Ahşap mız Erozyon (Liflenme, Böceklenme)
- Metal Oksidasyonu
- Yosunlanma

Han

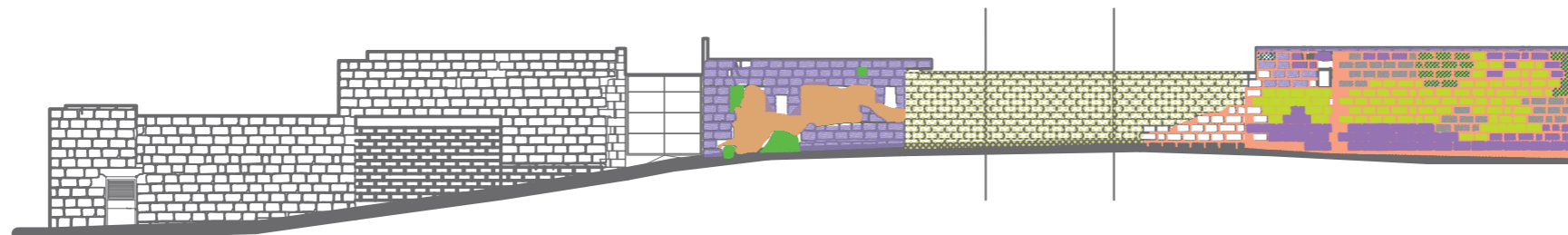
DOĞU CEPHE

Han

İmaret

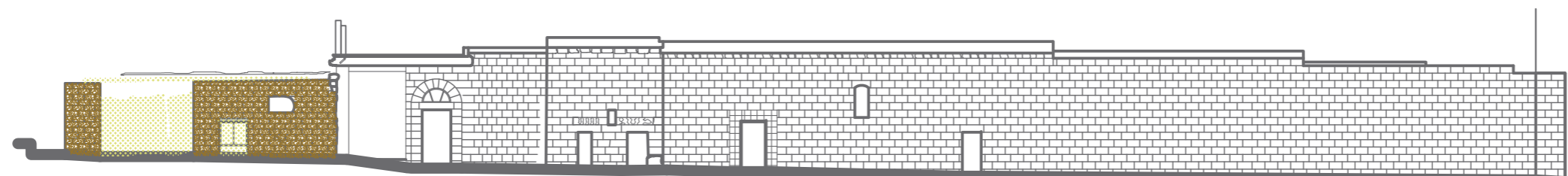
KUZEY CEPHE

Hamam

Han

GÜNEY CEPHE

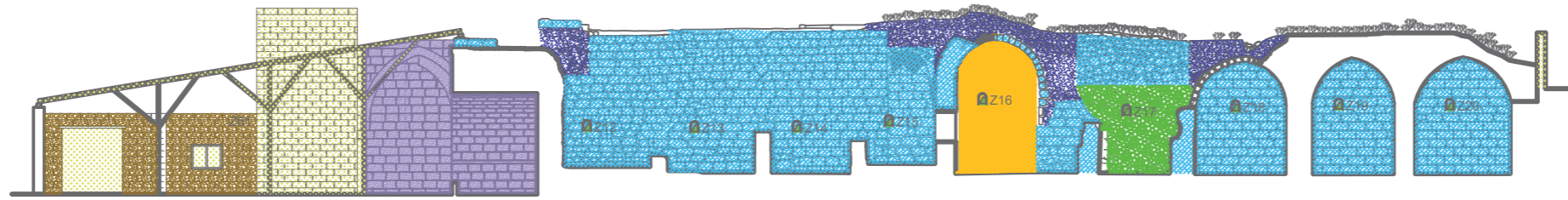
İmaret

Hamam

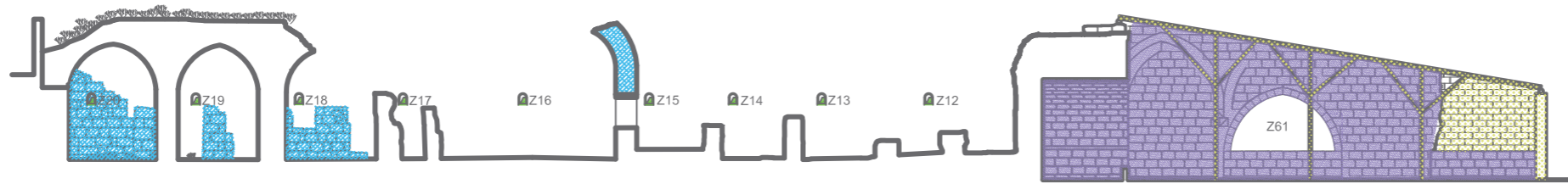
BATI CEPHE

HASAR ANALİZ LEJANTİ

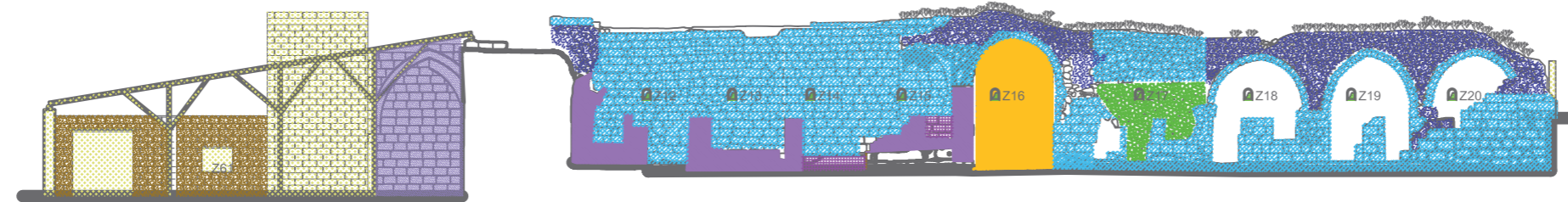
- Taşıyıcı Sistem Kaybı
- Taşıyıcı Sistem Deformasyonu
- Bağlayıcılığını yitirmiş Moloz Dolgu Harcı
- Bitki Oluşumu (Biyolojik Birikim)
- Taş Yüzey Erozyonu >5cm
- Taş Yüzey Erozyonu <5cm
- Kalsin oluşumu
- Tuzlanma
- Atmosferik Kirlenme
- Niteliksiz Yenileme
- Nitelsiz EK
- Siyah Çimento
- Ahşap miz Erozyon (Liflenme, Böceklenme)
- Metal Oksidasyonu
- Yosunlanma

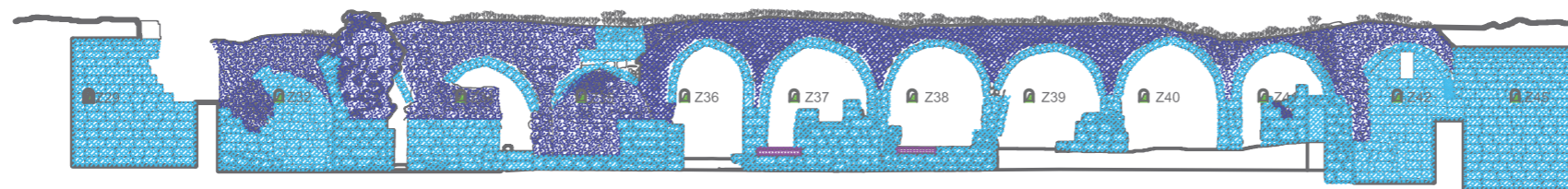
A - A KESİTİ

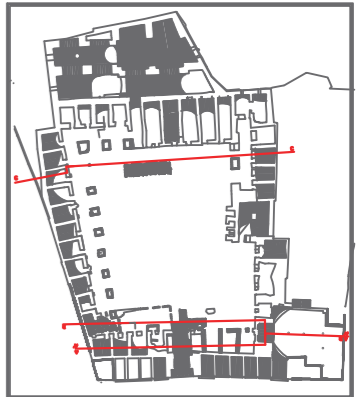
A' - A' KESİTİ

B - B KESİTİ

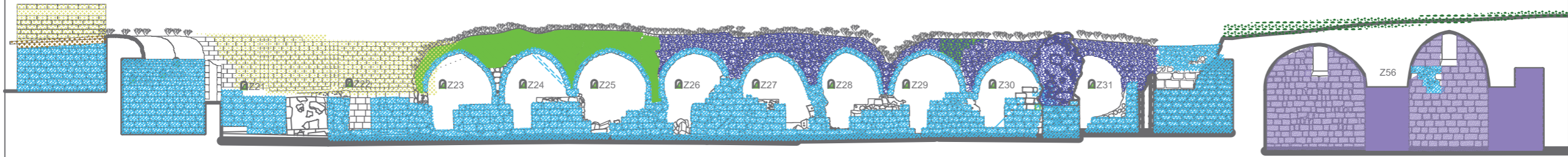
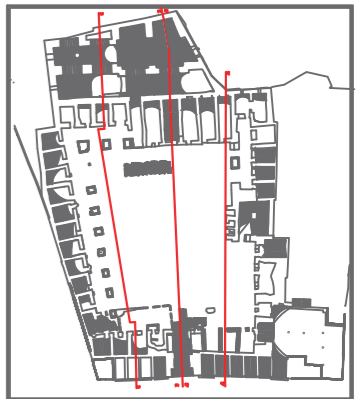

C - C KESİTİ

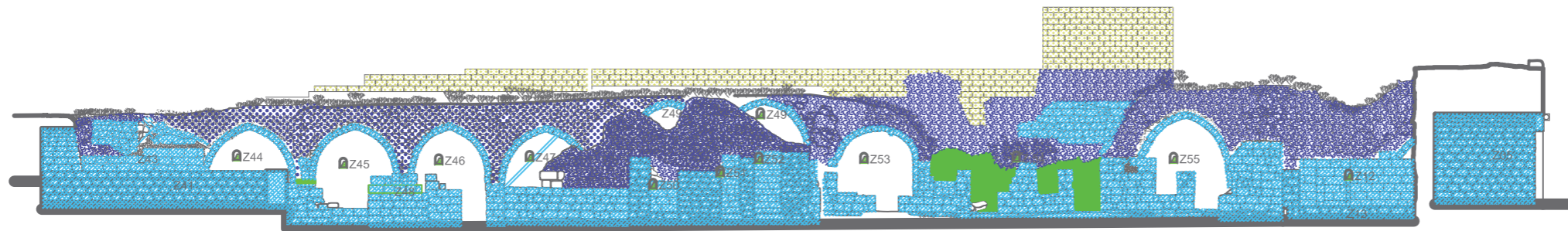

HASAR ANALİZ LEJANTI

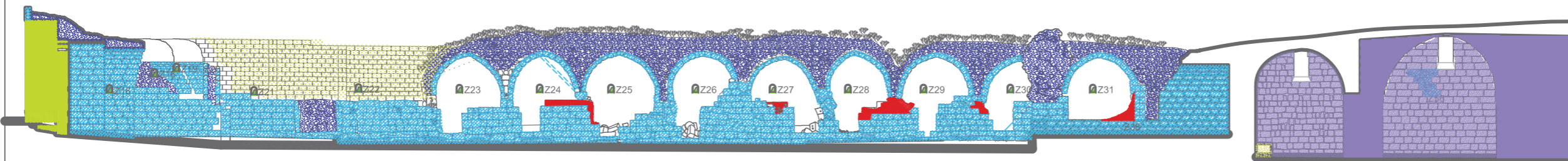
- Taşıyıcı Sistem Kaybı
- Taşıyıcı Sistem Deformasyonu
- Bağlayıcılığını yitmiş Moloz Dolgu Harcı
- Bikim Oluşumu (Biyolojik Bikim)
- Taş Yüzey Erozyonu >5cm
- Taş Yüzey Erozyonu <5cm
- Kalsin oluşumu
- Tuzlanma
- Atmosferik Kirlenme
- Niteliksiz Yenileme
- Niteliksiz EK
- Siyah Çimento
- Ahşap mız Erozyon (Liflenme, Böceklenme)
- Metal Oksidasyonu
- Yosunlanma

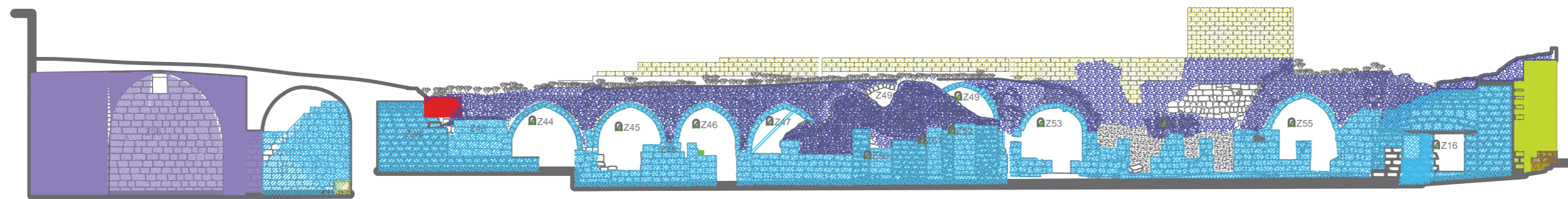
D - D KESİTİ

D' - D' KESİTİ

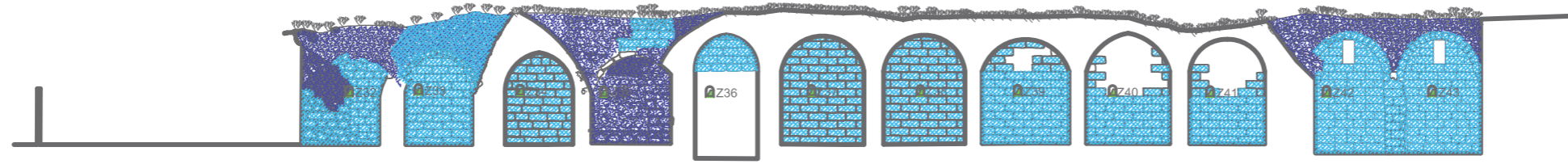
E - E KESİTİ

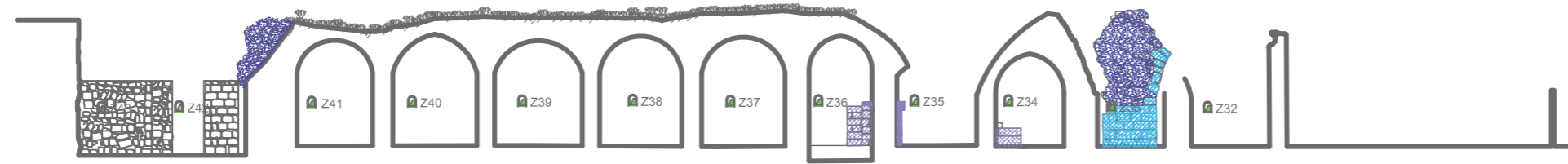
E' - E' KESİTİ

HASAR ANALİZ LEJANTİ

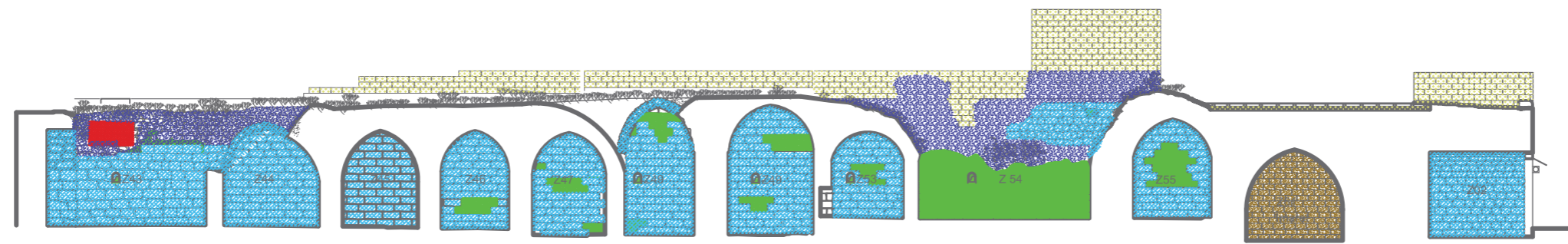
- Taşıyıcı Sistem Kaybı
- Taşıyıcı Sistem Deformasyonu
- Bağlayıcılığını yitmiş Moloz Dolgu Harcı
- Bitki Oluşumu (Biyolojik Birikim)
- Taş Yüzeysel Erozyonu >5cm
- Taş Yüzeysel Erozyonu <5cm
- Kalsin oluşumu
- Tuzlanma
- Atmosferik Kirlenme
- Niteliksiz Yenileme
- Niteliksiz EK
- Siyah Çimento
- Ahşap mız Erozyon (Liflenme, Böceklenme)
- Metal Oksidasyonu
- Yosunlanma

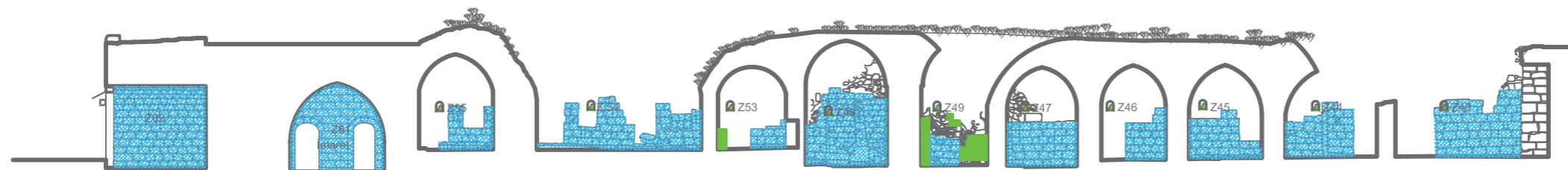
F - F KESİTİ

F' - F' KESİTİ

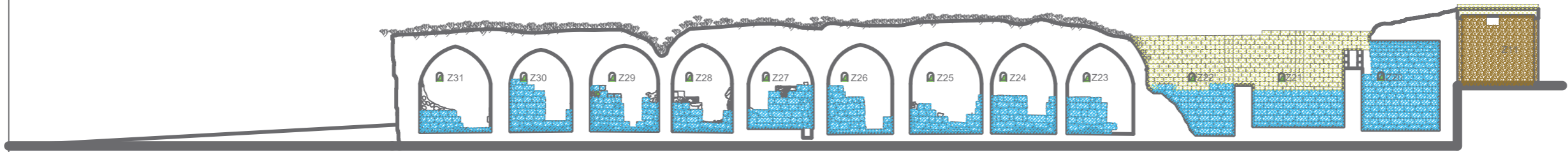
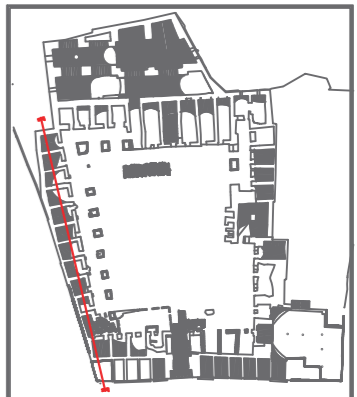
G - G KESİTİ

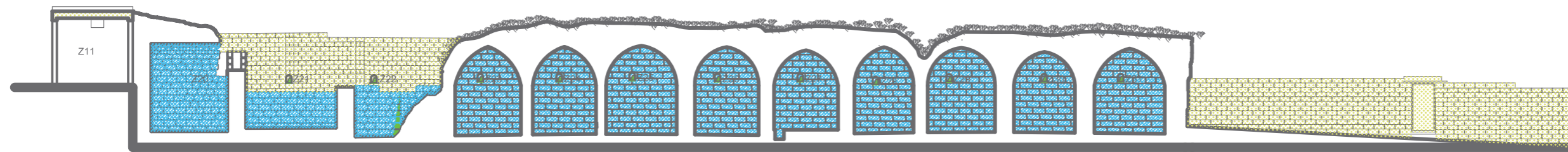
G' - G' KESİTİ

HASAR ANALİZ LEJANTİ

- Taşıyıcı Sistem Kaybı
- Taşıyıcı Sistem Deformasyonu
- Bağlayıcılığını yitmiş Moloz Dolgu Harcı
- Bikri Oluşumu (Biyolojik Bikrim)
- Taş Yüzeysel Erozyonu >5cm
- Taş Yüzeysel Erozyonu <5cm
- Kalsin oluşumu
- Tuzlanma
- Atmosferik Kirlenme
- Niteliksiz Yenileme
- Niteliksiz EK
- Siyah Çimento
- Ahşap mız Erozyon (Liflenme, Böceklenme)
- Metal Oksidasyonu
- Yosunlanma

H - H KESİTİ

H' - H' KESİTİ

HASAR ANALİZ LEJANTİ

- Taşıyıcı Sistem Kaybı
- Taşıyıcı Sistem Deformasyonu
- Bağlayıcılığını yitmiş Moloz Dolgu Harcı
- Bİki Oluşumu (Biyolojik Bİrikim)
- Taş YüzeY Erozyonu >5cm
- Taş YüzeY Erozyonu <5cm
- Kalsın oluşumu
- Tuzlanma
- Atmosferik Kirlenme
- Niteliksiz Yenİleme
- Niteliksiz EK
- Siyah Çimento
- Ahşap mız Erozyon (Lİflenme, Bİçeklenme)
- Metal Oksidasyonu
- Yosunlanma

EK 6

Müdahaleleri Oluşturacak İlkeler İçin Yönetmelik ve Tüzükler

- Onarımın amacı, anıtın estetik ve tarihi değerlerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Onarım kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır. (Venedik tüzüğü, Madde: 9, 1964)
- Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir.(Venedik tüzüğü, Madde: 11, 1964)
- Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için günden ayırt edilecek bir şekilde yapılması gereklidir. (Venedik tüzüğü, Madde: 12, 1964)
- Yapının günümüze ulaşmış ve tarihi kimliğinin öğelerini oluşturan mekânsal, biçimsel ve yapısal özellikleri ve çevre içindeki özgün konumu korunacaktır. (Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun Taşınmaz Kültür Varlıklarının Koruma, Bakım ve Onarıma İlişkin 28.2.1995 gün 378 sayılı ilke kararı)
- Yapıların tarihi değer taşıyan ekleri korunur. (Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun Taşınmaz Kültür Varlıklarının Koruma, Bakım ve Onarıma İlişkin 28.2.1995 gün 378 sayılı ilke kararı)
- Yapının onarımı ve yeni kullanımı için getirilen müdahalelere ilişkin ana yaklaşım çerçevesinde yapılacak müdahalelerin anlatımını içerecektir. Bu anlatımda; yapının özgün şema, eleman, strüktür ve malzemesine ilişkin müdahaleler, yeni kullanımın gerektirdiği mekânsal ve eleman ölçeğindeki müdahaleler, uygulamaya yönelik öneriler, yapının yeni kullanımı için gerekli ısıtma, aydınlatma, temiz ve pis su sistemlerine ilişkin ana ilkeler (Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projesi Hazırlama Esasları)

- Çağdaş kullanım isteklerinin zorladığı ve kabul edilebilir değişimler bütünü genel ifadesine uyumlu, görünüş, doku ve biçim yönünden aykırı olmayan malzemelerle yapılmalı; yapı malzemelerinin birbiriyle uyumuna özen gösterilmelidir.(Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü,1999, Icomos)
- Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hala kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir. (Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü,1999, Icomos)
- Zaman içinde yapılan değişiklikler saygı görmeli ve geleneksel mimarinin özelliğini yansıtan bir belge olarak değerlendirmelidir. Normal olarak, geleneksel yapıların restorasyonunda hedef yapının bütün parçalarının tek bir döneme göre onarılması olmamalıdır. (Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü,1999, Icomos)

ICOMOS' un 2003 Yılında Victoria Şelalesinde yapılan genel kurulunda Mimari Mirasın Korunması Ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler başlıklı metin kabul edilmiştir. Bu metin Genel Ölçütler, Araştırma ve Teşhis, İyileştirici Önlem ve Denetimler başlıklı 3 bölümden oluşmaktadır. Belgenin amacı; mimari mirasa ait strüktürlerin doğaları ve tarihi özellikleri gereği (malzeme ve birleşim yönünden) çağdaş yönetmelik ve yapı standartlarının uygulanması kısıtlayan teşhis ve yenileme sorunları sunarlar. Hem kültürel çevreye uygun, hem analiz, hem onarım önerilerini garanti etmek için tavsiyelere gerek duyulmaktadır.

Tam metinde sunulan tavsiyeler iki bölüm halinde düzenlenmiştir. İlkeler bölümünde korumanın temel kuralları sunulmakta, rehber bölümünde tasarımcının izlemesi gerekli kurallar ve yöntem tartışılmaktadır. Belgenin yalnız ilkeler bölümü onaylı Icomos tüzüğü statüsüne sahiptir.

Genel Ölçütler Bölümünde

- Mimari mirasın değeri yalnız görünüşünde değildir. Tüm bileşenleri ile dönemin yapım teknolojisinin ünik bir örneği olarak korunmuş olması önemlidir. Özellikle yapıların yalnız cephelerinin korunup, taşıyıcı öğelerin kaldırılması koruma ölçütlerine aykırıdır.
- Bir kullanım veya işlev değişikliği önerildiğinde, bütün koruma kuralları ve güvenlik koşulları dikkate alınmalıdır.
- Mimari mirasın restorasyonunda, taşıyıcı sistemin restorasyonu tek başına bir hedef olarak tanımlanamaz. Asıl hedef yapının tümünün korunmasıdır, strüktürün korunması hedefe ulaşmak için bir araçtır.
- Mimari değer taşıyan tarihi yapıların özel durumları, karmaşık geçmişleri, bir araştırma ve öneri geliştirme süreci gerektirir. Ananmez, teşhis, tedavi ve kontrollerle önemli veriler ve bilgi derlenir, bozulma ve hasar nedenleri belirlenir, uygun tedavi yöntemleri arasından seçim yapılır ve uygulanan müdahalelerin başarısı denetlenir. Eldeki kaynakları akılcı bir biçimde kullanıp masrafları sınırlamak ve anıta en az zarar vermek için çalışmalar sırasında bu adımların tekrar edilmesi gereklidir.
- Taşıyıcı sistemin çökmesini önlemek amacıyla alınmasını gerekli acil güvenlik önlemleri dışında (örneğin deprem hasarları sonrasında) sağlayacağı yarar yada zarar tam olarak belirlenmeden tarihi esere herhangi bir müdahalede yapılmamalıdır. Bu tür acil önlemler alınırken, geriye dönüşü olmayan müdahaleler getirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.

Araştırma ve Teşhis Bölümünde

- Sorunun boyut ve türüne bağlı olarak araştırmanın ilk adımlarından itibaren disiplinler arası bir ekip alanın ilk incelemesini yapmalı ve çalışma programı hazırlamadır.
- Veriler bilgiler yaklaşık olarak değerlendirilmeli, böylece strüktürlerin gerçek sorunlarına koşut daha kapsamlı bir eylem planı geliştirilmesine olanak sağlanmalıdır.
- Koruma uygulamalarında strüktür ve malzeme özelliklerinin tam olarak bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Strüktürün ilk yapılışındaki ve günümüzden önceki durumları, yapımında kullanılan teknikler, değişimler ve etkileri, yaşanan olaylar ve bugünkü durum hakkında bilgiye gerek vardır.
- Teşhis tarihi niteliksel, niceliksel yaklaşımlara dayalıdır. Niteliksel yaklaşım, taşıyıcı sistemin hasarının ve malzeme bozulmalarının doğrudan gözlemlenmesine olduğu kadar tarihi ve arkeolojik araştırma temeline oturur. Niceliksel yaklaşımda ise malzeme ve strüktür deneylerinden izleme ve strüktür analizi sonuçlarından yararlanılır.
- Strüktürel müdahale yapmadan önce hasar ve müdahale nedenleri belirlenmeli strüktürün güvenlik düzeyi daha sonra belirlenmelidir.
- Teşhisin son aşaması olan ve müdahale gerekliliğinin belirlendiği güvenlik değerlendirilmesinde niceliksel ve niteliksel analiz sonuçları uzlaştırılmalıdır, doğrudan gözlem, tarihi araştırma, strüktürel analiz ve eğer yapılmışsa deney ve analiz sonuçları birbiriyle uyumlu olmalıdır.
- Genellikle yeni yapılar için olan güvenlik seviyeleri aşırı, bazen olanaksız önlemler gerektirir. Bu gibi durumlarda özel analizler ve duruma özgü koşullar, güvenlik konusunda farklı yaklaşılmasını haklı gösterebilir.

- Elde edilen tüm bilgiler, güvenlik değerlendirmesini içeren teşhis ve müdahale önerisi açıklayıcı bir rapor şekline getirilerek sunulmalıdır.

İyileştirici Önlem ve Denetimler Bölümünde

- Yapılacak tedavi, belirtilenden çok hasar nedenlerine yönelik olmalıdır.
- En iyi tedavi koruyucu bakımdır.
- Koruma ve güçlendirme önerileri güvenlik değerlendirmesi ile strüktürün anlam ve öneminin iyi kavranması üzerine oturmalıdır.
- Zorunlu olduğu kanıtlanmayan hiçbir müdahale yapılmamalıdır.
- Her müdahale belirlenen güvenlik hedefleri oranında olmalı, böylece kültürel değerlere en az düzeyde tutularak, güvenlik ve dayanılın en az zararla sağlanmalıdır.
- Müdahale öncesinde hasar ve bozulmaların nedeni olan etkenler iyi anlaşılmalı ve strüktürün müdahaleden sonraki durumunun analizi dikkate alınacaklar iyi irdelenmelidir. Çünkü önerilecek müdahalenin tasarımı onlara bağlı olacaktır.
- Geleneksel ve yeni teknikler arasında tercih yapılmadan önce, her yapının durumu, güvenlik ve mukavemet talepleri göz önünde tutularak değerlendirilmeli, en az müdahale getiren ve kültürel değerlerle en uyumlu olan seçilmelidir.
- Bazen gerçek güvenlik durumunun ve müdahalenin muhtemel yaralarının değerlendirilmesindeki güçlük nedeni ile gözleme dayalı gözleme dayalı bir yonteme başvurulabilir; bu durumda çalışmalara an az müdahale ile başlanır; gerekli bulunduğunda ek veya düzeltici önlemlerle, işlem sürdürülebilir.

- Mümkün olan yerlerde, yapılan müdahalenin geriye dönüş olması (reversible),böylece yeni bilgiler edinildiğinde yapılan müdahalelerin esere zarar vermeden kaldırılarak daha uygun olanlarla yer değiştirilmesi arzu edilir. Geriye dn olmayan müdahalelerin, ilerde yapılması olası işlemleri engellememesi istenir.
- Restorasyonda kullanılan malzemenin özelliklerini (ncelikle yeni malzemeler)ve mevcut olanlarla uyumu tam olarak araştırılmalı bilinmelidir. İstenmeyen yan etkileri önlemek amacıyla, onarımda kullanılan malzemelerin uzun dönem etkileri araştırılmalıdır.
- Strüktürün zel niteliklerine ve çevresine zarar verilmemelidir.
- Her müdahale mümkün olduğunca, strüktürün ilk tasarımına, yapım tekniğine ve tarihi değerine saygı göstermeli ve onun gelecekte de anlaşılmasını sağlayacak izleri korumaya zen göstermelidir.
- Müdahale mimari, strüktür, tesisat ve işlevsellik konularının değerik yönlerine gerekli ağırlığı verecek Şekilde biçimlenen bir bütünleŐik planın sonucu olmalıdır
- Herhangi bir tarihi malzeme veya belirgin mimari ögeyi kaldırmak ve değeristirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.
- Harap strüktürler mümkün olduğunca onarılmalı, tümü yenilenmemelidir.
- Anıtın tarihinin bir parçası haline gelmiş düzensizlik ve deđeriŐimler, güvenlik açısından sakınca yaratmadığı sürece korunmalıdır.
- Söküm ve tekrar birleŐtirmeye ancak, strüktürün durumu ve malzemesi dolayısıyla başka bir yöntemle koruma olanaksız veya zararlı olduğunda, ek bir seçenek olarak baŐvurulmalıdır.
- Müdahale sırasında kullanılan geçici güvenlik sistemleri, amaç ve işlevlerini kültürel değerlere zarar vermeden yerine getirmelidir.

- Her müdahale önerisi, mümkün olduğunca çalışma sürecinde uygulamaya konulan bir denetim programı ile uygulanmalıdır.
- Uygulama sırasında ve sonrasında yapılan denetimler ve izleme süreci ile müdahalenin etkili olup olmadığı belirlenmelidir. Uygulama sırasında denetlenmeyen müdahalelere izin verilmemelidir.
- Bütün denetleme ve izleme işlemleri, strüktürün tarihi bir parçası olarak belgelenmeli ve saklanmalıdır. Şeklinde detaylı olarak tanımlanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

PINAR AĞAR

Doğum Tarihi	19.08.1976
Doğum Yeri	Gaziantep
Lisans	Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü - 2003
Yüksek Lisans	Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kültür Varlıklarını Koruma Programı – 2006 -...
Çalıştığı Kurumlar	2005-..... Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama Denetim Bürosu (KUDEB) 2004- 2005 Şahinbey Belediyesi, Gaziantep Mimari Proje Bürosu 2000- 2003 Ural İnşaat Tic. Ltd.şti, Bursa

Spesifik Deneyim	
Balıklı Kütüphanesi- 2003 Rölöve-Restorasyon Projeleri Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Eski Telgrafhane (Şahinbey İlkokulu) - 2004 Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Noter Hakkı Konutu- 2005 Rölöve-Restorasyon Projeleri	
Bayaz Han Restorasyon Projesi	

Göğüş Konağı Rölöve-Restorasyon Projesi Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Naib Hamami Restorasyonu (AB Gap Kültürel Mirasi Geliştirme Programı) Teknik Koordinatör /Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Tarihi Kahve Restorasyonu (AB Gap Kültürel Mirasi Geliştirme Programı) Teknik Koordinatör/Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Geleneksel Binanın Butik Otel Renovasyonu (AB Gap Kültürel Mirasi Geliştirme Programı) Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Bakircılar Çarşısı Sokak Sağlıklaştırma Projesi Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Gazibel Konutu Rölöve –Restorasyon Projeleri	
Kayacık (F.S.M) İlkokulu Restorasyonu Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Buğday Arasası Çevre Düzenlemesi Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Gaziantep Hidir Sokak Sağlıklaştırma Projesi Proje - Kontrol Mühendisi	
Lala Mustafa Paşa (Hişva) Hani Restitüsyon Verilerinin Toplanması Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Gaziantep Aziz Bedros Kilisesi Rölöve–Restitüsyon-Restorasyon Projeleri Proje - Kontrol Mühendisi	
Gaziantep Aziz Bedros Kilisesi Restorasyonu Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Gaziantep Merkez Sokak Sağlıklaştırma Projesi Uygulama - Kontrol Mühendisi	
Emine Göğüş Gaziantep Mutfak Müzesi Teşhir Tanzim Projesi Uygulama Koordinatörlüğü	
Bayaz Han Gaziantep Kent Müzesi Teşhir Tanzim Projesi Uygulama Koordinatörlüğü	
Gaziantep Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu Proje - Kontrol Mühendisi	